T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

PEYAMİ SAFA İMZALI ROMANLARDA GÜVEN TEMİ

Hazırlayan
Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Danışman
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Yüksek Lisans Tezi

Şubat 2018
KAYSERİ

17.04.2018
celil

T.C.
ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

PEYAMİ SAFA İMZALI ROMANLARDA GÜVEN TEMİ

Hazırlayan
Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Danışman
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Yüksek Lisans Tezi

Şubat 2018
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Fatma Zehra TURAN COŞKUN

İmza :

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Başlığı: Peyami Safa İmzalı Romanlarda Güven Temi

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 213 sayfalık kısmına ilişkin, 23/02/2018 tarihinde ***Turnitin*** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı: % 16 dır.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Giriş dahil
2- Ana Bölümler dahil
3- Sonuç dahil
4- Alıntılar dahil/hariç
5- Kapak hariç
6- Önsöz ve Teşekkür hariç
7- İçindekiler hariç
8- Kaynakça hariç
9- Özet hariç
10- Yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 12/03/2018

Adı Soyadı : Fatma Zehra TURAN COŞKUN
Öğrenci No : 403.831223
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Bilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı
Program Adı : Yüksek Lisans

Danışman: Adı/İmza
Doç.Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Öğrenci Adı/İmza
Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Peyami Safa İmzalı Romanlarda Güven Temi adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Danışman
Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

Yeni Türk Edebiyatı ABD Başkanı
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

Doç. Dr. Müntaz Sarıçiçek danışmanlığında Fatma Zehra TURAN COŞKUN tarafından hazırlanan "Peyami Safa İmzalı Romanlarda Güven Teması" adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

19/03/18
(Tez Savunma Sınav Tarihi Yazılacak)

JÜRİ:

Danışman : Doç. Dr. Müntaz SARIÇİÇEK

Üye : Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Nesrin MENGİ

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 16/04/2018 tarih ve 13 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16/04/2018

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsan ilişkilerinde güven çoğu zaman dikkat edilmeyen bir zemin, farkında olunmayan bir arka plan, bilincin dışında bir his hatta sezi olarak bulunur. Güvenin ya da güvensizliğin ilk andan itibaren her nasılsa öyle olduğu ve kaldığı düşünülür. Oysa devam eden ilişkilerde güven de güvensizlik de daima değişkendir. Güven hakkındaki çalışmalar hem güvenin doğasını anlamayı hem de faydalarını göz önünde bulundurarak güven oluşumuna katkı sağlamayı amaçlar.

Peyami Safa hem insan ruhu ile hem de bireyler üzerindeki etkileri sebebiyle toplumsal meselelerle derinden ilgilenmiş, özellikle edebî romanlarında bunları yansıtmaya çalışmıştır. Açıkça ifade etmemiş olsa da güven onun romanlarındaki temel sorunlarındandır. Bu tez çalışması Peyami Safa'nın kendi adı ile yayınlanan ***Sözde Kızlar, Şimşek, Mahşer, Bir Akşamdı, Cânân, Dokuzuncu Hariciye Koğuşu, Fatih-Harbiye, Bir Tereddüdün Romanı, Biz İnsanlar, Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** ve ***Yalnızız*** romanlarında güven teminin nasıl ele alındığını incelemektedir.

Ülkemizde son yıllarda iktisat, işletme, sosyoloji, psikoloji gibi alanlarda güven konusu sıklıkla inceleme konusu edilmesine rağmen edebiyat alanında henüz, bağımsız bir çalışma konusu olmamıştır. Bu yönüyle, bu tez çalışması bir ilk olacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde kavramsal çerçeve belirlenmiş; güven, güven çeşitleri, güveni oluşturan etkenler ve güven kaybının sebepleri; güvenin ve güvensizliğin sonuçları açıklanmıştır. Burada, esas olarak sosyolojik ve psikolojik kaynak ve verilerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın inceleme bölümünde, Peyami Safa'nın yukarıda adı geçen romanları güven sorunu esaslı bir içerik tahliline tabi tutulmuştur. İncelemede; güven ve güvensizliği telkin eden durum ve davranışlar, güven ve güvensizliğin ilişkilerin niteliğini etkileyen farklı odakları, güvenme ve güvenmeme davranışlarının sonuçları ile güven türlerinin romanlara yansıması esas alınmıştır. Çalışmada, büyük ölçüde, yazar-eser ilişkisini merkeze koyan pozitivist inceleme yönteminden yararlanılmıştır.

Çalışmanın sonuç bölümünde elde edilen verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmada Türk Dil Kurumu'nca belirlenen yazım kuralları esas alınmış olmakla birlikte alıntılarda yazarın imlasına bağlı kalınmıştır.

Okumayı, düşünmeyi, öğrenmeyi bana sevdiren sevgili annem Fatma Turan ile sevgili babam Prof. Dr. Cüneyt Turan'a; çalışmalarımda daima desteğini gördüğüm; sabır ve şefkatle yanımda duran sevgili eşim Dr. Ahmet Coşkun'a minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

Ufkumu genişleten yorumları ile gözümde büyüyen sorunları kolayca çözmemi sağlayan; rahatlatıcı yaklaşımlarıyla hem ders hem de tez çalışması süreçlerinde yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mümtaz Sarıçiçek'e teşekkür ediyorum.

Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Kayseri, Şubat 2018

PEYAMİ SAFA İMZALI ROMANLARDA GÜVEN TEMİ

Fatma Zehra TURAN COŞKUN
Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2018
Danışman: Doç. Dr. Mümtaz SARIÇİÇEK

ÖZ

Güven toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sosyal bilimlerde son yıllarda sıkça ele alınmaktadır. Türk Edebiyatı çalışmalarında bir ilk olarak bu tez çalışması toplumun geçirdiği tarihi değişimlere şahit olan ve bunları eserlerine yansıtan Peyami Safa'nın romanlarında güven ve güvensizlik durumlarını, sebep ve sonuçları ile incelemiştir. Sonuç olarak romanlarda yazarın temel meselelerinden olan Doğu-Batı karşıtlığına koşut olarak Doğulunun güven ile Batılının da güvensizlik ile ilişkili yansıtıldığı; güven verici davranışların çoğunlukla erkekler tarafından ortaya konulduğu; kadınların güveni yeniden inşa konusunda aktif çaba göstermedikleri; özgüvenin kişilerin istekleriyle bağlı aktarılmasına karşın öz güven eksikliği ya da yokluğunun düşük benlik algısıyla bağlı gösterildiği; ebeveynleri ile sağlıklı ve yakın bir ilişkisi bulunmayan kişilerin güven kırıcı davranışları bir ahlak haline getirdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca romanların vaka zamanları (1897-1950) toplumun geçirdiği büyük krizleri kapsadığı için eserlerde birey-kurum ilişkilerindeki güvensizlik durumlarının birey üzerindeki olumsuz etkileri ile işlendiği bulgulanmıştır. Romanlarıyla Allah'a güvenmenin nesilleri inkırazdan koruyacağı tezini işlerken yazar, dindar ebeveynler ile imansız çocukları arasındaki çatışmaları dikkate sunmuştur. Güven türleri konusunda ise yazarın şüphe ile saflaştırılan ve daima uyanık tutulan bir güvenme tavrını idealleştirdiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: güven, güvensizlik, Peyami Safa, roman

TRUST THEME IN THE NOVELS OF PEYAMİ SAFA
Fatma Zehra TURAN COŞKUN

Erciyes University, Social Sciences Institute Master Thesis, February 2018
Supervisor: Ass. Prof. Mümtaz SARIÇİÇEK

ABSTRACT

Trust has been frequently discussed in the social sciences in recent years in line with the needs of the society. For the first time in Turkish literature studies, this study has examined the situation of trust and distrust in the novels of Peyami Safa, who witnessed the historical changes that the Turkish society had made and reflected them in his works, with causes and effects. As a result, in the novels, parallel to the East-West opposition, which is one of the main subjects of the author, reassuring behaviors are often portrayed by men; women are not actively engaged in rebuilding trust; self-trust is attributed to the will of the people, but lack of self-trust is attributed to low self-perception; and it has been found that those who do not have a healthy and close relationship with their parents mostly involved in disruptive behaviors. Moreover, since the time of the novels (1897-1950) covered the great crises within the Turkish society, sit was detected that the distrustful situation in the individual-institutional relations had negative effects on the individual. The writer, who asserts that trusting in God protects generations from infidelity, has considered the conflicts between religious parents and their unbelieving children. As for the types of trust, it is understood that the author idealizes a trusting attitude that is refined by suspicion and always kept awake.

Keywords: trust, distrust, Peyami Safa, novels

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI iii
KABUL VE ONAY SAYFASI iv
ÖNSÖZ v
ÖZ vii
ABSTRACT viii
KISALTMALAR LİSTESİ xii
ŞEKİLLER LİSTESİ xiii

1. GİRİŞ:
GÜVEN

1. 1. Güvenin Tanımı 2
1. 2. Güven Türleri 5
1. 2. 1. Basit Güven 5
1. 2. 2. Kör Güven 7
1. 2. 3. Sahici Güven 8
1. 2. 4. Durumsal Güven 8
1. 2. 5. Aktarılmış Güven 9
1. 3. Güvenin Oluşumu ve Kaybı 10
1. 4. Güven ve Güvensizliğin Sonuçları 16

2. İNCELEME:
GÜVEN VE GÜVENSİZLİK TEMİ BAĞLAMINDA
PEYAMİ SAFA ROMANLARI

2.1. Romanlarda Güven ve Güvensizlik Durumları 22
2.1.1. Güven Telkin Eden Davranışlar, Durumlar 22
2. 1. 1. 1. Yardımseverlik, Beklentisiz İyilik Yapmak 24
2. 1. 1. 2. Değer Vermek, Saygı Duymak 30

2. 1. 1. 3. Üstün Bilgi ve Üstün Beceri 31
2. 1. 1. 4. Açıklık 34
2. 1. 1. 5. Anlayışlılık 36
2. 1. 1. 6. Doğruluk ve Dürüstlük 40
2. 1. 1. 7. Sıcak ve Samimi İlişkiler 42
2. 1. 1. 8. İtibar 48
2. 1. 1. 9. Güvenin Yeniden İnşası 49
2.1.2. Güvensizlik Doğuran Davranışlar 54
2. 1. 2. 1. Şüphe 56
2. 1. 2. 2. Yalan Söyleme 72
2. 1. 2. 3. İhanet 87
2. 1. 2. 4. Sadakatsizlik 93
2. 1. 2. 5. Hırsızlık 100
2. 1. 2. 6. Kötü Ahlak - Ahlaksızlık 103
2. 1. 2. 7. Aldatma 110
2. 1. 2. 8. Bencillik 117
2. 1. 2. 9. Gizlilik, Kapalılık, Gizem 119
2. 1. 2. 10. Kontrol, Güç, Baskı 122
2. 1. 2. 11. Beklentinin Karşılıksız Kalması 127
2. 1. 2. 12. Kötü Şöhret ve Dedikodu 133
2. 2. Güven ve Güvensizlik Odakları 136
2. 2. 1. Kendine Güven 136
2. 2. 2. Sevgiliye, Eşe Güven 143
2. 2. 3. Arkadaşa Güven 149
2. 2. 4. Ebeveyne Güven 152
2. 2. 5. Toplumsal Kurumlara, Devlete Güven 155
2. 2. 6. Millete Güven 162
2. 2. 7. İdeolojilere, Fikirlere, -izmlere güven 164
2. 2. 8. Allah'a Güven 168
2. 3. Güven ve Güvensizliğin Sonuçları 176
2. 3. 1. İş birliği 176
2. 3. 2. Sinizm 176
2. 3. 3. Tereddüt 179

2. 3. 4. Huzursuzluk, Tedirginlik 184
2. 3. 5. Mutsuzluk.....186
2. 3. 6. Korku.....187
2. 3. 7. İntikam İsteği 188
2. 3. 8. Yabancılaşma 193
2. 3. 9. Pişmanlık.....196
2. 4. Güven Türleri.....197
2. 4. 1. Basit Güven.....198
2. 4. 2. Kör Güven.....199
2. 4. 3. Sahici Güven 202
2. 4. 4. Durumsal Güven 206
2. 4. 5. Aktarılmış Güven.....207

SONUÇ 208
KAYNAKÇA.....214
ÖZ GEÇMİŞ 220

KISALTMALAR LİSTESİ

BA	Bir Akşamdı
Bİ	Biz İnsanlar
BTR	Bir Tereddüdün Romanı
C	Cânân
DHK	Dokuzuncu Hariciye Koğuşu
FH	Fatih-Harbiye
M	Mahşer
MNK	Matmazel Noraliya'nın Koltuğu
SK	Sözde Kızlar
Ş	Şimşek
Y	Yalnızız

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Aktarılmış Güven 9. sayfa
Şekil 2: Sebebe bağlı güven ilişkisi 10. sayfa

1. GİRİŞ: GÜVEN

Dünya Değerler Araştırması'nın verilerine göre, insanların birbirine en az güvendiği ülkelerden birisi Türkiye'dir. 1990 yılından beri ülkemizde yapılan beş araştırmada katılımcılardan, "İnsanların çoğu güvenilirdir." diyenlerin oranı % 10,2 çıkmıştır (WVS, 2013). Bu oran 2012'de yapılan son araştırmada % 12'ye yükselse de İskandinav ülkelerinde % 80'lere çıktığı düşünüldüğünde sonuçlar oldukça endişe vericidir (Esmer, 2012).

Edebî eserlerin toplumun zihin dünyasının hem yönlendirilmesinde hem de izlenmesinde önemli rolü olduğu bilinmektedir (Wellek ve Warren, 2011). Buradan hareketle, düşük güven düzeyine sahip bir toplum oluşumuzun edebî iz düşümleri hem sosyoloji hem de edebiyat araştırmaları açısından önem arz etmektedir.

Bilindiği gibi toplumsal değişimler uzun bir sürece yayılmaktadır. Dolayısıyla Türk toplumunda güven düzeyinin bu derece düşük olmasını etkileyen faktörleri yüzyıllık bir zaman diliminde aramak mümkün görünmektedir. Bu faktörlerin içerisinde sosyal olayları kendisine konu edinen edebiyatçıların eserlerinin de olduğu düşünüldüğünde, Peyami Safa (1899-1961) gibi toplumu yönlendirme gayretiyle tanınan bir yazarın eserleri bu bağlamda incelenmeye değer görülmektedir. Ayrıca Peyami Safa, I. Dünya Savaşı, Mütareke yılları, Türkiye Cumhuriyet'inin kuruluşu ve II. Dünya Savaşı dönemlerine şahit olmuş, bu siyasi olayların ışığında toplumun geçirdiği dönüşümleri gözlemlemiş ve fikrî yazıları ile edebî eserlerine de bunları aktarmıştır (Köksel, 1992).

Peyami Safa'nın romanlarında toplumsal bir değişim olarak güvenin güvensizliğe evrilişinin izlerinin sürülmesinin, günümüzde % 12'ye yükselmesine sevindiğimiz güvenilirlik oranımızın tarihini anlamak için yararlı olacağı inancındayız.

İncelememizde Peyami Safa ve eserleri üzerine yapılmış çalışmalardan ve yazarın fikrî eserlerinden yararlanarak Peyami Safa'nın on bir edebî romanını tematik metin analizine tabi tuttuk. Çalışma sonunda elde edilen bulgularla Peyami Safa'nın romanlarında güven teminin görünümleri hakkında birtakım tespit ve

değerlendirmelerde bulunduk. Niteliği itibariyle bu tez çalışması betimleyici bir araştırmadır.

Bu bölümde güven hakkında bir kavramsal çerçeve çizilmektedir. Bu doğrultuda güvenin niteliği, türleri, güveni ve güvensizliği olumlu ve olumsuz etkileyen faktörler ile bunların sonuçlarına değinilmiştir.

1. 1. Güvenin Tanımı

Güvenin üzerinde uzlaşı sağlanamamış pek çok tanımı yapılmıştır. Bu tanımlarda araştırmacıların mesleki yaklaşımlarının belirleyici olduğu görülmektedir. Güven konusu küreselleşen dünyamızda iş hayatının en önemli meselelerden biri hâline geldiği için bu konuyla ilgilenenlerin büyük çoğunluğu da işletme bilimi sahasındandır[1]. Bu durum ülkemiz bilimsel literatürü için de geçerlidir. Ancak konumuzla doğrudan ilgili olmadığı için Türkçe yazındaki güven kavramının bilhassa işletme alanındaki kırılımlarına ve kullanılan terimlere bu tez çalışması kapsamında değinilmeyecektir. Ancak en ciddi çalışmaların bu sahada yapıldığı göz önünde bulundurularak, işletme bilimi dâhil muhtelif sahalarda yapılan çalışmalardaki bazı güven tanımlarına aşağıda yer vermek doğru olacaktır:

Güveni "iç içe geçmiş çıkarlar" (encapsulated interests) olarak tanımlayan siyaset bilimci Russel Hardin'e göre güvenilir insanlar güvenen kişiyle ilişkilerini sürdürme isteği ile motive olurlar. Bu durum güvenen kişinin çıkarını güvenilen kişinin de çıkarı hâline getirir (Hardin, 2002).

Vanessa Hall'a göre güven bir kişinin, bir kurumun, bir ürün ya da hizmetin belirgin bir çıktıyı sağlayacağına itimat edebilme imkânıdır. Bu tanıma göre güvenilen kişi, kurum, ürün ya da hizmetin belirgin bir sonuç sağlama beklentisi bulunmaktadır. Dolayısıyla güvenin odağında ve hedefinde (çoğunlukla maddi nitelikte) bir kazanım vardır. Benzer şekilde güveni sonuç odaklı tanımlayan başka araştırmacılar da vardır. Örneğin sosyal psikolog David DeSteno, güveni açıklarken sonucunda kazanca odaklanılan bir bahis metaforunu kullanır. Güvenmenin de her bahis oyunu gibi risk içerdiğini belirtir. Bunu doğrular nitelikte onlarca araştırmanın insanların gerçekten iyi

[1] Güvenin ekonomi ve sosyoloji alanlarında farklı ihtiyaçlar sebebiyle farklı yaklaşımlarla ele alındığını belirten Marek Korczynski güven tanımlarını da dört grupta birleştirmiştir: 1. Yönetişim yapılarına dayalı, 2. Kişisel ilişkilere dayalı, 3. Muhatabın iç normları bilgisine dayalı, 4. Sistem ve kurumlara dayalı güven. (Korczynski, 2003)

bir sebep görmedikleri takdirde güvenerek risk almaya gönüllü olmadıklarını ortaya koyduğunu aktarır (DeSteno, 2014).

Bu risk değerlendirme yaklaşımı güven konusundaki tartışmalarda önemli bir yere sahiptir. Bu görüşe göre insanlar güvenme riskinin büyüklüğüne göre karar verirler. Risk ne kadar yüksekse insanlar güvenme konusunda o kadar isteksiz olurlar ve risk düşükse kişiler öz-çıkarlarını gözeterek güvenmeyi tercih ederler. Dolayısıyla insanlar ortada iyi bir sebep yoksa risk almamaktadır. Çünkü insan psikolojisinde kayıp hissi, kazanç hissinden daha kuvvetlidir. Yani güvenmek ve güvenmemek durumu arasında çok fark yoksa, insanlar yaptıkları hesap neticesinde güvenmemeyi tercih edebilmektedir. Nitekim yapılan deneylerde eş birimli kazanç ve kayıp durumunda yaşanan/gösterilen duygusal tepkinin eşit olmadığı, kayıp hissinin kazanma hissinden daha derin olduğu saptanmıştır (DeSteno, 2014).

Kazanma-kaybetme açısından bakıldığında güveni açıklamak için Robert Axelrod'un (1984) geliştirdiği oyun kuramı *Tit-for-Tat*'in (misliyle mukabele) güven hakkındaki tartışmalarda sıkça anıldığı görülmektedir. Bu strateji kısaca, taraflardan birinin bir hamle yapıp sonraki hamle için karşısındakinin hamlesini taklit etmesi şeklinde açıklanabilir. Örneğin bir ilişkinin ilk safhasında bir taraf karşısındakine güvenmeyi seçer ve karşı taraf o kişinin güvenini boşa çıkarırsa, bu yaklaşıma göre ikinci safhada yapılacak en doğru davranış güvenmemeyi seçmek, bu sayede muhatabı cezalandırmaktır. Böylelikle süregelen bu ilişkide her iki taraf da güveni boşa çıkarmanın olumsuz sonuçlarını görecek, güvenin önemini anlayacak ve ilişkinin ürettiği olumlu sonuç uzun vadede azami olacaktır.

Güven konusunda ilişkiye odaklanan yukarıdaki yaklaşımların yanı sıra, güvenilen tarafın özelliklerine odaklanan yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda karşı tarafın yetkinlik, güvenilirlik, niyet ve motivleri incelenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla güvenin anlaşılması ve oluşumunda güvenilen kişinin özelliklerini birer ön koşul olarak değerlendiren bilim insanlarının güven tanımlamaları da buna göre şekillenmiştir. Örneğin Margaret L. Brown güveni, karşıdakinin niyetine dair istikrarlı ve olumlu beklentilere dayalı risk alma isteği olarak tanımlamıştır (Brown, 2003). Güven tartışmalarının en öncelikli meselelerinden biri olan karşı tarafın güvenilirliğine vurgu yapan bir başka tanım ise şöyledir: "Güven, güvenilir biri olmasını umduğumuz muhatabımıza karşı aldığımız tavırdır" (McLeod, 2015).

Ancak Robert C. Solomon ve Fernando Flores güvenilirliğe fazla vurgu yapılmasıyla güvenin öngörülebilirlik ve itimada (reliance) indirgendiğine dikkat çekerler. Onlara göre güven, risklerinin farkında olunduğu halde muhataba karşı savunmasız olabilme becerisi ve erdemidir. Yani güven ne bir hesaplama, ne bir kumar oynama, ne de karşı tarafın özelliklerine dayalı bir duygudur. Güven tüm bu unsurları dikkate alsa bile, yine bunları aşkın bir erdemdir (Solomon and Flores, 2001).

Solomon ve Flores'in dikkat çektiği savunmasızlık, güven ilişkisinde güvenen kişinin en önemli sıfatlarındandır. Buna işaret eden tanımlardan biri de şöyledir:

> Güven, bir bireyin herhangi bir kontrol ve denetim etkisi olmaksızın, diğer tarafın davranışlarının kendi beklentilerini karşılayacak yönde gelişeceğine dair bir inanç duyması ve bu inanç doğrultusunda, karşı tarafın eylemlerine kendisini savunma gereği duymaksızın açık olmasıdır. (Değirmenci, 2009, s. 10)

Bu tanımda güvenen kişinin riskler konusunda farkındalığından bahsedilmemiş, böylece güven sadece beklenti ve savunmasızlık kavramlarıyla ilişkili düşünülmüştür. Güveni, "bir tarafın, diğer tarafın aldığı kararlara bağlı ve savunmasız olduğu koşullarda, ahlaken doğru kararlar alacağına dair olumlu beklentisi" olarak tanımlayan Larue Tone Hosmer de (Değirmenci, 2009, s.10) güven ilişkisinin ahlaki doğruluğunu öngörmüştür. Ancak bu tanım güven ilişkisinin gayrıahlâkî sayılabilecek durumları[2] da kapsayabileceğini ihmal etmektedir.

Solomon ve Flores güvenilirliğin güvenilen kişiye ait olabilecek bir erdem olduğunu ama güvenin de güvenen kişiye ait bir erdem olduğunu belirtmişlerdir. Onlara göre güven ancak güvenerek mümkün olur ve tıpkı dürüstlük gibi kişinin tercihine bağlıdır, dolayısıyla bir erdemdir. Fakat bunun ancak güvenen toplumlarda böyle kabul edilebileceğini, "güvenmenin aldatılmaktan ve aptallıktan başka bir şey olmadığı bir toplumda yaşayan birinin güveni bir erdem saymayacağını" (Solomon and Flores, 2001, s. 100) ifade etmişlerdir.

Benzer bir görüşü dile getiren Eric Uslaner de güvenin ahlaki yönüne vurgu yaparak yabancılar hakkında çok az şey bilmemize veya hiçbir şey bilmememize rağmen güvenin, insanların genellikle güvenilebilecek olduğuna dair bir inanca

---

[2] Ahlaken yanlış olan eylemler de güven ilişkisi içerisinde yapılabilir. Örneğin malın kusurunu müşteriden gizleme konusunda satıcıların birbirine güvenmesi, yankesici çete üyelerinin birbirini kollama konusunda birbirlerine güvenmeleri, üçüncü bir şahsın dedikodusunu yapan iki arkadaşın konuşulanları söz konusu kişiye anlatmayacaklarına dair birbirine güvenmeleri…

dayandığını belirtir. Uslaner'a göre güven dinamik olmakla beraber zaman içinde değişmeyen sağlam bir değerdir. (Uslaner, 2002)

Bütün bu tanımlardan yola çıkarak bu çalışmada güven kavramı, erdem yaklaşımına yakın bir şekilde, **bir ilişkide muhatabın zarar verme riskine karşı savunmasız olmayı tercih etmek** olarak tanımlanacaktır. Bu tanımda karşılıklılık ilkesinin gözetilmemiş olması güvenin özü itibariyle bireysel bir eylem, duygu ve erdem olmasındandır.

1. 2. Güven Türleri

Güven hakkındaki tanımların farklılığından da anlaşılabileceği gibi bütün güven ilişkilerinde güven aynı şekilde değerlendirilmemektedir. Güven ilişkisinin bağlamı ve niteliği, tarafların ilişkiye dair değerlendirmeleri, tarafların psikolojik durumları gibi pek çok etken kişilerin güvenlerini biçimlendirmektedir. Bu sebeple literatürde pek çok yazarın güven türlerine dair tasnif çalışmaları vardır. Bu çalışmada ise güven türleri konusunda Richard C. Solomon ve Fernando Flores'in (2001) belirlediği türler üzerinden bir ayrım yapılacaktır.

1. 2. 1. Basit Güven

Basit güvenin en tipik örneği bir bebeğin ebeveynine, özellikle de annesine duyduğu türden bir güvendir. Doğumundan sonraki ilk bir sene, Eric Erikson'un psikososyal gelişim açısından güven ya da güvensizlik şeklinde ifade ettiği bir dönemde bebek; ihtiyaçlarını karşılayan, kendisine iyi davranan, kendisiyle yakın ilişki kuran annesine (ya da bakıcısına) güvenir.

> Bu dönemdeki eğitim biçimi, çocuğu yetiştirme şekli ve onunla kurulan duygusal iletişim, çocukta güven ya da güvensizlik duygularının oluşumuna neden olur. (…) Bu temel duygunun gelişmiş biçimleri, ileriki yıllarda kişilerle kurduğu ilişkilerde görülür. Güvenen kişi, kendisinin ve başkalarının gözünde bir değer taşıdığını bilir, dolayısıyla başkalarıyla rahattır, sever ve sevilir. (Yavuzer, 2008, s. 78-79)

Kişinin olumlu psikososyal gelişimi açısından temel güvenin oluşmasını elzem gören bu anlayışa göre çocuk büyüdükçe tecrübelerle beraber temel güven de

zenginleşir veya zedelenir. Temel güveni yaralayan şey beklentilerin ve ihtiyaçların karşılanmaması ya da bir tehdide maruz kalmaktır. Böyle bir durumda oluşan güvensizlik, çocuğun yeni ilişkiler ve durumlar karşısındaki genel duruşu hâline gelir. Çocukken bakıcıları tarafından travma yaşatılmış kişilerin sosyal olarak problemli hatta bazı durumlarda sosyopat olmalarında da böyle bir duruş bozukluğu etkendir. Üstelik temel güvenlerine dair böylesi bir travma yaşamış kişilerin sahip olduğu derin güvensizlik ve bunun sosyal hayattaki sonuçlarının maalesef çok azı rehabilite olabilir.

Temel güven sadece fiziksel güvenlik ve ihtiyaçlarla değil, "ontolojik güvenlik" (kişinin kendi varlığını ve dünyadaki yerini güvenlikte hissetmesi) ile de ilgilidir. Kaynağı aile olan bu güvenin, aileden olmayanlara karşı bir güvensizliği de beraberinde taşıdığı düşünülmektedir. Bu Francis Fukuyama'nın "düşük güvenli toplum" tezini de destekler. Temel güvenin tanışıklık ve yakınlıkla ilişkili olduğu düşünüldüğünde kişinin tanıdığı bir ortamda (örneğin mahallesinde) herhangi bir saldırıya uğramayacağına dair duyduğu emniyet hissinin de temel güvenden ileri geldiği söylenebilir (Solomon and Flores, 2001)

Bu emniyet hissinin ve temel güven zemininin hem başlatıcısı olan hem de bu zeminde başlayan "basit güven ise üzerinde hiç düşünülmeyen ve durulmayan bir şey olarak kalmayı sürdüren güvendir. Güvenmeme olasılığı diye bir duyguyu hiç taşımayan güvendir, düşünülmeden benimsenen güvendir." (Solomon and Flores, 2001, s. 79)

Basit güven sorgulanmaya değer bir şey olmadığı için değil, sorgulama yapmaya gerek görülmediği için sorgulanmaz. Basit güven kendiliğindendir, verilidir. Zarar gördüğü ana kadar böyle kalacaktır. Çoğunlukla güvene ihanet edilene kadar güvenin farkında bile olunmaz. Güvenin zedelenmesi ya da zarar görmesinin büyük şaşkınlıkla karşılanmasının sebebi budur. Basit güven çocuğun annesine duyduğu güven örneğinde olduğu gibi sonuca ve muhataba yöneliktir. Yakın ve sıcak tavır ile beklentilerin karşılanması basit güveni olduğu hâlde tutmaya devam eder.

Üzerinde düşünülmesi gerekmeyen, hiç gözden geçirilmemiş, hiçbir kuşkunun bulandırmadığı basit güven, diğer güven türleri gibi kırılgandır. Ancak yazarların iddiasına göre tıpkı masumiyet yitirildiğinde bir daha elde edilemeyeceği gibi basit güven de bir kez zarar gördü mü bir daha asla onarılamaz (Solomon and Flores, 2001). Fakat eğer bu zarar tarafları ilişkiyi gözden geçirmeye, güven hakkında konuşmaya sevk ederse sahici güveni sağlayabilecek bir zemin oluşabilir.

1. 2. 2. Kör Güven

Kör güven de tıpkı basit güven gibi güvensizliğe ve risklere açık değildir ama ondan farklı olarak ihanet olasılıklarının farkında olmasına rağmen bunları kesinlikle inkâr eder. Bu durum kör güveni inançla benzeştirir. Kör güvenin olduğu durumlarda kişiler güvensizlik imkânı ve zarar görme ihtimalini, hatta güvensizliğe dair kanıtları inkâr ederek güvenirler. Bu durum kendini aldatmaca gibi görülebilir ama her zaman yanlış olacağı söylenemez[3]. Nitekim kör güven ihtiyaçların ve beklentilerin değerlendirilmesine zaman olmayan durumlarda hızlı karar alabilmeye imkân tanır (Hall, 2009).

Kör güvenin vasat oluşturduğu inancın başarma ve yaratıcılık konusunda güdülenmiş kişilerde bulunabileceğini belirten Vanessa Hall ayrıca, "olan" ile değil "olması gereken" ile, prensiplerle daha çok ilgili kişilerin bu şekilde güvenmeyi tercih ettiğini açıklar (Hall, 2009).

Belirsizliğin devam ettiği bir durumda şüphe uyandırabilecek bulguların varlığına rağmen kör güveni sürdürmek yanlış olmayabilir. Hatta bazı aile içi olaylarda güven konusundaki bu ısrar istenen bir sadakat görüntüsü sergiliyor bile olabilir. Fakat kanıtlar nesnel olarak inkâr edilemez bir hâlde ortaya çıktığında hâlâ kör güveni sürdürmeye çalışmak bir erdem sayılamaz (Solomon and Flores, 2001).

Kör güven yakın ilişkilerde sıkça gerçekleşen bir olgudur. Sevgi, aşk, merhamet gibi duyguların baskın olduğu yakın ilişkilerde insanlar kendi varlıklarını daha az önemseme eğiliminde olurlar. Bu durumda da güvenin kör olması doğaldır. Örneğin eşinin aile birliğine sadakatsiz davranışlarına dair şüphe uyandırabilecek bulgular keşfeden biri söz konusu bulguları olduğundan farklı yorumlama eğiliminde olabilir. Çocuklarının vahim hatalar yapmaları ihtimaline karşı ebeveynlerin son derece kesin bir şekilde "Benim çocuğum öyle bir şey yapmaz!" demeleri de kör güvenden ileri gelmektedir.

---

[3] Ölümcül hasta olduğuna inandırılmaya çalışılan bir hekimin sorumlulukları için nesnel bulguları inkâr etmesi gibi bir durumda kör güvenin yanlış addedilemeyeceği düşünülmektedir. (Solomon and Flores, 2001)

1. 2. 3. Sahici Güven

Basit güvenin hiçbir sorgulamaya konu olmayan "odaklanmış iyimserliğine" ve kör güvenin ısrarlı inkârına karşın ideal bir güvenme biçimi olarak sahici güven, ihtiyat ve iyimserlik kadar kuşku ve güvensizlikle oluşur. Sahici güven makuldür ve sorgulanabilir. Güvensizlikten tamamen uzak değildir.

Güvenin akılcılığı kişinin söz konusu ilişkide neyi önemsediği noktasında belli olur. Risklerin farkında olunmasına rağmen güvenmeyi seçmenin en önemli sebebi, kısa vadeli bir kazançtan ziyade uzun vadeli bir kazanımdır. Örneğin öğretmenler öğrencilerine öğrencilik sorumluluklarını yerine getireceklerine dair güvenirler ancak bu güven, öğrencilerin sorumluluklarına uygun davranmayabileceklerine ya da öğretmenin güvenini tamamen boşa çıkarabileceklerine dair bir güvensizliği de içermektedir. Böyle bir durum gerçekleştiğinde öğretmenlerin çeşitli yönetmeliklerle belirlenmiş yaptırımlara başvurma imkânı olmasına rağmen pek çok öğretmen öğrencinin davranışındaki kusur büyüklüğünü ve uzun vadeli çıkarlarını düşünerek güven ilişkisini sürdürmeyi ve güveni yeniden yapılandırmayı tercih etmektedir.

"Sahici güvenin belirgin özelliği kendinden emin olma hâlidir. Kişi, sonuç ne olursa olsun, onunla baş edeceği konusunda hem kendinden hem de yeteneklerinden emin hâle gelir. Sahici güvenin, öz farkındalıkla -insanın kim ve ne olduğunu bilmesiyle- ilintisi vardır." (Solomon and Flores, 2001, s. 120) Sahici güvenin güvensizlikle olan beraberliği sebebiyle öz güvenle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. İlişkinin ve güvenmenin sorumluluğunu alabilmek, olumlu ya da olumsuz sonuçlara uygun tepkileri verebilmek için kişinin kendi kendine güvenmesi elzemdir.

Güvenin bu üç farklı seviyede tezahür eden türleri yanında, kişiler arası ilişkilerde bağlamlara göre farklılaşan türleri de bulunmaktadır.

1. 2. 4. Durumsal Güven

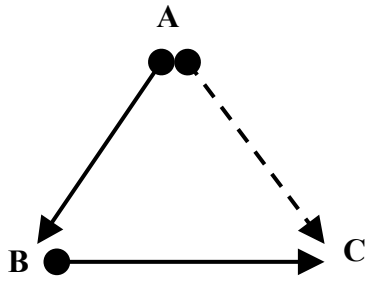
Güvenme beyanlarında genel ifadeler kullanılması güvenin de hemen her zaman ilişkinin mevcut ve muhtemel bütün boyutlarını kapsadığı şeklinde yanlış anlaşılmasına sebep olabilir. Ancak Russel Hardin'in formüle ettiği gibi bir güven ilişkisinde A kişisi B kişisine güvendiğinde, bu genelde onun X'i yapması için güvendiği anlamına gelir (Hardin, 2002). Buna göre güvenen kişinin muhatabına her bakımdan güvendiği düşünülemez. Yine de muhatabın en az bir alanda yeterli olması güven için gereklidir

(McLeod, 2015). Örneğin arkadaşına mahrem bilgilerini saklayacağı konusunda güvenen birisi, aynı arkadaşına çocuğunu emanet etmek konusunda güvenmeyebilir. Belirli bir durum ile sınırlı tutulan bu güvene "durumsal güven" denilmektedir.

Fakat insanlar bir muhataba yönelik belli bir alandaki güvenlerini başka durumları da kapsayacak şekilde esnetme eğiliminde olurlar. Kişi arkadaşına çocuğunun bakımı konusunda güvenemediği hâlde mahrem bilgilerini saklaması konusunda güvendiği gibi kişisel bilgisayarını kullanması hususunda da güvenebilir. Bu, yeni bir durumda kişinin beklentilerinin ve ihtiyaçlarının ne olduğunun henüz düşünülmediği anlarda gerçekleştirilen ve yeni imkânlara, iş birliklerine kapı açan, pratik faydası nedeniyle başvurulan bir eylemdir (Hall, 2009).

1. 2. 5. Aktarılmış Güven

Bir ilişkide taraflar arasında belli bir duruma mahsus güvenin bir başka duruma yansıtılması gibi, güvenin farklı taraflar arasındaki bir başka ilişkiye havale edilmesi de mümkündür. Hatta insanlar yeni bir ilişkide güvensizliğin maliyetini azaltmak için, hâlihazırda güvendikleri bir kişinin güvendiği bir üçüncü kişiyle ilişki kurmayı sıklıkla tercih ederler. Bu tür güvene aktarılmış güven denir.

Şekil 1: Aktarılmış güven (Hall, 2009)

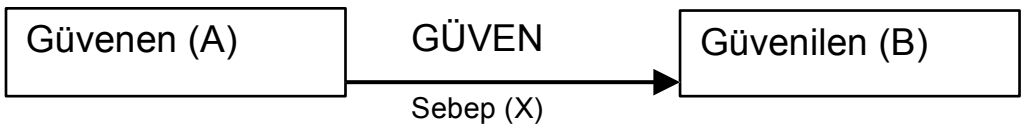
Şekil 1'e göre A kişisi B kişisine, B kişisi de C kişisine güvenmektedir. A kişisinin C kişisiyle ilişki kurmak için B kişisi kanalını kullanması aktarılmış güven olarak ifade edilmektedir (Hall, 2009). Buna göre herhangi bir doktora değil de bir arkadaşının tavsiyesiyle önceden tanımadığı belirli bir doktora başvuran bir kişinin aktarılmış güvenden yararlandığı söylenebilir. Bu tür bir güvenin söz konusu iş ya da hedef için zaman tasarrufu ve birtakım risklerin elenmesi bakımından faydalı olması beklenir.

Basit güven duyulan kişiler, güveni henüz zedelemedikleri için aktarılmış güven konusunda da kolaylıkla B kişisi rolünü alabilirler. Çocuğun anne ve babasının arkadaşı olduğunu bildiği kişilere güvenmesi böyle bir durumu örnekler. Ancak A kişisinin aktarılmış güven ile ilişki kurduğu C kişisinin bu güveni kötüye kullanma, yaralama ya da boşa çıkarması durumunda A kişisinin B kişisine güveninin de bu olumsuz durumdan etkilenmesi mümkündür.

Literatürde güvenilirlik kavramıyla ilişkili olarak ele alınan itibarın (reputation) da aktarılmış güven için bir zemin hazırlayabileceği düşünülebilir. Bir kişinin ya da kurumun davranışlarının geneli hakkında diğerlerinin aklında kalan izlenim olan itibarın aktarılmış güven ile yakın bir ilişkisi vardır. İnsanlar, hakkında olumlu intiba olduğu bilinen (itibarlı) bir kişi ya da kuruma güvenme kararı alırken, toplumun ya da çoğunluğun o kişiye itibarlarında hata yapmayacaklarına güvenir. Buna göre Şekil-1'de gösterilen ilişki şemasında B'nin C ile ilişkisinin A'ya görünümü itibar olarak adlandırılmaktadır.

1. 3. Güvenin Oluşumu ve Kaybı

Güven bir ilişki sürecinde görülen bir tutum, tavır ya da duygudur. Dolayısıyla güven söz konusu olduğunda bir özne ve bir nesneden bahsedilmektedir: Güvenen ve güvenilen. Yukarıda da ifade edildiği gibi R. Hardin bu iki muhatap arasında güvenin konu edindiği bir de sebepten bahseder (Hardin, 2002). Bunu şu şekille göstermek mümkündür:

Şekil-2: Sebebe bağlı güven ilişkisi

İnsanlar bir başkasına bir sebeple güvenirler. Örneğin doktora hastasına uygun ve etkili bir tedavi uygulaması için ya da öğretmene öğrenim rehberliği yapması için güvenilir. Böylesine gündelik durumlarda insanların neden güvenmeyi ya da

güvenmemeyi seçtiği (bunu bilinçli olarak mı yaptığı[4]), güvenme ya da güvenmeme sürecinin nasıl ilerlediği, buna nelerin etki ettiği uluslararası yazındaki güncel çalışmalarda araştırma konusu olmaktadır.

Güven için gerekli olan ilk etmen **savunmasızlık** (vulnerability) hâlidir. Savunmasızlık, güvenen kişinin, güvendiği kimseden gelecek zararlara karşı açık olmasıdır. Zarar verme imkânını karşı tarafa sunmak yani savunmasızlık güvenmenin riskidir. Güvenmek, risk almaya razı olmayı; güvenilen kişinin davranışları, hatta bu güvene ihaneti karşısında baştan savunmasız olmayı gerektirir. Savunmasız kalmaya gönüllü olmayan kişi karşısındakine güvenmiyor demektir.

Elbette bu savunmasızlık, tedbirsizlik olarak düşünülemez. Yazılı veya sözlü sözleşmeler yapmanın güven ilişkisine olumlu etki ettiği bilinmekte, bu sebeple tavsiye edilmektedir[5] (Solomon and Flores, 2001). Güvenenin beklentilerinin açıkça ifade edildiği sözleşmeler zaman ve enerji israfı ile gözden kaçırılmış riskleri önlemede, ilişkiyi sağlamlaştırmada faydalı olabilir.

Savunmasızlık söz konusu olduğunda güvenen kişinin riski azaltmak için muhatabını kontrol etmesi durumu da önemlidir. Sözleşmeler, çizdikleri sınırlar ile bir kontrol mekanizması oluştururlar. Ancak sözleşmenin güvenilen kişi için çok sınırlayıcı olması ya da sözleşme olmadığı durumda güvenen kişinin muhatabını sürekli kolaçan etmesi ve aşırı kontrolü güveni zedeleyen, ortadan kaldıran veya güvenin inşasını imkânsız kılan davranışlardır. Solomon ve Flores, Machiavelli'nin insanlara güvenilemeyeceği, liderlerin astlarını korku yoluyla kontrol etmesi gerektiği görüşünü eleştirerek korkutma, baskı ya da aşırı kontrolün, muhatabın özgürlüğünü (beklentiyi karşılama konusundaki içsel motivasyonunu, ihanet ihtimalini vs.) kısıtladığı için güven ile ilgisiz tutumlar olduğunu belirtirler (Solomon and Flores, 2001).

Öte yandan istediğimiz zamanda bizi uyandırmasını beklediğimiz bir çalar saate olan itimadımız (reliance) ile sırrımızı saklaması için arkadaşımıza beslediğimiz güven arasındaki fark ihanet imkânından ve özgür tercihten kaynaklanır (McLeod, 2015)[6]. Saat bozulur ya da bizi uyandıramazsa, canımız sıkılır, üzülür ya da sinirleniriz ancak bize

---

[4] Bilinçdışı hakkında yapılan çalışmalarda karar verme süreçlerinin her zaman bilinçli olmadığı anlaşılmıştır. "Karar verme süreçlerimiz esner ama olağan kurallarımızı ihlal etmez ve biz de kendimizi aşağıdan yukarıya, veriden sonuca doğru yargılar oluşturuyor gibi algılarız; oysa gerçekte yukarıdan aşağıya, tercih ettiğimiz sonucu kullanarak verileri değerlendirerek karar veririz." (Mlodinow, 2013)

[5] Kur'an-ı Kerim'de (2/282) borç sözleşmelerinin şahitler huzurunda adaletle yazılması tavsiye edilmekte, bu uygulamanın taraflar arasında şüphe ve güvensizlik oluşmasını engelleyeceği belirtilmektedir.

[6] İstinat (reliance) ile güven arasındaki farklardan biri de dayanmanın/istinadın karşılıksızlığıdır (Solomon and Flores, 2011).

ihanet ettiğini hissetmeyiz. Çünkü saatin sınırlılıklarını biliriz, bozulabileceğini öngörebiliriz ve dolayısıyla ortada ihanet etme riski yoktur. Arkadaşımızın sırrımızı açığa vurarak bize ihanet etmesi durumunda ise hüsran duyarız ve güvenimiz sarsılır, zira öngöremediğimiz davranışları konusunda arkadaşımız özgürdür.

Güveni sağlayan ikinci etmen ise **ehliyet**tir. Güvenilen kişinin güvene konu sebep hakkında ehil olması, yeterliliği bulunması gerekir. Meteoroloji kurumuna hava tahminleri konusunda güvenilir, çünkü tahminlerini bilimsel verilere dayandırabilmektedir, hava tahmini konusunda ehliyeti vardır. Bununla birlikte ehliyetin var olması güven tesisi için tek başına yeterli değildir. Güvenilen kişinin ehliyetini, kendisine güvenilen konuda kullanacağına dair bir motivasyonunun olması önemlidir. Fakat güvenilen kişinin motivasyonları güvenen açısından bilinemezdir ve bu yüzden güvenenin hüsnüzannı önemlidir.

Güvenilen kişinin güvene konu olan şey hakkında sorumlu ve ahlaklı davranacağına dair iyimser olma hâli olarak tarif edilebilecek **hüsnüzan** da güven için gereklidir. Güven durumlarında hüsnüzan muhatabın iyi niyetli ya da yardımsever olduğuna yöneliktir (Değirmenci, 2009). Cerrahi operasyon için başvurulan bir hekimin ihtiyaç duyulan tedavi prosedürünü en iyi şekilde uygulaması beklenir. Bu durumda hasta doktorun tıp etiğine bağlı, hasta haklarına saygılı ve duyarlı olduğuna dair hüsnüzanda bulunur. Motivasyonunun insan sağlığına olumlu katkıda bulunmak değil de organ kaçakçılığından zengin olmak olduğu bilinen bir hekime güvenmek elbette mümkün değildir. Yine de hüsnüzannın nesnesinin bilinemez olması savunmasızlığın, savunmasızlığa rızanın ve ehliyetin önemini göstermektedir.

Ehliyet birtakım riskleri ortadan kaldırma, işleri kolaylaştırma yönünden aranan bir özellik olabilir ama söz konusu yetkinlikle ilgili güvenen kişi bakımından pek çok risk var olmaya devam etmektedir. “Yetkinlik bir itimat -yani öngörülebilirlik- meselesi olabilir; ama kendilerinin bir konuda yetkin olup olmadıkları konusunda insanların size doğru bilgi vereceğine güvenmek, açıktır ki bir güven meselesidir.” (Solomon and Flores, 2001, s. 108)

Ayrıca ilişkilerde ehliyete verilen öncelik durumdan duruma değişmektedir. Bir hizmet alımı için ehliyet en önemli unsur olabilirken, çırak eğitiminde ehliyet değil süreç önemli olabilir. Buna göre ehliyetin bazen aranan bir özellik olduğu söylenebilir.
Ehliyetin bir parçası olduğu güvenilirlik (trustworthiness) de güven oluşumunda etkin rol oynayabilir. Güvenilirlik, güvenilen kişinin karakter özellikleri ile ilişkili bir

kavramdır. Stephen M. R. Covey güvenilirliğin hepsi de çok önemli olan dört özü olduğunu belirtir (Covey and Merill, 2011):

- Ahlaki bütünlük: İnsanın değerleriyle davranışlarının çelişmemesi, özü sözü bir olması olarak düşünülen bütünlük zaman zaman dürüstlükle karıştırılsa da doğru söz, dürüst davranış, tevazu ve cesareti de içeren bir özelliktir ve güven için olmazsa olmazdır.
- Niyet: Davranışların hangi amaca yönelik olacağını belirleyen niyet güvenilirlikte de hayati öneme sahiptir. Güvenilen kişinin sahip olduğu niyetin iyiliği ya da kötülüğü güvenen kişi tarafından hissedilebilir. Niyetin kötülüğüne dair güvenen tarafında oluşacak bir his şüphe uyandıracak bir husus olarak kalacaktır. Dolayısıyla güvenin oluşması için öncelikle muhatabın niyetinin iyi olduğuna dair bir sezginin olması gerekir.
- Ehliyet: Yetenekler, tutumlar, beceriler, bilgi ve tarz olmak üzere beş boyutu vardır. "Yetenekler bize verilen doğal armağanlar, güçlü yönlerimizdir. Tutumlar, paradigmalarımızı, görüş ve varoluş tarzımızı temsil eder. Beceriler ustalıklarımız, iyi yapabildiğimiz şeylerdir. Bilgi, öğrendiklerimizi, içgörümüzü, anlayışımızı ve farkındalığımızı temsil eder. Tarz kişiliğimizi ve kendine has yaklaşımlarımızı temsil eder." (Covey and Merill, 2011, p. 127)
- Sonuç: Güvenilen kişinin güvene konu olan durumla ilişkili olarak daha önceki hedeflerine ulaşmış olması, yani daha önceki davranışlarının olumlu yöndeki şahitliği güveni sağlama ya da pekiştirme bakımından son derece etkilidir.

Solomon ve Flores (2001) güvenilirliği güven için ön şart addetmenin güveni öngörülebilirlik ve itimada indirgeyebileceğini savunsa da, güvenilirlik ve güveni bir madalyonun iki yüzü gibi birbirinden ayrı düşünülemeyecek kavramlar olarak niteler.

Güven oluşumunda oldukça önemli rol oynayan bir diğer faktör de taahhütlerdir. Taahhüt, açık ya da örtük olarak her iki tarafın da üzerinde anlaşmaya vardıkları bir şeydir. Taahhütleri yerine getirmek güven ve güvenilirlik için elzemdir. Nitekim güven dinamiktir ve sürekli özen ister. Yukarıda değinildiği gibi sonuçları oluşturan davranışlar, taahhütleri karşılamak için gerçekleştirilir. Dolayısıyla düzenli olarak makul taahhütler vermek ve bunları yerine getirmek ilişkilerdeki güveni yenileyen, pekiştiren bir davranıştır (Solomon and Flores, 2001).

V. Hall'e göre açık taahhütler, belirgin olan, yorum gerektirmeyen vaatlerdir. Bilhassa bir ihtiyacı giderdiği zaman açık taahhütler güveni destekler. Fakat bir açık taahhüdün yerine getirilmemesi güvene ciddi bir şekilde zarar verir. Örtük taahhütler ise açık taahhütler gibi belirgin değildir, seçilen kelimeler, yüz ifadeleri ve beden dili aracılığıyla oluşur ve ilişkideki taraflar taahhütleri farklı yorumlayabilir. Bu şekilde muhataplarda farklı beklentiler oluşturabileceğinden örtük taahhütler güveni zedeleme bakımından oldukça tehlikelidir. Örtük taahhütlerin yerine getirilmemesi durumunda ilişki biraz zedelenmeyle yoluna devam edebilir ya da güven tamamen ortadan kaybolabilir (Hall, 2009).

Güvenin oluşma sürecine etki eden unsurlardan birisi de sosyal ilişkilerdeki **karşılıklılık** ilkesidir. Muhataba güvenme kararında karşılık beklentisi etkilidir. İki tip karşılıktan bahsedilebilir: İlki Tit-For-Tat (misliyle mukabele) kuramı ile örneklendirilebilecek doğrudan karşılıktır. Buna göre ilişkide taraflar birbirinin çıkarını aynı anda ya da öncelik-sonralık esasıyla gözetirler (sen bana, ben sana). İkinci tip ise tarafların karşılığı birincil muhataplarından değil, bu ilişkiye şahit olan veya olmayan muhtemel muhataplarından beklemesini ifade eden dolaylı karşılıklılıktır (ben sana, başkası da bana). Üçüncül kişilerden beklenen dolaylı karşılıklılık, daha geniş bir sosyal ilişki ağını sağlayarak güven kültürü oluşmasına yardım eder (Boser, 2014). Birebir ilişkiyi aşıp daha geniş kitleleri kuşatan böylesi bir güven ekolojisinin oluşması da büyük gruplarda iş birliğini mümkün kılar.

Beklentilerin karşılanmaması, vaatlerin yerine getirilmemesi, gizlilik, ilgisizlik, samimiyetsizlik, kötü davranış, aldatma gibi olumsuz durumlar güveni sarsar veya yıkar. Zarar gören bir güven ilişkisinin her iki tarafa da yüklenebilecek sorumlulukları vardır. Güvenen tarafın beklentilerinin makul ve muhatabın yapabilecekleri ile uyumlu olmaması ya da muhatap tarafından açıklıkla anlaşılmamış olması güveni zedeleyen bir sebep olabilir (Covey and Merill, 2011). Örneğin odasını "derleyip toplaması" konusunda kendisinden söz alınan bir gence eşyaların tozunu almadığı için sözünü tutmadığı iddiasında bulunmak makul değildir. Zira "derleyip toplamak" ifadesinden tarafların anladıkları farklı olabilir.

Bu tür karışıklıkların önlenmesi ya da zarar gördüğü düşünülen bir güvenin gözden geçirilmesi için tarafların açık iletişim tarzını benimsemeleri iyidir (Erdoğan, 2012). Sıklıkla gözden kaçırılsa da güven hakkında konuşmanın güveni inşa edici ya da destekleyici bir etkisi vardır (Blanchard; Olmstead; Lawrence, 2013; Solomon and

Flores, 2001). Güven ilişkisinin en hassas anında tarafların samimiyetle bir araya gelip güvensizlik sebeplerini incelemesi, yeni taahhütler vermeleri, güveni tedavi için yapılabilecekleri belirlemeleri duygusal olarak çok zor olsa da bu iyi niyetin sonuçsuz kalması neredeyse mümkün değildir. Çünkü taraflar böyle bir iletişime girerek kendileri için öncelikli olanın aralarındaki ilişki olduğunu ifşa etmiş olurlar. Sonuç olarak güvensizlik tamamen silinmese de güveni yeniden tesis etmek mümkün olabilir.

Güvensizlik çoğunlukla güvenin olmadığı bir durum olarak ve güvenin karşıtı olarak düşünülmektedir. Oysa sahici güven, güvensizlik ihtimalini bünyesinde bulundurur (Solomon and Flores, 2001). Elbette sürekli belirsizlik ve risk üzerine odaklanmak güvenin savunmasızlığa rıza gösterme hâliyle bağdaşmaz, ancak risk varlığının farkında olmak için biraz şüphe güveni diri tutar, sahici kılar.

Güven de güvensizlik de bir süreç içerisinde oluşur. İstenilen şekilde sonuçlanan bir güven ilişkisi oluşturduğu memnuniyet sayesinde ilişkinin derinleşmesi ya da devamı için veya bir diğer ilişki için cesaret ve isteklilik yaratır. Dolayısıyla güven kendi kendisini teyit eder (Solomon and Flores, 2001**)**. Güven ekolojisinin oluşmasında, bireylerden topluma olumlu bir güven algısına sebep olacağı için bu durum "salih daire" (virtuous circle) olarak düşünülebilir. Benzer şekilde güvensizlik de bir döngüye sebep olur: Güvenin kaybı sebebiyle oluşan bir güvensizlik durumunda olumsuz duygusal ağırlık (öfke, üzüntü, şaşkınlık vs.) kişiyi güvensizlik için daha fazla kanıt aramaya, ilişki kurmaktan kaçınmaya ve iş birliğini azaltmaya yönlendirir. Bu güvenilmez davranış beklentisinin ise muhatabın güvenilmez davranışta bulunmasını teşvik ettiği bulgulanmıştır (Reuben, Sapienza, and Zingales, 2008). Güvensizliğin kendi kendisini desteklediği böyle bir döngü de "fasit daire" *(*vicious circle*)* olarak düşünülebilir.

Güvensizlik ihtimaline tamamen kapalı olan kör güven gibi güven ihtimaline de kesinlikle kapalı olan bir güvensizlik durumu olarak **sinizm**e **(cynicism)** bu çalışma kapsamında değinmek gerekir. "İnsanların eylemlerinin, salt kişisel ihtiyaçlarıyla ve bencillikleriyle güdülendiği inancı" (Budak, 2009, s. 653) olarak tanımlanan sinizm Sokrates'in öğrencisi Antisthenes (İ.Ö. 444-365) ve Diogenes (İ.Ö. 412-323)'in düşünceleri ve uygulamalarıyla şekillenen bir felsefi öğretidir. Bilgeliği ve tutkulardan bağımsızlığı gerçek erdem olarak değerlendiren Kinikler aile ya da vatandaşlık gibi toplumsal bağlara da kayıtsız kalmışlardır (Cevizci, 1996). Tavırları ve dış görünüşleri ile kolayca tanınan Kinikler, sokaklarda yaşamış; toplulukları kaba sözlerle hicvetmiş,

insanları aşağılayarak dehşete düşürmüşlerdir[7]. Toplumdaki bütün anlaşmalar ve inançlar Kinikler için alay konusudur (Gros, 2017).

Çağlar boyunca çeşitli görünümlerle varlığını devam ettiren sinik tavır günümüzde bencillik, ümitsizlik ve güvensizlikle beraber düşünülen bir kavram hâline gelmiştir. Güvenin sunabileceği fırsatlara dair kesif bir ümitsizlik ile güvenmeyi reddetmek anlamında sinizm, ilişkilerde güven ortamını yok eder, örgütlerde enerji ve umudu azaltır (Erdoğan, 2012). Sinik bir kişi güvenmeye dair herhangi bir adım atmadığı gibi fırsatları da ancak sadece kendisi için yüksek çıkar içeriyorsa değerlendirme eğilimindedir. İş birliği ve dayanışmayı azaltan sinizm, kişinin tek bir ilişki için aldığı bir tavır değil pek çok ilişki için benimsediği bir tutumdur.

1. 4. Güven ve Güvensizliğin Sonuçları

Güven ve güvensizlik insan yaşamında ve sosyal hayatta çok derin etkileri olan birer olgudur. Genel olarak güvenmenin olumlu, güvensizliğin olumsuz sonuçlarını dikkate alan hemen bütün araştırmacılar insanın güvenmeye mecbur olduğunda hemfikirdir.

Ulrich Boser (2014) toplumsal yaşamın insan için hayati önemi olduğunu, bunun için evrimsel süreçte insanın güvenerek sosyal bağlar kurduğunu belirtmiştir. Nörofilozof Patricia S. Churchland (2013) ve nöroekonomist Paul Zak (2012) de canlılar açısından güven esaslı sosyal ilişkiler kurmanın fizik ve ruh sağlığı için zaruri olduğunu ve bunu güven hormonu da denilen oksitosin sayesinde gerçekleştirdiğini çeşitli deneyler üzerinden ortaya koymuştur. Yani güven sadece psikolojik ve bilişsel değil, aynı zamanda biyolojik kökleri de olan bir olgudur. Öte yandan güvenin ruh ve beden sağlığımızı etkileyen sonuçları da bulunmaktadır. Sosyal bağları güçlü bireylerin daha uzun yaşadıkları ve kalp hastalıkları ya da kanserden ölme risklerinin daha az olduğunu tespit eden çalışmalar vardır. Güvene dayalı sosyalleşmeden mahrum edilen insanların da ağır beyin hasarları yaşadıkları ve kendilerine zarar verici anormal davranışlarda bulundukları da bilinmektedir (Boser, 2014).

A. Maslow'a göre insanların hayatta kalmak için birincil önemli olan yeme, içme, uyuma gibi fizyolojik ihtiyaçlarından sonra güvenlik ihtiyacı gelmektedir (Budak,

[7] Hem bu yaşam tarzları hem de sert söylemleri sebebiyle köpeğe benzetilen bu kişiler için Yunanca "köpek" anlamına gelen *kunos*'tan türetilen Kinik tabiri kullanılmıştır.

2009). İnsanlar korku ve endişeden uzak kalmak, kendilerini korunmuş ve güvende hissetmek isterler. Bir başkasından ya da şeyden zarar görmeyeceğine dair iyimser bir inanç beslemek ruh sağlığı açısından da elzemdir. Odamızı havalandırmak için pencereyi açtığımızda pencerenin karşısına barikat kurup muhtemel bir saldırıya hazır beklemeyişimiz güvenlik hissimizdendir.

Güvenin farklı insanlar arasında bağ kurmayı mümkün kıldığını, böylelikle iş birliğini ve bunun için ödün vermeyi kolaylaştırdığını belirten Eric Uslaner kişilerin gönüllülük çalışmalarına katılımını ve hayır işlerine bağış yapma isteklerinin güvenle orantılı ilişkisine işaret etmiştir. İnsanların çoğuna güvenilebileceği inancı olarak tanımlanabilecek genelleştirilmiş güven (generalized trust) seviyesi yüksek olan insanların diğerlerine karşı daha hoşgörülü olduğu çeşitli araştırmalarda tespit edilmiştir. Örneğin ABD'de güven düzeyi yüksek beyaz vatandaşların Afro-Amerikalılara daha çok saygı duyduğu hatta siyahlara saygının en önemli belirleyicisinin güven olduğu bulunmuştur. Aynı şekilde yüksek güven düzeyi ile anti-semitik olma ya da zenofobik olma ihtimali arasında ters bir orantı olduğu da tespit edilmiştir. Ayrımcılığa maruz kalan gruplara dair güven düzeyi yüksek olanların daha pozitif değerlendirmeler yaptığı; mesela kadın haklarını daha çok savunduğu ve kadınlara karşı ayrımcılık yapmadığı bulunmuştur (Uslaner, 2002).

Güveni "sosyal yapıştırıcı" (social glue) olarak değerlendiren bir yaklaşıma göre güven sosyal sermayeyi, dolayısıyla bir futbol takımından bir millete kadar genişleyebilen sosyal bağların temelini oluşturmaktadır (Boser, 2014). "Sosyal sermaye, insanların ortak amaçları için gruplar ya da organizasyonlar hâlinde bir arada çalışabilme yeteneğidir" (Fukuyama, 2000, s. 26). Dolayısıyla böyle bir kapasitenin oluşmasına en temel katkıyı sunan güven toplumların sosyal, iktisadi ve siyasi başarılarının en önemli öncüllerindendir.

Güvenin belirsizlik ve karmaşa durumlarının çözümlenmesinde önemli bir gereklilik olduğu, değişim durumlarında vazgeçilmez bir etkisi bulunduğu, sosyal ilişkilerde bir birleştirici işlevi gördüğü, bireyler, gruplar ve kurumlar arasında açıklığı sağlayarak, çatışmalara yönelik çözümler sunduğu ve yönetim süreciyle ilgili sorunlarda sözleşmelere ve gözetim araçlarına gereksinimi azalttığı bilinmektedir (Pelenk, 2010). Stephen M. R. Covey güvenin ilişkilerdeki maliyetleri azaltıp amaca ulaşmada hızı artırdığına vurgu yapmaktadır. Benzerlerine çok sık rastlanan bir örnek olarak 11 Eylül saldırısı sonrasında ABD'de uçak yolculuğuna olan güvenin azaldığını ve muhtemel bir

başka saldırıyı önlemek için havalimanlarındaki güvenlik kontrollerinin artırıldığını, bu durumun ise insanların hem uçağa binebilmek için havalimanlarında daha fazla zaman kaybetmesine hem de daha yüksek güvenlik vergisi ödemesine neden olduğunu anlatır (Covey and Merill, 2011).

Siyaset bilimci Francis Fukuyama milletlerin refahının güven düzeyi ile ilişkili olduğuna vurgu yapar. Toplumları düşük ve yüksek güvenli olarak ele alan Fukuyama yalnızca tanıdıklarına güvenme eğiliminde olan ailesel toplumların ekonomik faaliyetlerinin yavaş ve az gelişmiş olduğunu anlatır. Buna karşın yüksek güven duygusuna sahip toplumlar organizasyonun her seviyesindeki unsurlara uygun geniş sorumluluklar verir ve ekip çalışmasına dayalı esnek bir çalışma ortamı yaratırlar. Elbette bu durum da ekonomik refahın yükselmesinde olumlu bir etki oluşturur (Fukuyama, 2000).

İşletme bilimi sahasında güvenin örgüt içi davranışlara etkisi üzerine de araştırmalar yapılmaktadır. Sally Bibb ve Jeremy Kourdi güvenin bir değer olarak örgüt kültüründe yerleşik olduğu örgütlerde üyelerin misyon ve amaçların yanında kişisel değerlerini de paylaştıklarını, lidere güvenildiğini, zorlama değil uzlaşma kültürü bulunduğunu, üyelerin işlerini severek yaptıklarını, yaratıcılığın teşvik edildiği eğlenceli bir atmosfer olduğunu, bir sorun çıktığında suçlamaların değil sorunun sebebini öğrenme isteğinin görüldüğünü belirtmiştir. Düşük güven kültürüne sahip örgütlerde ise üyelerin örgüt liderine dair şüphelere sahip olduğu, ümitsizlik ve sinizmin belirginleştiği, kör güvene eğilimin, korkunun ve konuşmalarda şüpheciliğin arttığı görülmektedir (Bibb and Kourdi, 2004).

Kişiler arası ilişkilerde de güven benzer olumlu sonuçlara ulaştırmaktadır. Psikolog John M. Gottman bireylerin hayatının zamanla daha da karmaşıklaşmasına karşın güvenin esnekliği (resilience*)* artırdığını belirtmiştir. Dolayısıyla bireyler birbirlerinin kişisel hayatlarına da destek olabilmekte ya da en azından birbirlerine zorluk çıkartmamaktadırlar. Gottman kişiler arasındaki güvenin ayrıca eksik bilgilere rağmen eylem imkânı verdiğini ve bütün eylemlerin karmaşıklığı ile maliyetlerini azalttığını vurgulamıştır. Örneğin Ortodoks Yahudi elmas tüccarları birliğinde mücevherler ve çok büyük miktardaki paraların basitçe tokalaşma ile tam bir emniyet içinde el değiştirdiğini anlatan yazar, birlikteki sistemin böyle riskli işlemleri hiçbir avukata gerek kalmadan en az maliyetle yapabilmesinin güven sayesinde mümkün olabildiğine işaret eder (Gottman, 2011).

"Güvenmek demek, risk almak demektir ve risk alınırken akıllı olunmalıdır. Ama güvenmek, aynı zamanda yeni dünyalara kapı açmak da demektir." (Solomon and Flores, 2001, s. 60). Yeni insanlarla tanışma, onlarla bir araya gelme ve onların bilgi birikiminden, tecrübelerinden, yeteneklerinden vs. faydalanarak ortaklaşa bir değer üretmek ancak güven sayesinde mümkün olmaktadır. Üretimin, başkalarına ve kendine faydalı olmanın insanı mutlu kıldığı göz önünde bulundurulduğunda A. Maslow'un insani ihtiyaçlarda son basamak olarak gördüğü "kendini gerçekleştirme ihtiyacı"nın da güven sayesinde karşılanabileceği öngörülebilir.

Güven salih bir daire içinde kendi kendini besleyip teyit ettiği, yeni fırsatlara kapı açarak geniş kapsamlı fayda üretebildiği gibi güvensizlik de fasit bir daire içinde kendi kendisini güçlendirir. "Bu sarmal, bir ilişkide veya bir toplumda birtakım kanıtlara dayalı bir güvensizlik havasının ortaya çıkmasıyla başlar ve hassasiyet ve kuşku bununla daha da artınca, kanıt olarak görülen yeni şeyler ortaya çıkar. Güvensizlik bir mesafe yaratır ve güvensizliğin dışa vurulması bu mesafenin, yabancılaşmanın daha da artmasına yol açar ve bu da öfkeyi tahrik edip, çoğu kez daha baştan korkulan ihaneti çabuklaştırır. Bir ihanet diğerini esinlendirir ve bu güvensizlik - ve öfke ve karşılık verme- tırmanışı kesinlikle, duygusal veya fiziksel şiddet olmasa bile, daha da büyük güvensizlikler yaratır." (Solomon and Flores, 2001, s. 49)

William Shakespeare *Othello* isimli eserinde de çok sevdiği eşine karşı böyle bir güvensizlik döngüsüne giren Othello'nun trajedisini anlatmıştır. Bir entrikanın kurbanı olarak küçük bir şüpheye kapılan Othello, şüphelerinin artması, bulguları güvensizlik ekseninde yorumlaması, kaybolan güvenin dehşetiyle cinayete yönelmesi böyle bir güvensizlik döngüsünü örneklemektedir. Bu aşırı durum psikoloji literatürüne "eşinin sadakatsizliğine ilişkin şüphelerle gelişen ağır, patolojik kıskançlık" (Budak, 2009, s. 535) şeklinde tanımlanan "Othello sendromu" olarak girmiştir.

2. İNCELEME: GÜVEN VE GÜVENSİZLİK TEMİ BAĞLAMINDA PEYAMİ SAFA ROMANLARI

1914'ten itibaren yazın dünyasında hikâyeleriyle kendine yer açan Peyami Safa ilk romanı ***Sözde Kızlar***'ın tefrikası (1921) ile büyük bir ilgi görür. Tefrikası yarım kalan roman kitap hâlinde ilk kez 1923'te yayınlanır. Romanda, Mütareke döneminin kargaşasında babasını aramak üzere İstanbul'a gelen bir genç kız ve onun içine girdiği yüksek zümrenin ahlaki çöküntüsü işlenir. Konusu ile geniş bir kitlenin ilgisini çeken bu ilk roman yazarın sonraki romanlarının içeriğinin de ipuçlarını verir.

Yazarın ikinci romanı ***Şimşek*** (1923) ahlaki yozlaşmanın yol açtığı bir aile faciasını anlatır. Gayrimeşru ilişkilerin ele alınması bakımından bir önceki roman gibi toplumsal bir soruna işaret edilse de ***Şimşek*** esas itibariyle bir "mizaç romanı"dır (Tekin, 1999).

Peyami Safa'nın Doğu-Batı karşıtlığına dayalı olarak ***Sözde Kızlar***'da kurduğu, ***Şimşek***'le pekiştirdiği roman kişileri arasındaki ilişki üçgeni ***Mahşer***'de (1924) de korunmuştur. "Doğulu özellikleri olan bir erkek ile Batılı özellikler gösteren diğer erkek arasında karar vermeye çalışan bir kadın" şeklinde ifade edilebilecek bu ilişki üçgeni ***Mahşer***'de Çanakkale'de gazi olup henüz İstanbul'a dönmüş Nihat (Doğulu erkek), lüks ve şatafat vadeden Mebus Alaaddin Bey (Batılı erkek), ailesiz kalmış olan Muazzez (karar vermesi gereken kadın) ile görülür.

Hem kişiler arasındaki çatışmalar hem de toplumsal meseleler yönüyle zenginleştirilmiş bu romandan sonra Peyami Safa yine ruha yönelerek ***Bir Akşamdı***'yı (1924) yayınlar. Roman, gençlik hevesleri ile evden kaçarak başka türlü yaşamayı hedefleyen Meliha'nın yaşadığı hayal kırıklıklarını ve çöküşünü anlatır.

Cânân (1925) yazarının "çocukluk kitaplarından saydığı ve ele alınmayacak kadar kusurlu bulduğu" (Tekin, 1999, s. 20) bir romandır. Tutkularının peşinde hırsla koşarken kutsal değerleri çiğneyen bir kadın ile ona kapılan bir erkeğin hüsran ve pişmanlığının konu edildiği bu romanda da bir ailenin gayrimeşru ilişkiler yüzünden çöküşü temel meseledir.

Peyami Safa altıncı romanı olan ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*** (1930) ile başka bir tür deneyerek otobiyografik bir eser ortaya koyar. On beş yaşındaki fakir bir gencin bacağındaki kemik veremi ile mücadelesi ve bu hastalığı sebebiyle âşık olduğu genç kızla birlikte olamamasının yarattığı sıkıntı ve heyecanların anlatıldığı bu roman hem konusu hem de tekniği ile büyük beğeni toplamıştır. Doğu-Batı-seçici kişi üçgeni romandaki temalardandır.

Doğu-Batı çatışmasının asli problem hâline getirildiği roman ***Fatih-Harbiye***'de (1931)'dir. ***Fatih-Harbiye*** mekândan sanata, kişilerden eşyaya bütün unsurların Doğu-Batı ikiliği içinde gösterildiği bir romandır. Darülelhan öğrencisi olan Neriman'ın Macit'te odaklanan Batı'ya ilgisi ile Şinasi'de sembolleşen Doğu'yla ilişkisi arasında kalışı ve seçimini konu edinen roman Peyami Safa'nın en önemli eserlerindendir.

Bir Tereddüdün Romanı'nda (1933) I. Dünya Savaşı sonrasında toplumsal değerlerin alt üst oluşu ile ahlak ve ruh buhranına değinen Peyami Safa kişilerin tereddütlerini anlatır. Bir yazar ve iki kadın arasındaki ayrı ilişkiler bağlamında kurgulanmış roman, Peyami Safa ve bazı sanatçı arkadaşlarının bir dönem kapıldıkları bohem hayattan izler taşıdığı için otobiyografik özellikler de göstermektedir. "Doğu'yu tercih" bu romanda, toplumun özgün ve güçlü geleneksel değerlerine bağlılık şeklinde sunulmuştur.

Benzer bir tercihi farklı bir süreçle aktaran ***Biz İnsanlar*** (1959) fakir, vatansever ve materyalist bir gencin ve âşık olduğu zengin tabakadan bir genç kızın tercih sıkıntılarını işler. Orhan felsefi olarak madde ve ruh bağlamında, sevgilisi Vedia ise maddi zenginlik ile fikri olgunluk arasında kalırlar.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu (1949) Peyami Safa'nın sanatsal açıdan daha olgun romanlarındandır. Roman, pozitivist düşüncelerle açıklayamadığı olağanüstü olaylar karşısında bunalan bir gencin düşüncelerini değiştirme sürecini ve metafizik âlemi kabullenerek huzura kavuşmasını konu edinir. Bu konunun da yazarın diğer romanlarında işlediği Doğu-Batı karşıtlığından evrilen "öz değerlere bağlılık" ile yakından ilişkili olduğu görülür.

Yazarın başyapıtı sayılan ***Yalnızız*** (1951) II. Dünya Savaşı'nın etkileriyle toplumdaki savrukluk ve bireylerin bocalamalarını anlatarak bu bunalımın ancak manevi değerlere bağlılık ile atlatılabileceği önerisini sınan bir metindir. Hırs ve zaaflarıyla sefalete sürüklenen Meral ve onu sevip korumaya çalışan Samim arasındaki ilişki romanı evrensel düzeye taşır.

Romanların konularına dair bu üstten bakış incelememiz için sundukları malzemenin çokluğunu da sezdirmektedir. Bu bölümde Peyami Safa'nın yukarıda adı geçen on bir romanı içerdikleri güven ve güvensizlik durumları ile bunların sonuçları, güven ve güvensizlik odakları, güven türleri bakımından incelenmektedir.

2.1. Romanlarda Güven ve Güvensizlik Durumlari

2.1.1. Güven Telkin Eden Davranışlar, Durumlar

Güven, dinamik bir duygudur ve insan ilişkilerinden olumlu ve olumsuz olarak sürekli etkilenir. Stephen R. Covey (2012) bir ilişki içindeki güvenin bu durumunu "duygusal banka hesabı" ile açıklamaktadır. Bazı iyi davranışlarla yatırım yapıp gerektiğinde de bir miktar çekebildiğimiz bu hesabın durumu, bizim ne kadar etkili ve başarılı bir ilişki içinde olduğumuzun kanıtlarındandır.

İlişkinin tarafları için ayrı iki "duygusal banka hesabı" bulunduğuna dikkat çeken Covey, muhatabı tanıma ve anlamanın hangi davranışın yatırım sayılacağını bilebilmek için çok önemli olduğunu vurgular. Bu hesaba ancak ilişkideki tarafların her ikisi için de önemli görülen davranışlarla yatırım yapılabilir. İncelikler, nazik davranışlar, verilen sözleri tutma, beklentileri netleştirme, kişisel bütünlük sergileme, hesaptan çektiğinde içtenlikle özür dileme, koşulsuz sevgi gibi davranışlar söz konusu güven hesabına yatırım yapar (Covey, 2012). Güvenilirliğin genellikle iyi ahlaklılık ile birlikte düşünülmesi bundandır.

Benzer şekilde Eric Uslaner gönüllülük faaliyetlerinin genelleştirilmiş güvene katkısından bahseder. Ona göre ödenmesi beklenen bir karşılık olmaksızın birine iyilik yapan insanlar yüksek bir genelleştirilmiş güven algısına sahiptir (Uslaner, 2002). Bunun yanında yardımsever davranışlar muhatap üzerinde hem yardıma ihtiyaç duyması hem de değer gördüğünü hissetmesi bakımından olumlu izlenimler bırakır.

Güvenilirlikle ilişkili bir kavram olarak ele alınan yeterlilik de güven telkin eden durumlardandır. Belirli bir alanda ya da işte başkalarına göre daha becerikli, ehliyetli ya da uzman olduğu bilinen kişiler güven ilişkisine daha çok muhatap olmaktadırlar. Kişiler arası ilişkilerde yeterlilik sadece hizmet alımı durumlarında değil, sıcak ve yakın ilişkilerde de durumsal olarak güven getirebilir. Örneğin sır saklama konusunda

becerikli, ağzı sıkı bir arkadaş elbette mahrem meselelerin istişaresi konusunda güvenmeye daha layık görülecektir.

Muhatabın duygu, düşünce, ihtiyaç ve beklentilerine yönelik anlayışlı, ince düşünceli olmak güvenin oluşumu ve sürdürülmesinde merkezî öneme sahiptir (Nugent and Abolafia, 2006). Çocuk gruplarıyla yapılan bir çalışmada kişilerin sempati ve güven düzeyleri arasında olumlu ilişki olduğu tespit edilmiştir (Gasser, Zuffiano and Meyer, 2017).

İletişimde açıklığın güvenin oluşumu ve sürdürülmesinde hem belirsizliklerden kaynaklanabilecek riskleri hem de taraflar arasında olası bir çatışmanın güven üzerindeki yıkıcı etkilerini azalttığı şeklinde iki olumlu etkisi tespit edilmiştir (Ayoko and Pekerti, 2008). Örneğin bir yöneticinin altında çalıştırdığı personelinin görev alanını değiştirirken bu konuda ilgili personele karşı açık olması, bu kararın sebepleri ve istenen sonuçları hakkında onunla konuşması aralarındaki güvenin zedelenmesini önleyebilir. Bu durumda hem personelin yöneticisine karşı olumsuz bir tutum geliştirmesi engellenmiş hem de güven korunmuş olacaktır.

Açıklıktan farklı ama onunla ilişkili olarak dürüstlük, doğrudan güven oluşturan davranışların en önemlisidir. Dürüstlük hem doğruyu söylemeyi, hem de verilen sözü tutmayı kapsayan bir özelliktir. Doğruyu söylemek özellikle de verilen sözün tutulamadığı veya tutulamayacağının anlaşıldığı durumlarda zordur. Böyle zamanlarda sadece doğruyu söylemek güveni zarar görmekten koruyamayabilir. Verilen sözü tutamamanın güvene zarar vermediği istisnai durum ancak sözün tutulamaması söz verenden bağımsız şartlardan kaynaklanmışsa ve de bu durum sık tekrarlanmazsa geçerli olur. Doğru sözü düzgün davranışlarla desteklemek güven üzerinde olumlu etki yaratacaktır (Colquitt and Salam, 2000).

İnsanlar çoğunlukla ailelerine, kardeşlerine, akrabalarına, dostlarına, eşlerine ve bunlara benzer yakınlıktaki muhataplarına güvenirler. Böyle bir aşinalığı ima eden sıcak ve cana yakın ilişki tarzının, değer vermenin de güven oluşumunda yadsınamaz bir önemi vardır. Sevildiğini ya da kendisine değer verildiğini hisseden bir kişinin güvenmeyi tercih etmesi daha mümkündür. Bu durum temel güven duygusuyla ilişkili düşünülebilir. Zira değer gördüğünü hissetmek muhatabından kendisine karşı bir saldırı olmayacağına ya da çıkarlarının güvence altında olduğuna dair bir emniyet duygusunu da getirir. Çünkü birini sevmek demek onun iyiliğini istemeyi ve bunun için gayret etmeyi gerektirir (Hardin, 2002).

İtibar bir kişinin veya kurumun gelecek davranışlarına ilişkin toplumun daha önceki doğrudan ya da dolaylı tecrübelerine dayalı olarak geliştirdiği beklentilerinin toplamıdır. Güvenle itibar arasında geçişken bir ilişki vardır. Örneğin süregelen bir ilişkideki beklentilerin karşılanması neticesinde oluşan bir yüksek itibarın varlığı rahatlıkla muhataba yönelik güvene dönüşebilir (Klewes and Wreschniok, 2009). Araştırmacılar itibarın oluşmasında bağlamın da önemine vurgu yapmıştır. Örneğin bir üniversite sosyal bilimlerde yüksek itibara sahipken, mühendislik ve doğa bilimlerinde o kadar itibarlı olmayabilir. Bu anlamda itibar güvenilirliğin de öncülü olmaktadır. Son olarak bir kişinin itibarlı sayılması, onun hakkında itibar kanaatini bildiren üçüncü kişinin güvenilirliği ile doğrudan ilişkilidir (Chang, Dillon and Hussain, 2006).

Buraya kadar ifade edilenlerden hareketle genel olarak iyi görülen davranış ve durumların ya da kişilik özelliklerinin güven oluşumunda etkili olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Peyami Safa imzalı romanlardaki güven durumları, bunları telkin eden ya da ortaya çıkaran davranış ve olaylardan yola çıkılarak aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir.

2. 1. 1. 1. Yardımseverlik, Beklentisiz İyilik Yapmak

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar*** yardımın güven telkin edici bir işlev gördüğü romanların da ilkidir. Eserde bu tem kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkar. Yazarın sözünü emanet ettiği Nadir yazar tarafından, romanın başkişisi olan, sağlam kişiliği ve eğitimli oluşuna rağmen lüks ve refaha zaafı bulunan Mebrure'ye yardımcı olmakla görevlendirilmiştir.

Nadir, Muhacirin İdaresi'nde babası İhsan Efendi'nin bulunması için Mebrure'nin müracaatını takip etmede ona yardım eder, Muhacirîn Müdiri Umumîsine Mebrure'yi tanıtır (SK, 53). Nadir'in yardımıyla İhsan Efendi'nin sağ olduğuna dair kısa sürede haber alınır. Mebrure, Belma'nın uyarması sonrası Şişli'deki köşkten ayrılınca Nadir onu evinde misafir eder:

> — Yo...k, artık düşünmeyiniz, burada, benim evimde, bir hemşireden fazla kıymetiniz var, çünkü bir kız karde-şim olsaydı, sizin kadar nazarımda kıymet kazanacağını ümit edemezdim. Annem de bu fikirde. Yalnız fedakârlık size düşer, bu hakir yuvada muvakkaten oturmayı kabul ediniz, bizim manâsız refakatimize katlanınız,

> sonrası kolay, zaman yaratıcıdır, pederinizden haber gelir, yahut size bir muallimlik buluruz, (SK, 190)

Bütün bu içten yardımları Nadir'in Mebrure'nin güvenini kazanmasında etkili olmuş, ikisinin arkadaşlıklarını olumlu etkilemiştir. Dar bir kişi kadrosu ile kurulmuş ***Şimşek***'te yardım davranışının güvene olumlu etkisi ***Sözde Kızlar***'daki kadar belirgin değildir. Romanda bu yönde tespit edilen bir örnek başkişi Müfid ile yardımcı kişilerden biri olan iş arkadaşı arasında geçer. Eşi Pervin'in gayrimeşru ilişkileri olduğuna dair şüpheleri bulunan romanın başkişisi Müfid evdeki belirsizlik kaynaklı sıkıntılı durumdan bunaldığı için işine karşı da isteksizdir. Müfid'in rahatsız durumunu fark eden iş arkadaşı İtalyan genç Müfid'e yardım teklif eder:

> — Benim de böyle zamanlarım vardır, Müfid Bey. Daire haricinde birçok şeyler zihnimi işgal eder ki çalışamam. Birçok şeyler, mesela, aile... kadınlar…
>
> Bu kelimeleri söylerken Müfid'in yüzüne bakıyordu. Müfid yine mırıldandı:
>
> — Evet.
>
> — Olabilir ki sizin de böyle bir düşünceniz vardır. İtalyan o kadar samimi söylüyordu ki Müfid, bu gençle dost olmak ve ona büyük endişesini anlatmak ihtiyacını yenmek için fazla eziyet çekti ve üçüncü, kat'î bir "evet"le bahsi kesti. (Ş, 94)

Bu kısımda iki iş arkadaşının iş dışı bir mesele sebebiyle kişisel yakınlık kurdukları ve birinin, muhtaç konumdaki diğerine yardım teklif ettiği anlatılmaktadır. İtalyan genç hakkında anlatıcının verdiği bilgiler pek sınırlı olmakla beraber önceden beri Müfid'le samimi bir ilişki kurmaya çalıştığı bilinmektedir. Müfid çekingen tabiatı sebebiyle arkadaş canlısı bu kişiye karşı kayıtsız kalmayı tercih etmiştir. Fakat zihni yorgunluğunun had safhada olduğu bir zamanda iş arkadaşının yardım teklifi ve sıcak kanlı yaklaşımı onu güvenmeye neredeyse zorlar. Ancak Müfid yakın ilişki kurmama kararına yine de uyar. Burada güvenin getirdiği bir arkadaşlık gerçekleşmese de ince düşünceli olma, yardım niyeti ve samimi tavırların getirdiği bir güven vardır.

Mahşer de yardım davranışının güven telkin ettiği ve bu yardımlarla kurulan güven ilişkilerinin olay örgüsünde önemli etkilerde bulunduğu bir romandır. Aşağıda romanın farklı yardımcı kişilerinin başkişi olan Nihad'a yardımlarına dair örnekler verilmiştir:

Nihad İstanbul'a geldiği akşam uzak akrabası Hatice Hanım'da kalmayı düşünmüştür, fakat onun bir süre önce vefat ettiğini öğrenince eski arkadaşlarından Faik'in yanına gitmeye mecbur olur. Faik ve babası büyük bir fedakârlıkla Nihad'ı

yoksul evlerinde mümkün olabildiğince rahat ettirmeye çalışırlar. Nihad bir bütün gün uyuduktan sonra ertesi akşam uyanır. Faik'le uzun süren candan bir sohbetten sonra Faik uyumak üzere diğer odaya geçer. Nihad geçim kaygısı sebebiyle uyuyamaz; su içmek için kalkar ve arkadaşının sessizce odasına girer:

> Fakat gördüğü manzara onu şaşırtmıştı: Faik'le babası uzun ve alçak bir minderin üstünde sırtlarına paltolarını giymiş, ayak ayağa uyuyorlardı. Kibritin cılız ışığında titreyen bu hazin manzara çarçabuk karardı, Nihad, hemen dışarı çıktı ve dehşete düşen bir adam gibi başını avuçladı: Yarabbi! demek iki gecedir, Faik'le babası, bir arkadaş hatırı için yataksız uyuyorlar, demek başka yatakları yok, yahut Musa Baba'ya verilmişti! Nihad daha müthiş şeyler düşündü: Belki de baba-oğul yiyeceklerini de Nihad'a terk etmişlerdi! (M, 17)

Faik ve babasının bu fedakârlığından çok etkilenen Nihad gün doğarken arkadaşına bir teşekkür mektubu bırakarak iş aramak üzere evden çıkar. Faik ve babasının bu fedakârlığı Nihad'ın Faik'e güvenini olumlu etkiler. Nihad zorda kaldığında Faik'in kendisini mutlaka destekleyeceğine inanır ve "artık canciğer dost" olurlar (M, 69).

Muazzez'in tanıştırdığı Kerim Bey'in de Nihad'a yardımları dokunur. Perizad'ın doğum gününde tanışan iki genç adam uzun zaman sonra Beyoğlu'nda karşılaşırlar. Muharririn konuşmaya istekli, Nihad'ın da anlatmaya muhtaç olması uzunca bir sohbete sebep olur. Kerim Bey bu sohbet sırasında Nihad'ın Muazzez'e meyil ve muhabbetini, ekonomik sıkıntılarını, ikilemlerini öğrenir ve "Müthiş vaziyetlerinizde imdadınıza gelirim." (M, 95) diyerek samimiyetle yardıma açık olduğunu bildirir. Nitekim Kerim Bey gerektiğinde sözünü tutar ve Muazzez'le evlenmelerinden sonra işsiz kalan Nihad'a çalıştığı gazetede yayınlanmak üzere çeviri işi bulur. Muharrir Kerim Bey'in fikirleri ve değerlendirmelerini beğenen Nihad, onun yardımlarını da gördükçe güveni sağlamlaşır ve intihara teşebbüs ettiği gece herkesten önce ona gider.

Nihad ihtilal için toplantılara katıldığı gerekçesiyle gözaltına alınıp müteferrikaya atıldığında onu saldırılardan himaye eden kişinin yardımı da Nihad için önemlidir. Sonradan doktor olduğunu öğrendiği bu kişiye karşı Nihad yakınlık duyar. Nihad'ın bozuk parası olmadığı için ona borç vererek müteferrika görevlisine yiyecek bir şeyler aldırmasına da yardım eden doktorla sohbet ederler. Doktorun da kendisininkine benzer maceralar yaşadığını öğrenen Nihad oldukça etkilenir. İhtilal gayretini gelip geçici bir hevesten ibaret gören doktor, Nihad'a zamana ayak uydurmasını, en azından göze

batmamasını tavsiye eder. Doktorun bu nasihatleri Nihad'ın sonraki yaşantısı için etkili olmuş görünmektedir, zira genç adam roman sonunda iltimasla Avusturya Bankası'nda işe girecektir.

Faik'in yardımlarıyla önce bir barınak bulan sonra da Muazzez'le evlenen Nihad, Kerim Bey'in yardımlarıyla evinin geçimini temin edip hayata tutunur, doktorun yardımı ile de önce can güvenliği korunur sonra da yaşamını zorlaştıran ihtilal fikrinden uzaklaşır. Romandaki olaylara yön veren bu kişilerin Nihad üzerinde etkili olabilmesinin sebebi açıktır ki güvendir.

Yardımın bir güven ihtiyacını karşılaması için istenen bir muamele işleviyle sunulduğu bir roman olan ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda Doktor Mithat Bey "genç olmadığı hâlde birçok siyasi sebeplerden dolayı henüz stajını bitirmemiş, fakat hasta gence diğer doktorlardan daha yakın biri" (DHK, 15) olarak tanıtılır. Anlatıcı gence "akraba kadar yakın" (DHK, 77) bir ilgi gösteren Mithat Bey, hastane işlerinde ve tedavisi sırasında hasta gence yardımcı olarak gencin güvenini kazanmıştır. Bacağının kesileceğini söyleyen doktorun teşhisini belki de yanlışlayabileceği ümidiyle hasta genç Mithat Bey'le görüşmek ister. Genç, bacağının vahim durumunu bilmesine karşın Mithat Bey'in "dizinden ziyade sinirleri üstündeki iyi tesirine muhtaç"tır (DHK, 15). Bu durum hastanın Mithat Bey'e olan güvenine işaret etmektedir.

Biz İnsanlar romanında da yardım ve getirdiği güven, olay örgüsünü şekillendiren güçlü bir etkiye sahiptir. Örneğin başkişi olan Orhan'ın öğrencisine yardım etmesi ve sonrasında kendi felsefi düşünceleri hakkında şüpheye düşmesi romanın tezinin işlenişi için önemli bir başlangıç noktası oluşturur. Güven odaklı incelememiz bakımından bu yardım ve etkisi kısaca şöyle anlatılabilir: Orhan'ın sorumlu olduğu öğrenciler arasında kavga çıkar. Ailelerinin arasındaki husumet sebebiyle Cemil'in "Eşek Türk!" hakaretine maruz kalan Tahsin bir taş atarak intikam alır. Orhan yanağı yaralanan Cemil'i tedavi ettirip evine götürdüğünde çocuğun Türk düşmanlığını annesinden öğrendiğini anlayarak öfkelenir. Orhan okula döndüğünde Tahsin'i büyük bir utanç içinde karanlık bir odaya saklanmış olarak bulur. Millî varlığına yönelik bu hakaret sebebiyle Tahsin'in taş atmakla bütün bir milleti haklı olarak savunduğunu düşünen Orhan, korku içindeki Tahsin'e yumuşak davranarak onu sakinleştirmeye çalışır. Genç adam "Ben senin hem hocan hem de amcanım." (Bİ, 62) diyerek çocuğa yakınlık gösterir.

Tahsin ve Cemil arasındaki kavganın bütün bir millete teşmil edilebileceğini düşünen Orhan, Tahsin'in okuldan atılmaması konusunda müdüre bir ast değil, denk bir

vatandaş olarak istekte bulunmak üzere görevinden istifa eder. Orhan müdürle konuşması esnasında millî değerlere vurgu yaparak, Tahsin'in okuldan uzaklaştırılmasının okulun ve müdürün itibarını halkın gözünde nasıl olumsuz etkileyeceğini ifade eder:

> (...) o çocuk, bir taş atarak sizin ve benim millî müdafaamızı da haberi olmadan yapmıştır. Ben size onu korumanızı hem rica, hem ihtar etmeğe geldim. Rica ederek insanlığınıza, ihtar ederek de menfaatinize hitap ediyorum. Tahsin'i kovmak, millî asabiyetin pek ziyade gergin olduğu bugünlerde size talebenizin yüzde seksenini kaybettirebilir. Hep bir anda mektebi terk etmezler; fakat bu hâdisenin sebepleri şüyu buldukça müessesenize karşı genişleyecek nefret, birer ikişer, halkın çocuklarını buradan uzaklaştırır. Hâdise bir de gazetelerin diline düşerse, şüyuun ne müthiş bir içtimaî amil olduğunu görürsünüz. Ben yalnız sizin hakkımdaki kararınızı değil, Tahsin'i kurtarmak için de istifa ediyorum.
>
> Çünkü size bu sözleri bu kadar rahat söyleyebilmem için aramızda müsavi vatandaş mertebeleri bulunmak lâzım gelirdi. Nitekim ilk defa beni bu kadar dikkatle dinlediniz. (Bİ, 79)

Orhan'ın konuşması müdür üzerinde etkili olur ve Tahsin yatılı kaldığı okulundan atılmaz. Annesi ölmüş olan Tahsin'in babası haksız yere cezaevindedir ve eğer okuldan ayrılırsa çocuğun gidecek yeri yoktur. Orhan'ın kendi sefaletine rağmen Tahsin'i savunması hem Tahsin hem de köylü üzerinde büyük etki yaratır. Tahsin bu yardımı sebebiyle Orhan'a kopmayacak bir minnet ve güven bağı ile bağlanır. Öyle ki hapisten çıktığında babası Mustafa Orhan'ın dizlerine kapanıp "Senin için ben canımı veririm." (Bİ, 350) diyerek güvenini ifade eder. Hem köylünün hem de öğrencilerin sempatisini kazanan bu davranışı bir süre sonra müdürün Orhan'a okulda yeniden görev vermek istemesini sağlayacaktır.

İstifasından sonra Orhan bir süre iş bulamaz ve eşyalarını satarak geçinmeye çalışır. Bir gece donma tehlikesini sabah erkenden sığındığı kahvecinin yardımıyla atlatan Orhan, akrabalarından hiçbir ümidi olmadığı için arkadaşı Necati'ye gitmeyi düşünür. Necati evden çıkmak üzere iken kapıda karşılaştığı arkadaşının hâlinden bir felaket atlattığını anlayarak Orhan'ı içeri alır. Orhan'ın ısınmasını sağladıktan sonra kahvaltı ikram eden Necati bu sırada onun için iş bulduğunu anlatır:

> — Şimdi azizim, dedi, biraz da işin maddî tarafını konuşalım. Ben bunu günlerden beri düşünüyorum. Nihayet hallettim. Biliyorsun ki benim için gaye hususî mekteplerdeki derslerimi azaltmak ve resmîlerdekini çoğaltmaktı. Şimdi Vefa'nın edebiyatını da bana

> veriyorlar. Beş mektep oluyor. Bunların hepsini idare edemem. Birinden vazgeçeceğim. Üç hususî mektebe gidiyorum, birini bırakacağım. Rasih Beye söyledim. Seni anlattım, çok methettim tabiî. Memnun oldu. Memnun ve razı. Benim orada haftada dokuz saatim var. Elime yirmi liradan fazla geçer oradan. Bunu sana bırakacağım. Müdürle her şeyi konuştum. Çarşamba gününden itibaren benim yerime sen derslere gireceksin. (Bİ, 117)

Bu iş devri ile Necati, Orhan için kendi işinden ve kazancından fedakârlık yapmakta, işsizliği yüzünden sağlığı tehlikeye giren arkadaşına yardım eder; ayrıca Orhan'ı arkadaşı Süleyman'la tanıştırarak Orhan'ın çeviri yapıp kazancını artırmasını da sağlar ve bu süreçte evinde Orhan'a bir oda tahsis ederek "Senelerce burada kalabileceğini ve kaldıkça kendisini daha çok memnun edeceğini" bildirir (Bİ, 153). Zor zamanında Necati'nin büyük yardımını gören Orhan arkadaşına minnettar olur ve ona karşı güveni artar. Orhan'ın atlattığı tehlike sonrasında daha çok birlikte vakit geçiren iki arkadaşın böylece "dostluğu tekamül eder" (Bİ, 251). Bu durum yukarıda bahsedilen yardımla gelişen güvenin olay örgüsüne yönlendirici etkisinin en önemli örneğidir. Yazarın sözünü emanet ettiği Necati yardımlarıyla Orhan'ın yaşantısını iyiye yönlendirir ve güçlenen dostlukları sayesinde de Orhan'ın düşünce dünyası üzerinde etkili olur.

Romandaki bir başka yardım Orhan ve Necati'nin Beyoğlu'nda bir pastacı önünde otururlarken gördükleri Vedia ve Madam Sofi ile aralarında gerçekleşir. Kadınlar alışveriş yapmak için dükkâna girer, ürünler hazırlanana kadar beklemek üzere bir masaya oturup likör sipariş ederler. Bu sırada Orhan, Cemil yaralandığı zaman yalıda tanıştığı Vedia'ya selam vermek üzere yanına gider. Henüz selamlaştıkları sırada yanlarına bir inzibat memuru gelerek kadınları "muhadderatı İslâmi-ye-nin bu kıyafetle umumî mahallerde oturup 'likör' içmeleri yasaktır" diyerek karakola gitmeye zorlar.

Necati ve Orhan memura hem kılık kıyafeti hem de kaba davranışı sebebiyle tepki göstererek Vedia ve Madam Sofi'yi karakola gitmekten korur ve olaysız bir şekilde oradan ayrılmalarını sağlarlar. Orhan ve Necati'nin bu yardımına çok memnun olan Vedia Orhan'a "bu ikinci fedakârlığı" için teşekkür eder ve onu doğum günü kutlamasına davet eder. Vedia'nın Orhan'ın ilgisinden ve yardımsever davranışından etkilendiği ve ona güvendiği anlaşılmaktadır. Nitekim Orhan söylenilen vakitte yalıya gittiğinde Vedia'nın yakın dostlarından başka kimseyi davet etmediğini öğrenir. Romanın ana eksenini oluşturan Orhan-Vedia ilişkisinin başlangıcı ve ilerlemesinde yardım ile oluşan güvenin merkezî bir önemi olduğu görülmektedir.

2. 1. 1. 2. Değer Vermek, Saygı Duymak

Muhataba değer vermenin onun güvenini kazanmada olumlu bir etkisi vardır. Bu durum Peyami Safa'nın ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*** romanında da görülür. Henüz çocuk denebilecek bir yaşta olan romanın merkezî kişisi hasta genç ile akrabası Paşa arasında görülen bu değer ve saygı iki roman kişisi arasındaki ilişkide güven tesisine hizmet eder. Romanın yardımcı kişilerinden olan Paşa çocukluğundan beri hasta genci sevmekte, ona değer vermektedir. Genç, Paşa'nın kendisine ilgisini "Dört beş yaşımda iken bile benimle saatlerce konuştuğunu hatırlarım. Bir mütekaidin münzevî hayatını dolduran küçük şeyler arasında ben de ehemmiyet kazanmıştım." (DHK, 20) cümleleriyle ifade eder. Paşa'nın her zaman değer verdiği bu hasta genç de Paşa'yı çok sever, onunla vakit geçirmekten memnun olur. Kızının evliliği gündeme geldiğinde Paşa gencin de fikrini sorar:

> — E... Doktor Ragıb'ı nasıl buldun, bakalım?
>
> Bu sualin ehemmiyetini derhal anladım: Ciddî bir danışma. Ben küçükken bile bazı fikirlerime ehemmiyet veren Paşa'nın artık bugünkü düşüncelerimden kendine göre amelî neticeler çıkaracağını biliyordum. (DHK, 65)

Paşa eğlenmeyi pek seven, "gevrek ve bol kahkahalarıyla hatırlanan" (DHK, 45) biridir. Paşa'nın akrabası olan hasta gence karşı sevecenliği onun da kendisini sevmesini ve kendisine değer vermesini getirmiştir. Sekiz yaşından beri kemik veremi hastalığından muzdarip olan çocuk akranlarından önce olgunlaşmış, çok okuduğu için fikirleri de önem görmeye başlamıştır. Paşa, Nüzhet'in talibi Doktor Ragıp konusunda hasta gencin fikrini sorarken karşılıklı değer verme sonucu oluşan güvene dayanmaktadır.

Değer vermenin güven telkin ettiği romanlardan bir diğeri ***Fatih-Harbiye***'dir. Bu durum romanda başkişi Neriman'ın tutkularını yönlendirici bir figür olan Macit'in saygılı davranışları ile görülür.

Neriman'ın önceden beri alafranga yaşantıya var olan eğilimi, Darülelhan'a kısa süre devam eden Macit'le tanışmasıyla açığa çıkar. Macit'in temiz ve tertipli giyinişi Şinasi'nin ütüsüz kıyafetleri, kemençenin bozduğu elleri ile karşılaştırıldığında Neriman'ın ilgisini çeker. Macit'in kendisine karşı hürmetkâr davranışı da ona bağlanmasında etkili olur:

> Macit'le akşam altıda, Löbon'da buluşmuşlardı. Ondan sonra gece yarısına kadar geçen şeyleri süratle ve muntazaman hatırlıyor. Macit'in girdiği birçok masraflara rağmen o kadar yalnız ve başbaşa kaldıkları hâlde, hiçbir çapkınca hareket yapmamasını düşünüyor ve Macit'in ince uzun elleri, hafif manikürlü parmakları sık sık gözünün önüne geliyor "İnce bir adam!" diye düşünüyor ve Macit'te tenkit edilecek hiçbir şey bulamıyor. (FH, 19)

Neriman Macit'in kendisine değer verdiğini hissetmiş, bu yüzden kendisine karşı kötü bir niyet taşımadığına inanmıştır. Bu sayede Macit'in düzgün görünüşünü destekleyen saygılı tavırları Neriman'ın ona güvenmesinde önemli rol oynamıştır. Macit'in simgelediği Batıya karşı isteği ve ilgisinin artması ise yine romanın en önemli ara düğümlerindendir.

Peyami Safa'nın son yayınlanan romanı olmasına karşın teknik zayıflıklar gösteren ***Biz İnsanlar***'da değer verme ya da saygılı davranışın güven üzerindeki etkisi olay örgüsü üzerinde birincil tesirde değildir. Orhan'ın karşı güçlerden biri olan Samiye Hanım yardımcı kişilerden biridir. Orhan Samiye Hanım'ın güvenini herkesin fikrine saygılı olmasıyla kazanır. Vedia'ya Samiye Hanım'ın kendisi hakkında ne düşündüğünü sorduğunda Vedia şunları söyler:

> — Sizi de sevdiğini görüyorsunuz. Ciddiyetinizi çok beğeniyor. Erkeğin ciddî olmasına taraftardır. Geçen gün dedi ki: "Fikirleri bana yakın değil amma, başkalarına, başkalarının düşüncelerine o kadar hürmet ediyor ki, insan ona kızmıyor." (Bİ, 365)

Samiye Hanım fikir ayrılıkları bulunduğu hâlde Orhan'ın kendisine karşı saygılı tavrından memnundur. Orhan'a bu özelliği sebebiyle güvenen Samiye Hanım onu sık sık yalıda ağırlayarak "aileden biri" (Bİ, 353) gibi muamele eder. Samiye Hanım Orhan hakkındaki bu olumlu ifadelerine, ona karşı yakın tavırlarına rağmen himayesindeki Vedia'nın onunla evlenmesine rıza göstermez. Bu durum Orhan'ın saygılı davranışlarının Samiye Hanım'ın gözünde Vedia ile evlenebilmesi için gerekli güven düzeyini sağlamaya yeterli olmadığını göstermektedir.

2. 1. 1. 3. Üstün Bilgi ve Üstün Beceri

Yetkinlik güveni tesis etmede önemli bir özelliktir. Belirli bir alanda yetkin olan ya da uzmanlığı bulunan birine söz konusu alan ya da iş için güvenmek daha kolaydır. Peyami Safa'nın romanlarında bu durum mesleki bir yetkinlikten ziyade düşünsel

yeterliğin yüksek olması şeklinde görülür. Yazarın sözünü emanet ettiği roman kişileri hayata ve insan davranışlarına dair üstün bilgileri ve değerlendirme becerileri ile güven kazanırlar.

Şimşek'te çevresi tarafından fikirlerine değer verilen Ali'nin, olayları doğru değerlendirme becerisi vardır. Arkadaşlarının bu bakımdan önemsediği Ali, Sacid'in de takdirini kazanmıştır:

> Sacid, Ali ile konuşmaktan hoşlanırdı; kitapları faydasız ve mânâsız bulan bu adam, okuduğu şeyleri hazmeden bir kişi tanıyordu ki o da Ali idi. Birçok defalar onun düşüncelerini beğendi ve hayat hakkındaki telâkkilerini çok yaşamış adamların tecrübeleri derecesinde mühim buldu. Fakat Sacid'in fikrine göre Ali'ye bu kemali veren şey, yine, kitaplardan ziyade bazı mühim tecrübelerdi. Henüz otuzunu doldurmayan bu gencin bir hafiye tecessüsüyle herkesin hususî hayatına dikkat ettiğini ve bir çok vakıaların içine seyirci olarak karıştığını biliyordu. Nitekim, Pervin'le münasebetini Ali'ye anlatan da Sacid'di. Hiç kimseye maceralarını, düşüncelerini anlatmaktan hoşlanmayan Sacid, Ali'ye karşı samimi olmayı az mahzurlu ve çok faydalı bulmuştu. (Ş, 71)

Bu romanda Peyami Safa'nın sözünü emanet ettiği Ali'nin insanların davranışlarına karşı doğal merakı, tecrübeleri ve okuduklarını sindirmiş olması; kimseyle güven ilişkisine girmeyen sinik bir kişi olan Sacid'in dahi güvenini kazanan bir beceri olarak sunulmuştur. Kendisine duyulan güven sayesinde Sacid-Pervin-Müfid ilişkilerinin iç yüzünü bilen Ali, gidişata müdahalede bulunmayarak olayları seyreder.

Yine ***Şimşek***'te Pervin'in kadın arkadaşları içinde bilgisine güvendiği Melahat'e başvurması olayında bir ehil görülme durumu vardır: Kendisini terk eden kocasını görmek isteyen Pervin bunun için bir bahaneye ihtiyacı olduğuna karar verir, fakat bir türlü uygun bir bahane bulamaz ve "akıllılık şöhreti" bulunan arkadaşı Melahat'a başvurur. Melahat kolayca bir çözüm bulur ve Pervin'e Müfid'i boşanma işlemleri için görme bahanesini sunar. Pervin arkadaşının çözümünü beğenir ve uygular. Melahat'ın az çok okuyan, fikirlerine değer verilen biri olması (Ş, 50) ince bir akıl gerektiren Pervin'in sorununun çözümü için güvenilebilir olmasını da getirmiştir. Ancak Melahat'in romandaki işlevi hemen yalnız bu bahane bulma olduğu için bu güvenin olay örgüsüne önemli bir etkisinden bahsetmek güçtür.

Peyami Safa'nın ***Bir Akşamdı*** romanında da sözünü emanet ettiği kişi Cevat'tır. Düşünme becerisi sayesinde diğer roman kişileri Cevat'a güvenir. Cevat, romanın en ilginç karakteri olan Kâmil'in yakın arkadaşıdır. "Fikirleriyle Kâmil üzerinde müessir

olduğunu hissettirmeden müessir olan" (BA, 107) Cevat'a güvenen Kâmil davranışlarını onunla istişare etmekten, ondan tavsiye almaktan hoşlanır.

Romanın ikinci dereceden bir kişisi olan Bert'in İstanbul'a dönüşü romanın merkezî kişisi Meliha'nın hayatını temelden sarsan bir etki yaratır, zira Kâmil kendisinden uzaklaşmıştır. Bu sırada Cevat Meliha'yı ziyaret ederek Kâmil'in ricasıyla onu Muhlis Paşa'nın davetine götürmek istediğini söyler. Meliha bu davette Kâmil'e olan öfkesinin etkisiyle sarhoş olur ve Ferdi'yle yakınlaşır. Cevat çok sarhoş olan Meliha'yı eve götürdüğünde genç kadın kalmasını rica ederek onunla konuşmak ister:

> — Şu sandalyeyi çekip oturunuz. Uykum yok. Üç kelime konuşalım. Yahut yatağımın kenarına ilişiniz. Tamam.
>
> — Şimdi nasılsınız?
>
> — İyiyim. Ben de size bir şey soracağım. Bu gece ben nasıldım?
>
> — Fenaydınız, Meliha Hanım.
>
> — Ne gibi?
>
> — İstikametiniz fenaydı. Yolunuz.
>
> — Cevat Bey, siz ki her şeyi biliyor, görüyor ve iyi düşünüyorsunuz. Bana bir şey söyleyiniz.
>
> — Ne istiyorsunuz?
>
> — Bir fikir. (BA, 205)

Meliha, daha önce de Cevat'ın fikirlerini beğenmiştir (BA, 116). Meliha'nın hayatının çok önemli bir dönemecinde Cevat'ın değerlendirmesini öğrenmek istemesi ona olan güvenini göstermektedir. Fakat yine de Meliha hırslarının peşinden gitmeyi tercih eder ve Cevat'ın ikazlarını kulak arkası eder.

Cânân'da ise üstün becerili sözcü konumunda Selim vardır[8]. İkincil kişilerden olan Selim, merkezî kişi Lâmi'nin düşüncelerinden faydalandığı, güvendiği bir arkadaşıdır. Bedia ile evli olduğu hâlde Cânân'a âşık olması ile bir ikilemde kalan Lâmi durumunu Selim ile istişare etmek ister:

> — Vaziyetimi anlıyorsun, Selim. Acele bir karar vermek ihtiyacındayım. Mesele şu: Bugünden sonra yalıya ya gideceğim, ya gitmeyeceğim. Gidersem, Bedia'yla yeniden sevişebilmek için bütün muhitle, Şakir Bey'lerle, hele Cânân'la selâmı sabahı kesmeliyim. Gitmezsem, yapılacak bir tek hareket var: Cânân'la evlenmek. Bunun ikisini de, birkaç

[8] "... O da Peyami Safa'nın diğer romanlarında yer alan aynı işlevi üstlenmiş benzerleri gibi okuyup, araştırır, düşünüp, tartışır. Fakat onlardan farklı olarak şahsında idealist bir kişilik sergilemez." (Büyükkavas Kuran, 2005, s. 122)

gündür düşünüyorum. Bedia'ya dönersem, ne kadar kuvvetli bir irade sarf edersem edeyim, Cânân'dan ayrılamayacağımı anlıyorum. (...)

Bedia'yı bırakmam lâzım. Hâlbuki, ona da, az çok acımaktan kendimi alamıyorum. Hiç bir taksiri yokken, kocası tarafından atılan bir kadına acımamak elimden gelmiyor. Senin fikrini öğrenmek için koşup geldim. Ne düşündüğünü merak ediyorum. Düşüncelerinin hareketlerim üzerinde kuvvetli bir tesiri olacak. Ona göre ölç biç, düşün, taşın, bana bir fetva ver bakalım. (C, 39)

Selim, Lâmi'ye eğer Bedia ile evliliğe dayanamıyorsa boşanmasını, Cânân'la olacak bir "nikâhtan keramet beklememesini", çünkü Cânân'ın "geçmişi şüpheli bir kadın" olduğunu söyler. Lâmi daha açıkça tavsiye istediğinde Selim şunları söyler: "Yalıya gitme. Cânân'la evlenme. Teyzenin evine çekil, otur, istediğin gibi yaşa. Cânân'ın oltasına düşmemeye çalış." (C, 42)

Selim'in bu sözlerine rağmen Lâmi, Cânân'dan ayrılmayı düşünmez ve Bedia'dan boşanıp Cânân'la evlenir. Lâmi, Cânân'ın Müsteşar ile ilişkisine dair dedikodulara Orhan Bey'in karısının kendisini iş yerinde ziyaret edişine kadar önem vermemiştir. Kadın Lâmi'ye Cânân'ın Orhan Bey'e yazdığı bir randevu notunu gösterdiğinde Lâmi derin şüphelere kapılır ve yine Selim'in fikirlerine başvurur:

Lâmi, Selim'in elinden gazeteyi çekti:

— Bırak... dinle... işte asıl bugün senin fikirlerine ihtiyacım var... fakat… yalvarırım, iyi düşün, bana dostça yardım et... safsataları bırak... çok müşkül vaziyetteyim... dinle... bu kadın, Orhan Bey'in zevcesi, anlıyor musun, Orhan Bey'in!

Selim, ehemmiyet vermiyor, sakin tabiî bakışlarını gazeteden yavaş yavaş ayırarak arkadaşının heyecanlı gözlerine dikiyordu. (C, 159)

Selim'in olaylara soğukkanlı yaklaşımı onun değerlendirmelerinin tutarlı ve makul olmasında etkili olmakta; bu durum da Lâmi'nin sorunlarının çözümü için Selim'in güvenilir bir arkadaş olmasını sağlamaktadır. Nitekim bu güven sayesinde Selim, romandaki yönlendirici işlevini gerçekleştirmektedir.

2. 1. 1. 4. Açıklık

Bir ilişkide taraflar arasında açık iletişimin bulunması örtük taahhütlerin risklerini en aza indirerek güveni destekler. İhtiyaç, istek ve beklentilerini muhatabına net bir şekilde bildiren kişiler arasında iletişim engelleri azalır dolayısıyla karşılıklı güven artar.

Peyami Safa'nın bu tür bir açıklığı benimsemiş ve ilişkilerini bu doğrultuda kurmuş ilk roman kişileri ***Mahşer***'de Nihad ve Muazzez'dir. Romanın başkişisi Nihad ve sevgilisi Muazzez arasındaki bu şeffaflık olayların seyrinde her ikisinin farklı yönelimlerini yansıtabilmek için elverişli bir ortam sağlar.

İki genç arasındaki aşk, tanışmalarından itibaren açık konuşmayı tercih etmeleri ile ilerler ve Muazzez bunaldığı apartman hayatından kurtulmak, sevdiği kişiyle beraber olabilmek için Nihad'ın evlilik teklifini kabul eder:

> Nihad'la Muazzez, ertesi gün bu bahsi yeniden konuşmuşlardı. Genç kız, eski düşüncelerinde sebat ediyor, mecbur olursa, en mahrumiyetli hayata katlanmağa hazır olduğunu söylüyor, fakat iki şart koşuyordu:
>
> Nihad sordu:
>
> — Ne gibi şartlar?.. elimden gelecek şeylerse bin şartı kabul ederim.
>
> Genç kız izah etti:
>
> — Ben de mümkün olmayan şeyler istemeyeceğim. Gayet basit iki şart: Birincisi, meşrû yaşayacağız.
>
> — Yâni şer'i ve kânûnî, şüphesiz.
>
> — İkincisi, müsavî yaşayacağız.
>
> Nihad güldü:
>
> — Feminizmin bütün esaslarını kabul ediyorum, dedi. (M, 105)

Muazzez'in kurulması söz konusu olan yeni ilişkinin başlangıcında ondan ne beklediğini açıkça beyan etmesi ve Nihad'ın bunları memnuniyetle kabul etmesi aralarındaki güveni destekleyici davranışlardır. Nitekim genç çift beraberlikleri boyunca her şeyi açıkça konuşmakta zorlanmazlar.

> Nihad'la Muazzez'in telâkkîleri arasındaki bu farkın her ikisi tarafından da his ve münakaşa edilmesi aralarını açmıyordu. Hattâ bu tezatların çarpışması, birbirlerine alâkalarını, tecessüslerini ve neticede aşklarını çoğalttı. Bu his ayrılığı yüzünden, biribirlerine karşı "Mütenevvi" görünebildiler. O mütenevvi, ki aşk ateşinin körüğüdür! (M, 170)

Burada karı kocanın açıkça ortaya koyabildikleri zevk ve anlayışlarındaki zıtlıkların onları birbirine daha da yaklaştıran birer vesile olduğu vurgulanmıştır. Nihad ve Muazzez arasında sevgiyle birlikte güvenin de bu açıklık sayesinde geliştiği anlaşılmaktadır.

Benzer bir açıklığın ihtiyacını, ***Biz İnsanlar*** romanının başkişisi Orhan Vedia'ya ifade eder. Genç adam yalıda bulunduğu zamanlarda ve Vedia ile aralarındaki yakınlık

esnasında duygu ve düşüncelerini anlayamadığı genç kızı sevmeye başlar. Vedia'nın kendisine karşı hislerini anlayabilmek için çeşitli sohbet konuları bulmaya çalışan Orhan, yine de istediğini elde edemez ve açıklığa ihtiyaç duyar:

> — Vedia Hanım, sizi tanıdığım günden beri aramızda muarefenin alabileceği şekiller üstünde her gün düşünüyorum. Fakat bu kâfi değil elbet. Sizin de ne düşündüğünüzü bilmek istiyorum. Şimdiye kadar bunu anlamağa çalıştım, fakat sözden daha sarih bir işaret olamayacağını gördüm. Açıkça konuşmadan, kapalı tesirlerle anlaşmak ümidini feda etmem lâzım geliyor. Benim tabiatım buna müsait değil. Tabiatım ve mesleğim. Çünkü muallim soran, cevap alan, söyleyen, izah eden ve izah isteyen bir insandır. Sözle alâkası fazladır. Bundan başka işaretler ona kifayetsiz görünür. Birkaç türlü tefsire imkân bırakmayan, tek mânalı, sarih ve mantıkî söz. Onun için sizinle açık konuşmaya karar verdim. Bu karar şimdi içime doğdu. Bana cesur olmamı tavsiye etmiştiniz. Bu, müphem bir vaiddir. Neye karşı cesur olayım? Tehlike ne tarafta? Bilmiyorum. Bana yol gösterir misiniz? Hakkımdaki fikirlerinizi açıkça söylemekten başlayınız. Size karşı benden evvel yapılmış tecrübelere çok dikkat ettim: Ali Haydar, Bahri, Rüştü Beyler... Fakat bunların arasında kendi vaziyetimi tâyin edemiyorum. Siz söyleyiniz. (Bİ, 372-373)

Vedia Orhan'ın bu talebini memnuniyetle karşılamış, tereddüdünün sebeplerini anlatmıştır. Bu durum Orhan'ı çok sevindirmiş, Vedia'ya dair güven ve ümidini artırmıştır. Orhan'ın evlilik teklifini değerlendirmek üzere biraz daha birbirlerini tanımanın gerektiğini bildiren Vedia, karar verme süresi uzadığında Rüştü'nün tesiri altına girerek Orhan'a olan duygularından şüpheye düşer. Orhan "kararını vereceğin güne kadar seni görmeyeceğim" (Bİ, 418) diyerek Vedia'ya ültimatom verir. Orhan'ın açıklık ihtiyacı ve Vedia'nın gizledikleri ile paralel şekilde artmıştır.

Bir buçuk aydan fazla süre görüşmedikleri Vedia'nın günlüklerinden anlaşılmaktadır. Bu süreçte Orhan'ın Vedia'ya karşı güveninin eksilmiş ya da zarar görmüş olduğu söylenebilir çünkü Vedia aniden hastalanıp "menenjit tüberküloz" şüphesi ile hastaneye kaldırıldığında Orhan ona dair "sevmeye ait bir kelimeyi söylemekten çekinir." (Bİ, 12)

2. 1. 1. 5. Anlayışlılık

Anlayışlı davranışın güveni destekleyici bir işlev gördüğü Peyami Safa romanlarından ilki ***Şimşek***'tir. Yazarın sözünü emanet ettiği Ali kişiler arası ilişkilerin

niteliklerini ve bu ilişkiler karşısındaki duygu ve tutumlarını bilir. Bununla birlikte başkişi olan Müfid'in sağlığının kötüleşmesi Ali'nin ona acımasını sağlar ve onu arkadaşı için bir şeyler yapmaya iter.

Ali, hastalığının başından itibaren sık sık ziyaret ettiği Müfid'in Pervin'i özlediğini anlayıp kadını getirmek, Müfid'le görüştürmek ister. Fakat Müfid bunu reddeder. Ali yine de bu buluşmanın Müfid'e iyi geleceğini umarak Pervin'le görüşür ve onu Çengelköyü'ne gelmeye ikna eder. Pervin'in geleceği bilgisini Müfid'e söylememenin duruma daha uygun olduğuna karar veren Ali, bu kararın sebebini Pervin'e şöyle anlatır:

> Kadın merakla sordu:
>
> — Gideceğimizden haberi var mı?
>
> — Hayır. Bunu düşündüm, haber vermemeyi tercih ettim. Böyle daha iyi.
>
> — Tabiî, haber verseydiniz belki reddederdi.
>
> — Belki değil, muhakkak reddederdi. Çünkü bu dâvet gibi birşey olurdu.
>
> — Tabiî.
>
> — Hattâ eve geldiğinizi bile haber vermiyeceğim. Odasına birdenbire gireceksiniz.
>
> — O neden?
>
> — Daha muvafık.
>
> — Neden?
>
> — Sizi görür görmez düşünmeğe vakit bulamaz. Emrivaki kabul eder. Fakat üç-beş dakika evvel haber alsa, menfî bazı muhakemeler yaparak itiraz edebilir.
>
> Pervin de bu düşünceyi beğendi. Ali'ye zaten çok itimad eder, ince his mes'elelerinde onun pek nazik düşündüğünü bilirdi. (Ş, 210)

Burada Müfid'in gizlediği ihtiyaçlarına dair Ali'nin anlayışlılığı ve eşler arasındaki bu gerilimli durumun hassasiyetine uygun dikkatli davranışları anlatılmaktadır. Ali'nin Müfid'in lehine bu davranışları, Pervin'in Ali'ye güvenini pekiştirir. Ali'ye duyulan güven onun roman kişileri arasındaki aracılık işlevini yerine getirmesini kolaylaştırır.

Peyami Safa sözünü emanet ettiği roman kişilerini diğerlerini etkileyip yönlendirme işlevlerinde kullanmıştır. Bu işlevler için söz konusu kişinin romanın diğer tip ve karakterleri tarafından benimsenebilecek, ihtiyaç hissedilecek özelliklere sahip olması gerekmektedir. Anlayışlı olmak, sempatik davranmak bu özelliklerden biridir.

Peyami Safa'nın anlayışlı sözcülerinden biri de ***Mahşer***'de muharrir Kerim Bey'dir. Hadiseleri sadece oluşlarından keyif aldığı için uzaktan seyreden Kerim Bey,

bu sayede derin bir anlayışa sahiptir. Muazzez onun hakkında Nihad'a "ne kıymetli, ne.. akıllı.. anlayışlı bir gençtir bilseniz…" (M, 72) der.

Nihad'ın Seniha Hanım'ın cazip yakınlığı ile Muazzez'in derin muhabbeti arasında bunaldığı bir sırada Beyoğlu Caddesi'nde karşılaşan iki genç adam uzun uzun konuşurlar. Kerim Bey'in değerlendirmeleri Nihad'ı hem şaşırtır hem etkiler. Nihad'ın kişilik, ihtiyaç ve mevcut durumunu anlayan Kerim Bey ona yardımcı olacağını da vadederek Muazzez'le apartmandan ayrılmalarını tavsiye eder.

Nitekim Nihad'la Muazzez'in evlenmesi üzerine Kerim Bey, Nihad'a geçimini sağlayabileceği bir çevirmenlik işi bulur. Fikirlerinden istifade ettiği için Kerim Bey'e güvenen Nihad denize dalarak teşebbüs ettiği intihar eyleminden sonra da onun yardımına başvurur. Kerim Bey, "ölümden gelen" (M, 274) sırılsıklam Nihad'ı derhal evine götürerek gerekli tedbir ve muameleyi nezaketle yapar:

> Sonra mihaniki bir süratle pencereleri, kapıyı kapadı, bitişik odaya koşarak elinde çamaşırlar ve pijama ile Nihad'a koştu:
>
> — Hemen üstünüzü değiştiriniz. Semaverde size şimdi çay hazırlayacağım. Derhal yatağa girmelisiniz. İntihardan kurtulan bir adamın zatürreden ölmesi münasebetsizliktir. Haydi.
>
> Nihad'ı birkaç fanila ile sımsıkı giydirerek bitişik odada, karyolaya oturttu, arkasına yastıkları dayadı. Bir gaz sobası yaktı. Kısa bir zaman içinde, en küçük takriâtı da unutmayarak, sevimli bir tehâlükle çalışıyordu.
>
> Çay tepsisini karyolanın başındaki dolaba koydu. Nihad'a bir sigara ile çay fincanını verdi, sigaralarını yaktı, yatağın kenarına bir koltuk çekerek oturdu:
>
> — Şimdi konuşalım!
>
> Ve Nihad'ın macerasını dinledi. (M, 276)

Sözleriyle Nihad'ı intihara sürükleyen ruh hâlini teselli eden Kerim Bey onu yeniden Muazzez'le bir araya getirir. Romanın merkezi kişisi olan Nihad'ın yaşamında önemli dönemeçlerde Kerim Bey'in nazik ve anlayışlı tutumunun getirdiği güvenin yönlendirici ve ilerletici etkisi olmuştur.

Aynı romanda anlayışlı davranış ikinci dereceden bir kişi olan Şevkiye Hanım tarafından sergilenir. Muazzez apartmana döndükten sonra Beyazıt ile Kumkapı arasında bir odaya taşınan Nihad, eşinin gidişi dolayısıyla çok üzgündür. Yeni ev sahibesi Şevkiye Hanım, Nihad'a karşı pek hassas ve şefkatlidir. Nihad'ı günden güne izleyen yaşlı kadın, bir akşam yorgun ve bitkin eve gelen genç adamın odasına çıkıp hatırını sorar:

> — Evlâtcığım.. hiç kimse kimseye karışamaz... Herkes haddini bilmelidir, amma.. izin verdin madem ki.. soracağım oğlum. Senin bu hâlin içime dokunuyor, söyle bana nen var? Hasta mısın? Başına bir felâket mi geldi? Yüzün, gözlerin ne gamlı öyle? Niçin yalnızsın? Her gece ne düşünürsün? Bazı geceler, öyle bir inim inim inliyorsun ki sesin aşağıya, odama geliyor. Cenab-ı Hakk bilir, sabaha kadar gözüme uyku girmiyor, hep seni düşünüyorum evlâtcığım, nen var? Ben seni o kadar sevdim ki, bilemezsin. Zira, benim de sen yaşta bir oğlum vardı, ihtiyat zabitiydi. Filistin'de şehit oldu. Ama o esmerdi, sen kumralsın. Hâlleriniz tıpkı tıpkısına. Rahmetli evlâtcığım.. o da şuracıkta senin oturduğun yerde otururdu. Bana geliyor ki sen şimdi o'sun. O kadar seni seviyorum. Söyle bana, nen var? (M, 246)

Şevkiye Hanım'ın Nihad'ı kaybettiği kendi oğlunun yerine koyup, oğluna olan muhabbetini Nihad'a aktardığı anlaşılmaktadır. Yaşlı kadın bu annelik duygusuyla Nihad'ın bir derde düçar olduğunu anlamıştır ve bu derde elinden her ne gelirse onu yapıp derman bulmak ister:

> (…) Ah, ah iktidarım olsa da, gücüm yetse de sana biraz iyiliğim dokunsa.. ne gelir elimden? Hiç! Söyle.. bir şey yapabilirsem, söyle. Bir şu kulübem var, onu da satar savarım, her şeyi sana feda ederim, sen benim oğlumsun. Söyle ne yapayım? Gideyim mi o Muazzez Hanım'a? Ona güzelce bir ana nasihatı vereyim mi? Ne yapayım? Söyle. (M, 247)

Kadının bu anlayışlı ve merhametli yaklaşımı güven ortamını sağlayabilecek bir tavırdır. Ancak Nihad Şevkiye Hanım'ı "Beni bu kadarcık bile düşünmen yetişir." diyerek hoş sözlerle odasına gönderir. Şevkiye Hanım'ın bu müşfik davranışının Nihad üzerinde beklenenin aksine dolaylı bir olumsuz etkide bulunduğu görülmektedir. "Nihat, Şevkiye[9] Hanım ve onun mahallesi sayesinde, Seniha Hanım ve onun zihniyetine sahip insanların haricinde bir dünyanın var olduğunu görebilmiş, fakat bu merhamete muhtaç ve muzdarip dünya, ona yaşama aşkından çok ümitsizlik aşılamış, buhranının çoğalmasına yol açmıştır." (Büyükkavas Kuran, 2005, s. 91)

Peyami Safa'nın anlayışlı olmayı güvenilirlikle ilişkili olarak yansıttığı eserlerinden biri olan ***Biz İnsanlar*** romanında Orhan bu özellikle öne çıkmaktadır. Orhan'ın kişilik gelişiminde önemli katkısı bulunan bir karakter olan Vedia Orhan'la sık sık sohbet eder, iki genç gece sahilde yürüyüşlere çıkarlar. Bu sohbetler esnasında Orhan'ın kendisini pek iyi anladığını fark eden genç kız ona bu sebeple de güvenir.

---

[9] Asıl metinde söz konusu roman kişisinin adı yanlışlıkla Emine olarak yazılmıştır. Alıntı cümlede bu hata düzeltilmiştir.

> Ne söylersem anlayacağından eminim. Bu rahatlığı veriyor. Yanında bolluk duyuyorum. Hah, bolluk. Çok doğru bu, çok güzel: Bolluk. (Bİ, 381)

Vedia bu cümleleri Orhan ve Rüştü'yü kıyaslarken günlüğüne yazmıştır. Orhan anlayışlı ve düşünceli davranışlarıyla Vedia üzerinde olumlu bir etki yaratmış, verdiği ültimatomla genç kızın süregelen tereddüdünü de sonlandırmak için gerekli bir hareket yapmıştır. Bu bakımdan Orhan'ın kendi kendisini sınırlayan Vedia'yı özgürleştirmek için onu uygun şekilde kışkırttığı; bu davranışının da onun anlayışlı ve olgun kişiliğinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim Vedia bu durumu anlayarak Orhan'ı tercih ettiğini kendisine itiraf eder.

Yalnızız romanında da anlayışlılık güvenilir olmanın ön koşullarından biri olarak işlenmiştir. Bu romanda hem merkezî kişi hem de yazarın sözünü emanet ettiği kişi konumundaki derin bir karakter olan Samim aşağıdaki örnekte yeğeni Selmin'e karşı empati yapmıştır. Selmin'in "aç adam"dan hamile olduğu iddiasının yalan olduğunu derinlikli düşünerek anlayan Samim genç kıza tespitlerini anlatır. Selmin, Samim'in zekâsı ve anlayışından çok etkilenerek ona güvenir:

Dayı ve yeğen arasındaki bu konuşma bir taahhüt içermesi bakımından güven ilişkisinin kurulduğunu göstermektedir. Nitekim Samim, Meral hakkında Selmin'in tanıklığına başvurarak bu ilişkiden ilk faydayı gören olur.

2. 1. 1. 6. Doğruluk ve Dürüstlük

Doğru söz ve dürüst davranışın güveni oluşturmada ve sürdürmede güçlü bir etkisi vardır. Peyami Safa'nın doğruluk ve dürüstlük sayesinde oluşan güven temini olay örgüsünü etkileyici bir işlevde kullandığı romanı ***Sözde Kızlar***'dır. Bu romanda kötüden iyiye bir karakter değişimi yaşamış olan Belma, Behiç'ten ayrılınca tedavi masraflarını karşılayamaz olur. Salih'in öğrendikleri yüzünden aklını kaybetmesi de onu çok üzer. Bunun üzerine hastalığı ağırlaşarak yatağa düşer. Önce Nadir'e sonra da Mebrure'ye başından geçenleri anlatmak, bilhassa Mebrure'yi Behiç'e karşı uyarmak ister:

> Herşey bitti. Düşündüğüm yalnız sensin. İlk tanıştığımız günlerde ben kıskanç ve fenaydım. Hattâ.. sana kinim de vardı. Hattâ (...) inceliğin bile beni kızdırdı. Beni kıskanmadığına çok öfkeleniyordum. O zamanlar pek asabiydim, ah, bilmezsin, bilmezsin, sonradan öyle bir uyanış uyandım ki... (...) ah, Mebrure, bu tavanı basık odamda

> geçirdiğim geceleri, karyolamı sarsarak, göğsümü yırtarak ağladığım geceleri bütün genç kızlar bilseler; ah Mebrure, benim felâketime habersiz koşan binlerce Müslüman kızına bu karanlık odadan haykırabilsem, kısık ve öksürüklü sesimi duyurabilsem; ah, Mebrure, ne diyeyim? Burada, şu karşıki evlerde, başka semtlerde, hattâ uzak yerlerde, denizaşırı memleketlerde, İstanbul'da ve dışarıda yaşayan bazı genç kızlara: "Heyy yollarını şaşıranlar... Vazifelerini unutanlar... Ne yapıyorsunuz? Nereye gidiyorsunuz? Bir adım ilerinizde sizi bekleyen çukurları ve kuyuları görmeden nereye.. nereye?" diye, avazım çıktığı kadar uzun bir çığlık koparabilsem… (SK, 156)

İntiharından hemen önce Mebrure'nin şahsında kendisi gibi "yolunu şaşırmış genç kızlara" bir uyarıda bulunmak istemesi, gerçekleri açıklamak istemesi Hatice/Belma'nın dürüstlüğünü göstermektedir. Mebrure önce bu sözlerin gerçekliğinden şüphelense de Hatice'nin samimi hâli, hastalığının ağırlığı onun yalan söylemeyeceğine dair Mebrure'yi ikna edici delillerden olur. Mebrure, dürüstlüğü ile kendisini bir felaketten koruyan Hatice'yi ölümünden sonra merhamet ve minnetle anar.

Peyami Safa'nın romanlarında sözünü emanet ettiği kişileri çeşitli güvenilirlik özellikleri ile oluşturduğu görülmektedir. Söz konusu iyi özellikleri sayesinde bu sözcüler diğer roman kişilerinin güvenini kazanır ve kendilerine yüklenen işlevi bu sayede yerine getirebilirler.

Dürüstlüğün güvenilirlikle ilişkili bir özellik olarak yazarın sözünü emanet ettiği kişiye atfedildiği ***Şimşek***'te Ali Peyami Safa'nın kendisiyle özdeşleşen bir kişi olarak (Tekin, 1999) tarafsız, nazik, dürüst ve ketum oluşuyla güvenilir biridir:

> Ali, bütün hareketleri gayet batî, ağır, tenbel, âdeta uyuşuk, herşeye ve herkese karşı bîtaraf ve tatlı bir merak sahibi, mütecessis, etrafındaki vakalara ve insanlara, oyunlarına hiç karışmadan, yalnız anlamak merakiyle ve zevkiyle bakan, bu vakaların ve insanların gülünç, eksik, hazin taraflarını bulmaktan hoşlanan, müşahedelerinin sonunda kıymetleri izale, tezatları telif eden bir felsefe çıkarmış, ebedi hiçliğe inanmış, zekâsının istiklâliyle maruf bir genç; bunların arasında, kimseyi incitmeden, haklarındaki fikirlerini söylemekten de çekinmeden, kinsiz ve emelsiz, bîtaraf ve hâkimane yaşıyor, Sacid'e varıncaya kadar hepsinin hürmetini, muhabbetini kazanıyordu. Hepsinin başından geçenleri bilir; son derece ketum olduğu için, herkes, onun ayağına kadar giderek, buhranlı zamanlarında fikirlerinden istifade ederler, en mahrem düşüncelerini ona söylerlerdi. Gece yarıları yataklarından fırlayarak ona koşanlar, dertlerini açanlar, ağlayanlar vardı. İstanbul'un her muhitinde yaşadığı için içtimaî sınıfların ayrı ayrı vasıflarını, aralarındaki farkları biliyor, birbirleriyle kıyaslar yapıyor. Ve her insanı, mensup olduğu içtimaî seviye içinde de görerek birkaç cephesinden tetkik edebiliyordu. (Ş, 55-56)

Ali'nin dürüstlüğü söylediği ile kast ettiğinin aynı olmasından ve doğruyu söylemesindendir. Etrafındaki kişiler Ali'ye bu nedenle güvenir. Ali ise bu güven sayesinde kişilerden ilişkilerine dair bilgiler alarak gerektiğinde aracılık rolünü üstlenebilir.

2. 1. 1. 7. Sıcak ve Samimi İlişkiler

Yakınlık ima eden sıcak ve samimi ilişkilerde güvenin daha kolay oluştuğu bilinmektedir. Peyami Safa da romanlarında kişiler arası güveni sağlarken bu tür ilişkilerden yararlanmıştır. Sıcaklık ve samimiyetin romanlarda yazarın sözünü emanet ettiği kişinin güvenilir olması için sıklıkla tercih edildiği görülmektedir.

Bu romanlardan ilki ***Sözde Kızlar***'dır. Burada yazarın sözünü emanet ettiği Nadir, merkezi kişi olan Mebrure ile tanışıp sergüzeştini öğrendiğinden beri kendisine karşı samimi bir yakınlık göstermiş, Muhacirîn İdaresindeki işlerini kolaylaştırmak için yardım teklif etmiştir. Ertesi gün birlikte Muhacirîn Müdîr-i Umumîsini görmeye giderler. Ayrılırken Nadir Mebrure'ye samimi nasihatlerde bulunur:

> Nadir, genç kızı Türbe'ye kadar teşyi etti. Tramvay beklerken kulağına eğildi, dedi ki:
>
> — Tekrar söylüyorum: En fedakâr arkadaşınız olacağım. En müşkül dakikalarınızda bana geliniz. Fikrimi sormadan hiçbir harekette bulunmayınız. Hayatınızın en buhranlı günlerindesiniz. Bir küçük zaaf sizi felâkete sürükleyebilir. (...) Ben sizi gelir, her zaman görürüm. (...) Evime gelirseniz saadetten çıldırırım. İstanbul'a geçtiğiniz zamanlar uğrayınız. Hiç olmazsa validemle görüşürsünüz. Mademki validesizsiniz, o maalmemnuniye size bu kudsî vazifeyi görür. Tramvayınız geliyor… (...) Aman Mebrure Hanım kulağınızda küpe olsun: Behiç'ten, Siyret'ten, Nevin'den korkunuz, metanetinizi muhafaza ediniz. Belma'yı gözünüze getiriniz, vücudunuzu ve kalbinizi sakınınız, güle güle... Güle güle... Ben yarın gelirim... Koşunuz... tramvay kalkmasın… (...)
>
> Genç adam kaldırımda yalnız kalınca, (...) tramvayın arkasından bakarak düşündü: Bu kız da bir iki ay sonra sözde kızlar kafilesine katılacak, babasını unutacak. (...)
>
> Bu felâkete elinden geldiği kadar mâni olmaya karar verdi, fakat elinden ne gelebileceğini bir türlü kestiremedi. (SK, 71-72)

Nadir'in Mebrure'ye karşı samimi ilgisi, genel ahlaka uygun yaşantısı ve fikirleri onun Mebrure'nin nazarında güvenilirliğinde etkili olmuştur. Öyle ki Mebrure babasına

dair bir haber alamadığı ve çok bunaldığı bir zamanda Nadir'in fikirlerine ihtiyaç duyar ve onun arkadaşlığına başvurur (SK, 107).

Öte yandan Nadir gibi samimi fakat ondan farklı olarak daha "Anadolulu", daha saf olan Fahri de Mebrure'nin güvenini kolayca kazanıverir.

> Düşündü ki bu genç, şehirlilerin âdiliğine ve yalancılığına karşı taşranın yarattığı lekesiz ve temiz, biraz iptidaî amma samimi, biraz hoyrat amma hararetli, biraz saf amma zeki bir insandı. Bu saffet, bu samimilik ve bu sıcaklık, bazen taşıyor, üzüntü veriyor, fakat, daima hoşa gidiyordu. (SK, 111)

Fahri'nin samimiyeti Mebrure'yi o kadar etkiler ki Behiç'le evlilik ihtimali söz konusu olduğunda Mebrure onu düşünmekten kendini alamaz:

> "Mebrure, birdenbire Fahri'nin gözlerini hatırladı. Hiç sönmeyen bir pırıltı ile, sıcak, işleyici ve derin bakan bu gözlerde samimiyetin bütün izleri vardı. Tertemiz, saf bir ruh, bu gözlerde kendisine bakılmasına müsaade ediyordu." (SK, 134)

Bu noktada Behiç'in güvenilmezliğinin karşısında temiz ruhu ve içtenliği sayesinde Fahri'nin Mebrure için güvenilir bir sığınak olduğu anlaşılmaktadır. Fahri romanda hemen sadece samimiyeti ile temayüz etmiş tek kişidir. Mebrure'nin güveni ile beraber sevgisini de bu özelliği ile kazanmış, bu sayede genç kızın ahlaki çöküntüden korunmasında etkili olmuştur.

Peyami Safa'nın ikinci romanı ***Şimşek***'te de sıcak ve samimi ilişki tarzının yazarın sözünü emanet ettiği kişiye ait bir özellik olduğu, bu kişinin söz konusu işlevini yerine getirmesinde bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Müfid'in hastalığı sırasında onu sık sık ziyaret eden Ali arkadaşının hatırı için yaz tatilini hastanın yanında geçirmeyi göze alır:

> Ali, Müfid'in başında bulunabilmek için yakın evlerden birini derhâl kiraladı ve sayfiye hayatını hazin bir vazife içinde geçirmeği göze aldı. Mektebi tatil edilmiş olduğu için hastayı her gün görüyor, başının ucundan ayrılmıyordu. (Ş, 198)

Fedakârlık ve samimiyet Ali'nin Müfid'e verdiği değerin sonucudur. Müfid ise kendisini en zayıf olduğu zaman bırakmamış olan Ali'ye daha çok güvenir. Bu pekişmiş güven, etrafındaki herkese Pervin'i görmek istemediğini söyleyen Müfid'in onu hâlâ çok sevdiğini Ali'ye itiraf edişinde görülür. Ali'nin samimiyeti, Müfid'in hem güvenini hem samimiyetini artırmıştır.

Samimiyetin güvene olumlu etkisine bir örnek de Müfid ve dayısı arasındaki şu olaydır: Müfid dayısı ile bir süre önce Pervin'le ilişkisi olup olmadığına dair konuşmuş; Sacid'in yalanına da inanamamıştır. Fakat hasta yatağında fırtınadan çok rahatsız olduğunda dayısının şefkati ve yakın ilgisi Müfid'in şüphelerini ortadan kaldırır:

> Dayısının samimî olduğunu anladı ve itimadında ileri gitti: "Sacid beni Pervin'le aldatmamıştır." diye düşündü, çünkü bu anda samimî ve müşfik olan bir kimsenin başka bir anda en büyük fenalığı yapabileceğini anlamıyordu. Bundan başka, o anda, şüphelerinin tazyikinden kurtularak biraz rahat nefes almaya ihtiyacı vardı. Gözlerine bir sükûn geldi. (Ş, 253)

Müfid, Sacid'in kendisine karşı samimi şefkatini onun iyi bir insan oluşuna dayandırarak daha önceki bilgi ve tecrübelerinin aksine, hastalığının da etkisiyle dayısına güvenir. Anlatıcı, insanların tamamen iyi ya da tamamen kötü olmadığını ama Müfid'in bunu düşünemediği için böyle bir hataya düştüğünü belirterek Müfid'in bu güveninin yanlışlığına işaret eder.

Samimiyetin güveni besleyen bir işlev gördüğü romanlardan ***Mahşer***'de Nihad ve arkadaşları arasındaki sıcak ilişkiler özendirici ve sevimli bir örnek olarak anlatılmaktadır:

> Bu altı yedi genç arasında, müşterek zaaflardan doğma, kuvvetli bir samimîlik vardı. Aralarında hiçbir şey gizli değil. Hep, bir günlük hayatını diğerlerine açıkça, pervasız anlatıyor, ayıp, mahrem tasavvurlarını bile itiraf ediyorlardı. Nihad da kendi macerasını tamamiyle anlatmıştı, bazı kere, hepsinin reyini almadan apartmana gittiği zaman kendinde bir boşluk duyuyordu. (M, 69)

Bu arkadaşlar birbirlerine karşı açık ve dürüst davranmaktadırlar. Kişisel zaaf ve genel ahlaka mugayir fikirlerini bile paylaşan bu kişiler arasında samimiyete dayalı kuvvetli bir güven ilişkisi ve ortamı olduğu söylenebilir. Bu güven ilişkisi zor bir zamanında Nihad'ın hayatını kolaylaştırmıştır.

Benzer bir durum Nihad ve Muazzez arasında da gerçekleşir. Nihad yaşantısına dair genç kadından bir şey saklamaz ve Muazzez samimiyeti sebebiyle Nihad'a güvenerek apartmanın müreffeh hayatını bırakır. Nihad, arkadaşı Faik'e bu samimiyeti şöyle anlatır:

> — (...) Bu kızın fedakârlığı beni büsbütün meftûn etti.
>
> Ne kalb azizim ne kalb! Vallahi şaşılacak şey. Bana yaptığı fedakârlığı kim kime yapar? Düşün.

> Yıllarca süren bir rabıtayı bir gecede koparıp geliyor. Hem de buraya, bizim aramıza! Kör olayım, ona herşeyimizi söyledim. Parlak bir hayat vaadedip gözünü boyamağa da kalkmadım. Hani sen "kızı kandırdın" diyorsun, kandırmadım. Hakikati olduğu gibi kendisine anlattım. Herşeyimi biliyor, bile bile geldi.
>
> — Zaten iyi hareket etmişsin. Bu kadar hissî bir kızdan ne saklanır? Samimîlik en iyi şey. Onun için tereddüt etmemiştir. (M, 131)

Faik Muazzez'in Nihad'a güvenmesinde açıklık ve samimiyetin etkili olduğunu belirtir. Nihad ve Muazzez'in birbirlerine karşı samimi tavırları ilişkilerinin temelini oluşturmuş, açıklık esaslı bir iletişim kurmalarını sağlamıştır.

Sıcak ve samimi ilişki tarzının tek başına güven için yeterli olduğu söylenemez. Nitekim ***Bir Akşamdı*** romanında İznik'teki kapalı yaşantısından bunalmış olan Meliha'nın "arayış yolculuğu"na (Çetin, 2005) çıkmasında samimiyet yalnızca son itici güç olmuştur. Romanda harpten çıkan Kâmil, İzmit'e gelip akrabası Meliha'nın ailesinde birkaç gün konaklar. Bu sırada Meliha ile birbirlerini tanırlar. Birlikte geziler yapar, uzun sohbetler ederler.

> Yine Kâmil'le başbaşa gezinti. (...) su başına indiler, bir bataklığı atlamak için Kâmil Meliha'yı kucağına aldı, bir ağaç altında oturdular, (...) Kâmil Meliha'ya mühim şeyler soruyor ve arzularını anlattırıyordu, çok samimî görünebiliyordu, ne güzel şeyler söylüyordu, Meliha'nın ellerini öpüyordu, günün nasıl geçtiğini bilmiyorlardı, her saate bakış onlara hayret veriyordu. Neler konuşmuşlardı? Geçmiş gün, Meliha bunları unuttu. Hatırladığı bir şey varsa, o da, Kâmil'in bütün sözlerini doğru ve güzel bulmasıydı. (BA, 18)

Meliha Kâmil'in candan ilgisinden etkilenir. Ona güvenir ve onunla İzmit'ten ayrılır. Bir süre İstanbul'da sonra evlenirler. Kâmil Meliha'ya iyi davranır, onu sever:

> Meliha sevildiğine inanıyor. Kâmil'in bu itimadı verebilmekteki hüneri, sırf zekâsının muvaffakiyetinden ibaret değildir; unutmayalım ki o bir şıpsevdidir ve her kadını sever; hattâ bu hükmümüzü tamim etmekten korkmayabiliriz. Her Donjuan[10] bir şıpsevdidir ve Donjuanlık, birçok kadınları ayrı ayrı anlarda, fakat hep birden sevmek kabiliyetidir. (BA, 112)

Kâmil kadınları sevdiği için Meliha'yı sevmektedir. Kâmil'in Meliha'ya ilgisi onun güzelliğinedir (BA, 106). Kâmil'in samimiyeti Meliha için aldatıcı olmuş, genç

[10] Don Juan, İspanyol yazar Tirso de Molina'nın 1630'da yazdığı bir komedya kişisidir. Tensel zevklerin peşinde, birçok kadını baştan çıkarmış, ahlaksız ve aldatıcı bir adamdır. İlişki kurduğu bütün kadınları kendilerine âşık olduğuna inandırır (Laffont, 2004).

kadın Kâmil'in bu sıcak ilgi ve yakınlığını başka kadınlara da verebildiğini öğrendiğinde Kâmil'e olan güvenini kaybetmiştir.

Aynı romanda samimi davranışın ikinci derecede bir kişi olan hizmetçi Emine tarafından sergilendiği görülür. Meliha Kâmil'in Şişli'deki apartmanına geldiğinde onları karşılayan Emine genç kadına karşı anne şefkatiyle muamele etmektedir. Meliha'yı kaybettiği kendi kızının yerine koyan yaşlı kadın Meliha babasının ölümünden sonra annesini merak ederken onu teselli eder:

— Hanımcığım... Niçin öyle mahzunsun sen? Evin içinde bir eksiğin, gediğin var mı?.. Canın bir şey istiyor da bulamıyor musun?

— Hayır, Emine.

— Nen var, hanımcığım ya?

— Bana hanımcığım deme Emine... ismimi söyle.

— Meliha Hanım mı diyeyim?

— Evet.

Bu sesle ötekini arıyor: Meliha... Meliha...

— Emine! Annemi düşünüyorum.

(...) Ve Emine bir şey söylemiyor. Gözlerini kapayarak başını önüne eğiyor. Oh, Emine'nin bu sükûtu ve bu tavrı... Oh! Anne! (BA, 115)

Meliha annesini özlediği bu sırada onun sesi kulaklarında çınlamaktadır. Emine'nin şefkat ve ilgisi onu teselli eder ve Meliha Emine'yi annesinin yerine koyar: Emine'nin "Meliha" deyişinde annesini duyar, sükûtunda annesini bulur. Bu durumun Meliha'nın annesine karşı hislerinin değiştiğini, onu affettiğini okura sezdirmek için kurgulandığı anlaşılmaktadır.

Samimiyet ve sıcak ilişki tarzının güven oluşturmada çok önemli bir rol oynadığı romanlardan biri de ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'dur. Başkişi olan hasta genç ile yardımcı kişi olan Nüzhet arasındaki güven ve sevgi iki gencin birbirlerine samimi tavırlarından doğrudan etkilenerek artar. İkisi arasında akraba olmaları sebebiyle çocukluklarından beri devam eden bir arkadaşlık vardır. Fakat bu ilişki Nüzhet'in evliliği ihtimalinin belirmesiyle mahiyet değiştirerek iki genç arasında "aşka benzer" (DHK, 26) bir hâl almıştır. Hasta genç köşke geldiği günün akşamı iki genç bahçede konuşurlar ve Nüzhet talibi Doktor Ragıp Bey'den bahseder. Hasta gence bir şey söylemediği için sitem eder:

— Of! Sen ne ciddi adamsın! Bir şey söylesene…

Büyük bir itiraf yerine geçmesinden korkarak şunları söyledim:

— Bu bahisten hoşlanmıyorum.

Bu sözüm onu epey düşündürdü. Aramızda, hislerimiz hiç bu kadar soyunmamıştı. Hafifçe kolumu sıkmaya başladı ve birdenbire alçalan bir sesle mırıldandı:

— Ragıp bey beni istedi diye, ben de hemen evlenmiyorum ya... hem ben daha on dokuz yaşındayım.

Hemen boynuna sarılmak istedim. Bu sözler benim için bir aşk teminatı yerine geçti. Bir anda pek çok şeyler öğrenmiş olduğumu zannettim. Fakat biraz düşününce bunun bir teselli olabileceğini de anladım ve bir an evvelki kederim arttı. (DHK, 23)

Nüzhet gencin kendisini kıskandığını anlayarak onu hemen evlenmeyeceği konusunda temin eder. Bu, ikisi arasında gizli bir yakınlık sağlarsa da hastalığı sebebiyle öz güveni çok az olan genç, Nüzhet'in samimiyetine inanamaz. Fakat Nüzhet gece yarısı gencin odasına gelerek bu ilişkide samimi olduğunu gösterir. Bir gün sofrada Nüzhet'in anne ve babasının gencin sağlığına ve köşkteki varlığına dair olumlu sözlerine Nüzhet de ilave yapar:

— Sen burada iken vakit ne güzel geçiyor.. sıkılmıyorum. Sana alışırsak ne yapacağız?

Bu basit sözler bir aşk itirafı kadar gururumu okşuyor. (DHK, 57)

Nüzhet'in ilgisiyle birkaç gün içerisinde sağlığı oldukça düzelen genç, Nüzhet'le geçirdiği mutlu zamanlarda ona daha çok bağlanır. Bu bağlılık güven sayesindedir.

Samimiyetin güven telkin ettiği durumlar, Peyami Safa'nın en son romanı olan ***Biz İnsanlar***'da da yine yazarın sözünü emanet ettiği kişinin güvenilirliğini sağlamak üzere kurgulanmıştır. Merkezî kişi Orhan'ın arkadaşı olan Necati yazarın sözünü emanet ettiği kişidir ve fikirlerinin Orhan üzerinde etkili olmasında samimiyetinin önemi büyüktür. Bunun romandaki ilk görünümü örnekte gerçekleşir:

Orhan öğrencilerinin kavgası sebebiyle okuldan ayrıldıktan sonra işsiz kalır ve bir gece donma tehlikesi atlatır. Sabah olduğunda çok zorlanarak Necati'nin evine gider. Necati onu samimi bir ilgi ile karşılar ve yardımcı olmaya çalışır:

— Azizim, dedi, sen benim için en ziyade bu hâlinle güzelsin. Mukavemetli ve sessiz bir mücadele adamısın. Benim üç gün evvel Kadıköyü'nde kalışım işi bozdu. Hep seni düşündüğüme emin ol. Dün gelir gelmez seni arayacaktım, fakat tembellik ettim. Ne hâlde olduğunu tahmin ediyordum. Şimdi daha yakından görüyorum. Bunu saklamağa lüzum yok. Görmemezlikten de gelemem. Herhâlde çok fena bir gece geçirmiş olacaksın. Ben senin rengini hiç böyle görmedim. Neyse, sana yalnız şunu söyleyeyim: Bu, son çektiğin mahrumiyet günüdür. Çünkü sana iş buldum, iş değil, işler... Şimdi anlatacağım. Fakat daha evvel beni fizyolojik vaziyetinden haberdar et: Uykusuz musun? Aç mısın?

> Neye ihtiyacın var? Hasta mısın yoksa? Açık söyle. Beni bu kadar açık konuştuğum için mahcup etme. (Bİ, 111)

Arkadaşlıkları için önemli bir dönüm noktası sayılan bu durumda Necati'nin samimiyeti Orhan'ın ona güvenini artırır. Bu ise Necati'nin Orhan üzerinde yönlendirici etkisini kolaylaştırır.

2. 1. 1. 8. İtibar

İtibarın güvene zemin hazırladığı hatta bazı durumlarda güven oluşturduğu bilinmektedir. Roman kişilerinin birbiriyle tanıştırılması konusunda Peyami Safa'nın itibardan yararlandığı ilk eser ***Sözde Kızlar***'dır. Bu romanda yazarın sözünü emanet ettiği Nadir'in Mebrure'ye birkaç kez Fahri'yi övdüğü görülmektedir. Nadir ikisinde bazı ortak özellikler görüp arkadaşlıklarının yararlı olacağını düşünür:

> Fahri ile Mebrure ayrılırken tekrar görüşmek arzusunu kuvvetle izhar ettiler.
> Nadir, Muhacirîn'in merdivenlerini çıkarken dedi ki:
> — Bu tesadüfe ben de sevindim. Sizin için bu çocuk harikulâde bir arkadaştır. İmbikten süzülmüş saf temiz bir ruhu vardır. Son derece hararetli ve hassastır. Istıraplı günlerinizde onu arayınız... Hiç aldanmazsınız, hem de… (SK, 71)

Nadir, Mebrure'nin Fahri gibi temiz ruhlu (Doğulu) bir gençle arkadaşlığının genç kızın (Behiç'e/Batıya) zaaflarına kapılmasına engel olacağını düşünür. Mebrure'yi Fahri'yle arkadaş olması konusunda teşvik ederken Nadir, Fahri'nin itibarını aktarmaktadır. Mebrure'nin Fahri'ye güveninde bu olumlu sözlerin ve itibarın da etkili olduğu düşünülebilir.

Benzer bir tanıştırma ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda, bu defa daha açık bir evlilik niyeti ile gerçekleşir. Romanın ikinci dereceden bir kişisi olan Raif hem merkezî kişi olan muharririn hem de onu yönlendirici figürlerden olan Mualla'nın ortak arkadaşıdır. Raif, evlenmelerinin uygun olabileceğini düşündüğü için muharrir ile Mualla'yı tanıştırmak ister. Muharrire Mualla hakkındaki olumlu izlenimlerini ve genç kadının iyi özelliklerini anlatır:

> — Gülme, dedi, bu hiç biri gibi değil. Fevkalade. Hani... Billahi... Azizim, bulunmaz bir kız.

> Ve bana halis usaresini mazinin derin köklerinden alan eski bir aileye mensup, ciddi ve kendisine güvenilebilir, anlayışlı ve hazımlı bir kültür sahibi, fakat içtimaî zaruretlerden değil, muammalar karşısındaki doymak bilmeyen ferdi tecessüsünün sevkiyle okumak ve anlamak isteyen mükemmel bir kız tasviri yaptı. (BTR, 29)

Raif'in Mualla hakkındaki sözleri muharrir üzerinde etkili olur ve genç adam "evlenmenin bayağı romantizmine" kapılır (BTR, 29). Raif'in sözlerinin muharririn Mualla hakkında iyi bir intiba edinmesinde etkili olduğu söylenebilir. Nitekim tanışmalarından sonra muharrir "Mualla Hanım hakkında benim müşahedelerimle başkalarının sonradan verdikleri malumatı birbirine karıştırarak, onda, an'anevî ve asrî meziyetleri toplanmış farz ettim." (BTR, 41) diye düşünür.

Mualla'ya dair kendi izlenimlerinin de hakkında anlatılanları desteklediğini ifade eden muharrir "Türkiye'de mümkün olabileceği kadar asil bir ailenin kızıyla evlenmek için müsbet sahaya doğru bir adım atmaya" karar verir (BTR, 42). Bu durum muharririn Mualla'ya güvendiğini, bu güvenin de itibar ile başlayıp intiba ile kuvvetlendiğini göstermektedir.

2. 1. 1. 9. Güvenin Yeniden İnşası

Güven, tek bir olumsuz davranışla yıkılabileceği gibi zaman içinde azar azar eksilerek de zayıflayabilir. Güvenin yıkılması sebebiyle ilişkinin de ortadan kalkması her zaman gerçekleşen bir durum değildir. Ortak ihtiyaç ve istekler, güven kaybına rağmen tarafları bir arada bulunmaya mecbur edebilirler. Bu durumda güvenin yeniden inşası bir zorunluluk hâlini alabilir.

Güvenin yeniden inşasında umudun af için zemin oluşturduğuna değinen Solomon ve Flores, "ihanete gösterilen dolaysız bir tepki olan" affetmenin "basit bir zihniyet meselesi değil, bir eylem ya da eylemler silsilesi" olduğunu vurgular (Solomon and Flores, 2001). Affın güveni yenileyebileceği fakat ilişkinin eskisi gibi olamayacağı bilinmektedir. Fakat affın hem affedene hem de affedilene önemli faydalar sağladığı çeşitli araştırmalarla da tespit edilmiştir. Örneğin affetmenin ihanetin oluşturduğu stresi ve buna bağlı olarak fizyolojik ve psikolojik hastalıklara yakalanma riskini azalttığı pek çok araştırma tarafından ortaya konulmuştur (Harris and Thoresen, 2005; Berry and Worthington, 2001; Worthington and Sotoohi, 2010).

Affetme her zaman açıkça ifade edilen bir tutum değişikliği değildir. Genellikle affeden kişi bir şey olmamış gibi davranarak affettiğini gösterir. Pişmanlığını beyan

ederek affedilmeyi talep etmek, daha yüksek olasılıkla açık bir af ifadesinin dile getirilmesini sağlayabilir.

Affetme ve güvenin yeniden inşası teminin işlendiği ilk Peyami Safa romanı ***Şimşek***'tir. Söz konusu güven krizi karısı Pervin'in sadakatsizliği şüphesi vesilesiyle merkezî kişi Müfid üzerinden yansıtılır. Müfid'in şüphe, öfke, hayal kırıklığı, aşk ve hasretine şahit olan arkadaşı Ali, sözleriyle onu yönlendirmeye çalışır. Yazarın sözünü emanet ettiği Ali, Müfid'e kalbin sürekli bir hareket ve dönüşüm hâlinde olduğundan bahseder. Bu sözler Peyami Safa'nın güvenin dinamik tabiatına dair görüşünü de yansıtır:

> Hepimiz biliriz ki insanlar, ebedî zannettikleri ayrılıktan suitefehhümlerden, kinlerden, nefretlerden, gayri kabili tamir görünen kalb kırgınlıklarından pek çabuk kurtulur. Bir kere kırılan kalbin bir daha yapılamayacağı pek yanlış bir tarzdır. Daima kırılan ve daima yapılan şeyin adı kalbtir; çünkü bu canlı birşeydir; daima değişir ve yeniyi yaratır; kalbi bir porselen vazo gibi câmid birşey farzetmek doğru mudur? (Ş, 160)

Ali bu sözleriyle elinde somut deliller olmadığı hâlde derinleşen şüpheleri üzerine eşinden ayrılan fakat onu hâlâ seven Müfid'in karışık duygularını ona anlaşılır kılmaya çalışırken Pervin'le ayrılığının belki de geçici olduğunu, onu affedebileceğini de anlatmak ister. Nitekim Müfid Pervin'i ağırlaşan hastalığının da etkisiyle affeder. Pervin'in gelişi, kocasına karşı özverili muamelesi ve bu affediş Müfid'in sağlığına da iyi gelir:

> Kadın Müfıd'in üstüne titriyordu. En küçük arzuları ve ihtiyaçları anlayan, tatmine koşan şefkatle kocasının baş ucunda sabahtan gece yarılarına kadar duruyor, didiniyordu.(...)
>
> Müfıd'in biraz iştahı açılmıştı, yatağında kendi kendine doğrulabiliyor, daha rahat konuşuyordu. Nöbeti de azalmıştı.
>
> Hiç ummadığı bir saadet içinde idi. Maziyi hiç düşünmüyordu. Pervin'e karşı bütün kinlerini unutmuş gibiydi. (Ş, 232)

Müfid aleyhine bir delili olmadığı karısını hâlâ çok sevmekte, zayıf düşen vücudunun ölüme yaklaştığı hissi ile de karısının varlığı ve sevgisine ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaç güvensizliğin ağırlığını hafifleterek hasretle beraber affı kolaylaştırmıştır.

Sevgi ve aşk güveni destekler. Risk farkındalığına ve güvensizlik imkânlarına kapalı olan kör güven durumlarında kişi sevgiyi korumak için sevdiği birinin hatasını,

kusurunu görmek istemeyebilir. Peyami Safa'nın birden çok romanında bu tür bir kör güven bulunmaktadır ve bu güven roman kişileri tarafından aşk ile karıştırılmaktadır.

Aşk ile güveni hayat tecrübesinin azlığı sebebiyle bir ve aynı gören Meliha'nın güven-güvensizlik-güven bocalamasını Peyami Safa ***Bir Akşamdı*** romanında ilk olarak şu örnekle anlatır:

Kâmil'in Neriman'la geçirdiği geceyi Meliha şüpheler içinde geçirir. Fakat Kâmil döndüğünde Meliha'ya bakışı Meliha'nın tereddütlerini siler:

> Meliha'yı sevdiği muhakkaktır. Eğer bu aşkı olmasaydı, Kâmil apartmana geldiği vakit, geceyi o kadar ıstıraplı geçiren Meliha, onu bir bakışta affetmezdi. (BA, 149)

Meliha Kâmil'i sevdiği için güvenir, bu güvene zarar gelmesini de istemez. Bu, kör güvenin şüpheye karşı çok zayıf olmasındandır[11].

Güvenin yeniden inşasında af dilemenin büyük önemi vardır. Af dileme hatanın farkında olunduğunun, zarar verilmiş olmasına rağmen bu güvenin sürdürülmesinin önemli görüldüğünün ifadesidir. Af dilemenin yeni taahhütlerle desteklenmesi muhatabın af kararını olumlu etkilemektedir. Yine ***Bir Akşamdı*** romanında Paris'ten dönen Bert, Kâmil'in yeniden evlendiğini öğrenmesi üzerine ihanete uğradığını hissederek onu terk etmeye karar verir. Kâmil'e tamamen yabancı bir adam gibi göründüğünü söyleyen kadın, Kâmil'in yalvarmaları ile duraklar:

> Bert, alnında gizli bir takdir mündemiç hayretle Kâmil'e bakıyor. Kadını bir "şey" yapmış ve oradan oraya götüren bir adam bu.
>
> — Ben yalnız senin kocanım.
>
> Bert'in gözlerinde mühim bir sual.
>
> — Maziyi sonra konuşuruz, Bert. Ödeyeceğim. Göreceksin. Kendimi affettireceğim.
>
> Kadında coşkunluk. Bir nutuk daha. Ne güzel kin ve aşk tavırları. Kâmil tatlı bir heyecanla seyrediyor. Bert söylüyor, söylüyor. Doğru söylüyor, güzel söylüyor. (BA, 185)

Kâmil af diler ve Bert'in güvenine verdiği bu zararı telafi edeceğini taahhüt eder. Üstelik Bert'in kendisinin "yegâne zevcesi" olduğunu söyleyerek, Meliha ile bağının kalmayacağını vadeder. Bert öfke ve üzüntü ile Kâmil'e sitemlerde bulunsa da onu affeder. Bert'in Kâmil'i affetmesi, Kâmil'in Meliha'dan uzaklaşmasına ve bu da Meliha'nın Kâmil'e ve evliliğe karşı güveninin kaybolmasına sebep olduğundan Meliha'nın arayış yolculuğunda önemli bir dönemeç oluşturur.

---

[11] Nitekim Meliha'nın güvenine karşı ihanet kanıtlarının açıkça ortaya çıkması Meliha'nın yalnız Kâmil'e değil bütün erkeklere ve evlilik kurumuna güvensizliğini doğuracak büyük bir yıkım olur.

Güvenin yeniden inşası temini af dileme ve affetme üzerinden işleyen bir diğer roman ***Cânân***'dır. Cânân'ın açığa çıkan ihanetlerine rağmen ona olan aşkı ve kini bitmemiş, haksız boşadığı eski karısına sükûnet arzusuyla dönmek isteyen Lâmi romanın en ilginç karakteridir. Bedia'dan af dilemek mahcup, pişman ve üzgün olmasına rağmen Lâmi'ye hâla zor gelmektedir. Bedia genç adamın bu durumunu anlayarak onu kibirli olmakla itham eder:

> İzzet-i nefsinin son bir hamlesini daha ezerek, Lâmi, Bedia'nın yanına oturdu; büyük bir cesaretle, eski zevcesinin kaçan gözlerini arayarak, ona bir facianın kâbusundan çıktığını ve her zamankinden fazla bugün insanların ulüvvü cenabına muhtaç olduğunu, eğer onlardan beklediği fazileti bulmazsa, hiç gücenmeden çekilip gideceğini, çünkü bu akıbete çok hak kazandığını anlattı. Fakat, sözlerinde hâlâ eski gururunun bir huşuneti, sesinde, yalvaran adamlara yakışmayan bir ağırlık vardı.
>
> Bedia, Lâmi'nin yüzüne bakmadan söyledi:
>
> — Hâlâ eskisine benziyorsunuz. Azametinizi kaybetmemişsiniz.
>
> Bu itham Lâmi'yi bitirdi ve zaafının en son haddiyle, onu samimî istirhamlara sevketti. Artık, coşkun yalvarıyordu. (C, 228)

Lâmi'nin nihayet içtenlikle af dilemesi Bedia'nın kırgın tutumunu değiştirmesinde etkili olur. Olayın duygusal ağırlığını ağlayarak değil gülerek ifade etmesi Lâmi'yi affettiğine işaret etmektedir. Cânân'dan önceki zamanlarında olduğu gibi, Gülşen Dadı'nın kırktan fazla senedir o köşkte aynı ailenin mutlu çiftlerine her sabah sunduğu sütlü kahveyi içmeleri de bu affı ve tazelenen güveni sembolize eder. Roman, güvenin tazelendiği bu sahne ile biter.

Peyami Safa'nın romanlarında güvenin yeniden inşası temi her zaman bu kadar önemli bir olay değildir. Örneğin ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda bu tem iki gencin yakınlığını artırmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. Önceki romanlardan farklı olarak bu romanda söz konusu tem, kopmuş bir ilişkinin yeniden tesis edilmesi bakımından değil "yanlış anlamanın düzeltilmesi" şeklinde işlenmiştir. Romanda başkişi hasta genç şahit olduğu bir durumda edindiği eksik bilgi sebebiyle yanlış bir yorumlama yapar. Bu yanlış anlama sonucunda hasta genç Paşa'nın odasında kendisini karşılayan sükût konusunda Nüzhet'in kendisine yalan söylediğine inanır. Nüzhet, genç Paşa'nın odasına girdiğinde annesinin giyinmek üzere olduğunu, bu yüzden de aynalı dolabın içine saklandığını söylemiştir. Hasta genç, hizmetçi Nurefşan'ın o sırada odada Nüzhet'in Ragıp Bey'le düğününün ayrıntıları konuşulduğu için herkesin sustuğunu anlatmasıyla Nüzhet'in açıklamasının yalan olduğuna inanır.

Bu yalan sebebiyle Nüzhet'e güveni zarar gören genç, gece Nüzhet'le konuşmak, "yalanını yüzüne vurmak" ister. Genç kıza sitem ederek yalanı sebebiyle duyduğu üzüntü ve hayal kırıklığını ifade eder. Nüzhet gencin öfke ve üzüntüsünü gidermek için sorularına açıkça cevap verir. Genç Nurefşan'dan öğrendiği bilgileri Nüzhet'e doğrulatır ve neden bunları kendisinden gizlediğini sorar:

> — Gizlemedim. Sana bu gece herşeyi anlatacaktım, fakat bahçede pek canın sıkılıyordu, hem de bunlar uzun uzun konuşulacak şeyler. Geceye bıraktım. Annemin soyunup soyunmadığını öğrenmek istersen, şimdi hemen aşağı in, Nurefşan'ı uyandır, ona sor. O seni seviyor, doğruyu söyler.
>
> Ben, bir nefes boşaltmıştım. İnanmanın kurtuluşu.
>
> Nüzhet sevinçle:
>
> — Ah! Koca çocuk! dedi.
>
> Ben de gülümsedim ve çılgın bir sevinçle hâdisenin üstüne abanıyor, gayr-i hakikî bir nokta arıyordum; fakat bir kere, inanmanın şehveti başladıktan sonra, hakikat olduğuna iman edilen şeyi bütün iştiyaklarıyla kucaklıyan insanlar gibi sevinçten çıldırıyordum, kuruntumun utancını duymayacak kadar mes'uttum. (DHK, 53-54)

Hasta genç, Nüzhet'in kendisini aldatmadığını, önemli bir meseleyi kendisinin ruh hâlini uygun görmediği ve daha uzun vakitte konuşmayı istediği için ertelediğini öğrenince mutlu olur. Delikanlının "Nüzhet'in kendisine yalan söyleyebileceğine dair bir kuruntuya kapıldığı için utanç duyması" (DHK, 54) güveninin telafi olduğuna işaret etmektedir.

Bazı durumlarda ise güvenin yeniden inşası bir veya her iki taraf için hayati önem arz eder. Kaybedilen güven, bir iş birliğinin kesilmesine mal olacaksa güveni zedeleyen taraf af dileyerek güveni yeniden inşa etmek isteyebilir. Peyami Safa böyle bir durumu ***Biz İnsanlar*** romanında başarıyla yaratmıştır: Romanın merkezî kişisi Orhan, sınıfta unuttuğu tespihini alıp gelinceye kadar bahçedeki öğrencilerinden Tahsin ve Cemil arasında bir kavga gerçekleşmiştir. Tahsin Cemil'in hakaretine karşılık ona taş atmış, bu taş çocuğun yanağını ciddi biçimde yaralamıştır. Orhan durumdan kendisini mesul tutarak telafinin yolunu arar:

> Vakayı öğrendiği andan çocuğun başı sarılıncaya kadar geçen zaman içinde, karanlık bir tahminden aydınlık bir idrake çıkan bütün merhaleleri hızla geçerek bunları derece derece sarahatle düşünen Orhan, çocuğu ailesine bizzat götürmeğe ve hâdisede kazanın kendi ihmalinden fazla rol oynadığını izah ederek özür dilemeğe karar verdi. Biliyordu ki, bu yüzden kendisinin mektepten çıkarılması, tekrar sefalete düşerek, birkaç

> gün daha yaşayabilmek için belki paltosunu da satmaya mecbur olduktan sonra, kış ortasında sipsivri kalması demekti. (Bİ, 33)

Orhan kazanın nasıl gerçekleştiğini anlatarak Cemil'in ailesinden özür dilemeyi ve bu sayede kendisine karşı hem okul idaresinin hem de velilerin güvensizlik duymalarına engel olmak istemektedir. Nitekim böyle bir güvensizlik onun geçim sıkıntısına düşmesine sebep olabileceğinden güveni yeniden tesis etmek Orhan için adeta hayati bir mecburiyettir. Bu yüzden öncelikle Cemil'i ailesine götürerek olay için onlardan özür diler. Fakat Orhan'ın olaya dair daha sonraki değerlendirmeleri farklılaşır ve sefalete düşme ihtimalini göze alarak görevinden istifa eder. Bu davranışı farklı yönlerden etkilerle hem Cemil'in ailesinin hem de okul ve çevresinin Orhan'a olan güvenini pekiştirir.

2.1.2. Güvensizlik Doğuran Davranışlar

Ahlaki davranışlar ile genelleştirilmiş güven arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumsal bir norm olan ahlak bireyler arasındaki ilişkilerde güveni doğrudan etkiler. İyi ahlaki davranışlar güven telkin eder ya da pekiştirirken kötü ahlaki davranışlar da güvensizlik oluşturur ya da destekler. Güvensizlik ya bir ilişkideki güvenin giderek azalması ve kaybolması ya da yeni başlayacak bir ilişkide güvenin oluş(a)maması durumunda ortaya çıkar. Örneğin bir arkadaşın diğerine yalan söylemesi mevcut güvene zarar vererek güvensizliği beslerken üçüncü taraflardan alınmış olumsuz duyumlar, kötü şöhret, henüz başlayacak bir ilişkide güvensizlik oluşturabilir.

Güvenin dinamizmi onun kırılganlığına ve dolayısıyla içinde barındırdığı bir parça güvensizliğe sebep olur. Bu yönüyle şüphenin akıllıca bir güven için gerekli olduğunu düşünen yazarlar vardır[12]. Ancak tekrarlayan olumsuz hislerle pekişen ve derinleşen şüphe, güveni değil güvensizliği besler. Üstelik güvensizlik de şüpheyi artırır ve belirsizlik acı verici bir hale gelir. Bu durumda ise kişi hareket edemez olur (Gottman, 2011). Şüpheyi oluşturan pek çok etken olabilir, ancak gizlilik ya da gizlenme davranışları, gizemli tavırların şüphe yoluyla güvensizliği desteklediği

[12] Örneğin Solomon ve Flores (2001) ileri sürdükleri sahici güven yaklaşımının Dostoyevski'nin "şüpheyle doğrulanmamış imanın hakiki olmadığı" iddiasına yakın olduğunu belirtirler. Şüphenin imanın merkezinde olmadığını, onun yalnızca karanlık yüzü olduğunu, imanın kör inançtan farklı olduğunu vurguyarak sahici güvenin de kör güvenden farkına değinirler.

bilinmektedir. Gerek kişiler arası, gerek kurumlar arası, gerekse de kişiler ve kurumlar arası ilişkilerde açıklık ve şeffaflık güveni etkileyen en temel öğelerden birisidir (Grimmelikhuijsen, Porumbescu, Hong vd. 2013).

Güvensizlik doğuran davranışlardan birisi ihanettir. Güven duyulan bir muhatabın bu güvene ihanet etmesinin insanlar üzerinde çok kuvvetli duygusal etkiye sebep olduğu ve travma yaşattığı belirtilmektedir. Bu durum yalnızca beklentinin karşılanmamasıyla değil, aynı zamanda güvenilen kişinin uygunsuz davranış sergilemesi ve adaletsizlik yaptığı algısının ortaya çıkmasıyla oluşur. Böylesi bir ihanet durumunda kişiler muhatabını affedebileceği gibi onlara karşı şiddet gösterme eğiliminde de olabilirler (Robinson, Dirks and Ozcelik, 2004).

Kişilerin narsist eğilimleri neticesinde bencilce davranmaları ve diğer insanların duygu, düşünce ve beklentilerine duyarsızca hareket etmeleri söz konusu kişiye karşı güvensizliğin artmasına sebep olacaktır. Çünkü güven ilişkisinde sosyal karşılıklılık normu geçerlidir ve insanlar bu normu etkin çalıştırmayan kişilere güvensizlik duyma eğiliminde olurlar (Zucker, Darby, Brewer vd., 1996).

Güven ilişkisinde taraflar arasında yazılı olmasa dahi bir psikolojik sözleşme bulunmaktadır ve bu sözleşmenin temelinde güvenilen kişinin ahlaklı davranacağına dair bir ön kabul yer alır. Araştırma sonuçları muhatabın kötü ahlaka sahip olmasının ve ahlaksızca davranışlarda bulunmasının uzun dönemli güven ilişkisine zarar vereceğini ve neticede güvensizlik duygusunun oluşmasına neden olacağını ortaya koymaktadır (Hill, Eckerd, Wilson vd., 2009). Bu ahlaksızca davranışlardan birisi de hırsızlık ya da kamu kurumları nezdinde düşünüldüğünde yolsuzluktur. Herhangi bir türde (mal, para, eşya vb.) hırsızlığa şahit olan kişinin bu hırsızlığı gerçekleştirene dair güveninin ortadan kalktığı ya da güvenin ciddi anlamda zarar gördüğü belirtilmektedir (Elangovan and Shapiro, 1998).

Güç kullanımı, şiddetli kontrol ve baskı iki açıdan güven ilişkisini tehdit eder ve sonunda güvensizliği doğurur. Birincisi baskı yapanlar baskı yaptıkları kişiye karşı güvensizlik duyma eğilimindedirler; onları tehlikeli bulurlar. Öte yandan kendine baskı yapılanlar da güç sahiplerinin kendilerine verdiği zararlara dair tecrübeleri nedeniyle onlara karşı güvensizlik taşırlar (Welch, 2012).

Güvensizlik ve dedikodu ilişkisinde bir fasit dairenin varlığından söz edilebilir. Güvensizliğin olduğu bir ilişkide (örneğin devlet-vatandaş, ya da işletme-çalışan ilişkisinde) muhatabın söylediği sözlere itibar edilmediğinde, bilgi boşluğunu

doldurmak için informal iletişim devreye girer ve dedikodu mekanizması çalışmaya başlar (DiFonzo and Bordia, 2007). Öte yandan dedikodunun da güvensizlik oluşturmada etkili olduğu bilinmektedir. Etrafımızda başka insanların dedikodularını yapan kişilere ya da dedikodusu yapılanlara dair güvensizlik duyma eğiliminde oluruz (Searle and Ball, 2004).

Kişilerin muhataplarına yönelik beklentilerinin karşılıksız kalması durumunda düşük şiddette bir rahatsızlık duygusundan yüksek şiddette bir hayal kırıklığına, öfke hatta nefrete varan bir duygusal tepki oluşabilir. Bu durumun kaçınılmaz sonuçlarından birisi de güvenin zarar görmesidir. Eğer karşılıksız kalan beklentiler birey için çok önemliyse veya söz konusu beklentiler devamlı bir şekilde karşılıksız kalıyorsa bu durumda güvensizlik oluşması muhtemeldir (Lewicki and Wiethoff, 2000).

Bu bilgiler ışığında Peyami Safa imzalı romanlar incelendiğinde şu tespitler yapılmıştır:

2. 1. 2. 1. Şüphe

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar*** şüphenin güvensizliği besleyici bir işlev gördüğü romanlarının da ilkidir. Romanda bu tem başkişi Mebrure ile olaylara etkisi bakımından birincil kişilerden olan Behiç'in ilişkisinde görülür. Mebrure Behiç'in serbest yaşantısını bildiğinden ve daha önce birkaç defa kendisini taciz etmiş olmasından dolayı onun artık gerçekten bu tavrını değiştirip düzgün ahlaklı bir insan olma çabasına şüpheyle yaklaşmaktadır. Behiç Mebrure'yi kendi sefih çevresine çekmek için hazırladığı planın bir parçası olarak onu bir otomobil gezisine davet eder. Mebrure'nin bu teklifi kabul etmesi için şüphelerinin teskin olması gerekmektedir:

> Genç kız düşündü... Otomobille gezmek... Bu her şeyden evvel Behiç'e itimat meselesiydi. Gözlerini piyanoya doğru çevirirken, genç adama da baktı: O, son günlerde pek "tekrar ettiği yalvarışlı bir tavırla Mebrure'nin ka-rarını bekliyordu. Maksadı ne olabilirdi? Yine tecavüz mü? Artık çirkin yollarla bir şey kazanamayacağını anlamamış mıydı? Genç kız bu fikre ihtimal veremedi.
>
> Behiç fısıldadı:
>
> — Sustunuz!
>
> Mebrure yanlış bir bahane buldu:
>
> — Üşürüm belki, dedi." (SK, 120)

Mebrure şüphelerini açıkça dile getiremediğinden gezi teklifini reddetmek için bahaneler bulmaya çalışır. Fakat Behiç bütün bahanelere bir geçersizlik sebebi bularak ve epeyce ısrar ederek Mebrure'nin onayını alır. Gezinti sırasında Behiç fena planına uygun olarak Mebrure'ye Anadolu'ya gitmek istediğinden bahseder ve beraber gitmeyi teklif eder.

> — Ah, bundan emindim. Sizi Anadolu'ya götüreyim kabul eder misiniz?
>
> Genç kızın gözlerinden fena şüphelerin geçtiğini hissederek sözünü kesmedi:
>
> — Hem de pederinizi ararız, eminim ki pek çabuk malûmat alır, hattâ kendisini buluruz, icap ederse Anadolu'nun her şehrine gideriz. (SK, 124)

Mebrure hem istekli olmadığı bu geziye Behiç'le katılmış olmaktan, hem köşkten çıktıklarında iki yabancının köşkü incelediğini gördüklerinden dolayı sıkıntılı bir ruh hâli içindedir. Behiç'in bu yeni teklifine de hemen cevap vermez. Mebrure'nin şüphelerini bertaraf edemediğini hisseden Behiç birtakım hayaller ile onu ikna etmeye çalışır. Mebrure huzursuz ruh hâlini bahane ederek bu konuyu sonra konuşmak ister. Bir süre sonra, Behiç'in Mebrure'yi etkilemek için yardım istediği Nevin'in bir oyunuyla Mebrure Behiç'le evlenme ihtimalini düşünmek durumunda kalır:

> Kabul güç. Tehlike var. Behiç'e inanmıyor, inansa bile, günün birinde, bu hafif seciyeli gencin eski huylarına dönmeyeceğini bilmiyordu. O hâlde ne müthiş şey! Beş altı ay, yahut bir sene sonra, aldatılmak, bir kenara bırakılıvermek, bir câmid eşya gibi ayak ucuyla itilmek ne korkunç! (SK, 138)

Anadolu'ya gidip babasını aramak imkânı ve kibar, zarif, güzel bir genç adam olan Behiç'le bir hayat kurma fikri çok cazip gelmekle beraber Behiç'in ahlakına dair şüpheleri devam etmektedir. Nevin bu evlilik kararını oldubittiye getirmeye çalışsa da Mebrure evlilik için sadece beğenme ve sevmenin yeterli olmadığını, güvenmenin de lazım olduğunu söyler. Belma'yı hatırlatarak yaşadığı o kadar felaketten sonra onun durumuna düşmek istemediğini anlatır. Bu, Mebrure'nin şüphelerinin Behiç'e güvenmesini nasıl engellediğini açıkça ifade ettiği önemli bir kısımdır.

Peyami Safa, ikinci romanı ***Şimşek***'te şüphenin güveni önce zedeleyerek sonra da yok ederek güvensizliği nasıl beslediğini oldukça ayrıntılı ele alır. Romanda şüphe önemli merak unsurlarından biri olarak merkezî kişi Müfid'in diğer kişilerle ilişkilerinde görülür.

Romanın açılış sahnesinde Pervin ve Sacid'i aynı odada gördüğünde Müfid fenalaşır. "Hastayım" deyip odasına çekilerek yatar. Bir süre sonra yanına gelen Pervin ile aralarında şu konuşma geçer:

> — Dinlendin, iyisin değil mi?
>
> Teneffüs etmek için bu suali bekliyormuş gibi, Müfid içini birdenbire boşaltan kuvvetli bir teneffüsten sonra:
>
> — Çok fenayım, dedi.
>
> — Ateşin yok ama…
>
> Fakat gözleriyle fenalığın vücudunda olmadığını hissettirdi. Pervin anladı. Ve tereddütle sordu:
>
> — Niçin?
>
> — Sen onu bilirsin.
>
> Kadın bir anda şunu düşündü: "Acaba Müfid, Sacid'le beni gördü mü?" (Ş, 11)

Müfid'in karısına karşı şüphelerinin oluşmaya başladığı bu ilk bölümde anlatıcı Müfid'in belirsiz şüpheleri hakkında açıklama yapmaz. Karı koca Müfid'in isteği üzerine köşkten ayrılmak isterler, fakat Sacid Müfid'e zor kullanarak engel olur. Bu olaydan sonra bahçeye çıkan Müfid ve Pervin konuşmadan otururlar. Müfid karısına ne düşündüğünü sorduğunda Pervin hemen cevap veremez. Müfid'in ısrarlı sorusu karşısında iyice bunalan Pervin sessizliğini bir türlü bozamaz.

> Müfid büyük bir hayret içinde bunalmıştı. Zekâsı bu şaşkınlıktan kurtulur kurtulmaz şüphenin pençesine düştü. Pervin'in kendisinden bir şey gizlediğini artık iyice anlamıştı, fakat bu saklanan sırrın mahiyetini bulmakta aciz kalıyordu. O vakit büyük şüphelerin doğurduğu bin türlü ihtimaller silsilesi, müfekkiresinde uzamaya başladı: Pervin'in hayatında başka bir erkek var mı? Ve bu kimdir? Pervin de öteki arkadaşları gibi zinanın çukuruna bir ayağını basmış mıdır? Pervin'in mazisinde, Müfid'in bilmediği ve maharetle gizlenmiş sergüzeştler olabilir mi? Bu ihtimallerin her biri, diğer birçok ihtimallere yol açarak, şüphenin boğucu ve korkulu karanlıklarında alabildiğine uzanıyor, Müfid'de, ansızın, tecennüne yakın bir feveran uyandırıyordu. Kendi kendine sordu: Bu kadının nesine güvenerek ona itimat besliyor? Neden onun mazisini kendi diliyle anlattığı gibi kabul ediyor? (Ş, 34-35)

Pervin'in sessizliği ve sonrasında ağlayışı üzerine onun davranışlarına dair şüpheleri artan Müfid kendisini çok rahatsız eden bu belirsizliği azaltmak ya da yok etmek için Pervin'in bir açıklama yapmasını ister. Bu noktada Müfid'in bilme isteği öyle büyüktür ki Pervin'in söylediklerinin doğruluğu bile önemli olmayacaktır.

Bir akşam köşke gelen arkadaşlarıyla eğlenirlerken Pervin'e evlilik hakkında ne düşündüğü sorulur. Pervin'in verdiği genel cevap üzerine Müfid arkadaşlar arasında bir ima fark eder:

> Pervin'in bu eksik, rabıtasız cevabı kimseyi tatmin etmemişti; bu sözlerden de mânâ çıkaran Behire, birşey anlamış gibi açıkça güldü. Suat, evvela Behire'ye, sonra da Pervin'e dikkatle baktı. Behire'nin gülüşüyle Suat'ın bakışı, Müfid'in gözünden hiç kaçmamıştı. Genç adam birdenbire sarsıldı. Bu üç kişinin arasında, gözler vasıtasıyla, birbirlerine gizli birşey hissettirildiğini anlıyarak, ansızın, eski şüphelerinden birine yakalandı. Birdenbire, tekrar, Pervin'in mazisini düşünmeğe başlamıştı; zevcesi, bu seciyesiz ve tehlikeli insanların arkadaşıydı; çocukluğundan beri hayatı bu insanlarla beraber geçmişti; yalnız onların bildikleri bir takım müşterek maceralar, Müfid'den gizlenmiş müşterek seyyieler olabilirdi. Sade mazide değil, şimdi bile aralarında bu meşum sırdaşlık devam eder gibi görünüyor. Bu, güneşte ışıldayan bir çelik gibi parıltılı, keskin, mânâlı yan bakış nedir? Müfid, o vakit, tekrar, Sacid'den, hatta Arif'ten ve Suat'dan şüphe etmeğe başladı. Bütün bu çapkın, tehlikeli erkeklerle zevcesi arasında bir münasebet araştıran ve hareketlerinin en küçük, en âdi teferruatına kadar mana veren şiddetli bir dikkatle onlara baktı. (Ş, 58)

Müfid'in küçük ayrıntılarla kuvvetlenen şüphesi bu olay üzerine daha da derinleşir. Bu şüphe, Pervin'in bir akşam geç vakitte Sacid'le beraber konağa gelmesi ile Müfid'in bir arada yaşama ve evlilik birliğini devam ettirme için gerekli olan güvenini de yok edecek bir hâle gelir. Bunun üzerine Müfid Pervin'i terk ederek köşkten ayrılır. Kendisini ziyaret eden arkadaşı Ali ile konuşurken Pervin'in şüphe uyandırıcı davranışları hakkında şunları söyler:

> — (...) büyük bir delil görmedim. Onun bana hiyanet edip etmediğini ben de bilmiyorum. Fakat bana itimad vermemesi de bir cürümdür. Bunu da affedemiyorum. (Ş, 166)

Burada açıkça ifade edildiği üzere Pervin'in Müfid'in kendisinin sadakatine dair şüphelerini teskin etmemesi ve bu şüpheleri destekleyecek davranışlarda bulunması güven kaybına yol açmıştır.

Yazarın üçüncü romanı ***Mahşer*** de şüphe yine merak unsurlarından biri olarak kullanılır. Başkişi olan Nihad'ın diğer roman kişileriyle ilişkilerinde bu tem görünür. Bunlardan ilki Nihad Seniha Hanım'ın evrak işlerini yapmaya başladığında kadın cazibesini kullanarak Nihad'ı etkilemeye çalışmasıyla ortaya çıkar. Seniha Hanım olayların başlaması ve gelişmesinde etkili olan ikinci dereceden bir kişidir. Nihad hem

gördüğü evraktaki usulsüzlükler hem de Seniha Hanım'ın tuhaf yaklaşımı ile şüphelenmeye başlar:

> Başını ellerinin içine alarak evvelâ kendini bir tartmak istedi: Bu işlerin neticesi nedir? Ne oluyor, bu kadın, Seniha Hanım ne yapmak niyetinde, gizli maksatları mı var? (...)
>
> Herhâlde kendisinin alçakça bazı teşebbüslere bulaştırılacağını da anlıyor. Böyle düşündükçe bu ailenin insanlarına karşı iğrendirici şüphelere düşüyor, kendi kendine söyleniyordu: "Hay Allah cezasını versin, çattık!" (M, 66)

Seniha Hanım'ın kendisini hukuksuz işlerinde kullanmak istediğinden şüphelenen Nihad, Mahir Bey'in gayrimeşru işlerinde bu kadının kilit rolde olduğunu anladıktan sonra her ikisine karşı güvensizlik duyar. Yine de geçim kaygısı sebebiyle Seniha Hanım'ın taleplerine baş eğmeyi düşünür ancak Muazzez'in arkadaşlığı sayesinde erdemlerinden taviz vermekten kurtulur.

Nihad'ın ikinci şüphesi romanın ilerleyen bölümlerinde evlendiği Muazzez'e yönelik oluşur. Değerleri uğruna yoksunlukları göze alarak Nihad'la beraber apartmandan ayrılan Muazzez, evliliklerinin başından beri refaha karşı bir zaafı olduğunu saklamaz. Nihayet yoksulluğa tahammül edemez hâle gelerek apartmana dönen Muazzez'in ardından Nihad eşine karşı şüphelere kapılır:

> Nihad'ın Muazzez'e bu hak verişi uzun sürmüyor. Yine şüpheler... Yine onu için için dürtükleyen ince bir azab: Öyle idi de niçin gitti? Artık, mefkûre, mantığın boyunduruğundan kurtuluyor, bin vesvese, ruha fırlıyor. O lâhzalarda Muazzez'in her hâli şüpheli. Nihad, onu tanıdığı günden ayrıldıkları saniyeye kadar geçen zaman içindeki türlü türlü Muazzez'leri hatırlamağa çalışıyor. En küçük harekette, bir yan bakışta, bir ses titreyişte, bir baş çevirişte hile, yalan, ihanet arıyor. (M, 244)

Muazzez'in gidişinin hem kendisinin yokluklara tahammül etme vaadini hem de Nihad'ın beraber yaşama beklentisini karşılıksız bıraktığı düşünüldüğünde Nihad'ın Muazzez'e güveninin neden zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Bu durumda ise Nihad'ın Muazzez'i hainlikle itham etmesi ve evliliklerinin başından beri kadının bütün davranışlarının sahiciliğinden şüphe etmesi bu zararın hem destekleyicisi hem de sonucu olmuştur.

Peyami Safa'nın ***Bir Akşamdı*** romanında şüpheyi karakter gelişiminde bir araç olarak kullandığı görülür. Başkişi olan Meliha arayış yolculuğunun başında hareketli, lüks bir yaşama hevesli, sevecen bir genç kız olarak sunulur. Meliha, Kâmil'le

evlendikten sonraki ilk zamanlar yeni bir çevrede bulunup yeni şeyler yaşamaktan dolayı mutludur, ancak sevdiği ile evlendikten sonra hayatı anlamaya başlar. Böylece Meliha evlilikten beklediğini bulamadığı gibi eşinin davranışlarına karşı da şüpheleri oluşmaya başlar.

> Burada her şey güzel, çünkü her şey yeni. Bir apartmanın yegâne kadını olmak ve Kâmil'in yegâne kadını. Saadet. Fakat bu başlayan bir aile midir? Aile? Kâmil? Bu apartman? O kadınlar?.. (BA, 57)

Meliha, şüphe ve tereddüdünü Kâmil'e de ifade eder:

> — Yalnız içimde bir korku var.
>
> — Söyle.
>
> — Bana öyle geliyor ki, yakında başıma bir felâket gelecek. Bilmiyorum. Senden mi korkuyorum? Bilmiyorum.
>
> — Benden niçin korkacaksın?
>
> — Sen... Bilmem... Bıkarsan benden... Bırakırsan beni... (BA, 73)

Roman ilerlerken Meliha'nın şüpheleri artar ve genç kadın Kâmil için ne ifade ettiğini merak etmeye başlar:

> Meliha kendini bazı bedbaht buluyordu. Ve kelebeği kaçırmamak istiyor.
>
> O vakit istikbâlin tehditkâr yüzüne korku ile bakıyor ve içine ilk şüphe düşüyor.
>
> Artık mahbes, yavaş yavaş, cehennemi olacaktır.
>
> İlk şüphe, en iptidaî ifadesiyle: Beni seviyor mu? Çok mu seviyor? Ne vakte kadar sever? (BA, 117)

Kâmil'in sevgisi Meliha için artık mutlak değildir. Meliha bu yüzden kendi geleceğine dair endişelidir ve şüphelerinden kurtulmak, Kâmil'in kendisine karşı tutumunu tahkik etmek ister. Meliha, rakip olarak gördüğü Kâmil'in geçmişindeki kadınlarla kendisini kıyaslamak, tercih edildiğini bilmek ister. Kâmil pek çok kadını sevdiğini ve ileride de sevebileceğini ama yalnız Meliha ile evlendiğini söyler. Fakat Meliha'ya göre "izdivaç değil, aşk bir sigortadır ve erkekler, hele Kâmil gibiler, bir sevdiklerinin üstüne birini daha sevebilirler." (BA, 117) Kâmil'in sevgisine güvenemeyeceğini anlayan Meliha, Kâmil'in davranışlarını incelemeye başlar:

> Her izi kovalıyor. Şüphenin tedaî-i efkârı: Pudra lekesi, o gün hangi ceketini giymişti? Üstünü tıraştan evvel mi süpürdü? Tıraş pudrası pembe değil ki. Belki renk kirlenmiştir. O gün apartmandan kaçta çıktı? Şimdi? Nereye gideceğini söylüyordu? Akşama nasıl geldi? Hareketli miydi? O gece ayrı mı yattılar? Ne konuştular? Bütün

> kelimelerle... Her kelimenin birdenbire aldığı yeni mânâ... O vakit buna dikkat etmemiş olmak aptallığının azabı... Kendinden de şüphe: Aptal mıyım? Aldatabilir miyim? Zekâsının eserlerini mazisinde araştırarak marifet nefis tecrübeleri. Saatlerce süren bir istibsar. Gene izlere avdet. Hangisinin hakikate götüreceğini bilmeyerek iz yığını karşısında korkunç tereddüt. Zekânın hissî feveranlarla, takibindeki ısrardan yorulması. Budala olmamak için budalaca türlü vehimler. Dehşet. (BA, 126)

Meliha'nın şüphelerinin farkında olmasına rağmen bunları önemsemeyen Kâmil bir gece eve gelmez. Kâmil Muhlis Paşalarda olacağını söylediği için Meliha hastalık bahanesiyle Kâmil'i çağırmak üzere Paşa'nın konağına telefon eder. Kâmil'in orada olmadığını öğrendiğinde aldatıldığını düşünür. Ancak Kâmil ertesi gün geldiğinde ikna edici bir şekilde Meliha'nın kendisini yanlış anladığını, Muhlis Paşa'ya değil Hulusi Paşa'ya gittiğini söyler. Meliha bu yalana inanır ve teskin olur. Meliha'nın Kâmil'e inanmasını Kâmil ve Cevat konuşurlar. Kâmil şüphe etmenin özgür düşünme olduğunu söyler:

> — Şüphe etmek, düşünmek demektir. Şüphe haricinde tefekkür yoktur. Dimağ makinesinin benzini, yağı şüphedir. Şüphe bizzat tefekkürdür diyeceğim geliyor.
>
> — Buna beraber inanıyoruz.
>
> — Bu, şahsiyetimizi kaybettiğimiz ve haricî tesirlere tâbi olduğumuz zamandır. Bir şeye inanmak, bir tesire mağlûp olmaktır. İman bir cezbedir. Telkin altında kalışın azamisi. Ve hür bir müfekkire inanmaz. (BA, 132)

Kâmil'e göre insan her duruma şüphe ile bakmalıdır. Fakat şüphe etmek ancak özgür bir akılla mümkündür. Meliha gibi duygusal olarak bağlanmış ve ikna olmaya istekli insanların şüpheleri de hakiki değildir. Kâmil Meliha'nın şüphelerine hem bu yüzden hem de kendi hayata bakış tarzı sebebiyle önem vermez görünmektedir. Fakat Meliha'nın güveninin her şüphe ile biraz daha zarar gördüğünü, bu güven kaybının Meliha'yı çok olumsuz etkileyeceğini öngöremez.

Peyami Safa'nın şüpheyi güvensizlik telkin edici bir işlevde kullandığı romanlarından bir diğeri ***Cânân***'dır. Romanda bu tem iki başkişi arasındaki ilişkide ortaya çıktığı için olay gelişiminde ağırlığı büyüktür. Romandaki şüphenin hemen tamamı Lâmi'nin ikinci eşi Cânân'ın sadakatsizliğine yöneliktir. Evliliklerinin henüz başından itibaren var olan şüphe süreç içerisinde artarak güveni yok eder ve güvensizliği doğurur.

Lâmi, evlilik teklifine Cânân'ın cevabını almadan önce vapurda eski bir arkadaşı ile karşılaşır. Arkadaşı Lâmi'nin Cânân'la ilişkisini bilmeden genç kadını Beyoğlu'nda

Orhan Bey'le bir mücevher mağazasına girerken gördüğünü anlatır. Bu durum Lâmi'nin Cânân'ın başka erkeklerle ilişkilerine dair ilk şüphesini uyandırır:

> Sık sık Beyoğlu'na inen bir kadın, orada her zaman görüştüğü bir erkeğe rastlayamaz, onun yanında bir dükkâna giremez mi? Burada bir ihanete benzeyen ne var? Ama her kadına karşı bir erkeğin içini yiyen o kuruntu, sevilmemek, aldatılmak şüphesi Lâmi'ye de arasıra geliyordu. Cânân'a karşı kuvvetli bir itimâd beslemekle beraber, etrafındaki erkeklerin, hele Orhan Bey'in kadınlar nazarında da bazı aşktan kuvvetli bir vasıtayla, para ile kendisine rekabet edebileceğini anlıyor. Vakıa Cânân'da, Orhan Bey'e daima soğuk davranmış, bu Babıâli memuru kılıklı adamdan hoşlanmadığını Lâmi'ye, başkalarına, her zaman, birkaç defa, en ciddi hâliyle temin etmişti. Fakat, istikbâli kim bilir? Cânân gibi süslenmek, beğenilmek, yükselmek hırsıyla titreyen bir kadın, günün birinde, paranın vaadettiği saltanatlara kapılabilir ya… (C, 72)

Bu ilk ihanet tanıklığını kolayca tevil eden Lâmi, Cânân'ın yalnız nikâh ile kendisine bağlanabileceğini, başka erkeklerin Cânân'a yaklaşmasını evlilikle engelleyebileceğini düşünür ve şüphenin ağırlığından kurtulur.

Lâmi, Cânân ile evlendikten sonra çok mutlu olur. Ayrı bir evde yaşamaktadırlar, Lâmi düzenli olarak işe gitmekte, akşamları hasretle eve gelmektedir. Bir sabah iş yerine geldiğinde daha önce hiç görmediği bir kadın, Müsteşar Orhan Bey'in karısı olduğunu söyleyerek Lâmi'ye Cânân'ın ihanetini bildirir. Kanıt olarak Cânân'ın Orhan Bey'e yazdığı bir randevu notunu Lâmi'ye gösterir.

> Kendini biraz tutarak, daha kuvvetli bir mantıkla vaziyeti muhakeme etmek istedi. Hep kartvizitteki cümle aklına geliyor: "Gece buluşamayız. Gündüz geliniz. Eleni tembihli." Daima bu iki kelime, "Eleni tembihli" cümlesi, bütün kuruntularını beynine sıçratıyor, şüphelerini kudurtuyor. Eleni tembihli! Tüh… demek ki evinin içinde, kendi tasarruf ettiği bina içinde, bir rezalet, bir ihanet şebekesi var. Kendi evi, eşyası, yatağı bile temiz değil. Aklını zaptedemiyor, bu işte bir yanlışlık var. (C, 139)

Lâmi bu kanıtı öfke ve üzüntü ile karşılar. Cânân'ın kendisine ihanet ettiğine inanmak istemeyen Lâmi, Cânân'la yüzleşmek üzere eve gider. Fakat Cânân Lâmi'nin hâlinden bir olağandışılık olduğunu fark eder ve durumu kendi lehine yönlendirerek Lâmi'ye söz konusu not hakkında ikna edici bir yalan söyler. Lâmi yanlış anlama yüzünden Cânân'ı üzdüğüne inanarak karısından özür diler.

Lâmi'nin karısına bu kör güveni bir akşam vakti misafirleriyle çıktıkları gezinti sırasında yine sarsılır: Faik'in atına binmek isteyen Cânân, Lâmi'nin kendisine eşlik edememesi üzerine Orhan Bey'i beraber gitmek için çağırır. Orhan Bey'in Cânân'ın

arkasına kolayca çıkar ve birlikte bir süreliğine gözden kaybolurlar. Karısını başka bir erkekle bu kadar yakın ve yakışıksız bir durumda görmek Lâmi'nin şüphelerini yine canlandırır:

> Genç adam gözlerini kapadı. İşte, şurada, bir karış yanında yatan kadına, Cânân'a, kendi zevcesine, sevgilisine karşı içine yine şüphe girmişti; yine bu kadın birdenbire muamma oldu; yine Lâmi, onun tarafından sevilip sevilmediğine hükmedebilmek için kendini yemeğe başladı. Onu yakalamak, arka üstü çevirmek, mavi gözlerinin, hain gözlerinin üstüne eğilerek bebeklerin, kirpiklerin arkasına, arasına sinen, gizlenen meçhulü öğrenmek, eğer muvaffak olamazsa, bir fotoğraf kutusuna benzettiği bu küçücük insan başını kırarak, dimağın eczalı sathına intiba eden binlerce gizli hatırayı bir resim gibi seyretmek için derin, kaba, keskin bir ihtiyaç duydu. Kıskançlık yüzünden kan dökenlerin bu vahşi ihtirasını artık iyice anlıyordu. (C, 154)

Şüphe ve kıskançlık, Lâmi'nin üzerinde Cânân'ın cazibesi kadar etkili olamaz. Cânân yine Lâmi'yi aldatarak teskin eder. Ancak Cânân'ın öz annesinin gelişi ile Lâmi, karısı aleyhine bir tanıklık daha öğrenir. Yine bir davet akşamı Cânân'ı Ali ile gören annesi durumu bildiği birkaç Türkçe kelime ve işaretlerle Lâmi'ye anlatır. Lâmi yine şüpheye kapılır:

> Bu kadın da mı, bu ana da mı yalan söylüyor? Garip şey! Ama kim bilir, Ali belki Cânân'ı kucaklamaya kalkmıştır, zevcesi de bücürü paylamıştır, belki bu vakıayı Lâmi'ye de anlatacaklar. Tevekkeli değil... Cânân o sırada salondan içeriye girince yüzü kızarmıştı. Ne çabuk bir hadise! Hem de göz önünde! İşte, yine sabaha kadar uyku kaçıracak bir mesele daha... Evlendiği günden beri içinde, zaman zaman kımıldayan, başkaldıran mel'ûn şüphe, bu sefer, her vakitkinden kuvvetli, tekrar ayaklanmıştı. Zevcesi için söylenen bütün şeyler, ona pek esrarlı, garip, akıl alıcı, inanılmaz vakıalar gibi geliyordu. Kaynanasının yarım yamalak sözlerini, işaretlerini yanlış anlamak ihtimali olduğu için, arka arkaya, birkaç defa ihtiyarı istintak etti. Kadın, hep aynı hareketlerle, sofada gördüğü aynı manzarayı canlandıran işaretler yapıyor, tereddüde yer bırakmıyordu. (C, 190-191)

Lâmi Cânân'a zaafı sebebiyle bu tanıklığı da bir yanlış anlamaya tevil etmek istese de öz annesinin Cânân aleyhinde bulunmasının etkisinden kurtulamaz. Şüphelerinin reddi zor bir tanıklıkla desteklenmesi Lâmi'nin Cânân'a güvensizliğini artırır. Bunun üzerine Lâmi, kayınvalidesinden ayrılıp ahbaplarının yanına döndüğünde hiçbir şey olmamış gibi davranarak Cânân'ın diğer erkeklerle ilişkisine dair bir ipucu araştırır. Gözden kaçırdığı bir sırada Selim ile Cânân'ın odadan çıkmış olduklarını fark eder. İkisinin gizli konuşmasını dinleyerek karısının ihanetinden emin olur.

Peyami Safa'nın yedinci romanı ***Fatih-Harbiye*** şüphe teminin ön planda tutulmadığı, olay örgüsü bakımından herhangi bir etkisinin görülmediği tek romandır. Romanda şüphe başkişi Neriman'ın yönelimlerini anlamak (ve okura anlatmak) üzere kullanılır ve güvensizlikle ilişkilendirilmez.

Neriman Macit'in davet ettiği baloya gidebilmek için babasının güvenini kazanmaya çalışır. Mutfakla ilgilenmek alışkanlığı olmamasına rağmen akşam yemeği için hizmetçi Gülter'e yardım etmeye girişir:

> Gülter sordu:
>
> — Nasıl oldu bu küçük hanım. İçinizden mi geldi?
>
> Neriman, babasına, ahlakında bir değişiklik olduğu zannını vermek için:
>
> — İçimden gelmedi, bundan sonra seni mutfakta yalnız bırakmayacağım! dedi.
>
> Faiz Bey sesini çıkarmıyordu. Bu, mümkün olduğu kadar septik bir adamdı. Etrafında geçen hadiselerin bütün sebeplerine bir anda intikal etmek isteyen ihtiyatkar zekâsı, Neriman'ın bu hâlinde de yeni âmiller arıyor ve aldanmıyordu; fakat bir taraftan da, Neriman'ın ahlakında salâha doğru yeni bir imkân yolu açan bu hareketlerinden korku ile karışık, müstereddit bir sevinç duyuyordu. (FH, 39)

Faiz Bey, "aylardan beri kızının zihnini işgal eden modern yaşayış meselesini sezmektedir" (FH, 44). Önceki gece eve geç gelen Neriman'ı merakla beklemiş, genç kızın üzerinden dökülen konfeti ve serpantinlerden nereden kiminle geldiğini tahmine çalışmıştır. Neriman'ın geceki hâli ile ev işlerine merak saran mevcut hâli arasındaki farka dikkat eden Faiz Bey bu değişikliğin sebebine dair şüphelenir. Fakat bu, durumu anlamaya yönelik gerekli ve makul bir şüphedir, dolayısıyla Faiz Bey'in Neriman'a olan güvenine zarar verici bir etkide bulunmaz.

Peyami Safa makul şüpheyi güveni saflaştıran ve besleyen bir tutum olarak olumlar. Bu fikrini eserlerinde hem açıkça dile getirmiş hem de tem olarak işlemiştir. ***Bir Tereddüdün Romanı*** bu eserlerinden biridir. Yazarın hem sözünü emanet ettiği kişi hem de merkezî kişi olan muharrir karakteri bu temin işlenişinde rol oynar.

Muharrir evlenmeleri durumunda Mualla'nın yeni adıyla kullanabileceği bir kartvizit bastırarak genç kadına evlenme teklif eder. Mualla tanışalı çok olmamasına rağmen muharririn bu teklifi edebilmesine şaşırarak birbirlerini ne kadar tanıdıklarına dair konuşmak ister. Muharririn kıskanç olduğunu duyduğu için korktuğunu belirtir. Buna karşı genç adam şu cevabı verir:

> — Ben meçhule karşı kıskancım. Benim bu hissim daima şüphe ile karışıktır. Tecessüsün kudurttuğu kıskançlık. Fakat düşmanımı bilirsem, ne kadar zayıf olursam, şiddetli bir mücadele hırsıyla yanarım ve kıskançlığımı unutarak mücadelenin mutlak ve mücerret heyecanı içinde yaşarım. (BTR, 48)

Muharririn bu sözleri bir illete bağlı olarak uyanan şüphe ile kıskandığını ve fakat Mualla'nın kendisini şüpheye sevk edecek bir hareket yapacağını ummadığını anlatır. Bu noktada muharririn Mualla'ya güvendiği ama Mualla'nın muharrire güvenme kararı alamadığı söylenebilir.

Öte yandan muharrir, gizli bir ilişki kurduğu Vildan'la kadının ısrarlı daveti üzerine bir geceyi beraber geçirir. Alkol ve uyuşturucunun eşlik ettiği uzun bir sohbetten sonra Vildan ağlayarak hayat hikâyesini anlatır. Adının Vildan değil Anjel olduğunu, evli olmadığını ama Roma'da bir âşığı olduğunu söyler. Genç kadın buhranının ve uyuşturucunun etkisiyle sızdığında muharrir onu rahatlatmaya çalışır. Bu sırada Vildan'ın söylediklerinin doğruluğu konusunda şüphe duyar:

> Biraz sonra sabah olacağını düşündüm. Ne yapacaktım? Onu bu hâlde nasıl bırakıp gidebilirdim? İstanbul'da kimsesi yok mu? Hüviyeti nedir? Bir anda onun her sözünden şüphe ettim: isminden, Suriyeli olduğundan, hayatından, her şeyinden... Birincisinde olduğu gibi ikincisinde de baştan başa yalan söylemiş olabilirdi; belki de ilk söyledikleri doğru idi, fakat bana karşı fazla açıldı-ğını düşünerek, hüviyetini gizlemek için ikincide yalan söylemişti. (BTR, 168)

Muharririn Vildan'a karşı bu şüphesi onu tahkikat merakına sevk eder. Vildan'ı uyandırarak kendisine ismi ve hüviyeti konusunda yalan söylediğini itiraf ettiğini anlatır. Genç kadın buna inanır ve çok üzülür. Fakat muharrir, tanıştıklarında Vildan'ın "hakiki hüviyetini daima gizleyeceğini" (BTR, 170) söylediğini hatırlatır. Genç kadının hüviyetinin muharrir için önemli olmadığı, bu yüzden hüviyetine dair şüphesinin ona olan güveni üzerinde olumsuz bir etkide bulunmadığı; zira onunla ilişkisinde duygu ve düşünce birlikteliğine önem verdiği anlaşılmaktadır.

Şüphenin güveni saflaştırma işleviyle kullanıldığı Peyami Safa romanlarından bir diğeri ***Biz İnsanlar***'dır. Başkişi olan Orhan romanın temel tezi doğrultusunda felsefi düşüncelerinin doğruluğundan şüphe ederek arayışına başlar. Bu yönüyle şüphenin olayların gelişimi için önemli bir rolü vardır.

Orhan ailesindeki dinî taassuba isyan ederek materyalizme yönelmiş, bu sebeple babasıyla tartışmış ve akrabalarıyla görüşmez olmuştur. Fakat işsiz kalıp geçimini temin

edemediğinde içine düştüğü yoksulluktan kurtulma ümidiyle bir mektup yazarak amcasından yardım ister. Necati'ye bu durumu anlatırken "Kendimi haksız bulmuş da değilim; fakat.. ilk fikirlerim sarsıntıya uğradı. Kendimi bir murakabei nefse muhtaç görmeğe başladım. Bir nevi sukutu hayale uğramış gibiyim." (Bİ, 113) der. Orhan'ın bu fikri sarsıntısı, materyalizm doğrultusunda oluştuğunu sandığı şahsiyetinin yeni durumlar karşısında ortaya çıkan ve inandıklarıyla uyumlu olmayan görünümleri sebebiyledir. Genç adam, kendi içinde materyalizme yönelişinin sebeplerinden şüphe duymaya başlar:

> Ben de, acaba, diyorum... Yani bana şöyle bir şüphe geldi (Bu şüphe seninle münakaşalarımızdan sonra da kuvvet bulmaya başlamıştı, fakat Boğaziçi'ndeki mektepten ayrıldıktan sonra büsbütün arttı.) Şöyle bir şüphe: "Acaba, diyordum kendi kendime, bende.. benim materyalist fikirlere saplanışım, denize düşenin yılana sarılmasına mı benziyor?" Anladın değil mi? Evimin cehennemi içinde bana biraz serinlik verebilecek bir bu fikirler vardı. O hâlde -bak işte şüphe buradan başlıyor- o hâlde benim bu fikirlere bağlanışım, onları doğru bulmaktan ziyade babamın taassubuna karşı nefretimin, babamın istibdadına karşı isyan ihtiyacının neticesi miydi? Ve yahut böyle bir nefret ve isyan ihtiyacının sevkiyle mi ben o fikirleri doğru bulmaktan hoşlanıyordum? Hakikat zannettiğim şeyleri içimde böyle sübjektif âmilleri ve o hararetli talebe gençliğim zamanında asla tahlil edemediğim hususî ve gizli bir determinizm mi vardı? (Bİ, 114-115)

Tahsin'e karşı duyduğu merhamet Orhan'ın materyalizme olan inancına karşı da şüpheler oluşturur. Bu olay Orhan'ın duyguların insan üzerindeki derin etkisini fark etmesini sağlamıştır. Necati'yle yaptıkları tartışmalarda ve Necati'yle Süleyman'ın hararetli tartışmalarını dinlerken Orhan materyalist felsefeye inancını da sorgular. Vedia'yla yakınlaşması duygular konusundaki felsefi düşüncelerini yavaş yavaş değiştirirken Orhan hem kendi inançlarına hem de Vedia'ya karşı şüpheler içindedir.

Çelişkili ruh dünyası ile ilginç bir karakter olan Vedia; Rüştü, Bahri ve Orhan'ın ayrı ayrı ümitlenmelerine sebep olmuş, Bahri'nin ölümüyle "biri gözlerinin, biri de kulaklarının sevgilisi" (Bİ, 381) olan Rüştü ve Orhan arasında kalmıştır. Orhan'ın Vedia'nın kararsız ve değişken tabiatına karşı şüpheleri zaman geçtikçe genç kızın duygularına karşı şüphelerle de birleşir.

Orhan evlilik teklifine herhangi bir cevap vermeyen Vedia'nın kendisiyle yakınlaşmasına rağmen Rüştü'yle de görüştüğünden şüphelenmektedir. Kararını geciktirdikçe iki erkek arasında daha çok bocalayan Vedia yalanlar söylemeye, gizli buluşmalar yapmaya başlar. Bunları sezdikçe Orhan'ın şüpheleri daha da derinleşir.

Şüphelerinin odağı Vedia'nın kendisini sevip sevmediği olduğu için Orhan, hem Vedia'yı tereddütten hem de kendisini bu şüphelerin ağırlığından kurtarmak üzere "kararını vereceği güne kadar onu görmeyeceğini" söyleyerek genç kıza bir ültimatom verir (Bİ, 418). Fakat bu hareketin Orhan açısından faydalı sonucu romanda görülmez. Orhan Vedia'nın hastalığı sırasında genç kızın defterlerini okurken onun bocalamalarını ve nihayet Orhan'ı sevdiğini kabul ettiğini öğrenir.

Şüphenin hakikate ulaştırma işlevinde kullanıldığı ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında ***Biz İnsanlar***'da olduğu gibi bu tem başkişi Ferit'in felsefi arayışında görülür. Ferit'in felsefi ve dinî konulardaki kabulleri Vafi Bey'in pansiyonunda yaşadığı birtakım olaylarla sarsılır. Ferit, "bütünün sırrı bilinmeden hiç bir şeyin doğru ve tam bilinemeyeceği hakkında, belki ona babasından gelen agnostik ve şüpheci telakki" (MNK, 92) nedeniyle her bir olayı derinlemesine inceleyerek birbirleriyle bağını kurmaya çalışır: Karanlıkta rastladığı "çıplak" ve yeri değişen hamam tası olaylarının, Zehra'nın teyzesinin ölümüyle yaşadığı travma ile ilişkisinin ortaya çıkması Ferit'in müspet ilimlere inancı ile uyumludur. Ancak daha sonra gelişen Selma'nın kendisini boğması kabusunu ve Zehra'nın cinayeti haber vermesi olayını akıl yoluyla sebep-sonuç ilişkilerini görüp gözeterek anlamlandıramaz. Bu noktada Ferit o zamana kadarki inanç ve değerlerinden şüphe etmeye başlar. Mister Joe ile görüşmesinde ona gece bir çıplağın koynuna girdiğini ve boğazını sıkarak onu yaraladığını anlatır. Bir "kanun budalası" olan Mister Joe Ferit'e şunları söyler:

> — Suret-i mutlakada bilmek lazımdır ki, insanın ruhu yani beyni, fotoğraf makinesini andıran bir mekanizma ile hafızayı, hesap makinesini andıran bir mekanizma ile muhakemeyi, yazı makinesini andıran bir mekanizma ile dil kabiliyetini, sinema makinesini andıran bir mekanizma ile muhayyileyi vücuda getirir. Fizik bir gün bu mekanizmaların kanunlarını suret-i mutlakada bulup psikolojiye hediye edecektir. Hiç bir şey bunun kadar muhakkak değildir.
>
> Bütün o "suret-i mutlaka" ile ampiriko-pozitivist okulun bu soysuzlaşmış ilim subayı Ferit'te, müşahedeyi ve tecrübeyi başa alan disiplinin isabetinden şüphe etmenin zevkini artırıyordu. (MNK, 154)

Ferit yaşadığı tecrübenin, inanmış olduğu doğa bilimleriyle açıklanamadığını Mister Joe'nun aksine yakinen bildiği için söz konusu olaya şüphe ile bakmaktadır. Bu şüphe başka metafizik olaylarla beslenerek Ferit'in hakikat arayışında en önemli motivlerinden olur. Adadaki konakta Matmazel Noraliya'nın koltuğunda yaşadığı ruhi

tecrübe ile şüphelerinden kurtularak mistik bir alemin varlığına ikna olan Ferit, yazarın sözünü emanet ettiği Yahya Aziz'in desteği ile hakikat ve anlam arayışını müspet ilimleri de kuşatan çok daha yüce bir varlığı kabul ederek tamamlar.

Yalnızız romanında şüphe en belirgin güvensizlik ve huzursuzluk sebebidir. Olayların başlangıcında ikinci dereceden kişiler arası ilişkilerde görülen şüphe temi, başkişiler arasındaki ilişkide güvensizlik telkin edici işleviyle öne çıkar.

İkinci dereceden kişiler arasındaki şüphe, romanın ilk merak öğesi olan Selmin'in kimin bebeğine hamile olduğu meselesinde görülür. Annesi Mefharet, nişanlısından dört aydır ayrı olan Selmin'in bu kadar kısa zamanda kiminle ilişki kurabildiğine hem şaşırır hem de merak eder. Olayın ortaya çıkmasının toplum nezdinde bütün aileyi mahkûm edeceğini düşünen Mefharet'in aksine, kardeşi Besim oldukça rahattır, bu olayın muhitlerinde ablasının sandığı gibi karşılanmayacağına inanır. Besim'den beklediği duygu ortaklığını göremeyen Mefharet'in ilk şüpheleri ona yönelir:

> — (...) Fakat burada herkes, meseleyi tulumba tatlısıyla sade kahve arasında konuşur, bebeğin sarışın mı, esmer mi olacağını ve kime benzeyeceğini sorarlar, geçer gider.
>
> (...) Kadın ağzını yarı açarak derin bir nefes aldı.
>
> — Kime benzeyeceğini evvelâ ben sana sorabilir miyim? dedi.
>
> Besim çay ibriğine doğru giden elini birdenbire çekerek sıçradı:
>
> — Hah! Bir bu eksikti. Tebrik ederim. İyi keşfettin: Bana benzeyecek.
>
> — Sana değil, yanlış anlama.
>
> — Bana, bana... İnan ki böyle bir şey imkânsız değildir. Çünkü Selmin'i çok güzel bulduğum ve senin kızın olduğunu unuttuğum anlar çok oldu. Hani şöyle bir karıncalandım. Kız kardeşim olsaydı yine benden şüphe edebilirdin. Ne çıkar ablacığım? İnsanın bütün felâketleri tabiata karşı gelmesindendir.
>
> — Besim!
>
> — Et, et, benden de şüphe et.
>
> Mefharet gözlerinin ucuyle etrafı yokladıktan sonra bağırdı:
>
> — Senden şüphe etmiyorum.
>
> Yalanın kıstığı bir sesle ilâve etti:
>
> — Kimseden şüphe etmiyorum. (Y, 15)

Ablasının şüphesini hafife alarak komikleştiren Besim bu sayede ona şüphesinin yersizliğini anlatır. Mefharet ise dayı-yeğen arasında bu tür bir çarpık ilişki olmasına ihtimal vermek istemediği hâlde şüphelerinden kurtulamaz. Fakat Besim olayı ilginç bularak ablasının gerçeği öğrenme çabalarında ona destek olur, Selmin ile konuşarak

genç kızdan bilgi almaya çalışır. Selmin dayısını kullanarak annesinin şüphelerini yönlendirir.

Mefharet Selmin'in Ferhat'tan ayrıldıktan sonra henüz dört ay geçmiş olmasına rağmen kiminle tanışıp ilişkiyi bu kadar ilerlettiğini bir türlü anlayamaz. Nihayet Mefharet Selmin'in nişanlısından ayrılmadan önceden beri bu yasak ilişkisini sürdürdüğünü ve bunun kıza pek yakın birisi olduğunu düşünerek Samim'den şüphelenmeye başlar. Selmin büyük dayısına karşı annesinin şüphelerini kuvvetlendirmek için (çünkü Samim de Selmin'in Ferhat'la ilişkisine muhaliftir) beraber oturdukları bir sırada aniden Samim'e şöyle sorar:

> — Dayı, dün gece nerede idiniz?
>
> Bu sual Mefharet'in bir saatten beri başka meseleler arasında uyuklayan şüphesine bir iğne gibi saplandı. Kadın sıçramış ve Besim'e bakmıştı. Kardeşi de hayretle kaşlarını yukarı kaldırarak, yan gözlerle Selmin'i süzdükten sonra ağabeysinin cevabını bekliyordu.
>
> Samim'in iki dudağı birbirine battı ve ağzının iki yanında bir heyecanı geriye iten enerjinin çukurları belirip kayboldu. Kendi mahremliğine bu tecavüzün Selmin'den gelmesine hayret edeceği yerde, fazla miktarda sıkılması Besim'in de şüphesini artırmıştı. Mefharet'in kardeşi hayretini gizlemek için önüne baktı: Galiba köşkteki hissemi kaybedeceğim. (Y, 39)

Mefharet, Selmin'in bebeğinin babasının Samim olduğuna dair şüphesi zanna dönüştüğü bir sırada Besim'le köşkteki hissesi üzerine iddiaya girmiştir. Selmin'in Samim'in önceki gece nerede olduğunu sorması, aralarında kıskançlık doğurabilecek bir ilişkiye ima içerdiği için Mefharet'in Samim'e şüphesini pekiştirir. Samim'in soruya verdiği tepki Besim'in de şüphesini çeker.

Samim'in defterini gizlice okumaya devam eden Mefharet ve Besim, hem ağabeylerinin gizli hayatına hem de Selmin'in hamileliğine dair bir işaret aramaktadırlar. Mefharet, Meral ile ilişkisini bilmediği ağabeyinin defterinde genç kadının adı geçmediği için Samim'in Selmin ile konuşmalarını yazdığını düşünür. Besim okuduklarını nesnel yorumlar fakat Mefharet, güvensizliğin fasit dairesine düşmüştür, büyük küçük bütün kanıtları olumsuz yorumlamaktadır:

> — Birbirlerine "siz" diyorlar. Ağabeyim Selmin'le resmî konuşmaz böyle.
>
> — Ayol, cilvedir o.
>
> — Yok efendim.

— Vallahi cilvedir. Ben kocama herkesin içinde "sen" derdim. Yalnız kalınca "siz" derdim. Resmiyet hem erkeğin gururunu okşar, hem de tahrik eder onu. Aradaki mesafeyi çoğaltır. (Y, 48)

Selmin ve Samim'in ensest ilişkisinden şüpheleri kuvvetlenerek Mefharet güvensizliğini destekleyecek kanıtlar arayıp bulur.

— Kazandım, abla, kazandım. Bak, kızı sokağının köşesinde bıraktı. Kendisi trene bindi. Demek ayrı yerlerde oturuyorlar.

— Selmin'in bazan İstanbul'da, yengesinde haftalarca kaldığını unutuyorsun. Tabiî o zaman buluşmayı tercih ederler.

— Seninle başa çıkılmaz. Kararını vermişsin. Okuyalım, bakalım. (Y, 50)

Mefharet'in kendi üstüne katlanan güvensizliği Besim'in de tepkisini çeker. Bir süre sonra Selmin'in hamile olmadığı, bunun annesine karşı bir protesto olduğu ortaya çıkınca Mefharet'in Samim'den şüphe etmesini gerektirecek bir durum da kalmamış olur.

Romandaki en önemli şüphe ise Samim'in Meral'in kişiliğine yönelik şüphesidir. Bu şüphe başkişiler arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemekte ve olaylara yön vermektedir. Selmin'in hamilelik oyunu vesilesiyle Samim Meral'i düşünür ve defterine şu satırları yazar:

Meral'in aptalca telkin altında kalmaktan başka mazereti yok. Ferhad'ın kız kardeşi ve Selmin'in mektep arkadaşı olmak, küçük dostluk mücadeleleri için yeter sayılabilecek yakınlıklardır. Fakat aşkta böyle bir tercih, ya budalalık veya sevginin yetersizliği demektir. Bu son ihtimal beni heyecanlandırıyor ve meseleyi soğuk zekâ plânından çıkarıyor.

(...)

Belki on cilt doldurur, belki incir çekirdeği doldurmaz. Ne istiyorsunuz? Aşkta musiki, sevgilinin vesika fotoğrafını kâinat ebadında bir agrandismana çıkaran muhayyilenin objektifini bir anda açıyor. Meseleye bir türlü dönemiyorum. Neydi? İki ihtimal: Aptallık veya aşkta yetersizlik. Veya ihanet ki, o demektir. Bunlar kestirme hükümler. Beni tatmin etmiyor. Fakat aralarındaki yakalanmaz inceliklerin sezilmesi için hareket üsleri hazırlıyor.

Daha doğrusu her aşkın köhne ve ebedî meselesi içindeyim: "Beni seviyor mu?" ve "Ne kadar?" (Y, 109)

Selmin'in Ferhat'la ilişkisini onaylamadığı için Ferhat'ın da Meral'in Samim'le ilişkisine engel olmak istediğini, bu yüzden de onun "içindeki aşk âsilerini

desteklediğini" (Y, 108) düşünür. Meral'in ağabeyinin etkisinde kalmasını kendisi ile olan bağının güçsüzlüğü şeklinde yorumlayarak Meral'in sevgisinden şüphe duyar:

> Aşkın hâlleri sayısız. Fakat en büyük ıstırap, galiba, inanmak zorunluğunda toplanıyor. Derece şüphesi. Elbette bana biraz bağlı. Sempatisi var. Buluşuyoruz. Her randevuya geliyor. Saatlerce konuşuyor, bazan geziniyoruz. Bu kadarı hangi dereceyi ifade eder? Sadece hoşlanmak mı? Daha yukarı ise kaç derece? Aşkın bitişik kaplardaki su gibi, sevişenlerde aynı hizayı bulduğu farzedilebilir mi? (Y, 150)

Samim Meral'in kişiliğinin "birincisi kendi kendini aşmak isteyen, ebedilik değerlerine sarılan; ikincisi tabiata, uzviyete, biyolojik hayata ve içgüdülere bağlı, fani değerlere sarılan" (Y, 154) yönlerini tahlil eder. Meral hakkındaki duygularını onun kişiliğinin birinci yönüne bağlayan Samim'in sevgilisine karşı ilk şüphesi bu yüzden sevgisinin karşılıklılığına dairdir. Sonraki şüpheleri ise Meral'in yalanlar söylediğine dair olur.

Samim, birinci bölümün sonunda Meral'in Cezmi ile de görüştüğünü hatta onunla görüşebilmek için kendisine yalanlar söylediğini fark eder ve ikinci bölümde güvenini kaybederek güvensizliğe kapılır.

2. 1. 2. 2. Yalan Söyleme

Yalan söyleme, yalanın açığa çıkması durumunda doğrudan güvensizlik oluşturan davranışlardandır. Peyami Safa'nın bu işleviyle yalanı kullandığı romanlarından ilki ***Sözde Kızlar***'dır. Romanda yalan, hem güvensizlik oluşturma hem de mevcut güvensizliği destekleme işlevi görür. Birinci dereceden roman kişileri arasında gerçekleşen bu davranış sonuçları itibariyle olay örgüsü bakımından oldukça önemlidir.

Romandaki ilk yalan söyleme davranışı başkişi Mebrure'den cinsel hazları için yararlanmak isteyen Behiç tarafından sergilenir. Hep beraber bahçede oldukları bir akşam Behiç, Mebrure'nin erkek kılığında olduğu bir çocukluk fotoğrafını bulduğunu söyler. Mebrure öyle bir fotoğrafının olduğunu hatırlamadığını, pek merak ettiğini belirtir. Bunun üzerine Behiç, Mebrure'yi köşkün en üst katındaki odasına davet eder. Mebrure Behiç'ten fotoğrafı getirmesini istediyse de genç adam yorgun olduğunu söyleyerek odasına çıkma konusunda ısrarcı olur. Odaya çıkıldığında ise Mebrure fotoğrafını görmek istediği hâlde Behiç genç kızı aniden kucaklayarak fiili cinsel

tacizde bulunur. Mebrure bağırıp Behiç'i azarlayarak sert bir tepki verir ve ortamı terk eder.

Behiç ertesi gün Mebrure'nin yalnız olduğu bir anda tenis oynarken bileğini burktuğunu, masaja ihtiyacı olduğunu söyleyerek bunu Mebrure'den rica eder. Fakat genç kız bir önceki yalanı unutmamıştır:

> Mebrure için bir gece evvelki hâdiseyi unutmak müm-kün müydü? Behiç, kızın tereddüdünü anlıyor, şüphelerini silmeye çalışıyordu:
>
> — Emin olunuz, uslu duracağım, zaten görüyorsunuz ki mecburum. Talih intikamınızı aldı, düşününüz kolun en nazik yeri, pek fena sızlıyor. (SK, 33-34)

Behiç'in bu sözleri ile ikna olmuş görünen Mebrure, Behiç'in dediği gibi masajı yapar. Ancak işi biter bitmez odayı terk eder. Bu aceleci tavrı Behiç'e duyduğu güvensizlikten kaynaklanmaktadır. Mebrure gittikten sonra Behiç'in kendi kendine söyledikleri Mebrure'ye yalanını okura ifşa eder:

> Behiç, genç kızın uçan gölgesine bakarken kendi kendine dedi ki: "Geçenlerde Güzide'ye bu oyunu oynamıştım. İnsan lüzum gördükçe vücudunun ötesini berisini kadınlara ovdurmalı!" (SK, 34)

Yazar bu monolog ile Behiç'in güvenilmez tavrını okurun nazarında daha da belirginleştirir. Şüphesiz bu durum, romanın ilerleyen olaylarında Behiç'in değerlendirilmesinde etkili olur. Behiç, zevk düşkünü bir züppe olduğunun delillerinden biri sayılan yalan söyleme (SK, 63) davranışını kararlılıkla ve incelikle sürdürür. Nevin'in kabul günü akşamı konağa misafirler geldiğinde bahçe gezintisi sırasında ellerini tuttuğu Mebrure'ye aralarında fikir ve his birliği olduğu kanaatini vermeye çalışır:

> — Benden kaçmayınız, buna lüzum yok, ben zannettiğiniz kadar fena bir adam değilim. Yaşadığımız hayat size şüphe veriyor, hakkınız var, ben de sizin kadar bu muhitten, bu insanlardan nefret ediyorum, size de kalp rahatı vermek arzu ediyorum. (SK, 48)

Bu sözlerle Mebrure'nin değerlerine hitap eden Behiç biraz sonra gizlice Mebrure'nin odasına gidip bir kitap bırakır. Arkadaşı Siyret ile o gece Mebrure'nin odasında kalacak olan Güzide'yi oyalaması konusunda anlaşır ve Mebrure'nin odasına gider:

> Genç adam izah etmeye lüzum görmeden içeriye girdi ve kapıyı kapadı. Mebrure'nin isyan hâline geçebilecek kadar sinirlendiğini, kaşlarının buruştuğunu, dudaklarının büküldüğünü görmemezlikten geldi, bir iki adım atarak en tabiî şivesiyle dedi ki:
>
> — Sizi rahatsız ettim. Dün nasılsa buraya gelmiş, kitabımı bırakmıştım. Gece yatarken kitap okumak âdetimdir, bu romana da yeni başladım, merak ediyorum, almaya geldim. (SK, 55)

Mebrure fotoğraf konusundaki ilk yalanı ile güveninin zarar görüşünü hemen unutmayarak Behiç ile ilişkisinde tedbirli olmaya çalışır. Uygunsuz vakitte ve şekilde odasına giren Behiç'e kitabını verip derhâl odadan çıkmasını söyler. Fakat Behiç Mebrure'nin güvensizliğini gidermek üzere ona saygı duyduğunu ifade eder:

> — Mebrure Hanım, daima yanlış düşünüyorsunuz, beni tecavüzkâr bir adam sanıyorsunuz, yanılıyorsunuz, aldanıyorsunuz, ben size karşı bir kere hata yaptım, bu hatayı tekrar etmek istemem; sizin pek ciddî bir kız olduğunuzu biliyorum, en küçük münasebetsizlikten kaçınıyorum. (SK, 56)

Behiç mahir bir yalancı olarak aşk sözleriyle yalanını destekleyip Mebrure'yi etkilemeye çalışır:

> (...) odanıza gelmekten maksadım yalnız bu kitabı almak değil, sizi kendi yuvanızda, samimiyetinizin ılık ha-vası içinde görmektir, fakat sadece görmek, işte o kadar... Şu asabiyetinizin arasında saçlarınızın bir su gibi öyle bir.. ürperişi.. ve gözlerinizin öyle bir.. ne diyeyim? yanışı var ki pek hoşuma gidiyor... Fakat hepsi bu kadar, yalnız bir tablo seyretmek arzusu... Buna müsaade ediniz, bu kadarcığına izin veriniz. (SK, 56)

Mebrure'nin bütün bu sözlerden etkilendiğini fark eden Behiç o geceki amacına ulaşmış olarak odayı terk eder. Behiç'in Mebrure'ye yalan söylemesinin nedeni onu baştan çıkarıp kendi çevresine dâhil etmek istemesidir. Genç adam, Mebrure'nin odasından ayrılıp kendi odasına geldiğinde ise Belma'ya yalan söyler:

> - (...) Sigaram bitmişti, caddeye kadar çıktım. Sen benim Mebrure ile meşgul olduğumu zannedersen aldanırsın! (SK, 59)

Belma'nın inanmadığı bu yalanın sebebi ise "o heyecandan sonra geceyi yalnız geçirmek istememesi"dir (SK, 59). Çıkar odaklı bu ilişkide güvenin uzun zaman önce yok olduğu Belma'nın ağzından dile getirilir.

Sözde Kızlar'da yalan söylemek Behiç'e has bir davranış değildir. Salih de kardeşi Belma'yı ve kendisini eve geç geldikleri ve serbest yaşadıkları için ikaz eden babası Mustafa Efendi'ye yalan söyler:

> — Babacığım, bizim evden ayrıldığımız çok çok ayda iki kere... Gittiğimiz yer de Şişli'de Nâfi Beyler... Namuslu, dindar bir aile... Sana yüz kere söyledim ki bu aile gibi namuslusuna dünyanın hiçbir yerinde tesadüf edilmez. Görmedin de bilmiyorsun. Biz ne yapalım? Genciz, kanımız hareketli, bu civarda görüşüp konuşacak adam ol-madığını her zaman sen de söylersin. Şu evde ne zaman iki tel çalgı çalsak mahalleli söylemediğini bırak-mıyor. Biz de ara sıra misafirliğe gidiyoruz, ne yapalım? (SK, 77)

Salih'in bu sözlerinde hem Nafi Bey ailesinin "namuslu, dindar bir aile" olduğuna hem de bu aileyle ilişkilerini sürdürdüklerine dair iki ayrı yalan vardır. Nitekim Mustafa Efendi odaya gelmeden birkaç dakika önce Salih ve Belma, Nafi Bey ailesi ve Behiç hakkında gayet olumsuz konuşmakta, onlarla irtibatlarını kestiklerine dair ifadelerde bulunmaktadır. Salih serbest yaşantılarının kısıtlanmasını istemediği için Nafi Bey ailesinin itibarını ileri sürerek babasına yalan söylemektedir.

Peyami Safa'nın ikinci romanı ***Şimşek***'te yalan, güveni korumak işleviyle kullanılmaktadır. Başkişiler Müfid ve Pervin'in ilişkisini yönlendiren yalan söyleme davranışının olay örgüsünde önemli düğüm noktaları oluşturduğu görülür. Köşkün bahçesinde oldukları bir akşam Müfid, Pervin'e ne düşündüğünü sorar. Kadın Sacid ile ilişkisini düşünmektedir fakat bunu kocasına itiraf edemez. Fakat Pervin'in suskunluğu ve sonra da ağlaması Müfid'in dikkatini çeker ve ısrar eder. Bu yüzden Pervin hâlini açıklayacak bir yalana ihtiyaç duyacaktır. Anlatıcı, Pervin'in kadın olması sebebiyle yalan söyleme konusunda tabii bir yeteneği olduğunu vurgular:

> Pervin her kadın kadar bunu bilirdi, en zeki ve hassas erkeklerin bile inanmaya ve aldatmaya ne kadar muhtaç olduklarını, en kudurtucu şüphe anlarında bile kadının teminatına nasıl inandıklarını ve aldandıklarını bilirdi. Fakat erkeğe bu itimadı verebilmek için gayet sakin, sinirsiz, mantıkî ve âkıl olmak lâzımdı. Erkeğin en ziyade hangi noktada şüphelerinin türediğini ve kuvvetlendiğini anlamak, bilhassa orada kanaat vermeğe çalışmak ve ortadaki mühim izleri mahirane tevillerle silecek büyük yalanlar, hakikatten ziyade hakikate benzeyen yalanlar bulmak lâzımdır. (Ş, 35)

Bu durumda Pervin bu yeteneğini kullanıp en hızlı bir şekilde ana uygun bir yalan kurgular:

> Pervin o anda Müfid'in nereden ve nasıl şüphe ettiğini de biliyordu. Kocasının şüphesi evvela Pervin'in susmasından, sonra da ağlamasından gelmişti. O hâlde niçin sustuğunu ve niçin ağladığını gayet makul bir sebeple Müfid'e anlatabilmesi lâzımdı. Pervin bu lüzumları, böyle muntazam ve şuurlu düşünmeden, hileye karşı tabiî sevki kadar seri bir temayülle, bir anda hissediyor ve yine o sür'atle bu makul sebebi araştırıyordu. Müfid'e ne söylemelidir ki, şüpheleri uyanan bu erkek Pervin'in susmasını ve ağlamasını tabii görsün. (Ş, 35)

Nitekim Pervin uygun bir yalanı beden diliyle destekleyerek Müfid'i teskin eder. Bu kısımda Pervin'in yalan söyleme konusundaki tecrübesi görülür ki bu, romanın ilerleyen bölümlerinde Pervin'in benzer durumlardaki davranışları için açıklayıcı olmaktadır.

Müfid karısına karşı günden güne derinleşen şüpheleri sebebiyle onun eşyalarını karıştırıp Pervin'in ihanetine dair bir iz bulmak ister. Pervin'in çantasında bulduğu telefon numarasının Arif'in olduğunu tahkik eder. Bir bahane Pervin'e ile Arif'in numarasını bilip bilmediğini sorar ve kadının yalan söyleyip söylemeyeceğini anlamaya çalışır.

> Pervin'in yüzüne bütün dikkatiyle baktı, kadının göz-leri evvelâ sağa, sonra yukarıdan hafif, batî bir yarım daire çizerek sola kaymış, durmuş, bir defa kırpılmıştı. Kaşları hafifçe oynadı. Yüzünün bütün bu ağır hareketleri tereddüt ettiğini gösteriyordu. Şüphesiz Pervin bu anda şu muhakemeyi yapmıştı, "biliyorum" mu desin? "bilmiyorum" mu? İki cevap da tehlikesiz: fakat ikinci daha kolay.
>
> Cevap verdi:
>
> — Bilmiyorum.
>
> Müfid, içinden bir sarsıntı geçirdi. Pervin'in bu cevabı: "Sana yalan söylüyorum, seni aldatıyorum!" demekten farksızdı. (Ş, 85)

Pervin'in yalan söylediğini anlayan Müfid'in güveni sadakatsizlik ihtimalinin artması ile derinden sarsılır. Başka bir gün Müfid işten erken ayrılıp eve geldiğinde Pervin'i yatağında, Sacid'i de aynı odada bulur. Kadın hasta olduğu ve Sacid'in de kendisine refakat ettiği yalanını söyler. Ortada bariz bir ihanet izi bulunmasa da durumun tuhaflığı Müfid'in şüphelerini artırmıştır. Pervin Müfid odadan çıktıktan sonra Sacid'e "Hissediyor, hissediyor... fakat iyice hüküm veremiyor. Birşeyler olduğunu anlıyor, fakat ne olduğunu bilemiyor." (Ş, 109) diyerek Müfid'in durumunu okuyucu için belirginleştirir.

Şimşek'te Sacid de Pervin gibi planlı olmasa da yalan söyler. Sacid Müfid'i hastalığı sırasında ziyaret ettiğinde ona nasıl yardım edebileceğini sorar. Bunun üzerine Müfid Sacid'e Pervin'le ilişkisi olup olmadığını sorar.

> Sacid gözlerinin kanı sülükle emiliyor zannetti ve başını çevirmeye mecbur oldu. Fakat gecikmeden, gayet sade:
>
> — Hayır! dedi.
>
> — Bu iddianı ispat edebilecek bir şey söyleyebilir misin?
>
> — Evet, birçok defalar teşebbüs ettim, reddetti. Yani muvaffak olamadım.
>
> Sacid bu yalanı da gayet sade söyledi. İnandırmak için ilâve etti:
>
> — Görüyorsun ki aşağılığımı gizlemiyorum. Eğer muvaffak olsaydım bunu da senden gizlemezdim. Çünkü sana şimdi acımıyorum.
>
> Acımadığı doğru idi, fakat korkuyordu; bu bitkin kemik ve deri külçesinden korkuyordu; fena bir havadan herkese veya duvara asılı bir silahtan çocuğa gelen mânâsız korku gibi, sebebi zayıf, ama tesiri şiddetli bir korku ile korkuyordu. (Ş, 239)

Sacid'in sebebi belirsiz bir korkuyla yalan söylediği görülmektedir. Fakat Müfid hiçbir zaman güvenmediği dayısının yalan söylediğini bilir ve ona inanmaz.

Peyami Safa'nın yalanın güvensizliği besleyici bir işlevde kullanıldığı ***Bir Akşamdı*** romanında bu tem birinci dereceden bir roman kişisi olan Kâmil'in üzerinden verilir. Romanda yalanın beslediği güvensizlik, başkişi olan Meliha'nın karakter değişiminde doğrudan etkili olur.

Kâmil, Muhlis Paşalara gideceğini söyleyerek evden çıkar. Meliha Kâmil'in kılık kıyafetine gösterdiği özenden şüphelenerek Muhlis Paşa'nın konağına telefon edip Kâmil'in oradaki varlığını kontrol etmek ister. Fakat ona Kâmil'in orada olmadığı ve o gün hiç gelmediği bildirilir. Kâmil'in kendisine yalan söylediğini anlayan Meliha çok üzülüp hastalanır. Kâmil geldiğinde ona sitem eder ama Kâmil Meliha'nın durumunu anlayınca yeni bir yalan söyler: "Çocuksun. Ben Muhlis Paşalarda değildim. (...) Hulusi Paşalarda. Hulusi Paşa benim kolordu kumandanımdır. Bütün askerler onu tanırlar. Bebek'te oturur. Bugün sabahtan akşama kadar orada idim. Yarın sabah tahkik edebilirsin." (BA, 131)

Meliha'yı kendisini yanlış anladığına, bu yüzden gereksiz şüphelere kapıldığına, kendisinin de yalan söylemediğine inandıran Kâmil'in, yalan söylerken ikna ediciliği öz güveninden ileri gelmektedir.

Kâmil aynı ikna gücünü Bert ve Meliha'nın arasında kaldığında da gösterir. Bert ihanete uğradığını, Meliha ise aldatıldığını hissettiği için Kâmil'den ayrılmak isterler.

Fakat Kâmil her ikisi ile de ayrı ayrı konuşup her şeyi yoluna koyacağını anlatarak iki kadını da eyleme geçmekten alıkoyar:

> (...) çok samimiydi, kendi yalanlarına kendi de inananlardandı, ikisine de "yegâne zevcemsin" dediği vakit bir hakikati ifade ettiğine kendi de kaniydi, bunun için inandırabiliyordu, yumuşak sesinin telkin hassası, bütün kudretini kalbinden ve bir hakikat kadar salim yalan unsurları meczeden muhayyelesinden alıyordu. (BA, 174)

Kâmil kendine güveni (BA, 119) geniş hayal gücü ve anlatıcının sık sık vurguladığı Don Juanlığı ile hem Bert'e hem Meliha'ya sevgisi sayesinde her ikisine de "yegane zevcemsin" yalanını söylerken ikna edici olabilmektedir.

Yalanın güvensizlik oluşturma işleviyle kullanıldığı bir başka Peyami Safa romanı ***Cânân***'dır. Tıpkı ***Şimşek***'teki Pervin gibi bu romanın başkişilerinden Cânân da yalan söyleme konusunda kadınsı bir yeteneğe sahiptir. Cânân karakteri açısından yalan ikbal hedeflerine ulaşmaya çalışırken menfaatini korumak için bir araçtır.

Lâmi bir gün iş yerinde Orhan Bey'in eşi ile görüşür. Genç kadın, kocasının Lâmi'nin karısı Cânân ile gayrimeşru ilişki yaşadığını anlatır. Lâmi, bu ilişkiye dair daha önce de duyumlar almış olduğu ve bunların asılsız dedikodular olduğuna inandığı için kadından kanıt ister. Kadın kocasının eşyaları arasında bulduğu Cânân'ın bir notunu gösterir. Lâmi Cânân'a zaafının farkında olarak bu notu ona sormak üzere eve gider. Tahmin ettiği gibi Cânân'ın cazibesine dayanamayan Lâmi meseleyi çok önemsemiyormuş gibi karısına anlatır. Genç kadın tereddüt etmeden bir yalan kurgular:

> — Sen çocuksun daha Lâmi... sen çocuksun. Bilmiyor musun ki Şakir Bey, bir ay evvel hastalandı? Orhan'a randevusu vardı, bir gün, fakat hasta olduğu için İstanbul'a inemedi? Onu Kalamış'a çağırttı? Hatırlamıyor musun ki, o gün, ben Orhan Bey'e kart yazdım? O Kalamış'a gece gelebileceğini haber gönderdi. Halbuki doktor, Şakir Bey'e gece erken uyusun demişti, mümkün değildi bu, gündüz gelsin diye ben de Orhan'a bir kart daha yazdım.
>
> — Cânân... sultanım... Şakir Bey'in hastalandığını, o gün de Orhan Bey'in Kalamış'a geldiğini biliyorum. Fakat... böyle... senin kart yazdığından filân haberim yok.
>
> — Nasıl yok? Ben sana o akşam; "bugün Orhan Bey'e haber gönderdim" demedim mi?
>
> — Dedin ama karttan bahsetmedin.
>
> — Bir haber başka türlü nasıl gönderilir?
>
> — Peki... o... Eleni tembihli cümlesi?
>
> — Çünkü o gün ben evde bulunmayacaktım, halbuki... Orhan Bey... bizden bir kitap istemişti. Bana da uğrayacaktı... Eleni'ye bıraktım. (C, 144)

Cânân kurnazlığı sayesinde Lâmi'nin bildiği ayrıntılarla bütünleşik şüpheye mahal bırakmayacak bu yalanıyla kocasını yatıştırır. Bir ihanet kanıtı olan bu randevu notunu dahi tevil eden Cânân, yalanına eklediği gerçeklikler sayesinde kocasının kendisine güvenini pekiştirir. Fakat bu yalanları açığa çıktığında Lâmi'nin Cânân'a olan güvensizliği son haddine varır ve Lâmi onunla kalbi irtibatını keserek Bedia'ya döner.

Güvensizliğin fasit dairesi içinde yanlış anlamalar yalan gibi telakki edilebilir. Peyami Safa bu durumun ilginç bir örneğine ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*** romanında yer verir. Bu romanda yalan, başkişinin öz güven eksikliğini vurgulama amacıyla bir vehim olarak kurgulanmıştır.

Muayeneden köşke dönen hasta genç Paşa'nın odasından konuşma seslerini duyar. Odaya girdiğinde "kendisini karşılayan sükût" onu şaşırtır. Sonradan Nüzhet, odada kendisinden gizli bir şey konuşulmadığını, annesinin soyunduğunu, kendisi odaya girince de aynalı dolabın içine saklandığını anlatır.

Hizmetçi Nurefşan ise gence o odaya girdiği sırada Nüzhet'in Ragıp Bey'le evliliği meselesinin konuşulduğunu söyler. Genç, Nüzhet'in bunu kendisinden gizleyerek annesinin giyindiği yalanını söylediğine inanır:

> Nüzhet bana yalan söyledi.
>
> Hem ne çabuk yaratılmış, ne mükemmel, ne güzel yalan! Annesi, aynalı dolabın içinde çıplakmış! Yalanlarla besli bir muhayyile hakikatin unsurlarını ne çabuk buluyor, etraftaki eşyayı, hâdiseleri kendi gayesine göre ne çabuk tertip ediyor ve malzemesi hakikat olan, hakikî toprakla, alçıyla, suyla yoğrulan bu abide en kuvvetli gözleri nasıl aldatıyor, ne san'at, ne san'at!
>
> "Bak sen ne vesveseli adamsın!" ha? Düşün, düşün de anla! "Senden gizli hiçbir şey konuşmuyorduk. Annem soyunuyordu. Sen odadan içeri girince aynalı dolabın içine saklandı. Ben sana işaret ettim, görmedin. Şimdi anladın mı?"
>
> İşte şimdi anladım... Ah, küçük aşifte! (DHK, 50)

Bu yalanı yüzünden gencin Nüzhet'e olan güveni sarsılır. Fakat yüzleştiklerinde Nüzhet gencin yanlış anlamasını tashih ederek bu zararı telafi eder.

Peyami Safa'nın yedinci romanı ***Fatih-Harbiye***'de yalan güvensizlik oluşturma işleviyle kullanılmıştır. Merkezî kişi Neriman'ın yeni yönelişlerini gizlemek üzere söylediği yalan güvensizlik oluşturarak olayları ve bilhassa Neriman'a bağlı birinci dereceden bir roman kişisi olan Şinasi'yi yönlendirir.

Neriman, Beyazıt'ın iç taraflarında bir arkadaşına gideceğini söyleyerek Beyoğlu'nda Macit'le buluşmuş, eğlenmiştir. Bu kaçamak eğlenceyi ertesi gün Şinasi'ye bazı değişikliklerle anlatır:

— Ben dün senden ayrıldıktan sonra Fahriye'ye gittim, toplantıdan vazgeçilmiş, orada Macit'i gördüm, çok ısrar etti ve beni Beyoğlu'na çıkardı. Evvela ...

Fakat Neriman'ın ilk cesareti ve neşesi kaybolduğu için sesi gitgide hafıfliyordu ve yutkunmaya başladı. Bir gün evvel, aynı saatte geçtikleri yolun ve kaldırı-mın üstünde idiler. Şinasi bir gün evvelki azaplarının hepsini hatırladı. Neriman'ın Fahriye'ye hiç gitmediği halde bu kadar cüretkarca yalan söylemesini hazmedemedi. Elleriyle öyle tesirli ve kat'i bir küçük hareket yaptı ki Neriman devam edemedi, sükut içinde yürüdüler. (FH, 23-24)

Şinasi önceki gün Neriman'ın Harbiye tramvayına bindiğini görmüştür fakat bunu belli etmez. Neriman ise görüldüğünü bilmediği için yalanıyla gerçeği kısmen değiştirerek Şinasi'ye karşı mahcubiyetini dile getirmektedir. Durumu bilen arkadaşı Fahriye, Neriman'a yardım etmek ister:

Fahriye düşündü ve sözü şöyle idare etti:

— Hata ettin Neriman, gitmemeliydin.

Neriman tasdik etti:

— Evet, çok büyük hata ... Zaten hiç eğlenmedim.

Halbuki çok eğlenmişti. Burada tecrübesi olan bir kadın gibi konuşmağa muvaffak olmuştu.

—Çok büyük hata ... diye tekrar etti, bugün çok üzüldüm ... Fakat dayanamadım, Macit kibar çocuk ... Ne kadar yalvardığını gördün!

Neriman bir gün evvel Fatih-Harbiye tramvayına atlarken Şinasi tarafından görüldüğünü bilseydi, "ne kadar yalvardığını gördün" demezdi. Çünkü Şinasi bir gün evvel, Neriman'ın Fahriye'ye hiç uğramadığını ve Beyoğlu'na yalnız gittiğini biliyordu. Neriman o son cümleyi söyleyinceye kadar Şinasi biraz teselli bulmuştu; fakat yalan tekrar edilince Şinasi'nin başına birden kan çıktı. (FH, 24)

Şinasi Neriman'ın yalan söylediğini bilir ve bu durum onu öfkelendirir. Neriman'ın onu yalan söylemeye sevk eden gizledikleri sebebiyle Şinasi güven kaybı yaşar. Ayrıca anlatıcının Neriman'ın yalan söyleyişini "tecrübeli kadın" ifadesi ile vurgulaması yazarın kadınlara dair fikirleri bağlamında dikkat çekicidir.

Peyami Safa'nın sekizinci romanı ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda yalan söyleme güvensizliğin sebebi değil sonucu olarak ortaya çıkar. Bu tem romanın merkezi kişisi muharrir ile tehlikeli bulduğu Vildan arasındaki gerilimli ilişkide görülür. Vildan, bir

akşam bulunduğu ortamda muharririn Mualla ile evlenme niyetinde olduğunu duymuş, kıskançlıkla muharriri arayıp bulmuştur. Otomobilde biraz konuştuktan sonra Vildan hemen o anda beraber kendi evinde hazırladığı muharririn odasına gitmek için ısrar eder. Muharrir genç kadının taleplerini reddederek ayrılmak ister fakat kadın buna izin vermez:

> — Ben şimdi biraz otomobil de kullanıyorum, biliyor musun? dedi. Alis bir spor arabası aldı. Bazen bana veriyor. Mükemmel şoförüm. Daha doğrusu benim için bir tedavi bu. Sinirlerime iyi geliyor. Seni bir gün gezdiririm istersen ... İster misin?
>
> Onu aldatarak rahat etmeğe karar verdim:
>
> — Peki. Fakat bizi kimse görmesin.
>
> — Görmez. Kilyos' a gideriz.
>
> — İyi.
>
> — Ne günü istersin? Ne günü işin yok?
>
> — Telefon et bana. Bu otele telefon et.
>
> — Bir gün evvelden telefon ederim, olmaz mı?
>
> — Olur, fevkalâde olur.
>
> Sesinde bir çocuk sevinci yüzüyordu. O, iki kişilik bir gezintinin hülyasını kurarken, ben, izimi kaybetmek için bu oteli ertesi gün terk etmeğe karar veriyordum. Kendi kendime: "Yalansız hiç bir kadın meselesi halledilemiyor." diye düşündüm… (BTR, 93)

Muharrir Vildan'ın otomobil gezisi teklifini kabul ederek ona yalan söyler. Gizli görüşmeleri ve kadının asabi hâli sebebiyle ilk görüşmelerinden sonra güvensizlik hissetmiş, Vildan'ın mektuplarına cevap vermeyerek görüşmeyi kesmiştir. Gece yarısı aniden gelmesi de muharriri tedirgin etmiş, isteklerini reddederek Vildan'dan kurtulamayacağını anlayınca ona yalan söylemeye karar vermiştir. Bu noktada güvensizliğin yalan söyleme davranışının sonucu değil, sebebi olduğu görülmektedir.

Peyami Safa yalanı karakter değişimini göstermek için de kullanmıştır. ***Biz İnsanlar*** adlı romanında bu tem Vedia'nın değişiminde görülür. Vedia, başkişi olan Orhan'ın yönlendiricisi olan ikinci dereceden bir karakterdir. Olayların başlangıcında iyi kalpli, masum, zarif bir genç kız olarak sunulan Vedia yalan konusunda günlüğüne şunları yazmıştır:

> Tanıdığım bütün insanlar bana yalansız yaşanmayacağını söylüyorlar. Aldatmak ve aldanmak şartmış. Bazı kere buna isyan ediyorum. Bazı kere hissediyorum ki, bütün felâketlerimiz, hakikati söyleyeceğimiz yerde yalanı tercih ettiğimiz içindir. Bu bana en büyük budalalık gibi geliyor, budala insanlar bunu marifet sanıyorlar, asıl aldatırken aldanıyorlar, başkalarını aldatırken kendilerini aldattıklarını bilmiyorlar. (Bİ, 399)

Vedia yalanın insanın kendini kandırması demek olduğunu, bu kandırmanın da insanları felakete sürüklediğini düşünür. Fakat devam eden satırlarda Orhan'a Rüştü hakkında nasıl yalan söylediğini de aktarır: Orhan'ın yeni evine davet edeceği kişileri konuşurlarken Orhan, Vedia'ya Rüştü'yle görüşüp görüşmediğini sorar. Vedia Rüştü'yle önceki gün görüşmüş olmasına rağmen on beş gündür görmediğini, yeni evine iki defa gittiği hâlde adresini bilmediğini söyler.

Vedia yalan söylediği için Orhan'dan utanmakla beraber Rüştü ile ilişkisini saklamak için yalanlarını sürdürür. Vedia'nın herhangi bir açığını yakalamadığı hâlde kararsızlığı sebebiyle şüpheleri bulunan Orhan genç kızın bu sözlerine inanmış görünmeyi tercih eder.

Yalanın adım adım güveni azaltarak güvensizliği oluşturması ***Yalnızız*** romanında olay örgüsünün önemli bir kısmını teşkil eder. Romanda bu tem başkişiler Meral ve Samim arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Gönül ilişkileri sekiz ay önce başlamıştır ve Samim genç kadının son zamanlarda kendisine yalan söylediğini fark eder. Bu yalanların ilki genç kadının sevdiği renk konusunda söylediğidir.

> "Dün gece az uyudum. Meseleyi halledebilmiş değilim. Sekiz ay evvel derinleşmemizin ilk anlarında, tercih edilen renkleri konuşurken, ben yeşili de söylemiştim. "Ben de bayılırım yeşile" demişti. Dün bindiğimiz taksi yeni ve güzeldi. "Rengi yeşil olmasaydı..." dedi. Mordan nefretimi de hatırlaması lâzımdı. Sordum: "Mor olsaydı daha mı iyiydi?" Tereddütsüz cevap verdi: "Tabiî..."
>
> "Ya sekiz ay evvel yalan söylemişti: His birliği aldanışı vermek için. Ya dün yalan söylemişti: His kopuşu azabı vermek için. Yahut da hakikaten değişmişti. Birinci ve ikinci ihtimal: Fettanlık. Üçüncü ihtimal: İsyan. Dördüncü bir ihtimal yok. Hepsi fena. Bütün aşk, önünde beni aptallaştıran bir seraba dönüyor. Zekâmın istikametinden gururuma sapladığı bu bıçağın acısı beni uyutmadı.
>
> *
> * *
>
> "Fettanlık, fettanlık… (Y, 24)

Samim Meral'in bu kadar basit bir meselede yalan söyleyebilmesi ihtimalini, genç kadının "annesi gibi yanlış bir aşk telakkisi yüzünden harap olacağını" (Y, 26) düşünerek çok önemser. Bir sonraki buluşmalarında bu meseleyi çözmek üzere Meral'e sorar:

> " — Eskiden beri yeşili sevmez misiniz?
>
> " — Sevmem.

" — Sekiz ay evvel seviyordunuz.

"Göz kapakları çırpındı.

" — O yeşil başka. Çağla bademiyle tirşe arasında bir ton. Çok severim onu. Otomobilin yeşili değil.

"İzah mükemmeldi. Gülümsedim. Dün gece bu nüansı niçin kaçırmıştım? İçimdeki muhalefetin oyunudur bu. Kalbe karşı bu muhalefetin akıldan veya gururdan geldiği sanılır. Bence bu, kalbin kendi kendisine karşı müdafasıdır. Sevgilide kaybolmamak için nefret sebepleri arar, bulamazsa yaratır. İşte böyle, kendi kendini aldattığını anlayınca da utanır ve ona daha çok bağlanır. Kendi yalanlarını affetmeyen kalbin kendine verdiği ceza. (Y, 49)

Meral'in açıklaması Samim'i kısa süreliğine teskin eder. Önceki gece düşünürken Meral'in söylediği ayrıntıyı fark etmeyişine şaşırır ve rahatlar. Fakat Meral'den ayrılınca hatırladığı bir ayrıntı genç kadının yine yalan söylediğini anlamasına sebep olur:

Onu sokağının köşesinde bırakıp da dönerken birdenbire hatırladım: Sekiz ay evvel, sevdiğim yeşilin bir örneğini ona göstermek için ararken, gözlerim, elindeki şiir kitabının kapağındaki çizgiyi yakalamıştı. Bu çağla bademiyle tirşe arasında bir ton değildi. Otomobilin rengi ona daha yakındı. Zevkime iştirak etmişti. Bunu hatırlayınca, mesele iki kat vahimleşerek beni sardı. Gözlerinin çırpındığı an içinde, yıldırım süratiyle işleyen bir yalan endüstrisinin bu "ton" izahını çarçabuk bulduğunu anladım. (...) En iyi niyetle yorumlasam bile, beni incitmemek için söylediğini farzedebileceğim bu his yalanı aşkı en korkulan emniyetsizlikten kurtarmıyordu. Beraberlik aldanışı veren bu yalanın bir renk vesilesine inhisar ettiğinden emin olmak mümkün değildi. (Y, 49-50)

Bu yalan üzerine Meral'in kendisine olan sevgisinden şüphe etmeye başlayan Samim, yazdığı ilk hatıraları okuyarak beraber oldukları zamanları hatırlar ve Meral'in başka ne yalanlar söylemiş olabileceğini anlamaya çalışır.

Samim'e göre Meral'in yalan söylemesi hem beklediği kadar sevilmediğinin hem de Meral'in kişiliği hakkında yanılmış olmasının işareti sayılabileceği[13] için çok önemlidir. Zira Samim yalanı gerektirmeyen dürüst ve açık bir ilişki tarzına sahiptir. Bu yüzden düş ülkesi Simeranya'da yalanın bulunmadığını şöyle anlatır:

Simeranya'da yalan tamamiyle lüzumsuz bir hale gelmiştir; anlaşılmıştır ki bu, tabiatın ve hayatın içindeki zıtlıkları barıştıramayan insanın bir görünüş ahengi yaratmak

[13] Meral ile konuşmalarında Samim'in "birinci Meral" dediği ulviyete ve ebediyete dönük kişilik boyutundan bahsederler. Meral'in yalan söylemesi bu anlamda "ikinci Meral"in baskın hâle gelmesi demektir.

için kutuplardan birini örtmek ihtiyacıdır. Bu zıtlıklar ortadan kalkar veya uzaklaştırılırsa yalana lüzum kalmaz. Yani prensibinde kutuplaşma bulunan olmak dramına karşı âciz insanın elindeki geçici silâh, yalandır. (Y, 61)

Samim bu düşüncesine uygun olarak Selmin'in davranışının muhtemel sebeplerini analiz eder ve hamilelik hikâyesinin de bir yalan olduğunu anlar. Selmin'le yüzleştiklerinde genç kız durumu itiraf etmek durumunda kalır.

Samim'in Selmin meselesini çözmesi ile dayı-yeğen arasındaki ilişki derinleşir. Selmin dayısına daha çok saygı ve güven duyar. Meral'in bir yalanını da bu sayede Samim'e haber verir:

(Meral hizmetçi Emine'ye Samim'i aratarak, bugün buluşmaya gelemeyeceğini çünkü köpeğinin bir kaza geçirdiğini ve onu veterinere götürmesi gerektiğini söyletir.)

Kız dayısının koluna girdi ve arkasına dikkatle baktıktan sonra, alçak sesle:

— Bugün Cezmi ile buluşacak, dedi.

— Ne biliyorsun?

— Biliyorum.

Samim hafifçe sarardı. Gözleri kararıyor, yine ince bir is tabakası her şeyin üstüne sıvanıyordu.

— Yalan ha? diyebildi.

Selmin'in cevabını beklemeden, baygınlığa yakın bir iç çekişinde, birdenbire ruhunun dibine çöken kederin ağırlaştırdığı sesiyle tekrarladı:

— Yalan ha! (Y, 136)

Samim Meral'in açıkça yalan söylediğini ve kendisini aldattığını öğrenir. Bu yalan ile romanın birinci bölümü biter, Samim'in güvensizliği başlar. İkinci bölümde bu güvensizlik Meral'in yalanlarıyla pekişir ve bölüm sonunda Samim ilişkiyi bitirme kararı alır.

Samim, Selmin'den aldığı bilgiye göre Meral'e Cezmi ile en son ne zaman görüştüğünü sorar. Bu sorgulama Samim için bir kıskançlık meselesinden ziyade, dürüstlük meselesidir ve Meral'in yeni bir yalanla vereceği cevap başlayan bir güvensizliği güçlendirecektir:

— Hatırlamıyorum. İki üç ay evvel herhalde. Size söylemiştim.

Samim böyle bir inkâr karşısında ne söyleyeceğini ve ne yapacağını önceden tâyin etmişti. Cümlelerini hatırlamaya çalışıyordu. Fakat buradan hemen kalkıp gitmeye onu teşvik eden gururunun isyan hamleleri önünde hafızası dağılıyordu. Kendi kendine: "Kalk, dedi, hakikati daha fazla kurcalamana lüzum yok. Belli işte: Yalan söylüyor."

> Meral bu isyanı sezmiş gibi bir derece daha itirafa karar verdi. Ve yine birdenbire hatırlamış gibi sesini yükseltti:
>
> — Ha! Bakınız, unutuyordum. Bir de, birkaç gün evvel... Söylemedim miydi size? İşte ben böyleyim, vallahi unutuyorum hep... Son zamanlarda çoğaldı bu bende. Birkaç gün evvel de rastladımdı ona.
>
> — Yine birkaç dakika konuşup ayrıldınız değil mi?
>
> — Galiba.
>
> Tütüncünün önündeki "galiba"yı hatırlayan Samim gülümsedi. Bunu bir inanma ferahlığının ilk işareti sanan Meral, yalanında daha cesaretle ısrar etti:
>
> — Evet, hatırladım. İşte o kadar: Birkaç dakika.
>
> (...)
>
> — Meral! dedi, son defa olarak, son haddine kadar samimî olmanı istiyorum. Çok az vaktim var. Tahammülüm son anlarını yaşıyor. (Y, 141)

Samim Meral'in yalandaki ısrarı üzerine dürüstlük ihtarında bulunur ve Meral itirafa mecbur kalır. Meral'in birkaç haftadır değişmiş olan davranışları üzerindeki etkiler hakkında konuşurlar. Nihayet Samim yaşadığı güven sarsıntısını Meral'e anlatır. Meral Samim'in sözlerinden oldukça etkilenir ancak Samim'e söz vermesine rağmen Feriha ile görüşmeye gider, bu görüşmeyi de yine yalan ile gizlemeye çalışır. Samim bu yalanı da tespit eder. Düşüncesinde Meral'in bu ikiyüzlü davranışı için ona sitem eder:

> Kaç defa yalvardım sana, Meral, beni yalanın mevzuundan, sebeplerinden ve neticelerinden ziyade kendisinin çıldırtabileceğini sana kaç defa anlattım. Aşkta masum yalanların suçlularından daha tehlikeli olduklarını, daha doğrusu, en iyi niyetli, fakat gizli tertiplere dayanan yalanın, masum veya suçlu hiç bir çeşidine aşkın tahammülü olmadığını anlattım. Bu gizliliklerin, ileride, samimî taraf lehine bir ayrılık hazırladıklarını, çünkü onun mahrum olduğu bir huzur ve emniyeti kaybetmekten pervası olmadığını, fakat aldatan tarafın emin olduğu bir sevginin bütün hazlarından ve gururundan mahrum kalmak işkencesine uğrayacağını anlattım sana. (Y, 206)

Bu cümleler Samim'in sebebi ve neticelerini gözetmeksizin yalanın kendisini aşk ilişkisinde güveni yıkıcı bir davranış olarak değerlendirdiğini ifade etmektedir. Samim, Meral'in yalanlarının aralarındaki ilişkiye verdikleri değerin değiştiğini ima ettiğine inanır.

Sonraki buluşmalarında Meral Samim'e karşı mahcuptur, zira Feriha ile görüştüğü açığa çıkmıştır. Haftasonu boyunca hiç evden çıkmayarak hasta babasının başında oturduğunu, az önce Samim'e gelirken de bir atkı aldığını anlatan genç kadın

aslında atkıyı daha önce almış ve cumartesi günü Nuri ile buluşmuştur. Samim ipuçlarını değerlendirerek Meral'in yalanını anlar:

> Göz ucuyle masanın üstündeki pakete bakan Samim bir ayağı çukura giren babasına karşı duyduğu hislerle bu süslenme gayreti arasındaki barışmazlığı son günlerin bir mecburiyeti haline sokan zarureti artık anlamıyor değildi. Müthiş yalan da meydanda idi. Besimin âdi teşhisi doğru: Devekuşu. Başı kumda ve gövdesi havada. Farkına varmadı. Düşünmedi ki bugün pazartesi. Eşarpı "Şimdi, şimdi" aldığını ve dosdoğru buraya geldiğini söylüyor. O halde ne zaman evdeki yeni tayyörüyle beraber taktı da ona uymadığını gördü? Demek eşarpı bugün değil, daha evvel almış. Kâğıdın buruşukluğundan da belli. Dün pazardı, dükkânlar kapalı. Cuma günü beraberdiler. Meral eve gideceğim diye erken ayrıldı. Feriha'ya gitti ve geceyi Park Otel'de geçirdi. Arada, bir cumartesi kalıyor. Eşarpı o gün aldığı besbelli. Demek bütün gün evde oturduğu yalan. O gün sadece bir atkı almak için sokağa çıksaydı, bunu gizlemezdi. Demek gizlediği şey başka ve çirkin bir şey. (Y, 261)

Samim'in bu tespitleri sohbet sırasındaki sorgulamasında doğrulanır. Meral cumartesi günü Ferhat'la sinemaya gittiğini ama bunu söylemeyi unuttuğunu anlatır ki bu yine yalandır. Bu yalanı Selmin yoluyla açığa çıkaran Samim, Besim'in de Park Otel'de Meral ve Feriha'yla geçirdikleri zamanı anlatması üzerine Meral'e karşı bütün güvenini kaybeder.

Meral ise Samim'in kendisinin gerçek yüzünü anlamış olması dolayısıyla onu "birinci Meral"e bağlayan bir münasebet kalmadığı için Ferhat'la kavgalarının peşinden Feriha ile Paris'e kaçmaya karar verir. Odasında hazırlanırken kendi kendine yalanlarını düşünür:

> Artık yalana güvenmiyorum. Kendi yalanlarım başkalarından evvel beni aldattılar. Samim'e rezil oldum, rezil. Gitmiş o gün anneme. Selmin Feriha'ya rastlamış ve anlatmış, insanın böyle bir yalanı yakalandığı zaman ahlâkiyle beraber zekâsı da maskara oluyor. Demin de öyle. Ağabeyimi kudurtan, eminim ki, benim Paris'e gitmemden ziyade yalan söylememdir. Demek olmuyor işte. Yalan da, yalansız da olmuyor. (Y, 296)

Meral yalanlarının öncelikle kendisine zarar verdiğini ve aslında kendisi için en güvenilir ve yakın kişilere de bu şekilde ihanet ettiğini anlar. Fakat bu davranışından vazgeçip verdiği zararları telafi etmek, güveni yeniden inşa etmek için bir şey yapmayı düşünmez. Eylem ve kararı önceden beri düşündüğü şekilde Paris'e gitmek yönünde devam eder.

2. 1. 2. 3. İhanet

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da ihanet ağır güven ihlallerinden biri olarak güvensizlik oluşturan bir işlevde kullanılmıştır. Romanın birinci dereceden kişileri arasındaki bir ilişkide ortaya çıkan bu tem sayesinde başkişi olan Mebrure'nin ahlaki çöküntüden korunması sağlanmıştır.

Behiç Belma'nın güvenine pek çok defa ihanet etmiştir: Belma'ya verdiği evlilik sözlerini tutmamış, başka kadınlarla ilişkiler kurmuş ve genç kadının "iliklerine işleyen felaketine sebep olmuştur" (SK, 59). Bu durumda Belma'nın Behiç'e güvensizliği gönül zaafına binaen verilmiş bir güvenin pek çok defa kötüye kullanılması ve ihanete uğraması ile oluşmuştur. Ancak Behiç'in Belma'ya en büyük ihaneti frengi hastalığını ondan saklaması ve durumun doğan bebeklerinin hâliyle açığa çıkması olmuştur. Behiç hastalığı hem Belma'ya hem de bebeğine bulaştırmıştır.

Behiç'in, Belma'nın -sevmese de "içini yiyen bir merhamet duyduğu" (SK, 163)- bebeğini öldürmesi de bu ihanet kapsamında düşünülebilir. Çünkü Belma'nın bütün itirazlarına, cansiparane koruma çabasına rağmen bebeği ıssız bir koruda gömüp öldürerek Behiç genç kadını da bu cinayete ortak etmiştir.

Belma intihar etmeden önce Behiç'in bu ihanetlerini Mebrure'ye anlatarak onu Behiç'ten ve kendisinin düştüğü sefaletten sakındırmaya çalışır.

Peyami Safa'nın ikinci romanı olan ***Şimşek***'te ihanet, şiddete yönelten bir intikam isteği yaratır. Bu durum roman boyunca ele alınan Müfid'in psikolojik gerginliğinin doğal sonucudur. Müfid aylardan beri karısı ve dayısı arasındaki gayrimeşru ilişkiden şüphelenmektedir. Bu ilişki ile gerçekleşen ihanet, Müfid'in güvensizliğini katlanılamaz hâle getirir.

> Son müthiş sahne hala devam ediyormuş yahut, saniye evvel vuku bulmuş, henüz bitmemiş gibi, hasta, gözlerini iyice açarak etrafına bakındı. Yatağında olmadığını anladı. Sahnenin bütün fer'i şekilleri yine gözünün önüne geliyordu. Sacid'le Pervin'i kucaklaşarak koltukta uzanırlarken gördü. Bütün vücuduna yeniden büyük bir kuvvet dolduğunu sandı; sandı ki hasta değildir, şimdi koşabilir, onları bulur ve ikisini de dişleriyle, tırnaklarıyla parçalayabilir. (Ş, 269)

Müfid karısı ve dayısının birlikteliğini hasta yatağında bir şimşeğin aydınlığında görmüştür. O gece fırtına uğultusundan rahatsız olacak, korkudan ağlayacak hatta bilincini kaybedecek kadar hasta olmasına rağmen gördüğü ihanet sahnesinden sonra

Müfid'in bedenine bir canlılık gelmiştir. Bu durum Müfid'in aylardan beri şüphelendiği bu ihanetten ne kadar etkilendiğinin göstergelerinden biridir.

İhanetin güvensizlik oluşturma işleviyle yer aldığı romanlardan bir diğeri olan ***Mahşer***'de bu tem adaletsizlik algısı ile birlikte işlenmiştir. Başkişi Nihad; Muazzez'in gidişi, arkadaşlarının çeşitli sıkıntıları, toplumdaki çürüme sebebiyle günden güne daha "bedbin" bir ruh hâline bürünür. Bu hâlden kaçmanın tek yolunun ölüm olduğuna kanaat edip Muazzez'e bir veda mektubu yazan Nihad, intihar etmeden önce Muazzez'i son kez görmek, ihanetini tespit etmek ve bundan güç almak ister. Bunun için Nişantaşı'ndaki düğün köşküne giderek yemek salonunun penceresinden karısına bakar:

> Bir masada hepsini gördü: Mahir Bey, Seniha Hanım, Alâaddin Bey. Kerim Bey ve Muazzez! Hep yanyana oturuyorlar. Hepsi gülüyorlar. Alâaddin Bey Seniha Hanım'la Muazzez'in ortasına oturmuş, kahkahalar boşaltıyor. Muazzez! Muazzez! O da gülüyor. Yeni, siyah bir dekolte yaptırmış, yüzü eskisinden pembe. Sefalette çöken göğsü dolmuş, bütün vücudunda hararet ve râ'şeler var, yaşıyor! Fakat.. arasıra dalgın. Düşünceli zamanlarında olduğu gibi yeşil gözleri biraz ıslanıyor. Etrafındakiler, bilhassa Alâaddin Bey bu durgunluğun derhal farkına vararak ona bir şarap kadehi uzatıyor. Muazzez bunu sevinçle içiyor.
>
> (...) Cürmümeşhûd! Muazzez'i en suçlu anında, gözleriyle görüyor! Alâaddin Bey'in elinden kadehi alırken, fettan dudaklarının uçlarına yayılan tebessüm, yetişir. Muazzez gülüyor. Ah, ne mes'ud! (M, 68)

Nihad'a göre Muazzez'in kılık kıyafetindeki iyileşmeler, müreffeh apartman yaşantısını kendisinin bir türlü yenemediği yoksulluğuna; Alaaddin Bey'le yakınlaşması da hazza ya da bir maddi çıkara yönelik gayrimeşru ilişkileri kendisiyle meşru evlilik bağına tercih ettiğinin delilidir. Bu deliller Nihad'ı Muazzez'in kendisine ihanet ettiğine inandırır[14].

Bir Akşamdı ihanet teminin güveni yaralayıcı işleviyle kullanıldığı bir diğer Peyami Safa romanıdır. Romanda yazarın vermek istediği mesaja uygun olarak birbirine sebep sonuç ilişkisi ile bağlı beş ihanet durumu vardır. Başkişi Meliha bu ihanetlerden üçünde fail (hain), ikisinde meful (mağdur) durumdadır.

---

[14] Nihad'ın bu sahnede gördüğü fakat dikkat edip yorumlamadığı bir ayrıntı vardır: Muazzez ortamın neşesine katılmakla beraber ara ara dalgınlaşmakta, hüzünlenmektedir. İntihar girişiminden sonra Nihad Kerim Bey'e başvurup beraber onun evine gittiklerinde Muazzez'in günlerdir kendisini aradığını, hep onu düşündüğünü, ağladığını öğrenir. Kerim Bey Nihad'ı "Size bu kadar fedakârlık etmiş bir kadından fazla şüphe etmek ne haksızlık?" diyerek ayıplar. (M, 277) Bu durum Nihad'ın Muazzez'e güvensizliğinin bir yanlış anlamaya dayalı olduğunu idrak etmesine vesile olur.

Meliha hareketli bir hayat isteğiyle Kâmil'le İstanbul'a kaçar. Meliha'nın bu davranışı babasını çok üzer. Yaşlı adamın hastalığı bu üzüntüyle daha da ağırlaşır. Karısının teselli sözlerine verdiği cevaplardan Meliha'ya karşı güveninin sarsıldığı anlaşılmaktadır.

> — Gelir, bey, merak etme, yarım saat değil, istediğin kadar senin başucunda kalır, bey; o senin kızın.
>
> — Evet... Söyle... Onun benim kızım olduğunu söyle... Bundan da şüphe ediyorum.
>
> — Yarın sabah telgraf çekeceğim... Öbür gün mutlaka gelir.
>
> — Gelir değil mi?
>
> — Gelir, o seni sever bey.
>
> — O beni sever... Evet... Bilmem?.. Galiba sever... O beni sever... Fakat sevseydi bunu yapar mıydı? (BA, 69)

Babanın kızına güveni, Meliha'nın Kâmil gibi geçmişi karışık bir adamla, meşruiyet gözetmeden kaçıvermesi karşısında ihanete uğramıştır. Baba bu davranışı kızı Meliha'ya yakıştıramamakta, kızının kendisine sevgisini sorgulamaktadır.

Romandaki ikinci ihanet Meliha'ya karşı işlenmiştir. Kâmil, evli olduğunu Meliha'dan gizleyerek ve Meliha ile evli olmasına rağmen başka kadınlarla da ilişkiler kurarak Meliha'nın güvenine çeşitli bakımlardan ihanet etmiştir. Evden kaçan bir kız olduğu için anlatıcı tarafından olumsuzlanan Meliha'nın evliliğinin düzgün yürümemesi sayesinde yazar "saf ve masum bir kızın, dört ay içerisinde nasıl bir adî kadına dönüşebileceğini dikkate sunar." (Büyükkavas Kuran, 2005, s. 99)

Sevgisini de güveniyle beraber kaybetmesine sebep olan Kâmil'in ihanetinden sonra Meliha, Kâmil'in arkadaşı Ferdi yakınlaşır. Bu gayrimeşru ilişki ile Kâmil'e ihanet ettiğini ve böylece de ondan intikam aldığını düşünmektedir. Romandaki bu üçüncü ihanet Meliha'nın adi bir kadın olması sürecini başlatır.

Dördüncü ihanet Ferdi'nin Meliha'yı bırakmasıyla ortaya çıkar. Bu, Meliha'nın Kâmil'e olan kinini bütün erkeklere genellemesine sebep olur. Bu yüzden Meliha bir erkeğe zarar vererek bütün erkeklerden intikam almaya karar verir. Çocukluk arkadaşı Sermet ile yakınlaşır ve onun hastalıklı bir tabiatı olduğunu öğrenir. Genç adamın zaafından faydalanarak ona ihanet eder. Evde olduğu hâlde hizmetçisi Emine'ye evde olmadığını söyleterek Sermet'le görüşmez. Bu reddin Sermet'i olumsuz etkileyeceğini bilmektedir ve öyle de olur:

> Ve Sermet'in dünyası, ayaklarının altındaki toprak sallanıyor. Bu şimdi her cüz'ü birbirinden kopup ayrılan dünyadır. Anarşi. Nizamını kaybetmiş dünya, ki onu muvazene halinde tasavvur eden müfekkireyi ceht içinde bırakıyor. Sanki şimdi bütün binalar çökeceklerdir; iki şeyi birbirine bağlayan bütün bağlar kopacaktır; herşey sıklet merkezini kaybedecek ve kulak zarını patlatan korkunç tarrakalardan sonra paramparça olup gidecektir. Çünkü insanlar yalan söylüyorlar ve nizam fikrini öldürüyorlar. (BA,276)

Meliha'nın Sermet'e ihaneti genç adamın güvenine zarar verir. Sermet sevdiği kadının bu ihaneti ile toplum düzensizliğini bağdaştırarak karamsarlaşır. Hastalığı ilerler ve hastanede Meliha'nın adını sayıklayarak ölümün eşiğine gelir.

Bu beş ihanetin Meliha'nın arayış yolculuğunda dönüm noktaları olduğu görülmektedir.

Peyami Safa'nın ***Cânân*** adlı romanı ihanetin güvensizlik doğuran bir işlev gördüğü eserlerinden biridir. Romandaki bütün ihanetlerin faili kötü başkişi Cânân, mağdurları birinci ve ikinci dereceden diğer roman kişileridir. Olay örgüsü bu ihanetlerle şekillenmektedir.

Cânân'ın pek çok erkekle gayrimeşru ilişkisi vardır. Bu ilişkilerini kocasından gizlemeyi ya da kocasını aldatmayı bir süre başarır. Bu sırada ortaya çıkan öz annesi Cânân tarafından oldukça kötü karşılanır.

Bir akşam misafirleri varken Ali Cânân'la yalnız kalır ve ona diğer erkeklerle ilişkilerini sorar. Bu konuşma esnasında Ali, Cânân'ı kucaklayıp öper. Bu olayı merdivendeki Cânân'ın yaşlı annesi görür.

Yaşlı kadın Ayşe'sine yıllarca hasret kalmış, onu bulduğunda da çok sevinmiştir. Fakat kızının yabancı bir erkekle kocasına ihanet ettiği görmek onu çok üzer. Kendisi namuslu, iyi ahlaklı bir kadın olduğu hâlde kızının bu yanlış davranışı onu hayal kırıklığına uğratır. Ali ile Cânân'ın ilişkisi yaşlı kadının gözünde Cânân'ın hem Lâmi'ye hem de yıllarca hayalinde büyüttüğü Ayşe'sine ihanettir.

Geldiğinden beri Cânân'ın değer vermediği, kötü muamele ettiği yaşlı kadına Lâmi merhamet eder ve onun sevgisini kazanır. Bu yüzden yaşlı kadın gördüklerini Lâmi'ye anlatır. Cânân'ın ihanetinin tanığı öz annesidir ve Lâmi o zamana kadarki şüphelerinden farklı bir durumla karşı karşıya bulunduğunu anlar. Hiçbir şey olmamış gibi davranarak misafirlerin yanına dönen Lâmi, karısının ihanetine dair kendisi de bir ipucu yakalamaya çalışır. Biraz sonra Selim ile Cânân'ın bir odada yalnız olduklarını fark ederek konuşmalarını gizlice dinler:

İçeriden Selim'in sesi geliyordu. Fakat ne söylediğini işitmek kaabil değildi. Lâkırdıları çiğner gibi yavan, müphem söyleyen arkadaşının sözleri yakından bile güç anlaşılıyordu. Fakat Cânân'ın ince sesi işitiliyor, lâkırdıları seçiliyordu. Genç kadın diyordu ki:

(...)

— Evet, evet, en iyisi o, çerkes karısı buradayken ben evimde rahat değilim. Lâmi'ye herşeyi haber verecek.

— Peki, yarın... ikide... sen Lüksemburg'da otur, ben önünden geçerim... yok, ikide, sabahleyin olmaz... Lâmi'nin bazı tembelliği tutuyor, öğleye kadar evden çıkmıyor. İkide, en iyisi.

Genç kadın, Selim'in yine dışarıdan işitilmeyen bir sözü üzerine kahkahalarla güldü:

— Kâfi canım, kâfi... iki üç saat beraberiz işte... uzatma!

Lâmi kapının önünde, birdenbire gözleri kararark tamamiyle kendinden geçti. (C,193)

Lâmi, duyduğu bu konuşmadan Cânân'ın Selim ile de ilişki kurduğunu öğrenmiş olur. Bu Lâmi'nin görmezden gelemeyeceği apaçık bir ihanettir ve hem karısına hem de arkadaşına güveni yıkılır. Cânân'dan önce Selim ile yüzleşmeyi tercih ederek onu dışarı çıkarır. Duyduklarını ve hayal kırıklığını anlatarak Selim'e sitem eder:

— Bir tek dost vardı: Sen. Başkalarına imâ ile bile söylemekten çekindiğim en mahrem şeyleri bilen insandın sen. İçimdekileri, siyah bir masa üstündeki beyaz yuvarlaklar gibi tane tane görüyordun. Sen, kavline ve vicdanına yaslandığım bir tek adamdın. Birdenbire çekiliyorsun ve ben kapaklanıyorum. Hem yalnız çekilsen, âlâ; tekmeyi karnıma basıyorsun. Arkadaş olarak hiç kimseyi senin kadar sevmedim ve şimdi hiç kimseye senin bana verdiğin kini duymuyorum; tab'an cinâî değilim, fakat seni şimdi vurabilirim. (C,200-201)

Lâmi Selim'e olan güveninden ve bu güvenin nasıl yok olduğundan bahsederken öfkesi intikam isteğine çevrilir. Fakat Selim'in soğukkanlı yaklaşımı karşısında şaşırır:

Peki... çıldıracağım... başıma bu sığmıyor, aklıma sokamıyorum, çıldıracağım, sen mi delisin, ben mi? Ne diyorsun canım? Bunu benim yüzüme de mi söylüyorsun? Karımla, benim karımla -be adam! Nikâh, kanun, dostluk, hatıra, samimiyet daha bilmem ne senin dışında mıdır?- benim karımla, yahu... çatlayacağım… anlatamıyor muyum? Ne söylüyorsun? Cânân benim zevcem, nikâhlı zevcem; be adam, zevç, zevce, aile, nikâh, meşru rabıta, namus, şeref, izzet-i nefis, şu, bu… hiç birşeyi kabul etmiyor musun? Ben tahta mıyım? Canım, beni biliyorsun: Herhalde mağrur bir adamım. Zilletin küçüğünü menfaatin büyüğüne daima tercih ettim. Sen beni bilirsin. Bana, bana, benim yüzüme karşı, sen, onbeş senelik dost, bir tek arkadaş, sen, bana, benim yüzüme karşı, sen, Selim, benim

> yüzüme karşı nasıl bunu söylüyorsun? Nasıl diyebiliyorsun ki: "Efendi! Ben senin zevcenle münasebette bulunuyorum." (C, 202)

Selim tavrını değiştirmeyerek Lâmi'yi sevdiğini, bu yüzden ona gerçeği anlatacağını, daha evvel de ona yalan söylemediğini, Cânân konusunda kendisini pek çok kez uyarmaya çalıştığını ama karısına iptilası yüzünden gerçeği anlatmaktan çekindiğini, yakın zamanda Cânân'la birkaç kez beraber olduklarını, Cânân'ın Lâmi'yi "yalnız kendisiyle değil, altı kişiyle daha aldattığını" açıklar. Selim'e göre nikâh bu tür ilişkileri engellemek için yeterli değildir ve Cânân'ı seven "âşıkların hepsinin hakları müsavidir". Selim'in bu açıklamalarıyla daha da öfkelenen Lâmi onu alçaklıkla itham eder ve ayrılırlar.

Lâmi'nin Cânân'la yüzleşmesi ise çok daha şiddetli olur. Odalarında yalnız kaldıklarında Lâmi kapıyı kilitleyerek Cânân'ı boğmaya çalışır. Fakat kadın da ona saldırır. Boğuşma seslerini duyan hizmetçi ve Cânân'ın annesi kapıyı kırarak odaya girerler. Yaşlı kadın Lâmi'nin kanlar içindeki hâlini görünce kızına saldırır ve onu öldürür.

Cânân'ın ölümünden sonra Lâmi'ye genç kadının özel eşyalarının bulunduğu bir çekmece verilir. Bu çekmecede Cânân'ın Lâmi'ye sayısız ihanetlerinin çeşitli delilleri bulunmaktadır. Lâmi bu banka evraklarını, randevu kâğıtlarını, günlük notları gördükten sonra hastalanır ve Cânân ile kalbî ilişiğini keser. Bu noktada Lâmi'nin güvensizliği o kadar yoğun, ihanetin ağırlığı o kadar fazladır ki genç adam Cânân'ı kendisinin öldürmediğine üzülür.

Yalnızız Peyami Safa'nın ihaneti güvensizliği besleyici bir işlevle kullandığı romanlarının sonuncusudur. Eserde bu tem başkişiler arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Meral Feriha'yla görüşmeyeceğine dair Samim'e söz vermiş olmasına rağmen Feriha'yı kaldığı Park Otel'de ziyaret eder. Samim bu görüşmeyi Meral'in çelişkili sözlerini çözümleyerek sezer. Önceki gün Feriha'nın Meral ile görüşüp görüşmediğini öğrenmek için Park Otel'e telefon eden Samim, otel görevlisinden Feriha'nın o sırada önceki gün de gelmiş olan bir misafiriyle yemek yediğini öğrenir. Söz konusu misafirin Meral olduğunu düşünen Samim, onu telefona çağırtır. Telefondakinin Meral olduğunu anlamasıyla Samim genç kadının ihanetinden emin olur. Bu durum Meral'e karşı güvenini temelinden sarsar. Zira Samim Meral'e hayali bir değer yüklemiş, onu olduğundan daha iyi görmüştür. Samim Meral'in gerçek yüzünü gördükten sonra, ona

nasıl güvenmiş ve bu kadar çok değer vermiş olduğuna hayret eder. Meral'e güvenme hatasını kendi kendisine açıklamakta zorlanır.

2. 1. 2. 4. Sadakatsizlik

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar*** sadakatsizliğin güvensizlik telkin eden romanlarının da ilkidir. Sadakatsizlik romanda adeta alelade bir durumdur. Sadece haz isteği ile hareket eden "sözde kızlar" ve çevrelerindeki erkekler için bir kişiye ya da verilen bir söze sadık kalmak elbette onları kısıtlayıcı bir davranış olacaktır. Bu tem, romanın ikinci ve birinci dereceden roman kişileri arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar. Behiç ve Belma birbirlerine sadık kalmamış, bu da bilhassa Belma'nın Behiç'e güvensizliğinde etkili olmuştur. İkinci dereceden bir kişi olan Siyret henüz on altı yaşındaki Güzide ile yaşadığı ilişki sebebiyle Naciye Hanım'ın isteğini reddetmeyerek evlenmeyi kabul eder. Bu esnada muhit tarafından Nevin'in âşığı olarak bilinen Siyret'in evlilik kararı verirken dahi Güzide'ye sadık olmak niyeti yoktur, bilakis Nevin'e sadık kalacağını söylemektedir:

> Çünkü, Güzide de herkesle beraber görecek ki ben sana eskisinden fazla ehemmiyet vereceğim. Hattâ düğün gecesi vaat ediyorum, daima seninle meşgul olacağım. Güzide'ye hakaret edeceğim, içine şüphe gelmesin, çünkü benim menfaatim bunu icap eder. (SK, 97)

Hâlbuki Siyret bir süreden beri devam eden Nevin'le ilişkisi sırasında sadece Güzide ile değil, annesi Naciye Hanım da dâhil başka kadınlarla da ilişkiler kurmuş ya da buna tevessül etmiştir (SK, 42). Siyret'in bu durumu Nevin için Güzide ile evlenmesi söz konusu olana kadar önemli değildir; çünkü Nevin de aynı şekilde başka erkeklerle ilişkiler kurmaktadır. İlişkilerindeki esas değer birbirlerinin âşığı olarak tanınmakla elde ettikleri toplumsal konumdur. Fakat bu ilişkideki sadakatsizlik şahit olan üçüncü taraflar açısından güvensizlik oluşturmaktadır. Nitekim Mebrure, Siyret'in Güzide ile evleneceğine inanmaz ve bu durum onda köşkteki zihniyete karşı tiksintiye sebep olur.

Sadakatsizlik, Peyami Safa'nın ikinci romanı ***Şimşek***'te de önemli güvensizlik sebeplerinden biridir. Romanda bu tem hem bir kişilik özelliği hem de bir davranış olarak kişiler arası ilişkilerde görülür.

Başkişi Müfid'in şüphelerini teşvik ederek olay örgüsünde etkin bir rol oynayan "kıskanç ve dedikoducu" Behire'nin güvenilmezliği sır saklama konusundaki sadakatsizliği üzerinden şöyle verilmiştir:

> Bu, o kadınlardan biridir ki, ufacık tefecik yaratıldığı için insanlar arasında göze az görünen vücudunun küçüklüğünü çok lakırdı söylemekle, bağırmakla, büyük tavırlar yapmakla, çiğ renkli ve biraz garip esvaplar giymekle, herkesi çekiştirmekle telafi etmek istiyor denebilir. Hilekâr mizacının daimî bir muvaffakiyeti vardır: Herkes onun tehlikeli bir deli olduğunu bildiği halde samimiyetine aldanır; herkesin sırdaşıdır ve katiyen sır saklayamaz. (Ş, 45-46)

Nitekim başkişilerden Pervin de Behire'nin bu huyunu bildiği için ona güvenmemektedir; bu yüzden onunla açıkça konuşmak istemez. Fakat Behire "birinin sırrını başkasına satmaya mukabil yeni bir sır öğrenmek ticareti" (Ş, 47) yaptığı için Pervin'i konuşturmayı becerir. Bunun için Behire kendi eşine sadakatsizliğini dile getirmekten de geri durmaz:

> Ben Şükrü ile evlendiğimin kaçıncı ayıydı? Nihat birgün bize geldi. Şükrü ile de arkadaştırlar, biliyorsun. Kocam dışarı çıktı. Nihat sigara paketinin arkasına Fransızca: "Yarın, Haydarpaşa garında, saat üçte" diye yazdı, paketi bana uzattı. Okudum. Pat diye Şükrü içeri girdi. İçinden bir sigara alarak paketi Nihat'a verdim. Saatlerce oturduk, eğlendik. Nihat gitti. Meğer paketi masanın üstünde unutmuş. Kocam sonra eline almış, okumuş, belli etmeden paketi saklamış. Ben farkında değilim. Allah'dan olacak. Ertesi gün randevuya gitmedim. Fakat Şükrü, tesadüfen oradan geçermiş gibi gitmiş, Nihad'ı görmüş. Tabii benden birşey şüphe etmemiş göründü, sonra bunları bana anlattı. (Ş, 48)

Pervin'in pek çok kez dinlediği bu sadakatsizlik öyküsünün benzerleri arkadaş çevresinde çok olağandır. Nitekim bu çevreye dâhil olan Arif ve Melike çifti de birbirlerinden başka kişilerle ilişkiler kurmaktadır. Aşağıdaki kısım Pervin ve Sacid arasındaki bir konuşmadır:

> — Pervin… Arif'le münasebetin devam ediyor mu?
>
> Kadın cevap vermekte gecikince, Sacid bunu tasdik telakki ederek sualini yenileştirdi:
>
> — Melike şüphe etmiyor mu?
>
> — Bilmiyorum.
>
> — Şüphe etmemesi kabil mi?
>
> — Acemice şeyler soruyorsun. Melike'yi tanımıyor musun?
>
> — Gayet iyi.

— Öyle ise ne soruyorsun? Karısı da kocası da birbirlerine dair ne varsa hepsini biliyorlar.

— Hattâ birbirlerine herşeyi anlatıyorlarmış, bu da doğru mu?

— Doğru. Arif, senin Melike ile nerede, ne zaman, nasıl buluştuğunuzu biliyor, karısı birer birer anlatmış. O da bana hepsini anlattı. (Ş, 102-103)

Bu konuşmadan anlaşıldığına göre Pervin'in Müfid'le evliliğine rağmen Sacid ve Arif'le, Arif'in Melike'yle evliliğine rağmen Pervin'le, Melike'nin de Arif'le evliliğine rağmen Sacid'le ilişkisi vardır. Bu durum nikâh bağını anlamsızlaştıran, aile kurumunu temelden sarsan en büyük sadakatsizlik örneklerindendir. Söz konusu çarpık ilişkileri kuran kişiler arasında herhangi bir güven sorunu oluşturmaz. Fakat bu sadakatsizliğe maruz kalan Müfid ve Şükrü gibi sadakate önem veren kişiler açısından güvensizlik yaratır.

Peyami Safa ailenin ortak duygu, düşünce birliği sağlayabilmiş uyumlu ve birbirine bağlı bireylerden oluşmasını ideal olarak benimsemiştir. Evrensel ve toplumsal değerleri içselleştirmiş bireylerin böyle ailelerden yetişeceğini düşünen yazar, bu yüzden romanlarında kişileri aile terbiyeleri ya da ailelerinin yaşantısı ile birlikte tanıtır. Bu romanlardan biri ***Bir Akşamdı***'dır. Burada başkişi Meliha'nın karakter gelişiminin ailesinin hikâyesiyle ilişkili işlendiği görülmektedir. Meliha'nın annesi ve babası dönemin âdetine göre birbirlerini görmeden evlendirilirler. Meliha'nın babası eşini ilk gördüğü andan itibaren ona karşı bir güvensizlik hisseder. Zaman içinde kadın pek çok kez başkalarıyla ilişkilerde bulunur:

Meliha'nın babası İstanbul'da evlendi ve kızı orada doğdu. On sekiz senelik hatıra. Lâlelideki eve iç güveysi girmişti. Yirmi dokuz yaşlarında idi, karısını, ilk defa, koltukta gördü, içine bir ağlamak geldiydi, bu o vakit kendisine bahtiyar olmayacağını hissettiren ilham-ı Rabbani midir? Sonra neler olmadı, neler... Kaç kere boşanmaya kalktı. Ne dedikodular duydu... İlk önceleri karısının gözyaşlarına inandı. Sonra Meliha dünyaya geldi!.. Biraz onunla avundu... Sonra gene türlü vekayi... Bu karı bir kere evinden kaçtı ve bir hafta gelmedi, hiç bir yerde bulunamadı. Sonra kendi ayağiyle geldi ve yalvardı. İtiraf da etti, kendini affettirdi. Niçin? Meliha'nın anasıydı. Baba, ya cellât, ya kurban olacaktı. Cellât olmadı. Kabul etti. Şüphe içinde seneler… (BA, 26)

Meliha'nın anne ve babasının farklı kişilik özellikleri, onları üzerinde uzlaştıkları bir ortak yaşamdan alıkoymuştur: Anne dışarı dönük, eğlenmeyi seven, şuh bir kadın; baba ise içe dönük, sakin, değerlerine bağlı bir erkektir. Bu farklılık her ikisinin de

mevcut evliliklerine bakışlarını etkilemiş; kadın zevklerini önceleyerek yaşarken, erkek karısının sadakatsizlikleri sebebiyle güvensiz ve mutsuz olmuştur.

Böyle gergin bir ortamda yetişen Meliha, Kâmil'in ihaneti üzerine istememesine karşın annesi gibi davranarak yazarın çocuk ve aile ilişkisi konusundaki tezini gerçekleştirir.

Romanda Kâmil'in ilişki kurduğu kadınlar da Kâmil gibi evlidirler. Örneğin Neriman, Ulvi Bey'le evlidir ve eşinin evde olmadığı zamanlar Kâmil'i evine çağırır (BA, 136). Bu ilişki her ikisinin de eşine sadakatsizliği anlamına gelmektedir. Kâmil'in Neriman'la ilişkisi Meliha'ya sadakatsizlik olduğu gibi; Meliha ile evlenmesi de Paris'te kendisini bekleyen Bert'e sadakatsizliktir. Nitekim bu gizli ilişkiler ortaya çıkıp güvensizlikler oluştuğunda Kâmil'in, Meliha'nın ve Bert'in hayatlarında önemli değişiklikler olur.

Peyami Safa'nın sadakatsizliği güvensizlik oluşturucu bir işlevde kullandığı üçüncü romanı ***Cânân***'da mesele yine evlilik akdine bağlı kalmamak şeklinde ele alınmıştır. Romanda bu tem hem başkişiler hem de birinci ve ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkilerde görülür. Romandaki evliliklerin hepsinde sadakatsizlik devamlı veya bitmiş bir hâlde mevcuttur.

Bedia, kocası Lâmi'nin Cânân'la ilişkisinin farkındadır. Lâmi bir eğlenti sonrasında Bedia'nın itirazına rağmen Cânân ve diğer arkadaşlarıyla evden ayrılmış, günlerce de dönmemiştir. Lâmi'yi bulmak ve durumu konuşmak için İstanbul'a giderken Bedia vapurda kocasının sadakatsizliği üzerine düşünür:

> İşte, genç kızken ve evlendiğinin ilk senelerinde, kaç defa aklından geçirdiği felâket: Kocası onu aldatıyor! Nihayet korktuğuna uğradı ya. Lâmi onu aldatıyor! (C, 14)

Bedia'nın henüz bekâr olduğu zamanlarda bile aldatılma endişesi duyduğu, buna dair olumsuz bir beklentisi olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum muhataba dair bir davranış beklentisinin onun davranışlarını etkilediğini ifade eden Pygmalion etkisi ile açıklanabilir. "Kendini gerçekleştiren kehanet" olarak da tanımlanan bu duruma göre Bedia, Lâmi'nin aldatması beklentisinde olduğu için Lâmi'nin davranışlarını yönlendirebilecek birtakım ipuçları vermiş olabilir. Örneğin Lâmi, Bedia ile Cânân'ı kıyasladığında Bedia'nın "saçlarıyla meşgul olmadığını, yüzüne pudra sürmediğini, en solgun günlerinde bile gözlerini sürmesiz, dudaklarını boyasız bıraktığını, lavânta da kullanmadığını" (C, 36) düşünür. Lâmi'ye göre Bedia'nın bu sadeliği ihmalden

kaynaklanmaktadır ve Cânân hem güzelliği hem de bakımlı oluşuyla erkekler tarafından cazip bulunmaktadır.

Romanda evliliğine sadakatsizlik yapan yalnız Lâmi değildir. İkinci dereceden bir kişi olan Şakir Bey evli olmasına rağmen oğlunun Fransızca muallimesi ve başka kadınlarla ilişkiler kurmuştur. Bir seferinde Orhan Bey'le yapmak üzere oldukları bir yolsuzluk hakkında konuşurlarken paraya ihtiyacı olduğundan bahseder:

> — Yalnız bizim Profeta'ya ayda iki yüz liradan fazla param gidiyor. Fakat… karıya değer... o başka mesele... düşününüz: Lehli kadınları az masraf olurlar, öyleyken âdî masraflar haftada elli lirayı buluyor...
>
> — Ötekini niçin değiştirdiniz?
>
> — Roza'yı mı?
>
> — Evet.
>
> — Aman efendim, Profeta, Roza ile kabil-i kıyas mı? Karı beni yirmi yaş gençleştirdi. Orhan Bey'ciğim, şaka değil, kanımı yakıyor, Faust'un Margaret'i… (C, 63)

Şakir Bey'in kızı Perihan da Şemsi ile evli olduğu hâlde Selim'le ve başka bir erkekle daha ilişki kurarak sadakatsiz davranmıştır. Perihan'ın bu sadakatsizlikleri Şemsi'nin ona olan güvensizliğini artırmış ve sadakatsiz davranışını teşvik etmiştir. Şemsi de Perihan'a sadık kalmayarak Cânân'la ilişki kurar. Kardeşi Bedia'ya Cânân'la ilişkisini şöyle anlatır:

> — O fettan, bizzat kendisi bana ümit verdi. Aramızda, iki ay evveline gelinceye kadar, gizli bir mukavele vardı. Bana birçok vaadlerde bulundu. Lâmi ile münasebeti için ona daima sitem ediyordum, "Bunun hiç ehemmiyeti yok… neticesiz bir şey... nafile uğraşıyor!" diyordu. Ben inanmıyordum. Teminat istedim. Birgün, birlikte, adaya gittik. O, adayı çok sever... şaşarsın Bedia: gayet samimî, canını verir gibi samimî, bana kendini bıraktı. Beni sevdiğini söyledi. O kadar inandırıyordu ki, düşün, ben vesveseli bir insanım, nasıl kandım? Şaşıyorum. O günden sonra, bir ay, sevinçten delirdim. Ona birçok fedakârlıklar yaptım. Hattâ maddî şeyler... hediyeler bile ikram ettim... Bunlar uzun hikâye... evin içinde hiç kimse, Perihan bile şüphelenmiyordu. O kadar sinsi bir kadın ki... ne gibi diyeyim? Yılan! Her işin içinden süzülüp geçiyor, izini belli etmiyor. (C, 106-107)

Bu cümlelerden Şemsi, Cânân ve Perihan'ın evlenmeyi cinsel sadakat olarak algılamadıkları, yasak ilişkilerini gizli tutmalarının sebebinin de bir ahlaki ikileme değil, toplumsal kurallara ve bireysel çıkarlara dayandığı anlaşılmaktadır.

Lâmi muhitinden farklı olarak sadakate önem verir fakat bu, muhatabından beklediği bir tutumdur. Bedia ile evliliğinin Cânân söz konusu olmasa bile kendisini

bunalttığını, buna rağmen Cânân'la beraber olmasının Bedia'ya haksızlık olduğunu düşünür. Bu yüzden Bedia'dan ayrılır ve Cânân'la evlenir. Cânân'la aralarındaki nikâhın sadakat için yeterli olduğuna inanır. Cânân'dan yana herhangi bir şüphesi olmadığı gibi ona göre bu evlilik başka erkeklerin Cânân'a karşı gayrıahlâkî yaklaşımlarını engelleyecektir. Oysa Cânân Lâmi ile evlendikten sonra da gizli ilişkilerini sürdürür. Evlilik kurumuna ya da eşine sadık olmak gibi bir düşüncesi hiç yoktur. Ona göre evlilik yalnızca toplum nezdinde hareketlerini temize çıkaracak bir araçtır.

Cânân'ın Orhan Bey'le at üstünde gezintiye çıktığı böyle bir zaman da Perihan Lâmi'ye başka kadınlara kur yapmasını tavsiye eder. Lâmi bu teklife şaşırır ve Selim'in Perihan hakkında yaptığı "mart kedisi" benzetmesini hatırlayarak konuşmayı uzatmaktan kaçınır. Perihan'ın teklifine Lâmi'nin reddi ilkesel değildir; zira Cânân'a sadık kalmak daha önemli olduğu için değil, Perihan'ı cazip bulmadığı için reddetmiştir.

Orhan Bey'in karısı kocasının eşyaları arasında bulduğu Cânân'ın randevu notunu Lâmi'ye getirir ve Cânân'ın ihanetine kanıt olarak sunar. Kâğıdı Lâmi'ye göstermeden önce onunla bir gizlilik sözleşmesi yapmak ister. Genç kadın Lâmi'ye konuştukları hiçbir şeyi Cânân'a bildirmeyeceğine dair yemin etmesi için ısrar eder. Lâmi, Orhan Bey'in eşinin ısrarı üzerine namusu üzerine yemin eder ve "Sevgilimin beni aldattığını öğrenirsem, başı parçalansın" (C, 137) diyerek Cânân'ın akıbetine imada bulunur. Lâmi, kâğıdı gördükten sonra Cânân'la görüşüp bir ipucu edinmek üzere eve gittiğinde karısının cazibesine mağlup olur. Cânân kocasının hâlindeki tuhaflığı anlayıp onu istediği şekilde yönlendirerek olanları öğrenir.

Lâmi'nin Cânân karşısındaki bu zayıflığı kısa süre önce Orhan Bey'in karısına verdiği gizlilik sözünü unutmasına sebep olur. Ancak bu hatası Cânân'ın bu kadına karşı öfkesini uyandırır ve Orhan Bey'i ikna ederek karısını boşamasını sağlar. Orhan Bey'in kendisini boşayacağını öğrenen genç kadın Lâmi'ye sitem eder. Sadakate değer vermesine rağmen Lâmi de Orhan Bey'in karısına verdiği söze sadık kalmayarak, evliliğini korumaya çalışan bir kadının zulme uğramasına sebep olmuştur.

Sadakatsizliğin güvensizlik telkin eden bir işlev gördüğü romanlardan bir diğeri ***Biz İnsanlar***'dır. Başkişi Orhan'ın karşı gücü konumunda bulunan, romanda Batıyı/maddeyi temsil eden Rüştü'nün güvenilmez kişiliğini yansıtan bir araç olarak sadakatsizlik kullanılmıştır. Vedia fiziksel özellikleri sebebiyle beğendiği ve çeşitli sebeplerle evlilik teklifini reddedemediği Rüştü ile görüşmeye devam ederken Orhan'ı

da değerlendirmektedir. Orhan'ın fikirlerini ve düşünme tarzını başından beri beğenen Vedia çeşitli ilgiler sebebiyle iki erkekle de ilişkisini sürdürmektedir.

Orhan'ın yeni apartmanında gerçekleşen bir eğlence akşamından misafirler beraber çıkarlar. Yolda Safiye, Orhan'a dair o akşamki olumlu izlenimini Vedia'ya aktarır:

> "— Orhan'ını bu gece çok beğendim, dedi.
>
> "Rüştü bunu duymuştu. Safiye'ye:
>
> "— Sen her şeyi çabuk beğenirsin! dedi.
>
> "Böyle kabalıklar yapmazdı. Safiye kızdı:
>
> "— Hiç öyle değil, dedi, meselâ seni kırk yıldır tanıyorum, hâlâ beğenemedim bir türlü!
>
> "Rüştü haddini aştı:
>
> "— Yalnız kaldığımız zaman öyle söylemiyorsun, şekerim, demez mi?..
>
> "Ben kıpkırmızı kesildim ve önden yürüyen yengemin yanına koştum. İğrenç! İğrenç! Hâlâ bu Rüştü'nün yanında yürüdüğüm için kendimden nefret ediyorum. (Bİ, 407)

Rüştü'nün kendisini kıskandığı için akşam boyunca Orhan'ı eleştirdiğinin farkında olan Vedia, onun Safiye'yle ilişkisi olduğunu öğrendiğinde kendisine sadık kalmadığını fark eder. Bu durum Rüştü'ye güvensizliğini artırır.

Peyami Safa'nın incelenen son romanı ***Yalnızız*** da sadakatsizliğin güvensizlik oluşturma işleviyle yer aldığı romanlardandır. Bu tem eserde hem başkişiler hem de ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar.

Olayların gelişimine destek olan ilk sadakatsizlik olayı bir süredir köşke gelip giden "aç adam" ekseninde ifade edilir. Selmin "aç adam"dan hamile olduğunu söylediğinde hizmetçi Hasibe de şaşırır ve öfkelenir. Çünkü kendisinin "aç adam" Haydar'la ilişkisi vardır. Haydar'ın Selmin'le ilişkisi olması Hasibe'ye sadık kalmadığı anlamına gelir ve bu da Hasibe'nin Haydar'a güvenini yok eder. Güven kaybı Hasibe'yi intikama sürükler ve Haydar'ı polise ihbar eder. Bu olay sayesinde romanın ilk düğümü çözülerek Selmin'in hamileliği konusundaki gerçek ortaya çıkar.

Öte yandan Samim, Meral'e dair şüphelerini yeğeni Selmin'e anlatır ve Meral'in evde olduğunu söylediği bir zamanda gerçekten evde olup olmadığını Selmin'in teyit etmesini umarak ona sorar. Selmin ise dayısının söylediği zaman Meral'in Cezmi ile birlikte İstinye'de olduğunu anlatır.

Samim Meral'in kendisine sadık kalmayarak Cezmi ile buluşmasından rahatsız olur. Bu tür buluşmaların daha önce de gerçekleştiğini öğrenmek Meral'e olan

güvensizliğini artırır. Daha sonra Meral de Cezmi ile buluştuğunu itiraf etmek durumunda kalır. Fakat ne kadar uğraşırsa uğraşsın başka erkeklerle de ilişkiler kurduğunu Samim'in öğrenmesine engel olamaz.

Meral Park Otel'de Feriha ile görüştüğü akşam, arkadaşı Namık ile aynı yere gelmiş olan Besim'le karşılaşır. Namık, Meral'i daha önce Nuri ile gördüğünü hatırlar ve ondan bir randevu almaya çalışır. Akşam boyunca Besim Feriha ile, Namık da Meral ile vakit geçirirler. Meral Besim'den bu görüşmeyi Samim'e anlatmamasını ister. Fakat Besim ağabeyinin aldatılmasına öfkelenir ve o akşamı olduğu gibi Samim'e anlatır. Samim, Meral'in randevu evlerine gidebilecek bir kız olması ihtimali karşısında ona güvenini kaybeder.

2. 1. 2. 5. Hırsızlık

Hırsızlık hem eylemi yapan kişiye karşı güvensizlik oluşturmakta hem de genelleştirilmiş güveni azaltarak güvenlik duygusunu zedelemektedir. Peyami Safa'nın bu yönüyle hırsızlık temini işlediği ilk romanı ***Mahşer***'dir. Bu tem ile yazar hem I. Dünya Savaşının yarattığı karışıklıktan yararlanarak haksız zenginleşen zümreyi eleştirir (vaka zamanı 1920-1921) hem de başkişi olan Muazzez'in hayatını derinden etkileyecek bir olay yaratır:

Mahir Bey tren yolu vasıtasıyla yasa dışı ticaret mallarını bir yerden başka bir yere sevk etmektedir. Ancak nakliye esnasında görevli memurların aramasıyla dört vagon mala el konulmuştur. Gözaltında bekletilen vagonları kurtarmak için Seniha Hanım Mebus Alaaddin Bey'in referansıyla bu malların Merkez Umum'a ait olduğunu belgelemek ister. Alaaddin Bey'in hat komiserine yazdığı bir kart bu sorunu çözecektir.

> — Alâaddin'den bu kartı iki buseye aldım.
>
> Mahir Bey omuzlarını silkeledi:
>
> — O aç gözlü bu kadarla kalmaz ya... Ne ise... Vagonların dördü de kurtuldu. En aşağı oniki bin lira. (M, 48)

Bütün bu konuşmalara ve uygunsuz ilişkiye balkondan gizlice tanık olan Nihad yaşadığı şaşkınlık neticesinde henüz tanıştığı bu aileye karşı güvensizlik duymaya başlar. Bu güvensizlik Muazzez için daha da eski bir olaya dayanmaktadır: Mahir Bey akrabası olan Muazzez'in miras payını gasp etmiştir:

> Mahir Bey, Abdülhamid'in eski mabeyincilerinden birinin oğlu imiş. Bu mabeyinci, Muazzez'in büyük annesinin kardeşi olduğu için, Mahir Bey de genç kızın annesinin dayızâdesi imiş (...) Mabeyinci, Meşrutiyet olduktan sonra, birdenbire hastalanmıştı. Mallarının hepsini bir tek oğlu Mahir Bey'e bırakmak istemeyerek, hemşiresinin kızına, yani Muazzez'in annesine de biraz miras bırakmak arzu etti. Nekahat halinde iken Beyoğlu'ndaki büyük apartmanın ferağ ilmühaberlerini yaptırmış, Muazzez'in annesini de yanına alarak, hasta hasta Defter-i Hâkânîye takrir vermeğe gitmişti.
>
> Takrir verilir, fakat, yeni tapu senetleri yapılırken mabeyinci vefat eder, oğlu Mahir Bey, allem eder, kallem eder, ne yapar yapar, ilmühaberleri ve takrir kâğıdını ortadan kaldırtır, Muazzez'in annesine geçen apartmanının üstüne oturur. Muazzez daha o zaman çocuk. Birçok miras kavgaları olduğunu biliyor amma, aslını faslını anlamıyor. (M, 54)

Annesinin ölümünden sonra yalnız kalan Muazzez, Mahir Bey ve ailesiyle yaşamaya başlar. Muazzez "yedi senedir servetinin üstüne oturmuş" olan Mahir Bey'e gizli bir kin duymaktadır. Mahir Bey'in benzer yasadışı teşebbüs ve uygulamalarını da bilen Muazzez'in Mahir Bey'e güvenmediği anlaşılmaktadır. Bu güvensizliği onu apartmandaki hayata ayak uydurmaktan men etmiş, Nihad'la tanıştığında alıştığı müreffeh hayatı terk edebilmesini de kolaylaştırmıştır.

Peyami Safa'nın dördüncü romanı ***Cânân***'da hırsızlık kişi ve kurumlar arasında gerçekleşmesine rağmen kişiler arası ilişkileri etkilemektedir. İkinci dereceden kişiler olan Şakir ve Orhan Bey'lerin devlet kurumlarını suistimal ettiğini bilen başkişi Lâmi'nin bu iki kişiye karşı güvensizliği artar.

Şakir Bey Müsteşar Orhan Bey ile şirket üzerinden gizli bir ticaret yürütmektedir. Romanya'da Köstence'nin işgalinin yarattığı karmaşadan da istifade ederek, o güzergâh üzerinden birkaç vagon dolusu "gaz"ı Almanlar'dan alıp ülkeye kaçak yollardan sokmayı denemektedirler. Bu kaçak ticarette ürünleri piyasa fiyatının çok altına almak için de ordunun adını kullanırlar. Ayrıca bu işin açığa çıkması için çalışan komisyonun da faaliyetlerini engellemek için milletvekillerinin dokunulmazlığını kullanmak isterler.

Cânân'ın beğendiği daha büyük bir konakta yaşamak istemesi üzerine Lâmi borç alabilmek için Şakir Bey'e başvurur. Şakir Bey yine Müsteşar ile yapacakları yasadışı ticaretten bahsederek Lâmi'ye biraz beklemelerini söyler:

> Ben hovarda adamım. Paradan yana sarfiyattan çekinmem... şimdi elimde avucumda olsaydı size yardım ederdim. Fakat biraz sabretseniz olmaz mı?
>
> — Köşkü başkaları tutacak.
>
> — Pey ver... onbeş gün bekle, şu bizim Müsteşar Orhan'la vagon işimiz var, biliyorsun. O biterse elimize otuz bin lira kadar geçeceğini tahmin ediyorum. Size birkaç bin lira vereceğim. Zaten Cânân'a vaadim var.
>
> — Onbeş güne kadar iş biter mi?
>
> — Umarım. Bu Köstence'nin işgali de yardım ediyor. Gazları Romanya'dan getireceğiz. Ordu hesabına Almanlar'dan mîrî fiyatına alacağız. Şimdi pazarlıktayız. Eğer uyuşursak onbeş günden evvel para elimize geçer.
>
> Lâmi'nin yüzü buruştu. Bu vagon işi ona esrarlı, karışık, fena geliyordu. Evvelâ bu işin içinde Orhan Bey vardı; sonra, canım, bu açıktan açığa soygunculuktu. (C, 172-173)

Şakir Bey'in sonucunu beklediği ticareti soygunculuk olarak gören Lâmi'nin Şakir Bey ve Müsteşar'a güvensizliği artar.

Peyami Safa, ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında yine miras haksızlığı bağlamında hırsızlık temini güvensizlik telkin edici bir işlev ile kullanmıştır. Romanda ikinci dereceden bir kişi olan Necmiye Hanım, Nilüfer ve başkişi olan Ferit'in teyzesidir. Gençlerin annesi Nazire Hanım ile yetiştirilme tarzlarının farklılığı ve özellikle paşa babasının iki kızına muamelesindeki eşitsizlik sebebiyle öfkeli, kardeşine ve onun çocuklarına karşı da sevgisizdir. Nilüfer teyzesiyle yaşadığı bir tartışmayı Ferit'e anlatır:

> — Geçen hafta kavga ettik. Söylemedim sana. Ev meselesi. Hisse-i şayiaya babam razı olmamış. O doğru. Ben dedim ki "Neden evi kendi üstüne yaptın?" Anneme güveni yokmuş. Satar yermiş. "Morfine verir" dedi. "İnsan morfine yetmiş bin lira verir mi?" dedim. "Onun morfini olmasaydı bana evi sattırmazdı. Şimdi o ev yüz bin lira ederdi" dedi. "Peki, dedim, yirmi bine aldınız evi harpten evvel, dört sene sonra yetmiş bine sattınız. Az mı? Anneme neden 35 bin lira yerine on bin verdin? Neden yirmi beş bin liranın üstüne oturdun?" Diline dolamış. "Şimdi yüz bin lira ederdi" dedi. Hiç oraya yanaşmıyor. Saatler sürdü kavga. Ben mosmor oldum. (MNK, 124)

Anlaşıldığı üzere Necmiye Hanım kardeşi ile ortak bir mülkün alım satımında payına düşen parayı vermeyerek ona haksızlık yapmıştır. Annelerinin ölümünden sonra miras olarak kendilerine verilmesi gereken söz konusu yirmi beş bin liranın Necmiye Hanım'da haksız yere tutulması Ferit ve Nilüfer'in teyzelerine olan güvensizliklerini pekiştirir.

2. 1. 2. 6. Kötü Ahlak - Ahlaksızlık

İyi ahlaki davranışların güven telkin ettiği gibi kötü ahlaki davranışlar da güvensizlik telkin eder. Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar*** kötü ahlaki davranışın güvensizlik telkin edici bir işlev gördüğü romanlarının da ilkidir. Romanın adının ima ettiği ahlaki düşkünlüğün vurgulanması sağlayan bu tem kişiler arası ilişkilerde ortaya çıkar.

Romanının açılışında gece yarısı sinema çıkışında bekleyen arabacılara adres soran Mebrure, adamlardan birinin sözlü cinsel tacizine maruz kalır:

> — Eh.. haydi.. arabaya atlayın... Köşkten parayı verirler.
> — Ya vermezlerse?
> Arabacı sinsi güldü:
> — Adam sen de, güç iş değil a: Ödeşiriz! (SK, 7)

Mebrure bu söze cevap vermeyince arabacı tavrını düzeltip, sinema dağılınca müşteri bulamazsa Mebrure'yi Nafi Bey'in konağına götürmeyi önerir. Mebrure kötü davranışı sebebiyle arabacıya karşı güvensizlik duymakla beraber gece yarısı parasız bir şekilde sokakta kalmayı göze alamadığı için adamın dediğini yapmaya karar verir.

Yol boyunca "arabanın içinde büzülmüş" (SK, 7) olan Mebrure'nin güvensizliği şehirdeki yabancılığı ile birlikte arabacının ahlaksız tavırlarından kaynaklanmaktadır. Nitekim adam konağın kapısının uzun süre açılmadığını görünce teklifini yineler:

> Arabacı, yere atlayarak, kapının önüne geldi, içkinin söndürdüğü fersiz, kabarık, aklı gözlerini kızın yüzüne yanaştırarak, kaba, müstehzi fısıldadı:
> — Anlaşıldı hanım, döneceğiz, sokakta kalacak değilsin ya... Bizim eve gideriz. (SK, 8)

Arabacının derhâl tashih ettiği ilk tacizkâr sözünden sonra Mebrure, içinde bulunduğu şartların zorlamasıyla arabacıya mesleği dolayısıyla durumsal olarak güvenmiştir. Ancak gelmek istediği noktaya ulaştığında arabacı ile ilişkisini sürdürmesi için bir mecburiyeti olmadığından Mebrure adamın yineleyen tacizi sebebiyle kaçma davranışında bulunur ve konağın kapısını daha şiddetli, daha cesur çalar. Burada arabacıya karşı tam güvensizlik hissi bulunmaktadır. Bu güvensizlik Mebrure'nin yalnız başına sokakta kalmaktansa ne olursa olsun köşkte kalmayı tercih etmesine sebep olur.

Nafi Bey'in konağında kaldığı günlerde Mebrure zevkperest konak efradının kötü ahlakını, çarpık ilişkilerini gözlemler.

> Mebrure için bu köşk, büyükten küçüğe, kadından erkeğe, teklifsizden yabancıya kadar hep sefih, zevk düşkünü, hafif meşrep insanlarla dolu. Bunlar, dümeni kopmuş, freni kırılmış bir otomobil içinde, yüksek, dik bir bayırdan aşağıya alabildiğine giden, fakat vartayı ya hissetmeyen yahut seve seve kabul eden insanlara benziyorlardı. (...) Mebrure pek iyi dikkat etti ki, bütün bu insanlar şu evde, yalnız birbirlerine zevk, eğlence ve heyecan vermek için yan yana gelmişlerdi. Bu maksada yürümek için başkaları tarafından kudsî tanınan her şeyi hurafe sanıyorlar, korkmadan çiğniyorlardı. (SK, 63)

Konak ahalisini zevkleri uğrunda her tür erdemli ya da kutsal şeyi çekinmeden yok saydıkları için iğrenç bulan Mebrure onlara "yalnız çiğ bir namus taassubu ile değil aldatılmaktan da ürktüğü için" (SK, 64) güvenememektedir.

Kötü ahlakı ***Şimşek***'te bir kişilik özelliği olarak da ele alan Peyami Safa yine güvensizlik telkin edici işlev ile bu temi kullanır. Burada kötü ahlaklı kişi Müfid'in karşı gücü olan Sacid'dir. Müfid, Pervin'e dayısının ahlaksızlığını şu sözlerle anlatır:

> Ondan şüphe ediyorum, anlıyor musun, ondan… (...) Kendi de zaten gizlemez ki… Ahlâkla münasebeti olmayan bir adamdır. Herşeyi yapar, herşeyi… Muktedir olabildiği şeyi yapar ve izini belli etmez. (...) O neler yapmıştır o… Bütün hayatı hıyanetlerle doludur. Mahkemelerin tanımadığı bir mücrimdir o… Asılacak, etleri param parça yolunacak adamdır o… Sana ben bilirim, diyorum, onu ben bilirim. Annem sağ olsaydı da ona soraydın… Yengem, onun karısı hayatta olsaydı da onu dinleseydin… (Ş, 13)

Müfid'in Sacid'e dair şüpheleri, tecrübelerinden ve Sacid'in kötü ahlakından kaynaklanan tam bir güvensizlik durumunu ifade etmektedir.

Peyami Safa'nın üçüncü romanı ***Mahşer***'de kötü ahlak güvensizlik oluşturma işlevi görür. Bu tem romanda ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar. Toplumun bir kesimindeki ahlaki bozulmayı yansıtmak üzere romanda pek çok kötü ahlaki davranışa yer verilmiştir. Bunlardan ilki olayların başlatıcısı olur:

Perizad'ın doğum günü vesilesiyle apartmanda verilen ziyafet sırasında bunalan Nihad ve Muazzez balkona çıkarlar. Onların balkonda olduğunu fark etmeyen ev sahibesi Seniha Hanım ve Alâaddin Bey odaya girerek bir yolsuzluk meselesi konuşurlar. Mebus olan Alâaddin Bey'den nüfuzunu kullanarak Mahir Bey'in mallarını Merkez-i Umumî'nin gibi gösterip gümrükten geçirtmesini isteyen Seniha Hanım bunun için Alâaddin Bey'in gayrimeşru isteğini de kabul eder ve ertesi gün için

randevulaşırlar. Bu konuşmaları gizlice dinleyen Muazzez ve Nihad büyük bir heyecan içindedirler:

> Nihad bütün idrâk melekelerini kaçırmış, aptallaşmış gibiydi. Anlamıyordu. Bu kadın, kendisine bir abla gibi şefkatli davranan kadın, ilk bakışta gayet vakur, ciddi, ağır duran kadın, birdenbire, gözlerinin önünde ne adileşivermişti! Hem bu yapılan iş nedir? Bir kartvizitle halledilen bu büyük muamele nasıl şeydir? Yarabbi... Ne anlaşılmaz keyfiyet. (M, 47)

Nihad'ın apartmanda olup biten usulsüzlük, yolsuzluk ve ahlaksızlıklara dair ilk tanıklığı olan bu anda, o zamana kadar Seniha Hanım'dan gördüğü iyi muameleyle oluşan güveninin tamamen yıkıldığı anlaşılmaktadır. Zira Seniha Hanım hem devlet kurumlarına karşı bir devlet adamıyla birlikte dolandırıcılık yapmakta hem de evlilik bağına sadakatsizlik ederek toplumun genel ahlak anlayışının dışına çıkmaktadır.

Alâaddin Bey'den sonra odaya Mahir Bey girer ve karısı Seniha Hanım'la Alâaddin Bey'in verdiği imzalı kartvizit sayesinde yapılacak iş hakkında konuşurlar. Hâlâ balkonda bulunan Nihad ve Muazzez bu konuşmaya da şahit olurlar:

> — Hat komiseri bu karta itiraz edemez. Fakat Almanların da imzalarını almak lâzım!
>
> Kadın, aynanın içinde kocasına bakarak omuzlarını silkeledi:
>
> — Onlar kolay.
>
> — Emin misin?
>
> — Tabiî canım... Aptal herifler... Türk kadınlarına bitiyorlar. Ben onların imzalarını değil canlarını alırım.
>
> Mahir Bey o zaman zevcesinin yarı çıplak vücudunu seyretti ve güldü.
>
> Seniha Hanım da aynada kendi vücuduna bakıyor, daha fazla bir gururla devam ediyordu:
>
> — Alâaddin'den bu kartı iki buseye aldım.
>
> Mahir Bey omuzlarını silkeledi:
>
> — O aç gözlü bu kadarla kalmaz ya... Ne ise... Vagonların dördü de kurtuldu. En aşağı oniki bin lira.
>
> Bu son konuştukları şeyi tamamıyla işiten Nihad, az kaldı, küçük bir çığlık kaçırıyordu. Bunu vaktinde sezen Muazzez onun kolunu sıktı. Artık, bakışmaktan bile utanıyorlardı. (M, 48)

Bu ailede maddi kazançlar uğruna manevi değerlerin hiçe sayıldığını anlayan Nihad'ın bu insanlara karşı güveni tamamen yok olmuştur. Yaşadığı hayal kırıklığını

"Üç senedir.. meğer.. biz kimler için harp edip durmuşuz!" (M, 49) diyerek hayretle dile getirir.

Nihad öğretmenlik için Maarif Nezaretinde müdiri umumîye başvurur. Müdür Nihad'ı bekleterek telefonla görüştüğü bir paşanın oğluna kolayca iş ayarlayıp hürmetlerini sunar, sonra da odaya giren iki genç kadının işlerini hemen hallederek imalı bir şekilde "Size karşı vazifem…" diyerek neşeyle uğurlar. Nihayet müdür Nihad'a dönüp ne istediğini anladığında pek kaba bir tavırla muamele eder ve ona uygun iş olmadığını söyler. Nihad gazi olduğundan bahsettiğinde ise müdür "Efendim, hep gaziyiz... Cephede vazifenizi yapmışsınız bana ne?" (M, 19) diyerek genç adamı azarlar. Başvurduğu ilk kurum olan Maarif Nezaretinde yaşadığı bu diyalog ile Nihad müdürün iltimassız iş yapmadığını öğrenmiş olur. Müdürün kötü ahlakı sebebiyle Nihad'ı önce müdüre sonra da Maarif Nezaretine dair güvensizliğe sevk eder.

Peyami Safa, ***Bir Akşamdı*** romanında güvensizlik oluşturma işlevi gören kötü ahlakın sebebine de değinmiştir. Birinci dereceden bir karakter olan Kâmil az iradeli, çok hayalperest, şıpsevdi ve megaloman olarak tasvir edilir. Hayranı olduğu Napolyon, Sezar ve Ogüst gibi büyük işler yapmak isteyen Kâmil Muazzez'e de büyük işler yapma emeliyle yaklaşır.

Kâmil'in bu "çok büyük işler yapma" isteği gündelik işleri ve ilişkilerine bakışını olumsuz etkilemiştir. "Hiçbir hadisenin diğerinden farkı olmadığına" (BA, 105) inandığı için Kâmil, eş(ler)ine sadık kalmayan, kendi zevklerini ve yaşamını önceleyerek bencil davranan, kolayca yalan söyleyen, etkileyici davranışlarıyla insanları aldatan biri olmuştur.

> Kâmil'in sol omuzundaki melek bir cilt eser yazdı ve Allah'a takdim etti. Bu eserin adı: "Bir medenî barbarın Roma tarihinden aldığı dersler"dir. Kâmil'in sağ omuzundaki melek ise ne zamandır bir satır yazmadı. (BA, 139)

Kâmil'in gayrıahlâkî yaşantısını meleklerin Allah'a sunduğu sevap-günah defterleri ile anlatan bu kısma göre Kâmil'in doğru ve iyi bir davranışı yoktur. Bu hâli ile Kâmil Meliha için güvenilemez bir kişidir, zira Kâmil'in düşünme tarzı bilindiği için davranışları öngörülse bile söz konusu ilişkiye dair hüsnüzan sahibi olmayacağından güvensizlik kaçınılmazdır.

Bir Akşamdı'da Meliha'nın annesinin şarkıları ile özdeşleştirilen zevk düşkünlüğü de bir kötü ahlak özelliği olarak verilmiştir. Ölüm döşeğindeki kocasını

muayene eden doktordan İzmit'teki komşularına, kızı Meliha'dan Yozgat'taki kardeşi İbrahim'e kadar çevresindeki herkesin kınadığı bu kadın, kocasının öksürüklerinden ve nihayet ölümünden sorumlu tutulur:

> Yozgat'ta İstanbullu aileler onu yadırgıyorlar.
> Kimse kendisini ona bağlıyabilecek meçhul, gizli beşerî bağı bulamıyor.
> Ve yalnızdır, yapayalnız.
> Kimsesiz ve tesellisiz. (BA,122)

Yalnızlaşan anne hem pişmanlık hem de özlem sebebiyle Meliha'yı affeder. Meliha'nın da çağırmasıyla İstanbul'a, kızının yanına gider. Kendisiyle gayrimeşru ilişkisini hatırlayarak Kâmil'in adını anamaz. Meliha, Kâmil'le yaşadıklarını anlatırken annesine güvenemeyeceğini fark eder:

> — Gitti, Anadolu'ya... Ve meseleyi anlattı.
> — Ya sen şimdi?
> — Karısıyım. Bakacak bana. Bu ev benim. Hizmetçim var.
> Meliha kendini müdafaa eder gibi söylüyor. Çünkü mazinin bulutları arasında karşısına bir rakibe hayaleti çıkmıştı.
> Meliha bir ümit kaybetti. Bu mevzuda annesine bile samimî olamayacağını anlıyordu. Ana kız arasında ne ebedî uçurumlar var, ana bile uzaktır, istenen bir erkek karşısında, ana bile düşmandır.
> Aynı erkeğin kolları arasından geçtiler. (BA, 219)

Annenin gayrıahlâkî davranışı geçmişte kalmış olsa da Meliha'nın ona karşı yaklaşımını hâlâ etkilemekte, Kâmil'le ilişkisine dair annesiyle samimi konuşamayacak kadar ona güvenmemektedir.

Kötü ahlakın güvensizlik oluşturma işlevi gördüğü romanlardan bir diğeri ***Cânân***'dır. Romanda bu tem ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkilerle oluşur. Şakir Bey ailesi çevresindeki kişiler genel ahlak kurallarını istedikleri gibi çiğneyen, hazzı hedefleyen kişilerdir. Yazarın olumsuz özellikler yüklediği ilk ve tek sözcüsü Selim bu yaşantıyı Lâmi'ye tavsiye ederken şunları söyler:

> Günah işlemek vesilesi, nadiren elimize geçer, en faziletkâr adamların bile, hayatta bekledikleri şey bu fırsattır. Bana günahsız bir zevk gösteremezsin. Manevîlerini bir tarafa at. Saadet ve günah, aynı mahiyetin iki türlü ismidir. Kendini iyice yokla, günahsız geçirdiğin günlere yanarsın. İhtiyarlığın en büyük aczi, artık bir günah işlemeye takati kalmamasıdır. Zevk, tabiatın seciyesidir. Zekânın yaratıcı bir kuvvet olmaktan çıkması,

> vücûdun arzularına muhalefet etmesinden ileri geliyor. İstediğin herşeyi yap ve yapabileceğin şeyi iste, hiç bir kaideye kulak asma. Yaşamanın sırrı budur! (C, 41-42)

Selim açısından mutluluk kuralların dışına çıkmakla mümkündür. Bu kurallar dinî ya da ahlaki bile olsa fark etmez. Önemli olan kişinin mutlu olması, zevk almasıdır. Selim'in bu yaklaşımını Lâmi, Şakir Bey'in yaşamından örnekler. Lâmi, Cânân'la evlenip ayrı bir evde oturmak istediğini söylediğinde Şakir Bey, Cânân'ı kendilerinden ayırmaması ve içgüveyi olması için ricada bulunur. Selim önceden Şakir Bey'in bunu isteyebileceğini tahmin etmiş, "Cânân'ın Şakir Bey'in Orhan Bey'le dostluğunun sebebi" olduğunu Lâmi'ye anlatmıştır. Lâmi arkadaşının dediği gibi Şakir Bey'in Cânân'la evliliğine olumlu yaklaşımı ve birlikte oturma konusundaki istekliliğini gördüğünde düşünür:

> (...) Şakir Bey, söylendiği gibi müthiş bir mahlûk mu?
>
> Bu adamın gençliğinde hovardalığına, miras yediliğine, hükümet işlerinde "sû-i isti'mâl"lerine dair birçok hikâyeler dinlemişti. Bu adamın içkiyi, parayı, kadını çok sevdiğini biliyordu. Fakat... bir Müsteşarı elinde bulundurmak için her türlü şenaate katlanabileceğine inanmıyordu, münevverler arasında böyleleri bulunamaz, asla. (C, 74-75)

Lâmi, hem Şakir Bey'in bu kötü ahlakı sebebiyle hem de Cânân'ı onun evindeki dedikoduya açık ortamdan uzaklaştırmak için iç güveyi olmayı istememiş, Cânân'la ayrı bir eve çıkmayı uygun bulmuştur. Lâmi'nin bu kararında Şakir Bey'e güvensizliğinin etkisi vardır.

Peyami Safa'nın kötü ahlakı kişilik özelliklerinden biri olarak işlediği romanlarından biri de ***Biz İnsanlar*** olmuştur. Eserde ikinci dereceden bir kişi olan müdür yardımcısı Celal, kötü ahlaki özellikleri sebebiyle Orhan'ın güvenmediği biridir. Öğretmenler odasındaki bir tartışmadan sonra Orhan'a kinlenen Celal, müdüre karşı onu kötülemektedir. Tahsin ve Cemil'in kavgasının Orhan'ın sorumsuzluğu sebebiyle gerçekleştiğini müdüre anlatmış, bu sırada taş atma ile birlikte "Eşek Türk" hakaretini Tahsin'in suçu olarak göstermiştir. Çıkarcı biri olan Celal "hatırlı bir öğrenci" olarak (Bİ, 49) gördüğü Cemil'i mazlum, Tahsin'i zalim addetmiştir.

Orhan, Celal'in çocukların kavgasını bahane ederek kendisinin okuldan ilişiğini kesmek için müdürü ikna edeceğini düşünür. Bu işe çok ihtiyacı olduğu hâlde Orhan, Celal'e güvensizliğine adeta meydan okuyarak istifa eder. Orhan Celâl hakkında "sinsi bakışları artık mukadderatıma hâkim değil. Hürriyet ve İtilâftan alacağı fodlalar için bir

mektebin içine tefrika sokmaktaki hünerinden endişe etmiyorum. “ (Bİ, 79) diye düşünürken müdürün de onun hakkında olumsuz düşünceleri olduğunu öğrenir:

> Ben Celâl’i de bilirim, merak etme. Saman altından su yürütür o. Ama ne yaparsın?
> (...)
> Aklımdan geçmedi değil hani... İkinci müdürlüğü sana vermek... Fakat nazariyecisin kardeşim. Ne dersen de. Celâl kadar becerikli, açıkçası, dalavereci değilsin. Benim idare zihniyetim de budur: Ali’nin külâhını Veli’ye, Veli’nin külâhını Ali’ye giydirerek işleri yürütmek. Bu memlekette başka türlü sökmez. Yürümez başka türlü birader. (Bİ, 81-82)

Müdür Selahattin Bey’in Celal’in kötü ahlakını bilmesine rağmen buna göz yumması kendisinin ahlakı konusunda ipucu vermektedir. Fakat Orhan’ın sözlerinden etkilenen müdür, Orhan’ın istifasından sonra maaşının da artmasıyla kibirlenen Celal’in öğrencilerden rüşvet aldığının ortaya çıkması üzerine işine son verir.

Bir ahlaki çöküntüyü konu edindiği için ***Yalnızız*** romanında da kötü ahlak, güvensizlik yaratma ya da pekiştirme işlevi ile ele alınmıştır. Romanda bu tem bir başkişi ve ikinci dereceden kişilerin ilişkilerinde ortaya çıkar. Bu durumların ilki Samim’in Selmin’in Ferhat ile ilişkisine genç adamın kötü ahlakı sebebiyle muhalif olmasında görülür:

> Bu evde Ferhad’a karşı ilk muhalefet, Selmin’in annesinden evvel benden doğdu. Bu sefihe karşı duyduğu alâkada Selmin’in felâketli istikbalini sezdim. Aldanmam. Ferhat da, karşılık olarak, benden kızkardeşini sökmeğe çalışıyor. (Y, 112)

Ferhat’ın davranışlarının seyrinin Selmin’i mutsuz edeceğini düşünmesi Samim’in Ferhat’a güvensizliğindendir. Kendisinden yaşça çok büyük ve ama zengin olan Nihat ile Paris’e kaçarak gayrıahlâkî bir yaşantı süren Feriha romanda güvenilmeyen bir kişidir. Ferhat kardeşi Meral’i Feriha’dan bu güvensizlik sebebiyle uzak tutmaya çalışır:

> — Bugün Feriha’ya gideceğim. Havadisler vardır onda.
> Yatağın kenarına oturmaya hazırlanan Ferhat birdenbire dikildi, öfkesini çabuk savuşturduktan sonra, dudağının sağ ucunu bükerek başını sola attı:
> — Boş ver, dedi, artık o karı ile konuşmak sana yakışmaz.
> Meral dirildi:
> — Karı deme kuzum. Benim yaşımda o.
> — Yaşla mı bu? Karı altmış yaşında herife kaçtı. Bir vizon, iki de pırlanta iğne için. Boşver. Anlamam öylesini. Karıdan daha kötüdür onun adı ama, ne de olsa işte, senin mektep arkadaşın diye nezaket ediyoruz. (Y, 169)

Ferhat Meral'in Feriha ile görüşmesinin ona zarar vereceğini, Meral'in Feriha'dan etkilenebileceğini ya da toplumun Meral'i Feriha ile birlikte yargılayabileceğini düşünür. Bu yüzden genç kadını Feriha ile görüşmekten men eder.

Nail Bey de Feriha'ya güvenmez ve Meral'in onunla arkadaşlık etmesini istemez. Feriha'nın etkisiyle Meral'in gayrıahlâkî davranışlarda bulunabileceğini düşünen Nail Bey, kızının birtakım gizli hâlleriyle şüphe oluşturduğunu ima eder; Meral'e eğer Feriha'yla görüşürse onu evden kovacağını bildirir.

Fakat Meral, edinmesinden korkulan kötü ahlakı uzun zaman önce içselleştirmiş, Feriha ile Paris'e gitme planlarına başlamış, bir süredir görüştüğü düşük kültür seviyeli insanlardan argo kelimeler kapmıştır. Babası ve Ferhat'ın ikazlarına rağmen Feriha ile yaptığı bir telefon konuşması sırasında yakalanır:

> Birdenbire, yıldırımlanmış gibi sıçradı ve "Ah!" diye bir çığlık kopardı. Babası, iki adım geride, arkasında duruyormuş. Gözgöze geldiler. Hepsini duyduğu muhakkak. Nasıl bakıyor! Felâket! Aman felâket! "Moruk" dediğini de duyduysa...
>
> (...)
>
> Babası odadan çıktıktan sonra Meral kendini koltuğa attı. Çok fena. Ben bugün anneme gitmeli ve bir daha bu eve dönmemeliyim. Bir çuval inciri berbat ettim. Ne dikkatsizlik! Nasıl oldu da ayak sesini duymadım? Ne kadar dalmışım. Ses de iyi gelmiyordu telefonda, bütün dikkatimi hapsediyordu. Mon Dieu! Duydu muhakkak "moruk" dediğimi. Yoksa çıkıp gitmezdi. Çok gücenmiştir. Kalbini kırdım. Ah, çok fena, çok fena. Gidip "Pardon" demeliyim. Hemen, hemen. (Y, 177)

Meral hem tekrarlayan ikazlara karşı gelerek Feriha ile konuşmuş hem de babası için küçültücü bir argo kelime kullanmıştır. Nail Bey için kızının bu davranışları aynı çatı altında yaşayabilmek için gerekli güveni yıkmıştır. Meral özür dilemek istediğinde, Nail Bey onun derhâl annesinin yanına gitmesini ister.

2. 1. 2. 7. Aldatma

Aldatma davranışının güvensizliği besleyici bir işlev gördüğü Peyami Safa romanlarının ilki ***Sözde Kızlar***'dır. Romanda bu tem kişiler arası çeşitli ilişkilerde ortaya çıkar. İkinci dereceden bir kişi olan Naciye Hanım, kızı Güzide'nin Siyret ile gayrimeşru ilişki yaşadığını öğrenir. Yakın arkadaşı Nazmiye Hanım'ın konakta yaşanan bu olayı kendisine haber vermemesini, konağa gittiğinde ise bilmezden gelmesini aldatma olarak yorumlar:

— Nasıl anlamıyorsun? Güzide'nin başına gelenleri hâlâ mı bilmiyor görüneceksin? Hâlâ mı benden gizleyeceksin? Senin arkadaşlığın böyle mi olacaktı? Biz birbirimizi aldatmak için mi dost olduk? Güzide'nin felâketini benden gizleyebileceğinizi sandınız değil mi? Kızım bunu bana söylemeyecek sandınız.

— Peki amma iki gözüm...

— Hayır Nazmiye Hanım, bak sana hanım diyorum, çünkü artık senin canının içi de değilim, iki gözün de değilim, artık yabancı bir kadınım, aramızda dostluk da kalmadı.

İki kadın da sustular. (SK, 91)

Naciye Hanım kızının başına gelenler sebebiyle öfkeli olduğu bu anında aldatıldığını düşündüğü için Nazmiye Hanım ile arkadaşlıklarının sona erdiğini belirtir. Bu sözleri, güvensizliğin ifadesidir. Nazmiye Hanım alttan alıp arkadaşını yumuşatmaya çalışır. Siyret'in Güzide'yle evlenmesi konusunda ısrarcı olan Naciye Hanım'ın istediği gerçekleşir ve Siyret evlenmeyi kabul eder.

Öte yandan Siyret'in bu kararı yıllardan beri âşığı olarak tanındığı Nevin tarafından itirazla karşılanır.

Siyret birdenbire durarak Nevin'in ellerini tuttu:

— Ben seni şimdiye kadar hiç aldattım mı? Behiç'in Belma'ya yaptıklarını sana yaptım mı? Hayır değil mi? Hayır, elbette hayır... O halde bana itimat et, bu izdivaç senin şerefini artıracak.

— Anlamıyorum.

— Çünkü, Güzide de herkesle beraber görecek ki ben sana eskisinden fazla ehemmiyet vereceğim. Hattâ düğün gecesi vaat ediyorum, daima seninle meşgul olacağım. Güzide'ye hakaret edeceğim, içine şüphe gelmesin, çünkü benim menfaatim bunu icap eder. (SK, 97)

Siyret bu sözlerle Naciye Hanım'ı aldattığını ve Güzide'yi de aldatacağını Nevin'e itiraf etmektedir. Siyret, Nevin ve Behiç'e bu kararının sebeplerini açıklar ancak Güzide ve Naciye Hanım bu bilgiden uzaktır. Dolayısıyla bu aldanmanın Naciye Hanım'ın ve Güzide'nin Siyret'e olan güvenlerine zarar vermesi öngörülebilir. Siyret'in tabiatını ve yaşantısını bilen Mebrure ise bu evlilik kararına "Yalandır, Siyret Güzide'yi almaz, aldatacaktır" (SK, 97) diyerek inanmaz.

Sözde Kızlar'da romanın olay akışını etkileyen en önemli olaylardan biri Behiç'in Mebrure'yi aldatarak onu da köşkün zevk alemine dâhil etmeye karar vermesidir. Behiç diğer salon kadınlarına yaptığı gibi doğrudan cinsel zaaflarına hitap eden davranışların Mebrure'ye etki etmeyeceğini anladığında, Mebrure'yi elde etmek üzere bir aldatma

stratejisi belirler. Bir süre sefahat yaşantısından uzak duran Behiç, Mebrure'ye karşı hürmetkâr bir tutum takınır, hatta Nadir'i bile şaşırtacak şekilde Anadolu ile ilgili görünür. Behiç böylece genç kızın zihnindeki olumsuz izlenimleri silerek onun güvenini kazanmayı ummaktadır. Bu yolda kendisine Nevin ve Siyret'in de yardımcı olmasını isteyerek onlara planını şöyle açıklar:

> — Benim yeni plânım mükemmel. Mebrure'ye karşı ben şimdi son derece halûk, bir mahalle beyi gibi akşam ezanında evine gelir, gece sokağa çıkmaz, kadın, kumar nedir, estağfurullah hiç bilmez, vatanına, dinine pek merbut, melâike gibi bir adamım...
>
> Behiç, müstehzi gözlerini bir iki defa kımıldattıktan sonra, daha sıcak devam etti:
>
> — Hattâ.. hattâ.. kıza parlak bir vaatte bulunacağım, ne kadar iyi akıl ettiğime şaşacaksınız, öyle tuhaf tuhaf yüzüme bakmayın, gayet mükemmel bir fikir… (SK, 102-103)

Fahri'nin bir rakip olarak ortaya çıkması ve "meselenin fazla uzamış" olması sebebiyle bir adım ileri gitmeye karar veren Behiç Mebrure'yi otomobille gezintiye davet eder. Bu gezintiden muradı genç kıza vaatlerde bulunarak onu derinden etkilemektir:

> "Behiç'in tasavvur ettiği tatlı istikbâl vaadi şöyle bir şeydi: Mebrure'ye servetinin yarısını verecek, evlenecekler, hemen Anadolu'ya gidecekler, en güzel şehirde, en güzel çiftliği satın alacaklar, genç kızın babasını da arayıp bulacaklar, çiftliğe getirecekler, senelerce -yahut Mebrure ne kadar isterse- orada yaşayacaklar ve bu müteredd î, ahlâksız, düşkün İstanbul muhitlerinden uzaklaşacaklar... Ah, mükemmel, mükemmel. Mebrure bu vaade elbette pek sevinecekti, her cihetten istediği şeyleri reddedemezdi, kabil değil, kabil değil... Ve şayet Behiç'in bu vaatlerine inanmazsa, ona şimdilik bazı küçük maddî teminat, hattâ bir mukavele, hattâ mühürlü bir kâğıt veya ona benzer bir şey verebilmek kolaydı." (SK, 119)

Mebrure otomobilde Behiç'in vaatlerini dinlediğinde ikna olup olmadığına dair bir tepki vermez, bu konuyu başka zaman konuşmak istediğini söyler. Daha sonra Nevin Mebrure'ye Behiç'le evlenmesini teklif eder, Mebrure'nin düşünmek için zaman istemesine ve tereddütlerine rağmen kabul etmiş gibi sevinç gösterilerinde bulunur. Nazmiye Hanım da oğlunun Mebrure'yi aldatmasına engel olmak yerine destek olmayı tercih eder ve iltifatlarla Mebrure'yi yumuşatmaya, kalbini kazanmaya çalışır. Nazmiye Hanım Mebrure'yi mahcup eden iltifatlarında samimi değildir ve niyeti gösterdiği yakınlık ile Mebrure'yi Behiç'e daha çok yaklaştırmaktır. Mebrure'nin o gece Behiç'le evlenmeyi çeşitli bakımlardan uygun bulması bu sözlerden de etkilendiğini

düşündürmektedir. Behiç'in aldatma çabaları Mebrure üzerinde kısmen etkili olmuş, genç kız onun kötü alışkanlıklarından vazgeçmeye çalıştığına inanmaya başlamıştır. Ancak bu aldatmanın güvensizlik üzerinde doğrudan etkisi romanda görülmez.

Peyami Safa'nın ikinci romanı ***Şimşek***'te aldatma bir davranış olarak değil bir kişilik özelliği olarak yalancılıkla yakından ilişkili olarak yansıtılır. Romanın birincil kişilerinden olan Sacid bu kötü özellikleriyle insanlar üzerinde etki sahibi olur ve olayların seyrinde rol oynar.

Pervin ile Sacid'in tanışıklıkları üç yılı geçmiştir. Bu zaman zarfında Pervin'in Sacid ile cinsel zaafları sebebiyle mahrem ilişkileri olmuştur. Bununla beraber Pervin Sacid'i iyice tanımıştır:

> Pervin biliyor ki Sacid icabında yalan söyler, aciz görünür, insanı şaşırtır, aldatır, kendini sevdirmek için silahlarını gizler; şimdi de böyle; Pervin'in isyanından korktuğu için mazlum, uysal görünmeğe çalışıyor. Pervin, Sacid'in huylarını yeni öğrenmiyor. Kaç senedir hep o adamdır; dessas, mağrur, sinsi, kalleş, sahte mahlûk; diline inanmamalı. (Ş, 100)

Sacid'in aldatma konusunda çeşitli yöntemleri olduğunu bilen Pervin onun sözlerine inanmamaya karar verir. Bu durumda aldatma hem güven yıkan hem de güvenmeme kararını doğuran bir davranış olarak sunulmuştur.

Aldatılma sezisi güvensizlik yaratmakta ve bu da huzursuzluğa neden olmaktadır. Peyami Safa ***Bir Akşamdı*** romanında başkişi Meliha üzerinden aldatma temini güvensizlik ve huzursuzluk oluşturma işleviyle ele almıştır. Bu sayede olayların gelişmesi mümkün olur. Meliha, Kâmil'in "müşterek hayat vaadi" üzerine İzmit'ten ayrıldıktan sonra evlenmeyi ister. Fakat Kâmil Meliha'ya iyi muamele etmesine rağmen nikâh için herhangi bir gayret göstermez. Bu durumda Meliha zaman geçtikçe vaadini yerine getirmeyen Kâmil'e karşı güvensizlik duyar ve aldatıldığını düşünür:

> — Beni aldattın, Kâmil!.. Sen bana müşterek hayat vadettin! Müşterek hayat! Bu ne demek bu?
>
> — Beraber yaşamak. Yaşıyoruz işte, beraber yaşıyoruz.
>
> — Fakat bu... Bu gayri meşru.
>
> — Meşru olabilir.
>
> — Ne zaman, Kâmil?
>
> — Münasip bir zamanda.
>
> — İnanmıyorum, korkuyorum, Kâmil... Aldatıldığımı zannediyorum, Kâmil... (BA, 94)

Meliha ısrarla birlikteliklerini meşru kılmak istediğini, bunu kendisine Kâmil'in vaadettiğini söyler. Genç kadın, hayal kırıklığını ifade ederken bu sürecin her ikisi için de bir imtihan olduğunu düşünür:

> — İnanmıyorum, Kâmil korkuyorum, aldatıldığımı zannediyorum. Sen ve ben imtihan geçiriyoruz. Benim bir budala, senin bir alçak olup olmadığımız anlaşılacak.
>
> Kâmil verdiği sözü inkâr etmiyor, peki, müşterek ve meşru hayat, peki. Fakat savsaklıyor. (BA, 95)

Meliha Kâmil'in erteleme davranışı üzerine meşru yaşama konusunda aldatıldığını hisseder ve güvensizliğe kapılır. Bu durum onu huzursuz etmektedir. Güven kaybını açıkça ifade ederek Kâmil'in kendisini temin etmesini ister. Kâmil, şüphenin gereksiz olduğunu düşündürecek masum bir tavır takınarak Meliha'nın duygularını yönlendirir ve onu aldatır. Bu aldanmada Meliha'nın güvenme ihtiyacının etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Kâmil yalnız Meliha'yı değil çevresini de aldatmaktadır:

> Kâmil'in bir Fransız kadınıyla evli olduğunu o muhit biliyordu; fakat harp çıktı. Ailesini görmek için Fransa'ya giden Bert İstanbul'a dönemedi, orada kaldı. Kâmil'in Bert'i unutabilmesi için iki sene kâfi imiş. Ondan sonra her sorana Kâmil Bert'le alâkası olmadığını gösterir tavırlar yapıyor, meseleyi az bilenlerde bir talâk fikri uyandırıyordu. Kâmil'in vaktiyle bir kere evlenmiş olduğunu bilmeyenler de çoktu, çünkü o zaman da Kâmil sessiz evlendiği gibi uzaklara karşı aksini de söylüyordu. (BA, 158)

İzmit'teki konuşmaları sırasında Meliha Kâmil'e evlendiğini duyduklarını söyler ama Kâmil bunu onaylamaktansa geçiştirir. Dört senedir görmediği karısı Bert ile boşanmış olduğunu zannettirecek hâl ve tavırlarda bulunarak bu evlilikten haberdar olan muhitini aldatır.

Bert İstanbul'a döndüğünde Meliha ile karşılaşır ve iki kadın büyük bir şaşkınlıkla aynı adamla evlenmiş olduklarını öğrenirler. Kâmil her ikisine de çeşitli teminatlar vererek kendisini derhâl terk etmelerini önler. Hem Bert'e hem de Meliha'ya "yegâne zevcemsin" yalanını söylerken oldukça samimi olan Kâmil, Meliha'yı teskin etmeye çalışırken önceki güvensizliklerine ve kendisinin bunları nasıl aştığına işaret eder:

> — Bana da bir kere daha itimat et. Bu sefer aldanmayacaksın. Birinci itimadında yanıldın mı? Evlenmemizden bile şüphe ediyordun. Bu şüphen doğru çıkmadı. Ben sana vaadimi yaptım. Yalnız... Mazide gizli bir vak'a... Hepsi bundan ibaret... Hem söyleyemezdim de Meliha... O günlerde çok buhran içindeydin...

Sıcak bir rüzgârla yaklaşan dudaklar.

— İtimat et. Bir buse.

— İtimat et.

— O şimdi başka bir apartmanda oturacak... Sonra her şeyi halledeceğiz... Belki memleketine gidecek... Bakalım... Hülâsa ne istersen o olacak... (BA, 184-185)

Meliha büyük bir güven kaybı yaşamasına rağmen Kâmil'e yine de inanmak ihtiyacındadır. Fakat inanamayacaktır, çünkü Kâmil kaybettiği güveni kazanmak için gerekli gayreti göstermez ve taahhüdünü yerine getirmez. Dolayısıyla Kâmil, Meliha'yı yine aldatmıştır. Kâmil Cevat'a "çok şey vadetmediğini" söyler ancak örtük vaatlerin daha büyük beklentiler oluşturduğunun farkında değildir.

Peyami Safa beşinci romanı ***Cânân***'da aldanma temini oldukça ilginç bir şekilde işler. Romanın başkişisi Lâmi'nin hatalı kör güveni sebebiyle kolay aldatılmaya açık olması ve aldanmaya istekli olması yazarın kör güven konusundaki eleştirel tutumunu da yansıtmaktadır. Yazarın sözünü emanet ettiği Selim, Lâmi'ye Cânân'ın kendisini mutlaka aldatacağını, çünkü ikbalperest bir kadın olduğunu anlatır. Lâmi Cânân'ın kendisini sevdiğini söyleyerek buna karşı çıksa da Selim, Cânân'ın Lâmi ile evlenmesinin de ikbal hırsı ile yapılmış bir plan olduğunu açıklar: Bu evlilik sayesinde Cânân âşıklarını büyük fedakârlıklara zorlayabilecek, dedikodulardan da uzak kalacaktır. Lâmi'nin inanmakta zorlandığı bu fikirlerle aklı karışır ve eve gidip karısıyla konuşmayı dener.

Cânân yeni bir köşke taşınmak istediğini anlatırken Lâmi konuşmak istediği önemli konuyu unutmakta, tasarladığı sözleri söyleyememektedir. Orhan Bey meselesini konuşmaya başladıklarında karı koca tartışırlar. Cânân sitemli bir tavırla kocasına yalanlar söyler. Neticede Cânân'ın cazibesine dayanamayan Lâmi bir kere daha mağlup olur:

Hâlâ tereddüt ediyordu, hâlâ bilmiyordu, anlamıyordu: Bu kadın yalan mı söylüyor, doğru mu? Fakat, ne olursa olsun, garip birşeye dikkat etti: Cânân'ın öfkesi güzel birşeydi. Onun böyle kendisine hakaretle, hakimane, hırslı söz söyleyişinden Lâmi haz duyuyordu. Genç kadının onu iterek, sürükleyerek odadan çıkarmasını istiyordu. Cânân tarafından böyle tâ'zîb, tahkir edilmekte nihayetsiz bir zevk vardı. Bu tılsımlı kadın karşısında erkekçe iradesinin kötürüm olması Lâmi'nin hoşuna gidiyordu.

— Peki... Cânân... kızma... çıkıyorum! dedi. (...)

Kocası dışarıya çıkınca, genç kadın, bir aynanın önüne gitti, saçlarını düzeltti ve kendi kendine bakarak, şeytanca gülümsedi: Bir saat evvel, kocasının öfkeli yüzünü

> gördüğü zaman, bir fırtına kopacağını tahmin etmiş, fakat Lâmi'den evvel davranmış, onun bütün cesaretini kırmış, zavallıyı tekrar, bir daha aldatmıştı. Kendi muvaffakiyetine gülüyor, kocasının çocukluğuna gülüyor, münakaşalarda Lâmi'nin ciddiyetine, kendi sahtekârlığına ve aktrisliğine gülüyordu. Aldatmak, tatlı şeymiş, hakikaten. (C, 169-170)

Cânân Lâmi'nin kendisine "çocuk gibi itaat etmesini" evliliklerinin başında şart koşmuş, Lâmi de bunu seve seve kabul etmiştir. Her gün çorap giymek gibi karısının en basit işlerini dahi Lâmi yapar, ona bir köle gibi hizmet etmekten zevk alır. Cânân'la ilişkisinde öz saygısını yok sayan Lâmi karısına karşı mazoşist bir hâl içindedir ve bu hâl onun itiraz etmesine engel olduğu gibi aldanmaya daha eğimli olmasına neden olur.

Peyami Safa'nın aldatmayı güven sarsıcı bir işlevde kullandığı bir diğer romanı ***Fatih-Harbiye***'dir. Fatih ve Harbiye yaşantısı arasındaki bocalamasını ifade etmek üzere aldatma davranışı başkişi olan Neriman tarafından ortaya konur. Neriman Darülelhan'dan birlikte çıktıkları Şinasi'den Beyazıt tarafında oturan bir arkadaşına misafirliğe gittiğini söyleyerek Vezneciler'de ayrılır. Şinasi, Beyazıt meydanına geldiğinde Neriman'ın Fatih-Harbiye tramvayını heyecanla beklediğini ve geldiğinde de aceleyle bindiğini görür.

Neriman'ın Beyazıt'a gitmediğine önce şaşıran Şinasi bir kahvehaneye oturarak durumu düşünmeye başlar; "Ne yapmak lazım?" sorusunu kendisine sorarak Neriman'ın neden kendisini aldattığını anlamaya çalışır.

> (...) vaktiyle ona tabii görünen, fakat şu anda yeni bir mana ile harekete gelen birçok şeyler hatırlamaya başladı: Neriman'ın Darülelhan'a uğramadığı günlerin sıklaşması, evine geç gidişleri, tuvaletine verdiği ehemmiyetin artması, Şinasi'yle konuşurken sesine dolan asabi titremeler ve bunun gibi, teferruatı unutulan, fakat yekûnunun intibaı kuvvetli bir surette hatırlanan küçük küçük birçok hadiseler kendi kendilerini hatırlatıyorlardı. Son zamanlarda bütün bu farklara dikkat eden Şinasi, aramak yorgunluğuna karışan gizli bir korku ile her hadiseyi ayrı ayrı eşelemekten çekinmişti. (FH, 10)

Bu hatırladıkları Şinasi'nin başlamak üzere olduğu muhakemesini sık sık böler: "Mademki ben Neriman'ın değiştiğini çoktandır fark ediyordum..." Kendine yönelik bu yargı Şinasi'nin Neriman'ın aldatışından kendisini sorumlu tuttuğu şeklinde anlaşılabilir. Neriman'a güvenin daha önceden beri gizli gizli zarar gördüğünü fakat bunu Neriman'ın kendisini kandırdığı bu ana kadar görememiş olduğunu anlayan Şinasi "sessiz ve hareketsiz mücadelenin bütün vekarını taşımak isteyen" (FH, 11) mizacı gereği bu durum için bir şey yapmamaya karar verir.

Neriman Fahriye'yle Beyoğlu'na çıktıklarında Macit'i görmeyi umar. Genç adamı bir pastanede bulurlar. Macit genç kızları hoş karşılayarak dokuz gün sonra Perapalas'ta gerçekleşecek bir baloya davet eder. Neriman o dakikadan sonra bu baloya gitmenin yolunu aramaya başlar. Onu en çok para meselesi düşündürür. Babasına önceki ay yüklü masraf çıkarmış olan genç kız, bu balo için babasını nasıl ikna edeceğine karar vermeye çalışır:

> Neriman, sımsıkı, açılmamak üzere kapanmış imkân kapılarının hepsini kurcalıyordu. Bu baloya muhakkak gitmesi lazım. Saydı: Dokuz gün var.
>
> Son hadisenin fena tesirini silmek, babasının itimadı-nı yeniden kazanmak, onun zaaflarını yeniden uyandırmak için bu müddet ona kafi göründü. (FH, 32)

Neriman, güler yüzlü muamele ve hizmet ederek, hizmetçi Gülter'e yemek hazırlığında yardımcı görünerek "babasına yaranmak için bir fırsat arar." (FH, 38) Fakat Faiz Bey'in kızındaki değişikliğin sebebine dair "ihtiyatkâr" şüphesi onu aldanmaktan korur. Akşamın ilerleyen saatlerinde baba kız arasında geçen Doğu-Batı tartışması yüzünden sıkılırlar. Ertesi sabah Neriman babasının ona yaptığı bir şakadan yararlanarak Faiz Bey'i aldatmayı dener:

> Onda arzular var, onda yaşanacak seneler daha çok ve istikbalin vaatleri daha zengin. O daha kuvvetli, hatta karşısındaki ihtiyarın bu küçük vicdan azabından nasıl istifade edebileceğini düşünecek kadar hain tasavvurlar beslemeye cür'et ediyordu. Bunun için, babasına karşı gücenmiş ve kederli görünmeye karar verdi. Bu taze ihtiras, gayesine doğru, dişi bir canavar çevikliğiyle atlarken ezeceği ihtiyar kalbe tamamıyla kayıtsızdı. Belki o an için. (FH, 49)

Neriman babasına üzgün görünerek onun kendisine karşı şefkatini suistimal etmeye karar verir. Faiz Bey kızının bu hâlinden etkilenir ve gönlünü almak ister. Neriman'ın babasına karşı söz konusu aldatma davranışı Faiz Bey'in kızına olan güveni üzerinde belirgin bir olumsuz etki yapmaz. Çünkü Faiz Bey kızının ihtiyaç ve beklentilerini anlamış, baba şefkatiyle ona yardımcı olmaya çalışmıştır. Fakat Neriman'ın baloya gitmek istemesine Şinasi'nin refakatini şart koşarak izin veren Faiz Bey, kızının buna rağmen tatmin olmadığını hissettiğinde güvensizliğe kapılır.

2. 1. 2. 8. Bencillik

Bencil davranış muhatabın çıkarlarını kollamadığı için güven ile ilişkisizdir. İş, düşünce ve his birliğini bozarak muhatabı güvensizliğe yöneltir. Peyami Safa'nın

bencilliği güvensizlik oluşturma işleviyle ele aldığı ilk romanı ***Bir Akşamdı***'dır. Romanın birinci dereceden kişisi Kâmil'in bir karakter özelliği olarak bencillik olayların gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir.

Kâmil hayatı sadece kendi istediği şekilde yaşamak isteyen, bunun için hiçbir sosyal sınırlamaya riayet etmeyen biridir. "Kafasını harislerin maceralarıyla dolduran" (BA, 43) Kâmil, onlar gibi büyük işler peşinde koşarken hâlin gerekliliğine göre sosyal kurumlara da dâhil olur. Bert'i severken onunla evlenir ancak eşinden uzak kaldığı senelerde de metreslerle yaşamakta bir mani görmez. Yalnız kendi hazları için kadınlarla geçici ilişkiler kurabilen Kâmil, Bert'in çocuk isteğine de aynı bencillikle karşılık verir:

> Kâmil Fransa'da bir zevcesi olduğunu unutmaya kendini alıştırmıştı. Kalpte metres veya zevcenin ne farkı var? diye düşünüyor Kâmil; o bırakılan ve unutulmaya çalışılan kadınlarla Bert arasında fark olmadığını tasavvur edince Kâmil için bu ayrılığın bir yeniliği kalmıyordu. Ya Selçuk? diyeceksiniz! Kâmil'in babalık fikirlerini vaktiyle öğrenmiştik. Sonra bu çocuğun doğmasını Kâmil'den ziyade Bert istemişti. Bir çocuk sahibi olduğuna teessüf edebilecekleri ilk gün, bunun mesuliyetini üstüne almamak şartiyle, Kâmil Bert'in istediğini yaptı. Şimdi kendini mesul bulmuyor. (BA, 158)

Kâmil bir çocuğun sorumluluğunu üstlenmek istemez, bütün sorumluluğun Bert'e ait olması şartıyla Bert'in anne olmasına izin verir. Bu bencil tavrı Kâmil'in eş ve baba olarak güvenilemez olduğunu gösterir.

Peyami Safa'nın ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında da bencillik bir kişilik özelliği olarak yer alır. İkinci dereceden bir kişi olan Necmiye Hanım yalnız kendisini düşünen, insanlardan nefret eden, cimri biri olarak sunulur:

> Benim bir teyzem var, ihtiyar, senden ihtiyar; cimri, senden cimri; Müslüman, senden Müslüman; fakat hain. (MNK, 69)

Ölümünden kısa süre önce yanında kalan Nilüfer'e onun annesi olan Nazmiye ile kendisinin yetiştirilmesi sırasında uygulanan ikilik ve eşitsizliğin kendisini insanlardan uzaklaştırdığını anlatmıştır. O zamana kadar hem Ferit hem de Nilüfer'in gözünde Necmiye Hanım bencil kişiliğiyle nefrete ve güvensizliğe layık görülür.

Aynı romanda Ferit ve Selma arasında da bencilliğe dayanan bir fikir ayrılığı yaşanır: Ferit Madam Suzy'nin evinde genç kızı merdiven aralığına çağırıp aniden kucaklayarak öpmek ister. Bu haşin tavrı sebebiyle Ferit'ten kaçan Selma dışarı çıkar. Ferit ona yetişir ve bir pastaneye otururlar.

Selma kızardı. Bu da onun rengi değildi. Şimdi de dudakları titriyordu. Bir de gözleri yaşarırsa, Ferit için bu ahmak başı kesip kapının önüne bıraktıktan sonra, bu güzel vücudu kucaklayarak Saim'in odasına atmaktan başka bir hayal kalmıyordu.

Kız yutkundu ve mırıldandı:

— Niçin böylesin Ferit?

Sesi gözyaşlarıyla ıslaktı. Ferit de uzun bir tereddütten sonra, daha ziyade bir müdafaa ihtiyacı içinde sordu:

— Niçin bu ruju sürüyorsun? Dudaklarının kiraz olmasını isteyen sen değil misin?

— Bende ondan başka bir şey yok mu?

— Ne gibi?

— Bende ... Bir ruh yok mu?

Ferit bu sualin hizasına kadar zekâsının kamburu çıkmadan eğilemezdi. Ruh, ruh ...

— Fakat sen ve bütün kadınlar, bize evvela ruhunuzu değil, bacağınızı gösteriyorsunuz.

— Ferit, rica ederim … (MNK, 79)

Ferit, Selma'yı kaba ve tacizkâr bir tarzda öperek genç kızın isteklerini, duygularını ve hatta ruhunu görmezden gelmiş yalnız kendi cinsel arzularının tatminini hedeflemiştir. Ferit'in bu tavrı Selma'nın güvenini ihlal etmiştir.

2. 1. 2. 9. Gizlilik, Kapalılık, Gizem

Açıklık, şeffaflık nasıl güven veriyorsa; gizlilik, kapalılık da güvensizlik verir. Peyami Safa'nın bir güvensizlik hikâyesi içeren romanı ***Şimşek***'te bu tem güvensizliği besleyici işlevi ile yer alır. Sacid ile eve geç geldikleri için Pervin'e olan hüsnüzannı tamamen tükenen Müfid, barışmak için ısrar eden karısına sert bir ültimatom verir:

— Kendimi müdafaa etmemeli miyim? Müfid?

Müfid'in başı ve omuzları sallandı. Ağzından garip yutkunuşlarla, ince, zayıf, güç anlaşılır bir ses çıktı:

— Muktedir değilsin.

Kadın korkarak sordu.

— Ne biliyorsun?

Müfid vaziyetini değiştirmeden cevap verdi:

— Biliyorum.

Sesi kat'iydi.

Kadın biraz cesaretle ısrar etti:

— Ne biliyorsun?

— Beni sen istintak edecek değilsin.

— Öyle ise sen beni istintak et!

— Hacet yok.

— Demek... o kadar eminsin?

— Evet.

Müfid, daha kat'î bir şive ile ilave etti:

— Ancak itiraf edebilirsin. İtiraf etmek istemiyorsan derhal yanımdan çekil!

Pervin'in parmakları çözüldü ve eli Müfid'in başından omuzlarına doğru kayarak düştü. (Ş, 145-146)

Kocasının bu sözleri üzerine Pervin çekilmek zorunda kalır. Aralarındaki bu konuşma ayrılıklarının da ilk aşamasını sağlar. Zira Pervin'in sessiz kalıp uzaklaşması Müfid'in şüphelerinin haklı olduğunun delili durumundadır, bu ise Müfid'in güvenini yok eder.

Peyami Safa ***Mahşer***'de kapalılığı bir kişilik özelliği olarak güvensizlik telkin etme işleviyle ele almıştır. İkinci dereceden bir kişi olan Mahir Bey kapalılık ve sinsilikle özdeşleştirilerek anlatılır. Başkişi Nihad'ın onun hakkındaki ilk intibaları şöyledir:

(…) ev sahibi, Nihad'ın handa gördüğü zayıf adam, önünden geçiyordu. Dişlerinin bir köşesine iliştirilmiş yaldızlı sigara, çenesine doğru sarkmış, yürürken etrafa sinsi bir dikkatle bakıyor, içinden pazarlıklı adamların sun'i tebessümüyle gülüyordu. Nihad'a rastlıyan gözleri onu tanımadı. Geçti. (M, 42)

Sunilik, içten pazarlıklı olma ve sinsilik gibi gizliliğe atıf yapan sıfatlarla tasvir edilen Mahir Bey bu hâlleriyle Nihad'a güvensizlik telkin etmektedir. Nitekim "Mahir Bey'le sokakta veya apartmanda karşılaştıkça, ona selam verirken, gizli tehlikelere karşı hissedilen ürpermelerle âdeta titreyen" (M, 73) Nihad bu güvensizlik sebebiyle Mahir Bey'den korkmaktadır.

Gizliliğin güvensizlik telkin etme işlevi gördüğü bir başka Peyami Safa romanı ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'dur. Eczaneden konağa dönen hasta genç Paşa'nın yatak odasından konuşma sesleri duyar. İçeri girdiğinde Neriman, annesi ve Paşa'nın sustuklarını fark eder ve bu onu çok rahatsız eder:

Paşa'nın çapaklı sesi. Nüzhet'in dizlerinde sinirlilik. Nurafşan'ın gözleri, aynalı dolap kapısının gıcırtısı. Ve bu ses, bu dizler, bu gözler, kapı, gizli şeylerin diliyle bana neler söylüyorlar! Bazan etrafımızda o kadar esrarlı bir hâdise olur ki ince teferuatına kadar bunu sezeriz, fakat hiçbir şey idrak etmeyiz; ruhumuzun içinde ikinci bir ruh herşeyi anlar,

> fakat bize anlatmaz, böyle korkunç işaretlerle bizi muammanın derinliklerine atar ve boğar. (DHK, 41)

Kendisi odaya girince konuşmaların kesilmesi konuşulan konunun kendisinden gizlendiğini düşündürür ve bu gizlilik de güvensizlik oluşturur. Bu güvensizlik romanda gencin konağa ve içindeki insanlara yabancılaşma hissi ile okura yansıtılmıştır.

Gizliliğin güvensizliği beslemesinde yol açtığı değersizlik algısı da etkili olabilir. ***Fatih-Harbiye*** romanında böyle bir durum kuşak çatışması ile koşut olarak ele alınmıştır. Romanda Şinasi ile birlikte Doğu kültür ve yaşantısını temsil eden Faiz Bey, seçici roldeki kızı Neriman'ın bir Batı yaşantısı olan Perapalas'taki baloya gitmesine izin verir. Ancak babasının baloya Şinasi'yle beraber gitmesini şart koşması Neriman'ı mutsuz eder. Faiz Bey kızının baloya gideceğine neden sevinemediğini anlayamayarak kendisinden bir şeyler gizlediğini düşünür:

> Faiz Bey de Neriman'da hala tatmin olunmamış bir iştiyak seziyor ve anlamıyor, kendi kendine düşünüyordu: "Ne istiyor? Baloya gitmekten başka bir arzusu mu var? Bu semtte oturmak arzu etmiyor mu? Şinasi'den başka birine mi temayülü var? Kim olsa gerek bu? Şinasi bilir mi acaba? Ne düşünüyor o? Bana niçin bir şey söylemiyor? İkisi de bana ehemmiyet vermiyorlar mı? Benim aleyhimde mi düşünüyorlar? Ben onlara karşı vazifemi yapmıyor muyum? Balo müsaadesini verdiğime hata mı ettim? Haberim olmadan birçok vak'alar mı cereyan ediyor?" (FH, 79)

Neriman baloya gitmek istediğini söylemiş, fakat Macit ile birlikte olmak istediğini saklamıştır; baloya gidemeyişini ise masraf mecburiyeti ile açıklamıştır. Faiz Bey kızını memnun etmek için para kaynağı bulmayı üstlenir ve kızını baloya göndermeye niyetlenir. Neriman'ın sorununa uygun çözümü bulduğunu düşündüğü için onun memnuniyetsizliğini gizli niyetleri olduğu şeklinde yorumlayan Faiz Bey, kızının kendisine değer vermediği için bu gizliliğe yöneldiğini düşünerek üzülür:

> Ve beyaz kaşlarının üstünde alnı buruşuyordu. O da kızının kendisine karşı sevgisinden şüphe ediyordu; o da, hodgam bir evladın aç iştiyaklarını fedakarlıklarıyla doyurmanın azabını çekiyor ve mes'uliyetini kızına atfediyordu.
>
> İnsan genç, pek genç olabilir. Fakat bunların hepsini veya çoğunu yaptırmak için bir ihtiyar kalbine teklif edilen bu fazla azabı çok insafsızca, zalimane buluyordu. (FH, 79)

Neriman'ın ne gizlediğini bilmediği için iyi niyetini suistimal ettiğini hisseden Faiz Bey güven kaybı yaşar.

2. 1. 2. 10. Kontrol, Güç, Baskı

Muhatap üzerinde baskı kurmak güvenmeyi ve güvenilmeyi olumsuz etkilemekte, ilişkide güvensizliği teşvik etmektedir. Peyami Safa, ***Şimşek***'te bu temi romanın başkişisi ve karşı gücü konumundaki kişinin ilişkisinde gerilimi sağlamak üzere kullanmıştır.

Müfid, köşkte beraber yaşamalarından herhangi bir memnuniyeti olmamasına rağmen Sacid'in "tahakküm delisi" (Ş, 25) tabiatı yüzünden kendisi ve eşinin özgürce hareket etmelerine izin vermeyeceğini düşünmektedir. Sacid'in bu tahakküm isteği Müfid'in gözünden karanlık, azametli, ürkütücü bir servi tasviri ile şöyle sunulur:

> Sacid'in gurur anlarındaki şekli, Müfid'in muhayyilesinde her zaman bir servi hayaletiyle karışırdı; dayısının bu gurur anlarını hatırladıkça, Müfid'e, gözlerinin önünde bir servi gibi dik, sert, bir servi gibi uzun, yüksek, bir servi gibi karanlık, meş'um, siyah bir gölge teşkil ettiğini görür ve düşünürdü ki, dayısı, daima iştahlı ve aç gururunu doyurmak için başkalarının mutavaatına muhtaçtır, başkalarının küçüklüğünden kendi azametine gıda alır; bunsuz duramaz, bunsuz yapamaz, bunsuz yaşayamaz (…) (Ş, 25)

Sacid'in bu tutumu muhatapları ile arasındaki güç dengesini kendi lehine bozar. "Başkalarının küçüklüğünden" beslenen bencil bir adamın başkalarının istek, ihtiyaç, beklenti ya da çıkarlarına karşı duyarlı olacağına dair bir hüsnüzanna sahip olamadığı için Müfid'in Sacid'e güvenmediği anlaşılmaktadır.

Müfid bu servi benzerliğini[15] hastalığının en ağır bir zamanında Sacid'i gördüğünde de hatırlar. Bu anda Sacid'e karşı Müfid'in güvensizliği hayli derindir. Öyle ki Müfid, "Ölüm bu adamdır. Beni o öldürdü. Zaten bana hep servi hissini verirdi." (Ş, 237) şeklindeki düşüncesiyle ölümünden Sacid'i mesul tutar.

---

[15] Müfid Sacid'in tahakkümünden kurtulduğunda servi imgesinden de kurtulur. Dayısı ve karısının ihanetini gördüğü gece vücuduna gelen iyilik sayesinde onların peşinden bahçeye çıkan Müfid'in orada Sacid'le karşılaşması genç adamın karakter gelişimi için önemli bir dönemeci simgeler:

> "Müfid gözlerini Sacid'e çevirdi. Ona daha iyi baktı ve sevinçle ürperdi. O da, evet, dayısı da korkuyordu. Sacid de nâme'mûl bir felâketi her an bekliyormuş gibi şaşkın, büyük, medhûş gözleriyle Müfid'e bakıyordu.
>
> Hasta, onu tepeden tırnağa kadar süzdü. Artık bu adam ona bir korku vermiyordu, artık bir servi hayaletiyle görünmüyor, hiçbir te' sir bırakmıyordu." (Ş, 273)

Sacid'in tahakküm isteği Pervin üzerinde farklı bir görünümdedir. Kadının cinsel zaaflarını kullanarak ona hükmeden Sacid, "her şeyi yapmaya muktedir" oluşu ile Pervin'i korkutmaktadır:

> O, Müfid'le bu evden çıkacak. Bunun hesabını yapmışlardı, kolay. Sonra? Sacid kızacak, ne yapar kızarsa? Pervin burada, birçok fena şeyleri bir anda hissederek titredi. O fena şeyler nedir? Birdenbire ona öyle geldi ki Sacid herşeyi yapmaya muktedirdir. Müfid de böyle söyler: "O herşeyi yapmaya muktedirdir." Yapabileceği en az şey, Müfid'e hakikati hissettirmektir. Bu bile müthiş! Pervin, Sacid'le münasebetini Müfid'in ebediyyen bilmemesini istiyor. (Ş, 42)

Burada Sacid'in bir bilgiyi ifşa etme imkânı sebebiyle Pervin üzerinde güç sahibi olduğu görülmektedir. "Her şeyi yapmaya muktedir" olması öngörülebilirliğini azalttığı için Sacid bu durumda Pervin için güvenemeyeceği biridir.

Peyami Safa'nın ***Mahşer*** romanında da baskı kurma, güvensizlik oluşturma işlevi görür. İkinci dereceden kişiler olan Mahir Bey ve Seniha Hanım, Muazzez üzerinde baskı kurar ve olay örgüsüne dolaylı etki ederler.

Muazzez daha önce reddettiği Alaaddin Bey'le evlenme işini Mahir Bey ve Seniha Hanım'ın yeniden gündeme getirdiğini fakat bu sefer baskı da yaptıklarını, bu yüzden tartıştıklarını Nihad'a anlatır:

> (...) Seniha ablam arkamdan koştu: "Senin yaptığını şımarık mahalle kızları yaparlar!" dedi. İşte ondan sonra aramızda.. fena bir münakaşa açıldı. O bana, ben ona, ağır sözler söyledik. Ben nihayet bağırdım: "Metresi olduğun adamın ben zevcesi olamam. Hep sizin menfaatleriniz için servetimi feda ettim, gençliğimi de veremem," dedim. Münakaşa kızıştı. Kocası geldi. Karısını kolundan çekti, yandaki odaya sürüklerken: "Gel!" dedi. "Münakaşaya hacet yok... Mecburdur!" dedi. Bu (Mecburdur!) sözü beni sabaha kadar uyutmadı. Neden mecbur olayım? Mecbur muyum? (M, 84)

Mahir Bey'in kendisinin Alaaddin Bey'le evlenmeye mecbur olduğu söylemesi Muazzez'i çok öfkelendirir. Küçüklüğünden yararlanıp servetini alan Mahir Bey'in onu bir de evliliğe zorlaması genç kızın güvensizliğini pekiştirerek onu gece boyunca huzursuz eder.

Bir Akşamdı romanında ise kontrol temi güvensizlikle ilişkili olarak aktarılır, ancak kontrolün hem sebebi hem de sonucu güvensizliktir. Tem bu şekliyle başkişi Meliha ve birinci dereceden bir kişi olan Kâmil arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Kâmil, hem karısını kıskandığı hem de -sonradan anlaşıldığına göre- Meliha ile evliliğinin

kendi özgürlüğünü kısıtlamaması için Meliha'yı evde tutmaya karar verir. Bu yüzden Kâmil, sevgisi ile tehdit ederek ve Beyoğlu'nun tekinsiz ortamını bahane ederek Meliha'yı evden yalnız çıkmamaya ikna eder:

> — Meliha... Bir küçücük şüphenin muhabbeti öldürebileceğini anlıyorsun değil mi? Sen masum olabilirsin. Bir kurdelâ parçası almak için Beyoğlu'nun şüpheli pasajlarından birine girersin. Onun üstünde randevu odaları da vardır. En mücrim ve en masum kadın aynı kapıdan içeriye girerler. Sen orada görülürsün ve bana haber verirler. Ben her zaman iyi bir muhakemeye mâlik olamam, ufak bir şüpheye düşerim ve bu beni kudurtur. Senin ve hiçbir insanın yalnız başına sokağa çıkmak veya bir mağazaya girmek hakkı münakaşa edilemez, fakat senin bu hakkınla benim şüphem arasındaki tehlikeli uçurumu ne ile örtelim? Anlıyorsun. Değil mi? Eğer, bu evimizin içinde bir aile rahatlığı istiyorsak şu meseleyi halledelim.
>
> Gülümsüyorsun. Ne âlâ, demek ki sen, burada, benim senden bir şey istememe hacet bırakmadan hakikî vazifeni anlıyorsun, hem feda edeceğin hürriyetin kıymeti nedir? Aklına estiği zamanlar evinden dışarı çıkamamak. Beni daima yanında görmeye alışmak. Bu güç bile olsa güzel bir gaye için katlanılabilir. Sonra itiyat bu güçlüğü de izale eder. Bence aile bir mahbestir, fakat insan oraya seve seve girer, nasıl ki sevdiğimizin kolları arasına da seve seve atılırız, bu zincir bizi hiç de sıkmaz.
>
> Ve diğer nutuklar. Meliha bugün her şeyi kabul ediyor. Kadınlık mesleğine yeni başlayan bir kız için bu esareti kabul etmek güç değildir. "Ya sen?" diye de sormuyor, o kadar mütevekkil. (BA, 110)

Henüz on sekiz yaşındaki Meliha, tecrübesizliği yüzünden evliliğe ve eş olmaya dair doğru fikir ve tavırlardan uzaktır. Bu yüzden Meliha, Kâmil'in bu tahakkümüne herhangi bir itirazda bulunmaz. Anlatıcı Meliha'nın teslimiyetini mütekabiliyetin yokluğunu vurgulayarak ifade eder.

Kâmil'in "mahbesini sevdirmek şartıyla" Meliha'ya koyduğu bu sınırlama hem onun kişilik haklarına aykırı olduğu hem de karşılığı bulunmadığı için doğru değildir. Nitekim beraber de olsa katıldıkları ilk toplantıda Meliha, kendisi mahbesindeyken kocasının neler yaptığına dair şüphelere kapılır. Bu noktadan sonra Kâmil'in güvensizliği sebebiyle kurduğu tahakkümün kendisine karşı da güvensizlik doğurması kaçınılmaz olur.

Peyami Safa'nın otobiyografik izler taşıyan romanı ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda baskı temi başkişiyi dolaylı olarak etkileyecek şekilde birinci ve ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Erenköyü'ndeki köşkte misafir olan kahraman anlatıcı konumundaki genç bir gün yengesi ile Nüzhet'in tartıştıklarını işitir:

"Paşa'nın ona fazla sevgisinden dolayı her vakit ciddî duran yenge" (DHK, 57) kızına, hastalığının bulaşıcı olabileceği bahanesiyle gençten uzak durmasını söylemektedir:

> Benden bahsedilmediğine emin olmak için öteki ihtimallerin hepsini arıyor; fakat bir tane bile bulamıyordum; "mikrop" kelimesini hatırladıkça âdeta ismim söyleniyormuş gibi, ancak benden bahsolunduğunu anlıyordum. Pek mümkün ki, yengem Nüzhet'le benim aramdaki mesafeyi çoğaltmak için hastalığımın sirayeti ihtimalinden istifade ediyordu. (DHK, 68)

Hasta gencin anladığı üzere yengesi Nüzhet'in kendisi ile ilişkisini kesmesini ve Doktor Ragıp'la evlenerek iyi bir hayat yaşamasını istemektedir. Yenge, Nüzhet'i yönlendirmek için gencin hastalığı bahanesini kullanmaktadır.

Yengesinin kendisine karşı hep mesafeli davrandığını bilen genci bu konuşma güvensizliğe iter. Zira bulaşıcı bir hastalığa sahip olması Nüzhet'i kendisinden uzaklaştırabileceği gibi, sağlıklı olan ve Nüzhet'e gayet iyi imkânlar sunabilecek rakibi Ragıp'a da sürükleyebilecektir. Yengesinin bu yönlendirmeyle Nüzhet üzerinde güçlü bir etki oluşturabileceğini bilen hasta genç kendisine yönelik güvensizlikten rahatsız olarak konağı derhâl terk etmeye karar verir.

Biz İnsanlar'daki baskı ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'ndakine benzer rollerdeki kişiler arasında güvensizlik oluşturma işlevindedir. Baskı gören Nüzhet'in yerini Vedia, baskı kuran yengenin yerini Samiye Hanım, bu baskıdan dolaylı olarak olumsuz etkilenen başkişi rolünü de Orhan almıştır. Samiye Hanım Vedia'nın Rüştü ile evlenmesini ister. Vedia Rüştü'yle evlenmenin kendisi için çok yanlış olacağını düşünmesine rağmen yengesine hürmetinden ret cevabı veremez. Bu süreçte Orhan'la ilişki kuran, Orhan'a yakınlık duyan Vedia, yengesinin örtük ya da açık eleştirilerine maruz kalır. Samiye Hanım Vedia'nın Orhan'la görüşmesini istememekte, Orhan'ın hoşuna gitmeyen özelliklerini Vedia'ya göstererek genç kızın bu ilişkiden vazgeçmesini beklemektedir. Vedia yengesiyle arasında geçen mücadeleyi günlüğüne yazmıştır:

> "İlâhî yenge! Ben senin dilinin üstündekileri değil, altındakileri de anlıyordum. Para. Koca dediğin paralı olmalı. "Halimciğim parasız olsaydı..." Hayır, neden bahsetmedi ondan. Rüştü'nün parası olduğunu, Orhan'ın parası olmadığını da söylemedi. Ama hepsini düşünüyordu.
>
> "— Orhan Bey ne vakit çıkıyor seyahate? diye sordu.
>
> "— Bilmiyorum, dedim.
>
> "— Onun sol gözü biraz tuhaf bakıyor, dikkat ettin mi?
>
> "— Dikkat etmedim.

"— Şaşı gibi.

"Nasıl açsa bahsi? Ben susuyorum.

"— Bana mı öyle geldi?

"Susuyorum. Yengeme bu kaynana ağzı yakışmıyor.

"— Amcanın Hamburg'da bir kâtibi vardı, hep hazır elbise giyerdi, dedi.

"Orhan'da kusur arıyor. Bu sözü niçin söylediğini sormadım.

"— Ayıp değil, dedi, bazı insanlar giyinmesini bilmezler. Halimciğim bunları adam yerine koymazdı.

"Hah! Halimciğim çıktı ağzından. Ah ben yengemi ne kadar iyi bilirim. Bana: "Sen de Orhan'ı adam yerine koyma!" demek istiyor. Bu oyun bende ne fena tesir yapıyor, bilse. Aksine. Orhan'ı müdafaa edeceğim geliyor. Ağzımı açar mıyım hiç. Söylesin varsın.

"— Babıâli'ye yazdı, kâtibi değiştirtti! dedi.

"Az daha: "Bir esvap için mi?" diye soracaktım, ağzını açmadım." (Bİ, 386)

Vefat eden eşi Halim Bey'in yeğeni olan Vedia'yı kardeşi gibi sevip benimseyen Samiye Hanım genç kızın hayattaki tek yakınıdır. Bu yakınlık Samiye Hanım'a Vedia üzerinde bir otorite sağlar. Vedia, Rüştü ve Orhan arasında kaldığında tereddütlerinin bir kısmını da "yengesinin sözünden dışarı çıkamayacağı" (Bİ, 369) kabulü oluşturur. Zira Vedia, Samiye Hanım'ı evlenebilmek için şart olduğunu düşündüğü bir güvence olarak görmekte, yengesinin razı olmadığı bir evlilik sebebiyle böyle bir güvenceden mahrum kalmak istememektedir.

Vedia'nın Orhan'la ilişkisinin ilerleyerek onu sevmeye başlaması Seniha Hanım'ı kızdırır. İki kadın günlerce birbirleriyle konuşmadan veya birkaç kelime ile vakit geçirirler. Vedia Orhan'a yöneldikçe Samiye Hanım'ın örtük baskısı da artar. Bu durum Vedia'nın yengesine karşı güvensizliğini artırır.

Peyami Safa'nın ***Yalnızız*** romanında baskı daha şiddetli bir hâldedir. İkinci dereceden bir kişi olan Ferhat başkişi olan kardeşi Meral üzerinde baskı yoluyla etkili olmak ister. Bu durum aralarındaki güvensizliği artırarak Meral'in eylemlerini yönlendirir.

Feriha'nın İstanbul'a gelişinden sonra Meral'in tavır ve davranışlarına daha fazla dikkat eder. Babasını da sık sık Meral'e karşı uyaran Ferhat, Nail Bey'in evdeki yokluğu sebebiyle daha da serbest kalan Meral'e sözlü ve fiziksel şiddet uygulayarak onu kontrol altına almak ister:

— Bundan sonra, benden müsaade almadan, köşebaşındaki bakkala kadar gidemezsin. Yarın sabah bütün elbiselerini ve iskarpinlerini kilitleyeceğim.

> Meral cevap vermedi ve salondan çıktı. Yatak odasına koştu, kapıyı kilitledi ve pencereye doğru gitti. Camı açıp avazı çıktığı kadar haykırmak istiyordu. Elini şiddetle çarpan kalbinin üstüne koydu. Bir sandalyeye oturdu. Aman, bu Ferhat! Aman, bu vahşi! Aman, aman, aman! Boğulacaktım az daha. Ne fena oldum. Bittim, bittim. Her tarafım titriyor. Aman! Duramam artık bu evde ben. Bir dakika duramam. Ben bu deliye, hislerimin ipince ve karmakarışık hesabını nasıl veririm? Kendim bile içinden çıkamıyorum. Hayvan! Ne anlarsın sen bir kızın ruhundan? Kalbimin içinde balta ile ameliyat yapmak istiyorsun. Vahşi! Ben seninle ne konuşabilirim? Çıldırtacak beni. Duramam bu evde ben. Duramam bu memlekette. Hemen, hemen, hemen gitmeliyim. Banka defteri, birkaç elmas, ne varsa küçük bir çantaya doldurup gitmeliyim. (Y, 291-292)

Ferhat'ın bir süredir devam eden yasaklama ve yönlendirme çabasının en son ve en şiddetli sahnesinden sonra Meral, ağabeyinin kadın olduğu için kendisine çifte standart uyguladığını, Ferhat'ın yaşantısında istediği serbestiyi kendisinden esirgediğini, hem buna hakkı olmadığını hem de kendisine bu haksızlıkla zulmettiğini düşünür. Bu Meral'in Ferhat'a karşı güvensizliğini pekiştirerek derhâl evi terk etme kararını almasını sağlar.

2. 1. 2. 11. Beklentinin Karşılıksız Kalması

Peyami Safa'nın karşılıksız kalan beklentileri güvensizlik oluşturma işleviyle kullandığı ilk romanı ***Mahşer***'dir. Romanda bu tem başkişi ve yardımcı kişi arasındaki ilişkide görülür. Muazzez Nihad'la evlenmek üzere apartmandan ayrıldığında Nihad'ın maddi imkânlarının gayet kötü olduğunu bilmektedir. Yine de manevi değerleri, maddi değerlerin üstünde tutar ve yoksulluğu göze alarak Nihad'la hayatını birleştirir.

Nihad'ın durumu hakkında Muazzez'e tamamen açık bir şekilde bilgi verdiği, Muazzez'in de bu bilgilere rağmen tahammül edeceği konusunda Nihad'ı temin ettiği göz önünde bulundurulduğunda Nihad'da Muazzez'in ortak yaşamlarını metanetle sürdüreceğine dair bir beklenti oluştuğu anlaşılmaktadır. Ancak genç kadın birkaç ay sonra alışkın olmadığı şartlardan yorulur ve hastalanır. Bu vesileyle birkaç günlüğüne apartmana gitmek istediğini söyler ve tartışırlar:

> Nihad, sesini yükseltti:
>
> — Senin maksadın anlaşılmıyor Muazzez... Ben gayet sadeyim, gayet sade bir adam. Seni fenalıklardan korumak istiyorum. Kocanım, erkeğinim, etraflı düşünürüm,

diyorum ki Seniha Hanım, Mahir Bey, adi insanlardır, onlarla görüşmeyeceksin. Yahut bana onların adi olmadıklarını isbat et.

— Onlar, ne kadar olsa benim akrabamdırlar, benim rahata ihtiyacım var.

— Ben de sana diyorum ki, o akrabanı biz vaktiyle seninle birlikte reddettik ve senin ne kadar rahata ihtiyacın varsa, benim de var.

Muazzez sustu.

Nihad, bu galebesini te'kid etmek istedi:

— Hem tuhafıma gidiyor. Sen müşterek hayatımızdan soğumuş gibisin. Açıkça söyle. Gizli hisler çirkindir.

— Hayır, böyle bir şey yok.

— Peki.. burada, benim yanımda rahat edemiyor musun? İşlerimizi az çok yoluna koyduk. Nedir? Ne var?

— Bu evden nefret ediyorum. (M, 229)

Bu, karı kocanın ilk şiddetli tartışmasıdır. Muazzez apartmana gitmek için ısrar ederken Nihad oradan ayrılışlarının sebebine işaret ederek daha önceki ortak kararlarını hatırlatır. Ertesi sabah Muazzez'in bir mektup bırakarak gitmesi Nihad'ı derinden etkiler. Muazzez'in birkaç günlüğüne bile apartmana gitmek isteyebilmesini anlayamayan Nihad'ın Muazzez'in tahammülüne dair beklentisi karşılıksız kalır ve Nihad bu ayrılık sırasında ortak yaşamlarına dair tutumu ve samimiyeti hakkında Muazzez'e karşı güvensizliğe sürüklenir.

Karşılanmayan beklentilerin güvensizlik oluşturma işlevi gördüğü bir başka Peyami Safa romanı ***Bir Akşamdı***'dır. Başkişi Meliha ile birinci dereceden bir kişi olan Kâmil'in ilişkisinde bu temin etkisi görülür. Bert'in gelişi ile evden kademeli olarak uzaklaşan Kâmil, bu davranışı ile Meliha'da şaşkınlık, umutsuzluk ve güvensizlik oluşturmaktadır. Bir akşam Cevat'ın eşlik etmesiyle Muhsin Paşa'nın davetine katılan ve orada sarhoş olup Ferdi ile yakınlaşan Meliha, Cevat'ın yardımıyla eve geldiğinde fikirlerine güvendiği için ondan kendisine yardımcı olmasını ister. Meliha'nın Ferdi ile ilişkisinin "fena" bulan Cevat, genç kadını "kendi izzet-i nefsini çiğnediği" (BA, 205) konusunda ikaz eder.

Meliha Cevat'a açıkça artık ne erkeklere ne aşka ne de evliliğe güvendiğini söyler. Yazarın sözünü emanet ettiği kişi olan Cevat, Meliha'yı kendi öz saygısını çiğneyecek davranışlara sevk edenin Kâmil'in genç kadının beklentilerini karşılıksız bırakması sonucu yaşadığı güven kaybı olduğunu düşünür ve Meliha'nın düşüşünü "inanmak buhranı" dediği güvensizlikle açıklar.

Peyami Safa'nın beşinci romanı ***Cânân***'da karşılıksız kalan beklenti genelleştirilmiş güven üzerindeki olumsuz etkisi ile görülür. Roman kişileri bir meslek grubu ile olumsuz tecrübeleri sebebiyle bu güvensizliğe katkı sunarlar.

Şemsi kesilmeyen öksürükleri ve çarpıntılarıyla sürekli hastadır. Lâmi'yle görüşmek üzere Şakir Bey'in konağına gelen Bedia kardeşinin hatırını sorar. Bu esnada yanlarında Renknaz Hanım da vardır:

> — Senin çarpıntıların nasıl?
>
> — Berbat... Geçen gün yine doktora gittim, sinir diyor, ısrar ediyor, sinir doktorun kendisi. (C, 22)

Şemsi, başvurduğu doktorun mesleki yeterliliği sebebiyle kendisinde oluşan iyileştirme beklentisini karşılamadığı için doktora güvenini kaybetmiştir. Diğer iki kadın da kendi tecrübeleri üzerinden Şemsi'ye hak verirler:

> Üç kişi, ittifakla, doktorların aleyhinde bulundular.
>
> Şemseddin yemin ediyor ki, doktorlar kendisini eceli gelmeden öldüreceklerdir. Artık bu tedaviden bıkmış, usanmış, adam akıllı gözü yılmıştı: Kahve içmiyor, sigara içmiyor, çay içmiyor, dumanlı yerlerde oturmuyor, yokuş yerlerde yürümüyor, uzak yerlere yayan gitmiyor, merdivenleri ağır ağır inip çıkıyor, yine, yine çarpıntıdan, göğüs tıkanıklığından kurtulamıyor, yine içini hafakanlar boğuyor. (C, 22)

Doktorların her dediğini yapıyor olmasına rağmen Şemsi'nin bir türlü iyileşmemesi, sağlık beklentisinin karşılanmaması anlamına gelmektedir. Bu ise hem belirli bir doktora hem de bütün doktorlara yönelik bir hayal kırıklığı oluşturmaktadır.

Peyami Safa ***Fatih-Harbiye***'de de karşılıksız beklentileri güvensizlik oluşturma işlevi ile ele almıştır. Başkişi Neriman'ın beklentileri ikinci dereceden bir kişi olan babası ile çatışma sebeplerinden biridir. Neriman Faiz Bey'e Perapalas'taki baloya gitmek istediğini anlatır ama Şinasi ile evlenmesi beklendiği için Macit'le ilişkisini babasına söyleyemez. Faiz Bey ise Neriman'ın baloya gitmesine Şinasi'nin ona eşlik etmesi şartıyla izin verir. Neriman bu durumdan memnun olmaz:

> Neriman, babasına bakarak böyle düşünüyordu; ve hala ruhunun uzaklıklarına kaçan derin bir kinle babasını mazur görmek istemiyordu. Evet, şüphesiz onu seven bu ihtiyar bile karışık duygulu bir adamdı; bazan, kendisinde, bir baba şefkatinin zerresi bulunmayan ve içi kızı için garez dolu, korkunç bir düşmandı, düşmanların en korkuncu. Vakıa Neriman'ın bütün arzularına hak vermişti, yeni bir maddi fedakarlığı da kabul

> etmişti, fakat onun asla itiraf edemediği en gizli arzusunu ya anlamamış, yahut tahmin etmeye razı olmamıştı.
>
> Baloya bu tarzda gitmek Neriman'ın istediği bir şey değildi. Yanına bevvab gibi Şinasi'yi alarak, adeta sefertasıyla Perapalas'a gitmenin ne zevki vardı? Şinasi'nin haricinde bir mesele olduğunu anlamaya veya anlamış görünmeye yanaşmıyordu. Burada kızının arzusuna uzak duruyordu; burada tıpkı kızı gibi, eksiksiz ve tam Neriman gibi, hissedemiyordu, o halde onu anlamıyordu, o halde onu her şeyi kabul eden tam bir aşkla sevmiyordu.
>
> Neriman'ı bu kırdı. (FH, 78)

Neriman'ın babasına karşı bu öfkesi ve kırgınlığı, onun kendisini anlaması yönündeki beklentisinin karşılanmadığını düşünmesinden kaynaklanır. Neriman'ın beklentilerinin bir kısmının karşılanmamasının sebebi, genç kızın onları gizli tutmasıdır. Neriman babasından kendi ihtiyaç ve beklentilerini "anlamasını ve tahmin etmesini" de beklemektedir ve bunu yapmadığı için babasına olan güveni zarar görür. Bu güven kaybı Neriman'ın düşüncesinde koşulsuz sevginin yokluğu ile ifade edilmiştir.

Peyami Safa'nın ***Biz İnsanlar*** romanında da karşılanmayan beklenti temi güvensizlik oluşturma işleviyle bulunur. Romanın yardımcı kişilerinden Bahri uzaktan akrabası olan Vedia'yı sever. Vedia'yla yakınlaştıkları, kayıkla gezdikleri zamanlar olmuş; Bahri bunların birazında Vedia'nın kendisini sevdiğini hissetmiştir. Fakat hizmetçi İclal, Vedia'nın Rüştü ile nişanlanmak üzere olduğunu Bahri'ye söyleyince genç adam sarsılır. Vedia'ya karşı Orhan'ı uyarmak ister. Bir akşam koruda yürüyüş yapan iki genç adam Vedia hakkında konuşurken Bahri karşılıksız kalan beklentilerini şöyle ifade eder:

> "— Sevmedi. Öyle göründü ve öyle görünmesini de çok iyi bilir. Yahut galiba, öyle göründüğü zamanlarda hakikaten biraz seviyordu. Çünkü inandığım çok oldu. Orhan Bey. Fakat yalan. Galiba acıyordu bana... Çok merhametlidir. Teselli için mi yapıyordu, nedir... Çok düşündüm bunları... Artık yoruldum... Size o zamanlar rastlasaydım. Hiç bir şey istediğim gibi olmadı benim." (Bİ, 270)

Vedia'nın kendisine gösterdiği yakınlığı ihtiyaç duyduğu sevgi olarak yorumlayan Bahri, Vedia'nın kendisiyle beraber olacağı beklentisine girmiştir. Fakat kızın kararsızlığı ve nihayet Rüştü'yle nişanlanması ihtimali bu beklentilerini boşa çıkarır. Bahri bu olayların üzüntüsüyle o gece intihar eder.

Yazarın bir diğer romanı ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu***'nda karşılıksız kalan beklentiler kişisel değerlere dairdir. Başkişi olan Ferit'in Selma'yı taciz etmesi üzerine,

genç kız incinerek Ferit'ten ayrılır. Biraz sonra Ferit ortak arkadaşları Nedime ile karşılaşır ve Selma ile aralarında geçen hadiseyi ona anlatır. Nedime Selma'ya hak vererek Ferit'i ayıplar. Birkaç saat önce arkadaşlarıyla sohbet ederken Ferit hakkında konuşulanları ve Selma'nın tavrını aktarır:

> Muhtar senin Cyrenaique okulundan olduğunu söyledi. Anlamadık. Anlattı: Zevkten başka yaşama hedefi tanımayan eski bir Yunan felsefesi. Aristippus adını da ondan öğrendim. Seni hayvanlaştırdı. "Hiç bir şeye inanmaz" dedi, Selma itiraz etti; ve seni öyle bir tanrılaştırarak müdafaa etti ki, dinlemeliydin Ferit, şimdi utancından boğulurdun. Sen işe bak. Muhtar "görürsün" dedi ve başka bir şey söylemedi. Selma'nın bunu görmesi için birkaç saat geçmesi lazımmış. (MNK, 87)

Nedime'nin anlattıklarından anlaşıldığına göre Selma, Ferit'in zevkperest biri olmadığına inanır; onun ahlaki değerlere bağlılığına dair zan ve beklentilere sahiptir. Muhtar, Selma'nın Ferit'le henüz bir çatışma hâli yaşamadıkları için genç kızın hararetli savunusunu "Görürsün." diyerek önemsemez. Nitekim Nedime'nin de işaret ettiği gibi Selma, Ferit'in ahlaki davranacağı yönündeki beklentilerinin karşılıksız kaldığını görerek hayal kırıklığına uğrar. Bu durum genç kızın Ferit'e olan güveni üzerinde olumsuz bir etki yapar.

İncelediğimiz son roman olan ***Yalnızız***'da da beklentinin boşa çıkması güvensizliği besleyici bir işlev görür. Olay örgüsüne dolaylı etkide bulunan ikinci dereceden bir kişi olan Selmin, annesi ve dayısının Ferhat'la ilişkisine muhalefetine tepki olarak "aç adam" Haydar'dan hamile olduğu yalanını söyler. Haydar komünizmi yaymaya çalışan Bulgar asıllı biridir. Aile Selmin'in böyle bir adamla çok kısa bir süre içinde tanışıp hamileliğe varan bir ilişkiye girmiş olmasına çok şaşırır. Hizmetçi Hasibe'nin ihbarı ile köşke gelen polis Haydar'ı yakalamak üzere beklerken Selmin genç adama gizlice haber vererek kaçmasına yardım eder.

> Hasibe gidince, ağabeyim sofada duran Ayşe'yi çağırdı ve ona Selmin'i aramasını emretti. Besleme küçük hanımın yarım saat kadar evvel sokağa çıktığını söyleyince, ağabeyim kaşlarını çattı. Anladım. Selmin buradan çıkarken böyle bir şey hiç hatırıma gelmemişti. Ağabeyimi, henüz benden sakladığı yeni şüphesinde haksız bulmadım ve başımı sallayarak tasdik ettim:
>
> — Evet. Mümkün. Bize sezdirmeden gitti, yolda bekledi ve polisin tuzağını haber verdi ona.
>
> Ağabeyim ayağa kalktı, evvelâ kapı, sonra pencere, sonra teras tarafına döndü, nihayet eski vaziyetine geldi; bu dünyada bir adım atacak hiçbir istikamet kalmamış gibi kendi noktasının ümitsizliğine mıhlanarak yüzünü buruşturdu ve mırıldandı:

> —Acı!
>
> Çünkü Selmin'den ötekine giden kıyas yolu alabildiğine açılıyordu. Samim aynı derecede acı ihtimallerin hayaline dalmıştı. (Y, 97-98)

Selmin'in bu hareketi her iki dayısının da güvenini sarsar. Zira Haydar'ı polisten kaçırması varlığını ve yakınlığını iddia ettiği ilişkilerinin inanılırlığını artırmış, Selmin'in gayrıahlâkî bir ilişkiyi kolayca kurabilecek biri olduğunu ortaya koymuştur. Bu durum hem Selmin'in hem de akran ve arkadaş oldukları için -Samim'in zihninde- Meral'in ahlaki değerlerine yönelik beklentileri karşılıksız bırakmıştır.

Samim'e göre insanın ilki ebediyeti özleyen, ulvi zevkleri arayan; ikincisi ise bedeni hazların peşinde koşan, benmerkezci olan temel olarak iki farklı yönü vardır. Kişi hem bireysel hem de toplumsal yaşamını anlamlı kılmak için devamlı bir transandans yaşamalıdır (Y, 154-161). Aşkını "birinci Meral'in" üzerine konumlandıran Samim, sevgilisinin ben'ler mücadelesinde muzaffer olması için çalışmaktadır. Samim'in beklentisi Meral'in üzerindeki olumsuz tesirlere karşı koyarak ikinci Meral'i kontrol altına alabilmesidir.

> "Meral beni ümit verici bir dikkatle dinlemişti. Şimdi hatırlıyorum. Ve kendi kendime soruyorum. Buna rağmen son buluşmamızda ikincilerimize ihtiyacımız olduğunu niçin söyledi? Bu ısrarı şimdi bana endişe veriyor. Korkuyorum. Onu kıskacı içinde çırpındığı akrebin zehirlerinden kurtaramazsam bir sevgiliyi kaybedeceğim için de, isabetsiz tercihimin cezasını çekeceğim için de değil; onu insan tarihi boyunca devam eden bir ruh destanının muzafferleri arasında görmek imkânı varken, sırf dejenere muhitinin ve örneklerin tesiri altında ışığını kaybeden zekâsının ve yıkılan iradesinin, sayısız kurbanlar ve mahkûmlar kafilesi içinde, onu da azapdan azaba sürüklemekten alıkoymamış olmasına yanacağım. (Y, 162)

Gerçekte Meral ikinci benliğinin hâkimiyetinde bir yaşantı sürmekte, sadece Samim'le beraber olduğu zamanlarda birinci benliğinin farkına varmakta, ancak o zaman Samim'in anlatmaya çalıştığı hakikati anlamaktadır. Nitekim Samim, Meral'in yalanlarla örtmeye çalıştığı birinci Meral'in etkisinin sandığından daha fazla olduğunu anladığında beklentilerinin karşılanmaması sebebiyle güven kaybı yaşar ve ilişkilerini bitirmeye karar verir.

2. 1. 2. 12. Kötü Şöhret ve Dedikodu

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar*** güvensizlik ve kötü şöhretin ilişkilendirildiği ilk eseridir. Başkişiyi yönlendirmek ve tavır alışını etkilemek üzere duyum ve dedikodular bazı roman kişilerinin sunumunda kullanılmıştır. Bu, hem anlatıcı tarafından hem de roman kişileri tarafından ortaya konur.

Mebrure, Nafi Bey'in konağına gelmeden önce "İstanbul'un bu iğrenç ailelerinden bahsedildiğini çok işitmiş" (SK, 63) onlar hakkında birtakım olumsuz duyumlar almıştır. Konakta geçirdiği günlerde buradaki sefahat yaşantısını görmüş, Behiç'e tutularak bu sefahate kapılıp gitmekten korkar olmuştur ve hatırlar ki kendi arkadaşlarından bu felaketi yaşayanlar olmuştur:

> Mebrure, birçok Mebrure, birçok genç kızların aldandıklarını, kandırıldıklarını bile bile, isteye isteye bu adamın kucağına atıldıklarına emindi. Çünkü İzmirli arkadaşlarından birkaçı bu sihirbaz gençlere böyle kanmışlardı. (SK, 63)

Nadir'in annesi Hayriye Hanım'la görüştüğü bir seferinde Mebrure Manisa'dayken Nazmiye Hanım ve ailesinin yaşantısı hakkında bazı söylentiler duyduklarını fakat inanamadıklarını anlatır:

> Nazmiye Hanımın ve ailesinin bu derece iğrenç olduklarını hiç bilmiyordum. Manisa'da iken bazı dedikodular kulağımıza gelmiş, babam da, ben de hiç inanmamıştık. Zaten böyle bir aile tahayyül bile edilemez, o kadar acayip ki, o kadar acayip ki…
>
> Hayriye Hanım güldü:
>
> — Siz onları çarçabuk anlamışsınız. Herkes iç yüzlerini biliyor. Şişli'deki Nazmiye Hanım dediniz mi, parmakla gösterirler. Ne cibilliyetsiz insanlarmış, şaştım. (SK, 67)

Hayriye Hanım'ın cevabından Nazmiye Hanım'ın İstanbul'da oldukça meşhur olduğu anlaşılmaktadır. Bu şöhret ise bu ailenin gayrıahlâkî yaşayışlarının dikkat çekici şekilde ileri noktalara vardığı şeklinde yorumlanabilir.

Yine aynı romanda Fahri Şişli'deki konağa hiç gitmemiş, o muhitten sadece Nadir ve Mebrure'yi tanımış, orada olup bitenler hakkında çoğunlukla Nadir'den haber almış, köşkü adeta Nadir'in gözleriyle seyreden biridir. Tanışmadığı Behiç hakkında hiç olumlu bir söz duymadığından onun Mebrure'ye evlilik ve Anadolu seyahati vaadine inanmaz:

> — Yalandır Mebrure Hanım.

— Şartımız o. Yoksa evlenmeyeceğiz. Fahri başını eğdi. Teessürünü belli etmemek için yaptığı derunî mücadele onu titretiyordu. (SK, 143)

Fahri'nin Behiç'e karşı güvensizliğinin tamamen kötü şöhretten kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Peyami Safa'nın ***Cânân*** romanında da kötü şöhret ve dedikodu güvensizlik yaratma işlevi görür. Bu temler kişilerin davranışları vesilesiyle ortaya konmuştur. Bedia kocası ile görüşmek için şirkete gittiğinde Lâmi'yi bulamaz ve Şakir Bey'le görüşür. Şakir Bey Bedia'ya Lâmi'nin onu aldatması durumunda ya görmezden gelmesini ya da aynı davranışla karşılık vermesini tavsiye eder. Bedia, Şakir Bey'in eşlerin birbirini aldatmasını doğal karşılamasına çok şaşırır ve memnuniyetsizlikle oradan ayrılır. Şakir Bey hakkında duyduğu olumsuz sözleri hatırlar:

Tevekkeli değil bu adam için herkes: "Ah ne Şakir Bey'dir o!" der, ondan bahsederken manâlı manâlı baş sallarlardı. Herkes Renknaz Hanım'a, zevcesine acır, herkes o kadının bu adam yüzünden çektiği kahırlara nasıl dayandığına şaşardı. Hakikaten müthiş adammış bu Şakir Bey. (C, 20)

Bedia Şakir Bey'in kötü şöhretini hatırladığında kendisini şaşırtan gayrimeşru ilişki tavsiyesini anlayabilir ve Şakir Bey'in evlilik ilişkilerinde güvenilemez biri olduğu yönündeki kötü şöhretine hak verir.

Aynı romanda Lâmi Cânân'la aynı vapura bindiğinde hatırlayamadığı eski bir tanıdığına rastlar. Bu kişi Lâmi'nin sultaniden arkadaşı Ethem isminde bir gençtir. Uzun zamandır görüşmedikleri için birbirlerinin hayatına dair iki genç adamın da bilgileri pek azdır. Bu yüzden Ethem Cânân'ın vapura bindiğini görünce onun hakkında konuşmaya başlar:

— Bu kadın hoşuma gidiyor vesselam... İnsan parayı böyleleri için yemeli… Birgün peşine takılacağım ama, bakalım bir sırasını düşürmek lâzım. Geçen gün Müsteşar Orhan Bey'le, Beyoğlu'nda, bir mücevher mağazasına giriyorlardı. Vallahi bir değil, bin mücevhere değer.

— Kim dediniz, Müsteşar Orhan Bey mi? Lâmi titriyor, hiç durmadan soruyordu:

— Beyoğlu'nda mı? Bu kadınla? Mücevher mağazasına mı giriyorlardı? Ne zaman? Yakında mı? İyice gördünüz mü? Bu kadın mıydı?

— Evet, Beyoğlu'nda bu kadınla, iyice gördüm, mücevher mağazasına giriyorlardı, yakında, bir hafta evvel. Galiba kadını tanıyorsunuz!

Lâmi yalan söylemeye mecbur oldu:

— Hayır... Orhan Bey'i tanırım da... biraz tuhafıma gitti... bu adam evlidir, nasıl olur? Demek ki… (C, 68)

Bu, Lâmi'nin Cânân'a karşı güvenini sarsan ilk dedikodudur. Evlenmelerinden sonra Cânân'ın Müsteşar Orhan Bey'le ilişkisine dair dedikodular devam eder ancak bunlar içeriği bilinmeyen belirsiz söylentilerdir ve bu yüzden Cânân bunların iftira olduğu konusunda Lâmi'yi kolayca ikna edebilir.

Peyami Safa'nın ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda dedikodu, yapan kişiye karşı güvensizliği besleme işlevi görür. Romanda bu tem, başkişi olan hasta genç ve dekoratif bir kişi olan yengesi arasındaki ilişkinin gerilimini artırır. Hasta genç pansuman için konaktan çıkmak üzereyken Nüzhet ve annesinin tartışmalarını duyar:

— Anne (diyor Nüzhet, kendini bir mahkeme karşısında hararetle müdafaa edenlerin acı sesiyle) bana söyleme bunları... İşitmek istemiyorum.

— İşit! İşitmelisin! Canını sokakta mı buldun? Maazallah... (Ses yavaşlıyor ve kelimelerin hepsini duyamıyorum.) Mikrop. Sonra... çekersin (Ses artıyor). Anladın mı? Çekersin!

— (Şiddetli) Anne! Ben vallahi (Ses azalıyor) değil... (Ses artıyor) vallahi yaklaşmıyorum, vallahi uzak duruyorum.

— (Yüksek) Şakası yoktur kızım, mikrop bu...

— (Sinirli) Bana söyleme bunları...

— (Alçak sesle)... Ayırttım... Çatalına kaşığına işaret... (Yüksek sesle) Evin her tarafı mikrop...

Daha fazla dinlemek istemeyerek yürüdüm, hızla köşkün bahçesinden çıktım; eczaneye gitmek istemedim ve evvelâ istasyonda bekleme odasında oturdum. (DHK, 67-68)

Kendisi hakkındaki bu olumsuz konuşmaları duyan genç, köşkte istenmediğini anlar. Yengesinin kendisi hakkındaki gizli olumsuz düşünceleri gencin güven kaybı yaşamasına sebep olur.

Peyami Safa'nın güvensizliği besleme işleviyle dedikodudan yararlandığı son romanı ***Bir Tereddüdün Romanı***'dır. Romanın ikinci dereceden kişisi olan Mualla, başkişi olan muharririn evlilik teklifini değerlendirirken genç adam hakkındaki olumsuz duyumlarını düşünür. Muharririn "vesveseli ve kıskanç olduğunu" (BTR, 47) duymuştur ve bu, onunla nasıl geçineceğine dair çekince oluşturur.

Bir gün Mualla'yı ziyarete gelen bir arkadaşı ortada duran muharririn romanı vesilesiyle bir dedikodu anlatır:

— Onu görmeği çok merak ederdim. Baloda bana takdim ettiler. Bir kere de beraber dans ettik. Ama ne dans?

— Fena mı oynuyor?

— Fena oynayıp oynamadığını bir tarafa bırak. Ayakta duracak halde değildi.

— İçmiş miydi?

— Dehşet! Zaten baloda on dakikadan fazla durmadı. Arkadaşlarıyla beraber girmeleriyle çıkmaları bir olmuş-tu. O gittikten sonra masamızdakilerden biri dedi ki:

"— Bu artist güruhu balolardan filan hoşlanmazlar. Kendi alemleri vardır.

Ben de: "Nasıl alem?" diye sormuştum. Sonra: "Hep böyle içerler mi?" diye sordum.

"— Onlar başka türlü mahluklardır, anlatamam ki… dedi. (BTR, 67)

Arkadaşının şahitliğini de içeren muharrir hakkındaki bu haber de Mualla'nın muharrire güvenme kararı almasını olumsuz etkileyerek genç kızın tereddüdünü uzatır.

2. 2. Güven ve Güvensizlik Odakları

2. 2. 1. Kendine Güven

Öz güven, kişinin kendi yetkinliklerine, becerilerine, his ve düşüncelerine güvenmesidir. İnsanın kendine biçtiği değerden ve öz saygıdan ayrı düşünülemeyecek bu tür güven, kendine yönelik bilme ile koşuttur. Kendine dönük bir farkındalığın neticesinde öz güven kişinin yaşamını yönlendiren önemli bir etkendir. Diğer insanlarla ilişki kurarken de başkalarına güvenirken de öz güven gerekir, zira öz güven değerlendirme ve eleştirme becerisiyle de yakından ilgilidir. Kişinin hem kendi karar ve davranışlarını hem de başkalarının kendisine muamelesini değerlendirme biçimi öz güvenine bağlıdır (Solomon and Flores, 2001).

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da öz güven temi kişiler arasındaki ilişkiler yoluyla sunulmaktadır. Başkişi Mebrure'nin uzun süren ikileminin ve konaktakilerin sefih yaşantısının düşük ya da yüksek öz güvenle ilişkili olduğu görülmektedir. Nevin Mebrure'ye kardeşiyle evlenmesini teklif ederken kendisi ile Mebrure arasında bir kıyaslama yapar. Bu sırada söylediği şu cümleler onun öz güvenine işaret etmektedir:

Benim az çok param var, belki güzel ve sevimli değilim, fakat her istediğim zaman evlenebilirim. Hem, biraz da erkekleri kendime bağlamasını bilirim zannediyorum. Buna güvendiğim için korkum yok istikbalden, meçhul tehlikelerden... (SK, 131)

Nevin mal varlığına, düzenli hayatına ve erkeklerle münasebet tarzına dayanarak geleceğini yönlendirebileceği konusunda kendisine güvenmektedir. Fakat Mebrure'nin babasının sağlığı ve mal varlığı konusundaki belirsizlik nedeniyle konakta misafir kalıyor olması onu Nevin'den farklı kılmaktadır.

Mebrure de Nevin'in kendisi hakkındaki bu tespitlerine hak vermekte, geleceğini şekillendirmek için gereken öz güveni bulamamaktadır. Mebrure'nin öz güven eksikliği değerlerine aykırı bir yaşantısı olduğu hâlde Behiç'i beğenmesi ve fikirlerini takdir ettiği, değerleriyle uyuştuğu hâlde Fahri'yi beğenememesi tereddüdünde görülmektedir. Mebrure'nin Behiç'i terk ederek Fahri'ye yönelmesi iradi bir seçimden, azimli bir tercihten ziyade bir dış müdahale sayılabilecek Hatice'nin Behiç hakkındaki müthiş açıklamaları sayesinde mümkün olur.

Peyami Safa'nın ikinci romanı ***Şimşek***'te de başkişinin dramı öz güven eksikliğine dayalı olarak gelişir. Romanda karşı güç olan Sacid, Pervin'le konaktan ayrılacaklarını söyleyen yeğeni Müfid'e sözlü ve fiziksel şiddet uygular. Müfid dayısının bu hareketi karşısında acizlik hisseder ve tepki veremez:

> Fakat biraz evvelki isyanında mağlup oluşunu hemen hatırlayarak aczini kuvvetle hissetti ve öfkesi birdenbire düştü. Onun böyle isyandan tevekküle, mücadeleden feragata, ihtirastan felsefeye ani geçişleri vardı; birdenbire bütün sinirlerinin gevşediğini, gerilmiş etlerinin pörsüdüğünü, omuzlarının düştüğünü ve kuvveti çekilen kollarının arz cazibesine mukavemet edemeyerek aşağıya sarktığını hisseder, yorgun gözleri dalar, bulanır, kararır, derinleşir ve bütün varlığına bir rahatlık gelirdi. O vakit ne tabiileşirdi! Ona, ekseriya, büyük ruh işkencelerinden sonra gelen felsefi sükûn ... O vakit bütün aczlerini ve sebeplerini bilir, felaketlerine karşı isyan duymadan anlayışlı bir tevekkülle boynunu bükebilirdi. (Ş, 34)

Müfid'in bir tevekkül hissi olarak düşündüğü bu sükûnet onun olaylar karşısındaki eylemsizliğinin sebebidir. Stephen M. R. Covey (2011) inanılırlığın dört özü arasında "inanç ve değerlerine uyacak şekilde hareket etme cesaretine sahip olmak" şeklinde tanımladığı "bütünlüğü" ve "hedeflenen sonuçlara ulaşılmış olmasını" sayar. Buna göre öngördüğü ve karşılaştığı ilk zorlukta kararından vazgeçmesi Müfid'in bütünlüğünün olmadığını göstermektedir. Ayrıca Sacid'e karşı hiçbir zaman itiraz ya da isyan davranışında bulunmamış olması bu son hareketinde de tekrarlanmıştır. Dolayısıyla Müfid tasarladığı gibi dayısına isyan edememiş, eylemini kendi isteği doğrultusunda gerçekleştirememiştir. Bu sebeplerle Müfid'in öz güveninin düşük

olduğu anlaşılmaktadır. Müfid'in bu tavrı Sacid'in "Eksik bir adam!" ifadesine Pervin'in de hak vermesine sebep olur (Ş, 49). Öte yandan Pervin'in Müfid ve Sacid arasında tercih yapamayarak derin bir çelişkiye düşmüş olması da genç kadının öz güven eksikliğini göstermektedir.

Peyami Safa ***Mahşer***'de öz güven temini bir kişilik özelliği olarak Seniha Hanım'da belirginleştirmiştir. Karşı gücün güçlü öz güveni romanın başkişisi Nihad'ın eylemlerini etkiler.

Nihad'ı bir paşanın yaveri yaparak kendi çıkarına uygun şekilde kullanmak isteyen Seniha Hanım cinselliğini genç adama bir cazibe unsuru olarak sunar, onu kendisine bağlayarak Muazzez'den ayırmayı düşünür. Nihad, Seniha Hanım'ın eylem ve amaçlarını beğenmemekle birlikte kuvvet ve iradesinden etkilenir. Bunları düşünerek Beyoğlu'nda yürürken Muharrir Kerim Bey ile karşılaşır ve olanları anlatır:

> Bu kadının bana karşı hareketi biraz tuhafıma gidiyor.
> Hikâyeci sordu:
> — Hangi kadının?
> — Seniha Hanım'ın. Bana âdeta kırk yıl tanıdığı bir genç gibi muamele yapıyor.
> Muharrir güldü:
> —Onun size itimadı, biraz da kendi kendisine emniyetinden ileri geliyor. Sizi teshir edeceğine kani! Seniha ve emsali kadınlarda bu itimadı nefs kuvvetli olur. O hattâ sizi çoktan kendine bendettiğini aklına koymuştur. (M, 93)

Kerim Bey'in dediği gibi Seniha Hanım hem cinsi cazibesi hem de muhatabına sunabileceği maddi imkânların genişliği sebebiyle kendisine çokça güvenmektedir. Yüksek öz güveni ile çevresindeki insanlar üzerinde etkili olabilmekte, hedeflerine ulaşmaktadır.

Peyami Safa'nın ***Cânân*** romanında öz güven hem en yüksek hem de en düşük şekliyle farklı kişilerin özellikleri olarak sunulmuştur. Yüksek bir öz güvene sahip olan başkişi Cânân güzelliğini ve cazibesini kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışır. Cânân'a âşık olan ve onunla evlenmek isteyen Lâmi arkadaşı Selim ile konuşurken Selim genç kadın için şunları söyler:

> — Zannederim ki yanılıyorsun Selim, Cânân'ın gözlerindeki mânâ?
> — Gurur! Güzelliğine emin, erkekleri şaşırtacağına emin, günün birinde çok yükseleceğine emin... Mücevheri ne kadar sevdiğini biliyorsun. Küçükken hiç bebek oynamazmış, daima aynanın karşısında, hep saçlarıyla yüzüyle uğraşır, kırıtırmış. Sarayda kadınlar ona: "Sen dünya güzeli olacaksın!" dedikleri zaman, buna hiç şaşmazmış. Böyle

> bir itimad-ı nefs kolay mı kazanılır? Demek ki mağrur, ikbalperest bir kadın, hepsi bu. Süse düşkünlüğüne dair neler anlatıyorlar, işitiyorsun.(C, 40)

Selim, Cânân'ın narsist öz güveninin yetiştirilme tarzından ileri geldiğini düşünmektedir. Romanda bu fikri destekleyen pek çok sahne vardır.

Cânân'da öz güven Renknaz Hanım ile de gündeme gelir. Fakat olayların başlayıp gelişmesinde Cânân'ın yüksek öz güveni etkili iken Renknaz Hanımın düşük öz güveni etkili değildir. Bu durum söz konusu roman kişilerinin figüratif yapıdaki konumlarının farklılığı ile ilgilidir. Yardımcı kişi konumundaki Renknaz Hanım benliğini çok sevdiği eşi Şakir Bey'in benliğinde eritmiş, varlığını ona bağlı olarak anlamlı kılmıştır. Bu durumda Renknaz Hanım'ın öz güven sahibi olmadığı söylenebilir. Aşağıdaki kısımda Bedia'dan ayrılmak istemesi hakkında Lâmi'nin Renknaz Hanım'a fikrini sorması anlatılmaktadır:

> Renknaz Hanım, gevşek etli vücuduyla, salonun şahnişi içinde her zaman oturduğu koltuğa yayılarak Lâmi'yi dinledi. Genç adam, Bedia ile ihtilâfında muhite karşı haklı görünmek istediği için maharetle konuştu:
>
> — Ne dersiniz? Siz akıllı bir kadınsınız. Her genç gibi fikrinizden istifade etmek istiyorum. Bîtaraf söyleyiniz, haklı mıyım?
>
> Bu sitayişler, Renknaz Hanım'ın dolgun ve yuvarlak yanaklarında birer tebessüm çukuru oydu. Medhedilmeye hiç dayanamayan bir kadındır. Lâmi bu ihtiyacını bildiği için ona kendini sevdirmişti.
>
> Kadının gülümseyen yüzü gerildi ve ciddileşti. Hiç bir meselede, kocasına danışmadan fikir söylediği görülmemiştir. Onun nazarında, dünyanın en doğru düşünen adamı Şakir Bey'dir; kocası ne söylerse iyi söyler, doğru söyler; ne düşünürse iyi düşünür, doğru düşünür:
>
> — Lâmi'ciğim... oğlum... bilmem ki... haksızsın diyemem... bu aile meselesidir... iyi düşünüp taşınmalısın. Burada kal bu gece. Bey gelsin, ona anlat bir kere... bakalım ne diyecek? (C, 33-34)

Renknaz Hanım'ın cevabının niteliğini Lâmi önceden "hissetmiştir". Renknaz Hanım'ın "methedilmeye dayanamaması", bunun onda bir "ihtiyaç" olması kadının başkalarına bağımlı benliğinin farklı bir özelliğidir. Kendisi bir konu hakkında fikir beyan edemeyip mutlaka eşinin onayını beklemesi yaşlı kadının öz güven yokluğunun en belirgin örneğidir.

Peyami Safa'nın hayatından izler taşıyan ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda öz güven farklı boyutlarıyla farklı işlevler görmektedir. Başkişi hasta genç, sevgilisi

Nüzhet'in kendisi ile Doktor Ragıp arasında mukayese yaptığını düşünür. Hastalığını, Nüzhet'le aralarındaki yaş farkını, yengesinin tavrını bilen genç bu mukayesede kazanamayacağına inanır ve Nüzhet'in kendisini çağıran annesi için yaptığı bir şaka vesilesiyle kendine güvenini kaybettiğinden yakınır: "Her bedbaht gibi ben de bu basit nüktede bile bir merhametten, bir teselliden şüphe ettim: Kendi kendime güvenimi o kadar kaybetmiştim." (DHK,25)

Fiziksel güvenin öz güvenin temel bir biçimi olduğunu belirten Solomon ve Flores, başlangıçtaki öğrenme döneminin ardından bu güvenin veri kabul edildiğine işaret ederler (2001). Buna göre çocukluğundan beri hastalığı sebebiyle ağrılar çeken, birkaç defa ameliyat olan gencin fiziksel yeterlik bakımından kendine güvenemediği anlaşılmaktadır. Bu öz güven açığını gururu ile kapatmaya çalışan genç, kendisine yönelik merhamet ve teselli davranışlarından bu yüzden rahatsız olur.

Fiziksel güveninin ve yeterliliklerinin az olması hasta gencin fikri olgunluğunu desteklemiştir. Doktor Ragıp'ın da bulunduğu bir lisan tartışmasında "Kime yaranmak olursa olsun, güzel Türkçe dururken, sokak levhalarına, tabelâlara Fransızca ibareler yazılmasına aleyhtar olduğunu" (DHK, 70) söyleyerek Paşa, Ragıp Bey ve Nüzhet'e karşı konum alır:

> Ben, o zamanın fikirleriyle bu iki adamdan fazla mücehhez olduğumu anlamanın nefse itimadiyle, kuvvetli müdafaa ediyorum. Fakat sofrada en son hükmü verecek yüksek bir efkâr-ı umumiye yoktu. Benim mücerret nazariyelerime karşı muarızlarımın müptezel teşbihler ve müşahhas delillerle müdafaa ettikleri tez, bu cahil efkâr-ı umumiyeyi aldatabilirdi. Benim en zayıf tarafım bu idi. Biraz Nüzhet'ten ittifak bekliyordum. Aksi oldu. Nüzhet de şiddetle muarızlarıma katıldı.
>
> Ben, kuvvetlerimin yekûniyle münakaşaya girdim ve şahlandım. O derece ki Paşa bana çok kızıyor ve tecrübesizliğimden, cehaletimden başlayarak, izzet-i nefsimin daha derin taraflarına kadar hücum ediyordu. (DHK, 70-71)

Hasta genç fikirlerinin yetkinliği ve doğruluğundan emin olarak sürdürdüğü bu tartışmayı duygularının etkisiyle sonlandırır. Yabancı kültürlerin etkisinde kalarak kişiliklerini kaybettiklerini düşündüğü muhataplarının karşısında millî kimliğini korumuş olmasıyla gurur duyan gencin tartışma sırasında kendisine güvendiği, fikirlerini hararetle savunduğu anlaşılmaktadır.

Peyami Safa'nın ***Fatih-Harbiye*** romanında öz güven, olaylara etkisi bakımından birinci dereceden bir kişi olan Şinasi ile ele alınır. Farkında olmasına rağmen

aksaklıkları, eksiklikleri gidermek için çabalamayan Şinasi odasının dağınıklığından bunaldığında bunun ruh hâlini yansıttığını düşünür.

> Hayatının bütün felaketleri, bazan bir torbayı bile yerinden kaldıramayacak kadar iradesiz olmasından geliyordu. Parasını idare edemeyişi, diş ağrıları, kıyafetini ihmal edişi, başkalarına ve kendine verdiği sözlerini tutamayışı, yapılmayan vaidlerin kendine ve başkalarına karşı utancı, hep yarıda kalmış nice tasavvurlar. (FH, 33)

Şinasi'nin yerdeki bir torbayı kaldırmak için kendisiyle yaptığı kavga onun yaşantısındaki istikrarsızlıkları da yansıtmaktadır. Yukarıda alıntılanan kısımda iktisadi, bedensel ve toplumsal sorumluluklarını gereğince yerine getirmeyişinin yanında kişisel bütünlüğünün olmayışına da sıkılır. Şinasi'nin kendisine dönük bu şikâyeti aslında öz güvensizliğindendir.

Öz güven kişinin diğerlerine ve olaylara dair değerlendirmelerini doğrudan etkilediği için tereddüt konulu bir eser olan ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda da olayları etkileyen önemli temlerdendir. Eserde bu tem farklı roman kişilerinin kişisel özellikleri olma işlevinde farklı görünümlerde bulunur.

Romanın yardımcı kişilerinden Vildan, başkişi olan muharriri Mualla ile evlenme niyetinden vazgeçirmeye çalışır. Mualla'nın tereddüdünün muharririn cemiyet içindeki konumunu tehdit ettiğini söyler:

> — Aman bu tereddüt. Sinirime dokunuyor bu tereddüt benim. Hanımefendi hazretlerinin tereddüdü. Senin gibi bir adam kıymetlerinin münakaşasına nasıl tahammül edebilir? Onun için gözümden düşüyorsun.
>
> — Bu münakaşa, kendime itimadımın hudutlarını geçmeyecek olduktan sonra ...
>
> — Fena cevap, kendimize itimadımızın her an ne kadar buhranlara ve sarsıntılara maruz olduğunu bilirsin değil mi? Bu itimadın kati hudutları var mıdır?
>
> — Belki yoktur ama o hudutları sarsarsak gene biz, kendimizi sarsarız. Şahsiyet denilen şeyin sahibi insanlar üzerinde harici tesirlerin hükmü yoktur. Bizi ürküten kendi kendimizi tenkittir. En büyük düşmanım benim. En çok kendimden korkarım, korkarız değil mi? (BTR, 148)

Hakkında başkalarının söylediklerini önemsememesi ve kendisini ancak kendisinin yargılayabileceğini düşünmesi muharririn yüksek bir öz güvene sahip olduğunu göstermektedir. Ancak kıskançlık sebebiyle muharrire söylediği bu sözlerden ve konuşmanın devamından Vildan'ın aynı öz güvene sahip olmadığı anlaşılmaktadır.

Vildan on sekiz yaşındayken anne babasının menkul değerlerini çalarak bir Fransız gençle kaçmıştır, bu olayın üzüntüsü ile ölen anne babasının arkasından vicdan azabı çekmektedir. Romanlarını okuduğu muharrir ile kendi ruhu arasında bir yakınlık sezmiş, İstanbul'a onu görmeye gelmiştir. Muharrir için bir oda hazırlayan Vildan, bu odada onunla beraber yaşamayı ya da ölmeyi tasarlamıştır. Genç kadın kabzasına İtalyanca olarak "Bir kalbe gireceğim" cümlesini yazdırdığı hançeri ile önce muharriri sonra da kendisini öldürmeyi de düşünmüş, yapamayacağını anlayınca itiraf etmiştir. Vildan, sarhoşlukla hançere hitaben şöyle der:

> — Zavallı hançer, dedi, sen de, ben de bir kalbe giremedik. Ah ne kadar korkağım, ne kadar alçağım. (BTR, 176)

Vildan'ın bu cümleleri sevilme yoluyla onaylanma ihtiyacına işaret ettiği gibi kendi kendini affedemeyişini de belirtmektedir. Bu iki durum da öz güven yokluğunu göstermektedir. Muharrir, Mualla'yı tereddüdü sebebiyle suçlayan Vildan'ın da müteredddid olduğunu, bu tereddüdün bir çağ buhranı olduğunu anlatır. Millî ve mahalli değerlere bağı olmayan köksüz ve "desenchante" kişiliklerin yok olmasıyla bu tereddüdün de azalarak kaybolacağını açıklarken tereddüdü oluşturan esas sebebin ne istediğini bilememek olduğuna değinerek toplumun öz güven sorununa işaret eder.

Nitekim ***Biz İnsanlar***'da Vedia ve Orhan, ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu***'nda Ferit ve ***Yalnızız***'da Meral'in yaşadığı tereddütler kişilerin içinde bulundukları toplumun kutupları arasındaki gerginliktir. Madde ve ruh arasında kalan bu kişiler seçim yapma konusunda kararlarına ve kendilerine güvenleri oranında başarılı olurlar. Orhan ve Ferit Peyami Safa'nın okura iletmek istediği tezi doğrudan dile getirip destekledikleri için kendilerine dair değerlendirmeleri derinlikli ve sağlamdır. Kendilerine güvenir, bu güvenden destek alarak cesaretle sorunlarının üstesinden gelirler veya buna çalışırlar. Vedia ve Meral ise maddeden ilgilerini kesemeyip ikilemden kurtulamayarak yazarın önceki romanlarındaki kadınların izinde yürür ve biri sevgilisini, diğeri canını kaybederek başarısız olurlar. Peyami Safa'nın kadınlara dair güçsüzlük ve zayıflık önyargısının öz güvensiz, bağımlı kadın karakterler yaratmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır.

2. 2. 2. Sevgiliye, Eşe Güven

Her ikisinin de bir duygusal beceri olması, bir karar ile başlayıp yine kararlılıkla sürdürülmeleri gibi sebeplerle aşk ve güven birbirine benzer. Aşkın çok yakın bir ilişkiye zemin olması nedeniyle bu ilişkideki güvenin de aşk nispetince olduğu düşünülebilir. Aşk ve güvenin "ihlal edilmesi durumunda en somut hâllerini aldığı" (Solomon and Flores, 2001, s. 19) göz önünde tutulduğunda aşk ilişkilerindeki güvenin ihlaline verilen tepkilerin başka ilişkilere göre daha şiddetli olacağı öngörülebilir.

Peyami Safa ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da evlilik birliğinin güven temelinde olması gerektiğini romanın başkişisi üzerinden vurgular. Behiç'le evlenmesi gündeme gelen Mebrure Nevin'in ısrarları üzerine iki insanın birbirini beğenmesinin evlenebilmek için yeterli olmayacağını, böyle yakın bir ilişkide güvenin de elzem olduğunu belirtir:

> — Peki... Beraber düşünelim... Sen de bilirsin ki evlenmek ne güç şeydir. İnsan bunu ne düşünmelidir. Söylediğin gibi sade bir iş değil ki, hiç, değil... İki kişi... Biribirini beğenir.. hattâ.. sever... Fakat.. müphem.. pek müphem bir şey daha lâzım,
>
> — Nedir o?
>
> — İtimat.
>
> Nevin bunu anlıyor, fakat kelimeyi bulamıyordu: İtimat. Behiç'in bütün gayreti de bu itimadı vermek içindi, demek hâlâ muvaffak olamamıştı. Biraz kaşlarını büzerek mırıldandı:
>
> — Nasıl itimat Mebrure?
>
> — Bu tabiî bir şey... Behiç'in Belma ile münasebetini hep biliyoruz, nasıl neticelendiğini de gözlerimizle gördük, ben, bu kadar felaketlerimden sonra Belma'nın haline düşmek istemem, bu pek tabii bir şey..." (SK, 132)

Mebrure bu sözleriyle Behiç'e olan güvensizliğini açığa vurmuş olmaktadır. Bu güvensizlik Behiç'in evlilik teklifini genç kızın hemen kabul etmesine engel olur.

Peyami Safa ikinci romanı ***Şimşek***'te evlilik için güvenin hayati önemde olduğu tezini savunur. Başkişi Müfid'in eşine karşı güvenden güvensizliğe dönüşen tavır ve duyguları romanın bu tezini destekleyen temler ile sunulur.

Müfid romanın başlangıcında karısı Pervin'e aşkla karıştırılan eksik bir güven duymaktadır. Bu, Pervin'in beraberliklerine sadık olmayabileceği riskinin farkında olmayan kör bir güvendir. Müfid bu güvenini karısına "emin olduğumu söylemeğe bile lüzum görmem" (Ş, 13) diyerek ifade eder. Fakat derinleşen şüpheler bu güveni azaltarak yok eder. Güvensizliği kaldıramayacağı kadar ağırlaştığında Müfid verem olur. Hastalığı ve aşkın doğurduğu hasret ile Pervin'i affeder. Müfid'in bu affı ve

ilişkiyi yeniden başlatma kararında Pervin'in açık bir güven ihlali yapmamış olması etkilidir. Nitekim Müfid'in hasta yatağından şimşek aydınlığında gördüğü ihanet, Pervin'e karşı bütün iyi ve olumlu his ve niyetlerini sonlandırmıştır.

Pervin açısından vaka, farklı ilgi ve ihtiyaçlarına hitap eden iki erkek arasında kalmış olmasıdır. Her iki erkeği de farklı şekillerde sevmekte, Müfid'i incitmek istememektedir.

Genellikle kadınların daha ağırlıklı olarak duygularıyla seçimler yaptığını, bu yüzden zaaflarına karşı daha savunmasız kaldığını düşünen Peyami Safa, kadın ve erkek cinsleri arasında geleneğe dayanan bir rol ayrımı öngörmüştür (Berktay, 2006). ***Cânân*** romanında Lâmi ve Bedia'nın evliliği yazarın ataerkil zihniyetini yansıtmaktadır.

Lâmi Bedia'yı sevmediği, ona karşı "kinden değil merhametten kuvvet alan bir nefret" hissettiği için boşanmak ister. Evlilikte bir tarafın bıkmasının doğal olduğunu ve bu bıkkınlığın evliliğin devamına engel olacağını düşünürken Lâmi, Bedia'ya anlayışsızlık ithamında bulunur:

> Bu tiksinme, tamamiyle hissî birşey. Kim kimi samimi bir teheyyücü yüzünden mes'ûl edebilir? Bunu herkesten evvel Bedia'nın anlamasını isterdi. Fakat bu derece tekemmül hangi kadından beklenebilir? (C, 31)

Lâmi'ye göre Bedia kendisinin değişen ilgi ve ihtiyaçlarına ayak uyduramamış, onu anlayamamıştır; Bedia'nın bu anlayışsızlığının sebebi ise kadın fıtratının anlama yönünden yeterince gelişmemiş olmasındandır.

Peyami Safa'nın kadınlara karşı fikirleri muhafazakâr ve ataerkil aile geleneğinden beslendiği için yalnız erkeklere geniş bir hareket serbestisi tanımaktadır. Örneğin Lâmi sevmediğini iddia ettiği Bedia'ya karşı kendi konumunu tahkim eder ve eğer birlikte yaşamaya mecbur edilirlerse ona eziyet edebileceğini dile getirir:

> Birbirimize hiç yakışmıyor, uyuşamıyoruz. Ölünceye kadar hırıltı, gürültü içinde mi yaşayalım? Bu daha büyük bir azap değil mi? Yalnız bu kadarla kalsa iyi. Ben erkeğim. Gün geçtikçe Bedia'ya tahakküme kalkacağım, belki de, irademe haricinde, ona göre bazı fenalıklarım olacak; bütün bu felâketlerdense şimdiden benden boşanması onun daha lehine değil mi? (C, 73)

Lâmi erkek olması sebebiyle istemese bile şiddete yönelebileceğini bir ihtimal olarak söylemektedir. Lâmi'nin bu sözleri kadın ve erkek cinslerini, dolayısıyla kendisi ve karısını eşit bireyler olarak değerlendirmediği şeklinde yorumlanabilir. Kendisini

"irade dışı tahakküm kurabilecek" bir konumda görmesi karşılıklı güvene dayalı bir evlilik ilişkisini imkânsız kılacaktır.

Cânân romanında eşler arasındaki güvene dair bir örnek de Şemsi ve Perihan'ın durumudur. Şemsi de Cânân'ı sevmiş ve onunla gayrimeşru bir ilişkiye girmiş olmasına rağmen karısı Perihan'ın da kendisini aldattığını düşünerek kendisini haklı bulur. Bedia, kocasının terki sebebiyle üzgündür ve Şemsi onu teselli etmeye çalışır:

> — Evet... benden beş senede bıktı.
>
> — Senden bıkmamıştır, zevceden bıkılmaz.
>
> — Kendi söylediklerini kendin bozma ağabey... sen her zaman Perihan'dan bıktığını söylemez misin?
>
> — Perihan'la sen kaabil-i kıyas mısın? Perihan bir zevce değil... arsız, şımarık bir kadın, bir... şimdi ağzımdan fena lâf çıkacak... hiç sen Perihan'a benzer misin? (C, 93)

Şemsi Perihan'ın Bedia gibi temiz ve iffetli olmadığını ima eder. Bedia'nın, kardeşine yasak ilişkisi sırasında Perihan'a acıyıp acımadığını sorması üzerine Şemsi şu cevabı verir:

> — Aklımdan bile geçmedi. Perihan... hımm... onun bana yaptıklarını bilmezsin. Gözlerimin önünde, beni iki kişiyle aldattı. Bir tanesi Selim... Bunu hissetmedim mi zannedersin?
>
> Birdenbire hemşiresinin kolunu tuttu:
>
> — Bedia... berbat bir zamanda yaşıyoruz. Evlendikten sonra dünyayı öğrendim. O zamana kadar ahmakların hülyası içindeymişim. Bilirsin ki, ben kindar bir insanım. Perihan'ın beni aldattığını anlayınca onun en büyük düşmanı ben oldum. Kendi kendime içimi yiyordum. (C, 107)

Bu sözlerinden anlaşıldığına göre Şemsi evliliğinde karşılıklılık ilkesine uygun olarak kısasa kısas (tit for tat) davranışını tercih etmiştir. Ona göre Perihan iffetsiz olduğu için sadık kalınmayı hak etmemekte, kendisi de aldatıldığı için aldatmayı hakkı olarak görmektedir. Bu düşünce tarzını Perihan da benimsediğinden Lâmi'ye Cânân'ı kıskandırmak için kendisiyle kur yapmasını teklif etmiştir. Bu durum Perihan ve Şemsi arasında güven bulunmadığını göstermektedir.

Aynı romanda yazarın uzun açıklamalarla sözünü emanet ettiği kişi olan Selim, Lâmi'ye Cânân konusunda daha tedbirli olmasını tembih eder ve kadınlara çok fazla güvenmenin olumsuz sonuçlarından bahseder:

— Bir kadına bu kadar itimad caiz değil. Bizi en çok bu aldatır. Her itimadın sonu gaflettir.

Lâmi'nin sessiz dinlediğini görünce, Selim devam etti:

— Üç türlü kadın vardır: Avam kadını, orta halli kadın, asrî kadın. Avam kadını aç kalmazsa kocasını sever, aldatılmazsa aldatmaz: Bunlar mazinin kadınlarıdır. Orta halli kadın, sadıktır. Aç kalsa da kocasını sever. Aldatılsa da aldatmaz, çok sabırlıdır, aşkı uzun sürer, fakat bir kere de kızarsa en fena şeyi derhal yapar, derhal sukut eder ve hünersiz, abdal bir fahişe olur: Bunlar hâlin kadınlarıdır. Asrî kadın, zekidir. Kendi zevkini herşeye ve herkese tercih eder. Mutlaka aldatmak ister, çünkü aile sistemini gülünç bulur ve bu sistemin günün birinde iflâs edeceğini bilir: Bunlar istikbalin kadınlarıdır. (C, 148)

Selim, sadakatsizlik durumunda verdikleri tepkilere göre kadınları tarihsel olarak sınıflarken aile kurumunun ortadan kalktığına ya da kalkacağına işaret eder. Kişisel zevklerini önceleyerek kadınlarla ilişki kuran biri olduğundan Selim için kadın ve erkek arasında sadakat gibi güvenle ilişkili durumların önemi yoktur, zira bunun için kadın fıtratı uygun değildir:

Kadınlar arasında yalnız çirkin ve ihtiyarlar güzide ve belki biraz hassastırlar. Türkiye'de üç güzel kadın gösteremezsin ki kendileriyle bir gece, uzun müddet, yalnız mücerred şeylerden, ilimden ve sanattan bahsolunabilsin, eğer böyleleri varsa, bu mutlaka, tenkid şekli altında, bazı erkekleri ve kadınları çekiştirmek içindir. Etleri güzel kadınların yalnız etleri hassastır. Vücûdla ruhun beraber tekâmül ettiğine inanan eski Yunanlılar aldanmışlardır. Biri, daima ötekinin zararına çalışır. Vücûdla ruh, birbirlerine en büyük düşmandırlar ve her zaman mücadele ederler. Bu mücadelenin ismi hayat, neticesi de ölümdür. Güzel kadınlar ruhsuz, hassas kadınlar çirkindirler. Bana bu kaidenin müstesnasını göstermek için çok zahmet çekersin. (C, 149)

Kadınların güzelliğinin onları yalnız cinsellikle meşgul edeceğini, bundan mahrum olanların belki biraz ilim ve sanatla ilgilenebileceğini düşünen Selim, kadınlara karşı bu küçümseyici bakışı sayesinde erkekleri ve kendisini onlar üzerinde muktedir görmektedir. Bu durumda da kadınlarla kısa süreli zevkler amaçlayarak kurduğu ilişkilerde güven değil güvensizlik esastır.

Peyami Safa'nın aşk ilişkilerinde güven ya da güvensizlik temi bulunan bir diğer romanı ***Biz İnsanlar***'dır. Bu tem evlenmek için kendisine talip olan gençler arasında bir seçim yapamayan, bu sebeple olayların gelişmesinde dolaylı etkisi bulunan Vedia üzerinden verilir. Vedia'nın kendisiyle evlenmek isteyenlere karşı değişik tutumları vardır.

Orhan'a "Erkek bence yalnız akıldır." (Bİ, 284) diyen Vedia evleneceği erkeğin geniş düşünceli, zeki, akıllı olmasını ister. Ali Haydar ve Rüştü'de eksik bulduğu şey budur. Bahri'nin ise aşkını anlamaz. Orhan'ı cemiyette beceriksiz ve bazen kaba bulur. Yine de her biri için olumlu izlenimleri de vardır. Bahri'nin intiharından sonra Rüştü ve Orhan arasında kalır. ''Rüştü'ye 'baktığı' zaman, Orhan'ı 'dinlediği' zaman zevk alır.'' (Bİ, 381) Rüştü'ye güvenemeyişini günlüğünde şöyle dile getirir:

> "Ah bu Rüştü. Teklifini kabul etseydim mahvolacaktım. Biliyorum ki evlenmez o. Benimle oynuyor. Metresin adını nişanlı koyup yaşamak istiyor. Bir sene, iki sene. Sonra bonjur, bonsuvar. Kâfir kumarbaz." (Bİ, 382)

Bu düşüncesine ve güvensizliğine rağmen Rüştü'nün fiziki cazibesine kapılmaktan kendisi alıkoyamayan Vedia Rüştü'ye ret cevabı vermez. Öte yandan genç kız, Orhan için "Konuşurken bambaşka. O zaman hiçbir erkekte görmediğim bir ruh aristokrasisi meydana çıkıyor. Kibar bir kafa. Onunla karanlıkta yürürken, uzun ve emniyetli gölgesi yanında kendimi bir prensin yanında zannediyorum." (Bİ, 383) cümlelerini defterine yazmıştır.

Vedia'nın etrafındaki erkeklere karşı tutumunun karmaşık olduğu anlaşılmaktadır. Erkekten beklentisine, kendi ihtiyaç ve isteklerinden emin olamadığı için karar veremez. Bahri onun bu kararsızlığını "ruh ve kalp inkırazı" olarak tanımlamıştır. Vedia'nın bu müteredditt tavrı başkişi Orhan'ın kişilik gelişimine dolaylı etki eder.

Peyami Safa'nın incelenen son romanı ***Yalnızız***'da kadın-erkek ilişkilerindeki güven ve güvensizlik temi başkişiler olan Meral ve Samim'in ilişkisinde ortaya çıkar. Yazarın zaaflarına yenik düşme riski bulunan diğer pek çok kadın roman kişileri gibi Meral de iyi ve kötü erkekler arasında tereddütte kalır. Meral yaşantısının gidişatını sorgulayan Ferhat'a Samim'le ilişkisini anlatır:

> — Bana hislerimi sorma, dedi, hesabını veremem. Ben de bilmiyorum. İster inan, ister inanma: Aramızda bir şey yok. Evlenecek de değiliz.
>
> Ferhat avucundaki fındıklardan birini ağzına atarak elini kız kardeşine doğru salladı:
>
> — Bundan sonra ne söylersen aklım almaz.
>
> Meral gülümsedi:
>
> — Peki, dedi, ben sana senin aklının alacağı gibi bir şey sorayım: Fazla mal göz çıkarır mı?
>
> Ferhat kadehini yakalayarak bağırdı:
>
> — Ha!.. Aşiftelik!
>
> Meral hep önüne bakarak cevap verdi:

— Her şeye en çirkin mânasını yapıştırma hemen. Ben genç bir kızım. Bütün imkânlara müsavi mesafelerin buluştuğu nokta üzerinde durmak istiyorum. (Y, 257)

Meral ilişkide bulunduğu bütün erkeklerden çeşitli bakımlardan faydalanmakta, birine diğerini tercih ederek onun imkânlarından mahrum kalmak istememektedir. Fakat bu gizlilik içinde yürütülecek ilişkiler gerektirdiği için sürdürülebilir bir durum değildir. Ferhat bunu düşündüğü ve Meral'in hayatındaki erkekler arasında hem en zararsızı hem de genç kadını sefih bir yaşantıdan koruyabilecek tek kişi olan Samim hakkındaki fikirlerini öğrenmek için kardeşine sorar:

Ferhat tekrarladı:

— Bütün imkânlara müsavi mesafelerin buluştuğu nokta. Mühendis misin be mübarek? Nereden öğrenirsin bu lâfları? Peki, anladım. Her şansı denemekte hür olmak istiyorsun. Samim'de ne şansın var?

— Bir erkek bir erkektir.

— Ha... şu mesele: Koleksiyon.

— Değil ağabey. Her erkek benim için bir kuvvettir. Mutlaka fenalık için mi? Meselâ Samim benim için bir destektir. Hiç bir erkeğe güvenmem, ona güvenirim yalnız. Çünkü o büyük seviyor. Bu büyüklüğün içinde bana sarsılmazlık hissi veren çok sağlam bir madde var sanki. Onunla beraber kendimi emniyette hissediyorum, bir de, en çok bana gurur veriyor. Çünkü... Meral "Onun sevgisinde kirlenmiyorum" diyecekti, hemen cümlesini değiştirdi.

— Beni en çok seven o. (Y, 257)

Meral'in yalnız Samim'e güvendiğini, onun yanında emniyette hissettiğini söylerken Samim'in sevgisinin kendisine gurur verdiğini belirtmesi dikkat çekicidir. Ferhat'la geçen bu konuşmadan birkaç saat önce Meral Nuri ile beraber olmuş, hem yaptığından hem de erkeğin kendisine muamelesinden tiksinmiştir. Bu yüzden Meral, Samim'in kendisine saygı gösterdiğini fakat diğer erkeklerin sadece kendi zevkleri için onu kullandıklarını düşünerek Samim'e karşı vicdan azabı duyar. Bu sebeple Ferhat'la konuşmasında Samim'in lehinde tavır alır ve samimi olarak hislerini dile getirir. Fakat Meral'in Samim'e güveni ilişkileri boyunca artarken genç kızın hataları sebebiyle Samim'in ona olan güvensizliği derinleşir. Bu dinamik güven-güvensizlik ilişkisi romanın önemli gerilim unsurlarındandır.

2. 2. 3. Arkadaşa Güven

Peyami Safa'nın romanlarında arkadaşlık genellikle fikirlerine güvenilen biri ile kurulan bir ilişkidir. ***Sözde Kızlar***'da Nadir, ***Şimşek***'te Ali, ***Mahşer***'de Kerim Bey, ***Bir Akşamdı***'da Cevat, ***Fatih-Harbiye***'de Ferit, ***Biz İnsanlar***'da Necati, ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu***'nda Yahya Aziz olayları değerlendirme ve soğukkanlı düşünebilme becerileri ile öne çıkan, bu sayede kendilerine güvenilen arkadaşlardır. Bu duruma güven telkin eden davranışlardan üstün beceri konusunda yer verilmiştir. Sayılan kişilerin hepsi de yazarın sözünü emanet ettiği roman kişileri olduğu için güvenilir arkadaş olmaları başkişiyi yönlendirme işlevleri ile uyumludur. Bu kişilerin hiçbiri güven ihlali yapmaz.

Yazarın sözünü emanet ettiği roman kişilerinden yalnız Selim (***Cânân***) anlatıcı tarafından olumsuzlanan kişiliği ile ağır güven ihlalinde bulunur. On iki yıldır arkadaş olan Lâmi ve Selim zıt karakterlerine rağmen bu sayede birbirini tamamlayan kişilerdir. Lâmi hayatındaki kadınlarla ilgili sorunlar yaşarken Selim'in fikirlerine başvurmaktadır. Arkadaşına güvenmekte, sözlerini ciddiyetle düşünmektedir. Selim de Lâmi'yi sevmekte, onunla ilgilenmekte, yaşadığı zorlukları azaltmaya çalışmaktadır. Selim'in Cânân'la ilişkisini öğrendiğinde Lâmi'nin arkadaşına güveni kaybolur. Ancak Selim,

> Zevceleriyle münasebette bulunduğum adamlara karşı bugüne kadar hiç hesab vermedim. Fakat sen benim arkadaşımsın, çok çalıştığım hâlde seni sevmemeye muvaffak olamadım. Hiç bir kadına aşkımı ilân etmediğim hâlde, ömrümde ilk defa seni sevdiğimi söylüyorum. Bunun için, mesele hakkında izahat vereceğim, dinle. (C, 203)

diyerek olayı açıklar. Genç adam, Cânân'a karşı Lâmi'yi defalarca uyardığını hatırlatarak gerçeği anlatmasına Lâmi'nin iptilasının engel olduğunu anlatır.

Selim arkadaşının güvenine ihanet ettiğine inanmaz ve bütün olanları "mukadder" olarak değerlendirir. Lâmi ise bütün güvenini kaybetmiştir. Ancak Cânân'ın öldürülmesinden itibaren Selim Lâmi'ye yakın ilgisiyle destek olur. Hem bu desteği hem de doğru sözleri sebebiyle Lâmi Selim'i affeder.

Peyami Safa'nın arkadaşa güven teminin bulunduğu bir romanı da ***Fatih-Harbiye***'dir. Bu tem romanda birinci ve ikinci dereceden kişiler arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Şinasi, Neriman'ın yaşadığı değişimle ilgili arkadaşı Ferit'le konuşur. Ferit, kadınların medeniyet algısı ve Neriman'ın düşünce tarzı hakkında söyledikleri ile Şinasi'yi rahatlatır. Şinasi, Neriman'la ilişkisinin devamı hakkında eyleme geçmesini

sağlayacak kararlar alırken Ferit'in tavsiyelerine uymuştur. Şinasi'nin arkadaşı Ferit'le güven ilişkisi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim akşam Ferit'in evinde gerçekleşecek toplantıya Neriman'ı da çağırıp düşündüklerini onunla konuşmayı Şinasi teklif eder:

> —Bu gece size kimler gelecek?
>
> —Yabancı yok. Hep bildiklerin.
>
> —O halde evvela bizim tarafa kadar bir gidelim, Nerimanlara haber bırakalım, Neriman da bu gece size gelsin. Misafirler gittikten sonra, Neriman'la senin yanında konuşmak isterdim. Senin onun üzerinde çok tesirin vardır. Seni çok dinler o.
>
> — İyi olur. En büyük sui tefehhümlerin bir kere açık konuşmakta izale edilmesi mümkündür. (FH, 91)

Buradan Ferit'in düşüncelerine Neriman'ın da değer verdiği, Şinasi gibi onun da Ferit'e güvendiği sonucu çıkarılabilir.

Peyami Safa'nın ***Biz İnsanlar*** romanında sözünü emanet ettiği Necati ve başkişi Orhan arasında güvene dayalı bir arkadaşlık vardır. Orhan'la Necati Kadıköyü'ndeki mektepte meslektaş olarak tanışmış, "tanışmalarının bir aydan fazla mazisi olmadığı hâlde aralarında pek çabuk inkişaf eden yeni dostluk" (Bİ, 69) Orhan'ın işsiz kalıp Necati'ye sığınmasından sonra derinleşmiştir.

Necati kültürlü, iyi terbiye görmüş, fikri tartışmalarda heyecanlı, olay ve olguları derin bir iç görü ile doğru bir şekilde tahlil edebilen biridir. Edebiyat öğretmeni olmasının da etkisiyle kendini ifade edişi, fikirlerinin düzgün ilerleyişi ile de Orhan'ın takdirini kazanır. Orhan hem ailesine isyanı ve sonradan değişen fikirleri hem de Vedia ile ilişkili konularda sık sık Necati'nin değerlendirmelerini alır. Necati'nin fikirlerinin Orhan üzerinde etkili olduğunun hem kendisi hem de başkaları farkındadır. Örneğin Marksist felsefenin bir politika olarak kullanılması için çalışan Süleyman, Orhan'ın bu fikirleri kabul etmeye yakın olduğunu ama Necati'nin aleyhtarlığı sebebiyle tamamen ikna olmadığını düşünür:

> Necati'ye:
>
> — Benim senden zaten ümidim yoktu, dedi. Fakat korkarım ki bu Orhan'ı da tariki haktan ayıracaksın. (Bİ, 151)

Orhan Süleyman'ın verdiği Fransızca felsefi metinleri Türkçe'ye çevirmektedir. Bu işi ona Necati bulduğu, Süleyman hakkında Orhan'a iyi intibalar aktardığı hâlde bir araya geldiklerinde materyalizmin heyecanlı bir karşıtı olmaktadır.

Süleyman dedi ki:

— Orhan Bey, Necati olmasaydı sen çoktan imana gelecektin.

— Belki. Dostumun benim üstümde böyle bir tesiri olmasıyla iftihar ederim. (Bİ, 333)

Orhan Necati ile yaptığı tartışmaların kendisi için faydalı olduğunu hissetmekte, onun görüşlerini beğenmektedir. Ona olan güveninin artmasında Necati'nin fikri olgunluğunun büyük etkisi olan Orhan arkadaşının kendisi üzerindeki tesirinden memnundur. Vedia'yı tanıma ve ona karşı duygularını tahlil etme sürecinde de Necati'nin görüşlerinden yararlanmıştır. Necati Vedia'yla şahsen tanışmadan önce de Orhan'ın izlenimleri üzerinden genç kız hakkında yaptığı yorumların doğru çıkması ile Orhan'ı rahatlatır.

Necati Orhan'ın davranışlarını yönlendirici bir kişidir. Öyle ki Samiye Hanım'ın davetine katılma konusundaki tereddüdünde olduğu gibi (Bİ, 239) Orhan Vedia için taşıdığı "Bu kızı sevebilir miyim?" şüphesini Necati'nin cesaretlendirmesiyle yener ve Vedia'yı sevdiğini kabul edebilir:

— Benim için bu kızı sevmek mukaddermiş gibi söylüyorsun.

— Öyle görünüyor. Sen kalbiyle çok mücadele etmiş bir insansın. Senin bütün materyalist emellerin azgın kalbinden korktuğun, ona gem vurmak istediğin içindir. Belki bütün materyalizm, insan kalbinin lirik hamlelerini bastırmak içindir. Yani maskeli bir spiritüalizm anladın mı? Hakikî ve ciddî materyalistler ki, hayvanlardır, materyalist olduklarının farkında değildirler; içinde materyalizme karşı bir iştiyak duyan insan, ihtiraslarının azgınlığından korkuyor, iradesinin iplerini meçhulün elinden alarak sağlam kazıklara bağlamak, sarih ve muayyen olmak istiyor, ruhun uçurumlarından şuurun düzlüğüne çıkmak ihtiyacını duyuyor, kalbini boğmak sevdasındadır. Böyle zamanlarda, bilhassa böyle zamanlarda bir kadın bütün hesapları altüst edebilir. (Bİ, 306)

Orhan Necati'nin bu tespitine hak verir ve bir süredir gözden geçirdiği ilk materyalist fikirlerini de terk eder. Necati'nin "Bu kızı sev dostum, korkma!" teşviki üzerine Orhan üzerindeki etkisi şöyle ifade edilir:

Orhan, Necati'yi dinlerken bu sözleri asla unutamayacağını hissediyordu; bu, inanılan bir dost ağzında o nevi hükümlerden biriydi ki üç dört kelimeden ibaret olduğu halde bir adamın hayatına ölünceye kadar istikamet verebilirdi. Orhan, içinde yaşadığımız tesir dünyasında, ruhumuzun sıcak balmumu gibi yumuşadığı ve dost sözlerinin çelik damga gibi katılaşarak onun üstüne ebedî telkinini bastığı anlardan birinde olduğunu biliyordu. Ruhun dışarıdan gelen her tesire gebe kalmağa en müsait olduğu an. (Bİ, 315)

Burada Orhan başka birinden etkilenmeye açık bir ruh hâlindedir. Bu etkinin kendi hayatını ve karakterini pek iyi bilen, güvendiği bir dostundan gelmesi onu memnun eder.

Peyami Safa'nın arkadaşa güven temini bulunduran bir başka romanı ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu***'dur. Bu tem romanda yine yazarın sözünü emanet ettiği kişi olan Yahya Aziz ile ile başkişi Ferit arasındaki ilişkide görülür.

Ferit, Vafi Bey'in pansiyonunda tanıştığı Sorbonne Üniversitesi mezunu felsefe öğretmeni Yahya Aziz Bey'le düşünce ortaklıkları sayesinde arkadaş olur. Ferit'in kabus görerek uykusunda haykırdığı geceden sonra Yahya Aziz Ferit'in tecrübeleriyle yakından ilgilenir ve uzun uzun konuşurlar. Vafi Bey ve Mister Joe'dan farklı olarak Yahya Aziz, Ferit'in psişik yaşantılarına psikoloji ilmi içinden açıklamalar getirmeye çalışır fakat bu açıklamaların da mutlak hakikat olmayabileceğini söyler. Bu yaklaşımı Ferit'i çok memnun eder:

> — Benim yerimde olsanız, hayaletlerinize karşı ne yapardınız?
>
> — Onları severdim. Yalnız boğazımı emniyet altına alırdım. Üst tarafında hoşa gitmeyecek bir şey yok.
>
> Yahya Aziz, hesabı istemek için garsona işaret ederken ilave etti:
>
> — Onlarla iyi geçininiz ve sevişiniz. Kendinizi hasta farz etmeyiniz. Hastalık, çok defa bu zandır.
>
> Ferit'in içinden, sureti mutlakacı olmayan bu adamı kucaklamak arzusu geçmişti. (MNK, 167)

Bu konuşma Ferit'in Yahya Aziz'e güvenmesini sağlamış, romanın ilerleyen olaylarında aralarındaki arkadaşlık, Yahya Aziz'in bilhassa ikinci bölümde daha da öne çıkarak yazarın felsefi doktrinini okuyucuya aktarabilmesine imkân yaratmıştır. Ferit Matmazel Noraliya'nın köşkünde kalmaya başladıktan sonra orada Matmazel'in ruhuyla tanışması ve iletişim kurması olaylarında da Yahya Aziz'in görüş ve yardımlarına başvurur.

2. 2. 4. Ebeveyne Güven

Anne ve baba ile çocuğun ilişkisi doğumdan önce başlar. Bebeğin ihtiyaçlarını karşılaması bakımından özellikle anne ile ilişkisi oldukça yakındır. Çocuk büyürken anne ve babanın yönlendirici olduğu bir aile ortamında kişilik gelişimini sürdürür.

Dolayısıyla çocuğun ebeveyni ile arasındaki güven ilişkisi onun kişiliği üzerinde önemli etkilerde bulunur. Temel güven, çocuğun annesiyle kurduğu rahatlatıcı bir ilişkidir ve bireyin hayatı boyunca kuracağı diğer ilişkilerdeki tutumunu da etkiler.

Peyami Safa'nın romanlarında kişilerin anne babalarıyla ilişkilerinde güven ya da güvensizlik bakımından çeşitli durumlar vardır. Romanların başkişilerinin anne babaları ya ölmüş ya uzaktadır ya da dekoratif konumda bulundukları için belirgin bir etkiye sahip değildirler. Yazar, aile kavramına roman dışı eserlerinde de önem vermiştir. Romanlarında da onun bu eğilimi kişilerin sunumunda ailelerinin onları üzerindeki etkisine değinmesini sağlamıştır. Bu tez çalışmasında bu ilişkilerin yalnız güven-güvensizlik boyutu ele alınmaktadır.

Ebeveyn çocuk ilişkilerinde güven-güvensizlik teminin bulunduğu ilk roman ***Bir Akşamdı'***dır. Romanda birinci dereceden bir kişi olan Kâmil ve ebeveyni arasında yakın bir ilişki yoktur. Kâmil on bir senedir yalnız yaşamaktadır. Anne ve babası Kâmil'in Meliha ile evliliğini bile bir gün öncesinden öğrenir ve ilgi göstermezler:

> Ailesinin birgün evvel nikâhtan haberi olmuştu; Meliha'ya ait vakaları da o gün haber aldılar. Kâmil bunu da bildirmeyebilirdi. Çünkü onun "Ana, baba" hakkındaki fikri de şudur: Her insan, kendinden evvelki akrabalara değil, kendinden sonrakilere bağlıdır; çocuğun anaya ve babaya merbutiyeti bir irticadır; bu rabıtayı koparmak her kuvvetli şahsiyet için ilk iş olmalıdır. Neron'un annesini öldürmesi en büyük zulümlerinden biri sayılamaz. Kâmil'in ailesi de bu izdivaca alâka göstermemiştir. (BA, 105)

Anne ve babasına karşı herhangi bir sorumluluğu olmadığını, onların kendisine borçlu olduğunu düşünen Kâmil kendi çocuğu Selçuk'a karşı bu fikrinde sabit değildir: "Bir çocuk sahibi olduğuna teessüf edebilecekleri ilk gün, bunun mesuliyetini üstüne almamak şartiyle" (BA, 158) Bert'in isteği üzerine baba olduğu için oğluna karşı da bir sorumluluk hissetmez.

Kâmil'in başkalarına karşı bu sorumsuzluğu onun yetiştirilme döneminde temel güvensizlik yaşadığını düşündürmekte, başkalarıyla ilişkilerinde yalnız şahsi hazlarını göz önünde tutması böyle bir güvensizlik bağlamında anlaşılmaktadır.

Ailesiyle ilişkisi ve yetiştirilme döneminde yaşadıklarının etkisiyle temel güvensizlik ***Cânân*** romanında Cânân'ın kişilik gelişiminde de rol oynamıştır. Cânân erkek olmadığı için üç yaşındayken babası tarafından bir esirciye satılmış, güzelliğiyle dikkat çekince saraya verilmiş, kadın efendi tarafından eğitilmiştir. Burada Ayşe olan

ismi Cânân olarak değiştirilmiş, bir süre sonra getirildiği Şakir Bey'in konağında büyümüştür.

Ansızın ortaya çıkan annesi köylü bir Çerkes kadınıdır ve ancak birkaç kelime Türkçe konuşabilmektedir. Kızından ayrılmayı istememiş, senelerce onu bulmaya çalışmış yaşlı kadın kendisine engel olan kocasının ölümünden sonra bu emelini gerçekleştirebilmiştir. Fakat anne kız arasında büyük farklılıklar vardır. Saray geçmişi sebebiyle lüks ve şatafata düşkün olarak yetişen Cânân'ın öz ailesine dair bir fikri, anısı ve ilgisi yoktur:

> (...) hatıralarının bu ana baba tarafına çok yabancı, onları, hiç tanımıyor, hatırlamıyor, varlıklarıyla yokluklarına hiç ehemmiyet vermiyordu. Saraydan aldığı telkinle, kızını satan insanlara karşı tasasız büyümüş, ne muhabbet, ne hasret, ne kin beslemişti. Hâlâ kendini vahşî bir çerkes kızı olmaktan kurtaran bahtına minnettardı bile. (C, 180)

Cânân'ın kişisel ve toplumsal değerlerden bağımsız olarak yalnız kendi zevk ve hırsları peşinde bir hayat sürmesinde düzgün bir aile ortamında değil, birey olarak kendine bir yer edinmesi gereken saray ortamında büyümüş olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim "ikbalperest bir kadın" olan Cânân yıllar sonra ortaya çıkan öz annesini kaba ve cahil bularak benimsemez. Anne ise Ayşe adıyla çağırdığı kızının Cânân adıyla bambaşka bir kimlik edindiğini anlayamaz.

> Genç kadın, koltuğa büzülerek yüzünü buruşturmuş, gözlerini sımsıkı yummuş, kalkık omuzları arasına başını gizlemeye çalışarak, bir kâbus gibi üzerine abanan çerkes kadınını elleriyle itiyor, "çekil... istemem... çekil!" diye bağırarak tepiniyordu.
>
> İhtiyar kadın, kızının bu nefreti karşısında şaşırdı, dona kaldı. Hiç kımıldamadı. Uzun kolları, kurşun gibi kolları, kurşun gibi ağır elleriyle aşağıya sarktı. Büyük ağzından şu üç cümle çıktı: "Bana... sana... ne yaptı?" Bu cümleyi birkaç kere tekrarladı. "Ben sana ne yaptım?" demek istiyordu. (C, 180)

Cânân kabullenemese de hakkında dedikodu çıkacağından endişe ederek annesinin köşkün en üst katında bir odada yaşamasına tahammül eder. Yaşlı kadınla hiçbir zaman ilgilenmediği gibi Cânân onun kendisini sevmek, yakınlaşmak istediği zamanlarda da ona sözlü ve fiziksel şiddet uygular. Bu durum anne kız arasında olağan bir ilişki kurulmasına engel olur. Nitekim Cânân, annesine karşı şiddetli tavrının getirdiği güvensizlik ve annesinin değerlerine aykırı şekilde kocasını aldatıyor olması sebebiyle annesi tarafından öldürülür.

2. 2. 5. Toplumsal Kurumlara, Devlete Güven

Kurumlara güven; insanların sosyal hayatlarını çevreleyen ve örgütleyen aile, toplum, gelenek, hukuk, devlet vb. kurumların doğru işi yapacağına inanmaları anlamına gelir. Bu güven kamu menfaatinin teminine yönelik, kurumları temsil eden kişilerin sorumluluklarını yerine getirmelerini ve kurumların işlevsel olmalarını ifade etmektedir (Yıldırım, 2010). İnsanlar temel haklarını korumak ve güvenliklerini temin etmek üzere kendilerinden üst bir makam olan kurumlara güvenirler (Şahin ve Kara, 2016). Kişilerin söz konusu kurumlarla olan tecrübeleri, bu kurumlara yönelik ihtiyaç düzeyleri ve zaman içerisindeki etkileşimlerinin seyrine bağlı olarak kurumlara duyulan güven düzeyi değişir (Örselli ve Sipahi, 2016).

Şahısların kurumlara güveninin oluşmasında dört unsur vardır (Gökalp, 2003):

- Açıklık: Dedikoduya mahal vermeden kurumların durumlarının net bir şekilde ortaya konmuş olması.
- İletişim: Zor durumlarda bile kurumların insanlarla doğru ve dürüst iletişim yöntemini benimsemiş olması.
- Katılım: Karar alma ve uygulamada muhatapların da söz sahibi olması.
- İstikrar: Uygulamaların sürekli radikal bir şekilde değişmemesi.

Bu doğrultuda Peyami Safa'nın romanları incelendiğinde şu örnekler tespit edilmiştir:

Peyami Safa'nın ***Sözde Kızlar*** romanı kurumlara güven teminin de görüldüğü ilk romanıdır. Bu tem romanın nesnel zamanında (1919-1922) kurumların durumunu yansıtmak ve romanın inanılırlığını artırmak üzere kullanılmıştır. Mebrure'nin kayıp babası İhsan Efendi'yi ararken ilk başvurduğu kurum Muhacirîn İdaresi'dir. Burası dağınık, karışık bir tasvir ile sunulmasına rağmen Mebrure'nin durumu ile ilgilenen memurların nezaketi, yardımseverliği bu kuruma güveni sağlamaya yeter. Kurumun evrakına güvenen Mebrure yönlendirildiği Zeytinburnu'ndaki fabrikada da İhsan Efendi'yi bulamayınca yine kurumdaki memurun söylediğini yapmaya karar verir ve kuruma İhsan Efendi'nin bulunması için gazete ilanı verilmesi hususunda başvurur. Nitekim romanın sonunda İhsan Efendi bu gazete ilanını görerek kızına ulaşır.

Mebrure'nin Muhacirîn İdaresi'nde personelle yaşadığı iş ilişkisi neticesinde ortaya çıkan kurumsal güvenin aksine aynı romanda ikinci dereceden kişiler olan Siyret

ve Güzide'nin evliliği bahsinde devletin hukuk süreçleri nezdindeki işleyişini tespit eden kanunlara güven duyulmadığı anlaşılmaktadır.

Behiç, Güzide ile evlenmeyi kolayca kabul eden Siyret'e şaşkınlığını bildirdiğinde Siyret bu meseleye önem vermediğini beyan eden şu sözleri söyler:

> — (...) Güzide'yi boşamak için iki yüz lira kâfi. Bizde bu talâk kanunu olduktan sonra, izdivaçtan hangi erkek korkar? Zaten bu neticeyi tahmin ediyordum. Naciye Hanım gürültüden hoşlanan bir mahluktur. Reddetseydim işi mahkemelere sürüklerdi. (SK, 95)

Siyret, hakkında cinsel istismar davası açılmasını engellemek için Güzide ile evlenmeyi kabul etmiştir. Ancak bu evliliği sürdürme niyeti yoktur. Ailenin korunması ile ilgili kanunların yetersizliğine dayanarak Siyret'in çıkarına uygun davrandığı görülmektedir.

Peyami Safa'nın ***Mahşer***'de kurumlara güven temi daha ayrıntılı işlenmiştir. Başkişi olan Nihad'ın devlet kurumlarıyla güvene dayalı başlayan ilişkisi olumsuz tecrübelerle güvensizlikle devam eder. Bu dönüşüm olayları ve başkişinin kişilik gelişimini doğrudan etkiler.

Nihad cepheden İstanbul'a döndüğünde geleceğine ve geçimine dair ümitlidir. "...serde gazilik de var… belki hükûmet de yardım eder, etmesi lâzım gelir…" (M, 15) diye düşünen Nihad arkadaşı Faik'e bu konuda, vatandaşların temel haklarını gözetmek ve refahını etmek amacıyla kurulan hükümete de güvendiğini söyler.

Ancak vatan uğruna hükümetin emriyle savaşıp gazi olduğu için yine hükümetin kendisine kolaylık sağlayacağını uman Nihad beklediğini bulamaz. Başvurduğu ilk kurum olan Maarif Nezaretinde yaşadığı diyalog ile Nihad müdürün iltimassız iş yapmadığını öğrenmiş olur. Canı sıkılan ve müdüre çok sinirlenen genç adam, kayırmacılığın Maarif müdürünün şahsıyla sınırlı kalmadığını kısa sürede öğrenir:

> Adliye binası, gözünün önüne çıktı: içinde bir memuriyet ümidi sıçradı. Muhakemeye lüzum görmeden binaya girdi, sicil müdiriyetine kadar gitti, fakat yüzlerce iltimassız talibin müracaatlarına sed çekmek için duvara asılan o ma'hûd kâğıtlardan birini okudu: "Münhal bulunmadığından beyhûde müracatların hiçbir..." (M, 20)

İltimassız iş bulmanın neredeyse imkânsız olduğunu anlayan Nihad için ülkenin içinde bulunduğu durum oldukça ürkütücüdür. "İstanbul adamsızlıktan kırılıyor; eli ayağı tutan bütün erkekler orduda; işçi, memur yok; öyleyken iş bulamıyordu." (M,

160) Bu durumda Nihad'ın yetkinliklerine uygun bir iş bulma konusunda kurumlara olan güveninin yok olduğu açıktır.

Tesadüfen Seniha Hanım ile tanışması ve onun iş teklifini kabulü ile Nihad Beyoğlu'ndaki apartmandaki yozlaşmış kültür ortamına girer. Nihad'ın burada tanıştığı muharrir Kerim Bey, Seniha Hanım ve Mahir Bey'in gayrimeşru eylemlerinin doğal olduğunu söyler ve sorunun bu eylemleri engelleyemeyen kanun ve kurumlarda olduğunu belirtir:

> Başka memleketlerde aklın cinsî temayüllere galebesine devlet teşkilâtının kuvveti sayesinde az çok muvaffak olunur. Burada o da yok, kanunsuz ve mahkemesiz bir memleketteyiz. Tarihimizde suistimalsiz geçen bir saniye yoktur. (M, 94)

Kurumlardaki bu çözülmeye ise gene onlara pek güvenen halkın sebep olduğunu vurgular:

> Türk Milleti Avrupalılardan ziyâde faziletperverdir, onun için ahlâksızlar tarafından idare edilmişlerdir. Ahâli saf ve namusludur. Hükûmete çok inanır. Bu zaafı anlayan hükûmetler göz önünde çalıp halkın isyanından da korkmamışlardır. Hırsız hükûmetten, hırsız matbuattan, hırsız adliyeden milletleri gayriahlâkî telkinler kurtarır. Ne demek istediğimi anlatabiliyor muyum? Halka fazileti kat'i bir şe'niyyet gibi değil, mukaddes bir vehim olarak tanıtmalı. Ta ki dolandırıcılara aldanmayacak kadar gözü açılsın. Bir halkın fazilete çok inanması, hükûmeti tarafından aldatılmasını intac eder. (M, 94-95)

Kerim Bey'in romanda yazarın sözünü emanet ettiği kişi konumunda olduğu düşünüldüğünde yazarın kurumlara duyulan güvensizliği yine onlara fazla yetki vermiş olan halkın sorumluluğunda gördüğü anlaşılmaktadır. Nihad'ın müteferrikada tanıştığı, genel bir isyanı bireysel olarak desteklemese de şahsen mücadele eden doktor figürünü bir örnek olarak romana bu yüzden sokmuş olmalıdır.

Devlet dairelerindeki kanuna aykırı işlemlerin de bu kurumlara güvene zarar vereceği öngörülebilir. Muazzez'in miras meselesi için takipçi olacak Hacı Hüseyin Efendi devlet dairelerindeki rüşvetçiliği şöyle anlatır:

> Nihad sordu:
>
> — Mahir Bey, bu işte mutlaka para yedirmiştir?
>
> — A oğul, sorar mısın? Devair-i devlette bunsuz iş olur mu? İstida yazacaksın, pul lâzım para! İlmühaber yaptıracaksın, imama para! Kâğıdın çabuk muamele görecek, mukayyidin eline tütün paketi içinde iki mecidiye sıkıştır, para! Kâğıt makama gider, takılır kalır büyük efendiye dert anlatmak lâzım, para! Hele iş dalavereli mi? Büyüğüne de küçüğünü de ortancasına da, hademesine de, mübaşirine de para. A oğul.. bu devlet niye

belini doğrultamıyor? Şimdi açtırma kutuyu söyletme kötüyü.. geç, para, vesselâm. (M, 144)

Buna göre devlet dairesindeki işlemlerin her bir adımında ilgili memura rüşvet vermeden iş yaptırmak mümkün değildir. Hacı Hüseyin Efendi'nin de dediği gibi rüşvetle yapılan bütün usulsüz işler sebebiyle sistem bozulmuştur. Hacı Hüseyin Efendi geçimlerine yetmeyen maaşları yüzünden memurların rüşvet almaya mecbur kaldıklarını da ifade eder.

Bu iş de öyle. Parasız çıkmaz. Hele bizim dairedekilerden bir kaçı, kırmızı altı aylık kâğıtçıkların yüzünü bir görsünler, bak kayıtlar çıkar mı çıkmaz mı? Ne çare.. adamcağızın evvelâ karnı doyacak.. beş yüz kuruş, zammı falan bin sekiz yüz, ikibin.. dört tane çocuk.. biri emzikte.. ne yapar? (M, 144)

Hacı Hüseyin Efendi bunları söylerken Muazzez'in uzattığı paraya "Ben hacıyım… bende vicdan var…" diyerek itiraz ederse de parayı alır. Gerekçesi daha önce söylediği gibi geçim mecburiyetidir.

Nihad gittiği, başvurduğu her kurumda rüşvet ve torpilin yaygın olduğunu görür. Bu durum onu isyana sevk ederek bir ihtilal arzusu oluşturur. Karısı Muazzez'e bu arzusunu şöyle anlatır:

— Görüyorsun. Memleketin halini görüyorsun. Bu vaziyette gençlere felâh var mı? Ne yapabiliriz? Ben bir ihtiyat zabitiyim. En müthiş cephede ateşe girdim, kurşun yedim. Tahsilim, zekâm, iradem var. Başvurmadık kapı bırakmadım. İltimasım olmadığı için hükûmet bana iş vermedi. Gümrük dalâveresini bilmediğim için tüccar yanına giremedim. Seniha Hanım'ın hırsız eline altıncı parmak olmak istemediğim için onların işine yaramadım. Beni tekrar orduya bile almak istemiyorlar.

Her taraf batak aile, fırka, hükûmet, matbuat, tiyatro... Hepsini gözlerimle gördüm, hepsinin içinde yaşadım. Bunları kökünden ıslah etmek lâzım. İhtilâl! Başka çâre yok. İhtilâl lâzım! (M, 205)

Sistemin bozukluğu nedeniyle sıkıntılar yaşayan sorumlu bir vatandaş olarak Nihad bu durumu düzeltmek ister. Arkadaşlarıyla görüşmelerinde bunun tek yolunun ihtilal olduğuna karar verirler. Bir grup gençle gizli bir toplantıyla bir araya gelerek neler yapacaklarını konuşurlar. Bu toplantıya katıldığı öğrenilen Nihad üç gün gözaltında tutulur. Tutulduğu müteferrikada tanıştığı doktorun da halk ve hükümet arasındaki ayrılığa dair ilginç tespitleri vardır:

> Türkiye'de hükûmetler halka, halk hükûmetlere düşmandır. Polis dövmek benim için ne kadar zevkse, onu seyretmek de halk için öyle.
>
> Nihad, müteferrika komiserini hatırlayarak doktoru makul buluyordu. (M, 119)

Halk ve hükümetin birbirine olan güvensizlikleri öyle yüksek bir seviyededir ki her iki taraf da diğerini düşman gibi, varlığına tehdit olarak görmektedir. Fakat ekonomik gücü elinde bulunduran hükümet halk karşısında daha üstün ve avantajlıdır:

> — Bu memlekette zabıtanın vazifesi bildiği şey, hükûmete casusluk etmek, hükûmeti düşürmek isteyenleri enselemektir. Şu müdüriyette en muteber yer: Kısm-ı siyâsîdir, üst tarafı hava, Ahmed Mehmed'i vurmuş, Hasan Hüseyin'in malını çalmış, polis müdürüne vız gelir. Fakat Ahmet Mehmed'in kulağına tutup da kazara hükûmet aleyhine ters bir şey söyler, yahutta Hasan, Hüseyin'i İttihatcıdır diye döverse polis müdürü yatağından kalkar, altı merkeze telefon eder, "Hasan'ın derhal behemehâl tevkif olunması" için emir verir. Sus, Nihad Bey. Zabıtadan ve adaletten bahsetmiyelim. Tavuk pazarında esrârkeş kahveleri vardır. Orada bizim zabıta memurlarıyla hırsızlar tavla oynarlar. En maruf kaatiller serbesttirler. Adalete gelince, zabıta seni, beni, ötekini tevkif ederek buraya tıkar. Hâlbuki, kanunen hiç kimse yirmi dört saatten fazla alıkonamaz. O da böyle bodrumlarda değil. İnsanı boğmayan odalarda. Müddeiumûmî olacak bey nerede? Müdüriyetin "müteferrika" denilen şu bodrumunu niçin görmez? Buraya benim gibi bir doktorun altı gündür, bilâsual velâcevap tıkıldığını niçin bilmez? Görmez değil, görür; bilmez değil, bilir; daha böyle nice nice adamlar, sebepsiz tevkif, hapsolunmuşlar, fakat adalet gık bile dememiştir. (M, 220-221)

Doktorun bu sözleri İstanbul'un idari durumunu ortaya koymaktadır: Bu tabloda adalet ve dolayısıyla güven mevcut değildir. İhtilalin de imkânsız olduğunu anlayan Nihad duyduğu güvensizlikle giderek karamsarlaşır:

> Nihad, kelimenin en haşin mânâsıyla bedbin. (...) yaşamanın sırlarını anlamak için, her yeni hakikati yutmaya hazırlanmış aç bir tecessüsle, bugüne kadar, hayatta ve kitaplarda, şu basit mânânın anahtarını aradı ve buldu: yeryüzü, rezillerindir! Ve Darvin'in bulduğu hakikat yabana atılamaz, hiçbir gün bayatlayamaz, bu ezelî boğuşmada hak, kuvvetliyedir. Kuvvet nedir? Ötekini ezmek için her vasıta. Eski Yunanlılar bunu anlamışlardı. Hâlbuki bugün, kanun da kuvvetlileri himâye ediyor. Sırası gelince kanun bir dolandırıcıya şeref, bir kaatile nişan, bir hırsıza pâye veriyor.
>
> Hele Türkiye'de bu ne kadar çok böyledir! İnsanlar var ki, bu memlekette, ellerini sıkmak, cürümlerin en büyüğüdür; rezalette, sîretleriyle suratları daimî bir yarış halindedir; insanlar var ki, dünyada mahpuslar, ahirette cehennem bile kabul etmez, çünkü rezalet bile onlardan tiksinir ve çekinir; insanlar var ki mel'anetlerini saf bir milletten gizleyebilmek

için dünyanın en güzel ülkesinde hayata çıkmışlardır: ancak Türkiye'de muammer olabilirler.

Öyleyse nereye güvenmeli? Hiç! (M, 251-252)

Bu cümleleriyle Nihad toplumun devlete ve kurumlarına yönelik güvensizliğini dile getirmektedir. Bu güvensizlik ve geçim mecburiyetinin baskısı Nihad'ın yaşama isteğini söndürür. Bu isteği intiharı sırasında yeniden duyan Nihad muharrir Kerim Bey'in aracılığıyla bir bankada iltimasla işe girmeyi kabul eder. Nihad'ın bu değişimi kurumlara güvensizliğin bireyleri de güvenilmez davranışlara sürüklediğini göstermektedir.

Peyami Safa'nın dördüncü romanı ***Bir Akşamdı*** nikâh kurumuna güvensizlik temini işlemektedir. Başkişi Meliha, Kâmil'in ikinci eşi olduğunu ve Kâmil'in başka kadınlarla da ilişkileri olduğunu öğrenince sadece kocasına karşı olan güvenini değil evlilik kurumuna güvenini de yitirir:

Artık kendini bir dul farzediyor; ve bir duldan daha bedbaht. Keşki kocası ölseydi... Ölüm bir ev yıkabilir, ama kadının ruhunda aile imanı sağ kaldıkça yeni evler yapmaya iktidarı vardır. Aldatan kocalar yalnız ev değil, zevcelerinin imanını da yıkıyorlar.

Meliha inanmıyor, aile fikri ona bir tuzak fikriyle beraber geliyor, korku ve nefret veriyor. (BA, 225)

Anlatıcı Meliha'nın durumundaki kadınların güveninin yalnız eşlerinin ihanetiyle değil, çevresel etkenlerle de yıkıldığını anlatır:

Kadın bir kere yuva yapar.

Sonra bu muhitte bir kadının imanını sarsacak ne hâdiseler! Bütün dedikodular, anlatılan bütün hikâyeler, bütün gazete haberleri, tiyatro ve sinemalar, kitaplar ve hayata aynalık eden bütün ifadeler bu imanı tahrip için hergün yeni bir tesir ika etmekten hâli değildirler. (BA, 225)

Buna göre çevredeki ya da toplumdaki duyulan başka olaylar, seyredilen tiyatro ve sinema gibi görsel eserler, okunan kitap ve dergi gibi yayınlar evlilik kurumuna güveni sarsmaktadır. Peyami Safa'nın aile kurumuna verdiği önemle koşut olarak ***Bir Akşamdı*** romanı aile kurumuna duyulan güvensizliğin bireylerin hayatındaki olumsuz etkisini konu edinmiştir.

Yazarın beşinci romanı ***Cânân*** da kurumlara güveni nikâh bağlamında ele elır. Başkişi olan Lâmi, Cânân'ı çevresindeki erkeklerden kıskanarak onun yalnız kendisine

bağlı olmasını ister. Lüks ve güzelliğe düşkünlüğünün Cânân'ı Lâmi'den daha zengin bir erkeğe yöneltmesi riskine karşı evliliğin koruyucu bir etkisi olacağını düşünür:

> (...) istikbâli kim bilir? Cânân gibi süslenmek, beğenilmek, yükselmek hırsıyla titreyen bir kadın, günün birinde, paranın vaadettiği saltanatlara kapılabilir ya... Lâmi, zaten bu korku yüzünden, aşkını her türlü tehlikeden kurtarmak için, çabucak izdivacı tasarlamıştı. Kararında hiç yanılmadığını biliyordu. Kanunun erkeğe verdiği bu hak, iyi kullanılmak şartıyla, Lâmi'yi korktuğu şeylere karşı lüzumunda esirgeyebilecek mükemmel bir siperdi. (C,72)

Lâmi Cânân'ın kendisine sadık kalmasını sağlayabilecek bir kurum olarak nikâha güvenmektedir. Fakat Selim'in "nikâhtan bu kadar keramet bekleme" (C, 42) uyarısını ciddiye almadığı için evlilik konusunda yanılacaktır. Selim bu yanılgıyı aile kurumunun zamanla değişmesiyle açıklar:

> Nikâh, kanun bu. Aileye gelince, bu mefhum, yüksek ve münevver sınıfın âdetleri arasından çekiliyor. Orta sınıf da, bugün yarın o vaziyete gelecek. Vasatî Avrupa'da, şimdi, cinsî kıskançlık, tarihten bir sahife olmuştur. Hukuk, daima âdetlerin peşinden gider, önüne geçmez. Avrupa'da aileye ait "Moeurs"ler kafi istihalesini geçiriyor. Bu istihale bitince, vâzı kanunlar da aile hukuku telâkkilerini değiştireceklerdir. Altı bin senedir zevceler kocalarına, kocalar zevcelerine ihanet ediyorlar. Hâlâ Roma hukuk telâkkilerini muhafaza edemez. Âdâtın istihalesi aileyi kendiliğinden mahvettikten sonra, mesele hukukîleşecektir. Burada namusa ve izzet-i nefise taallûk eden ne vardır ki, çok afîf adamlar, zevceleri tarafından aldatılmışlardır. Bütün aldatan kadınları ateşte yaksak, Hazret-i Havva'nın zürriyetinden pek mahdut bakiye kalır. (C, 205)

Selim'e göre eşlerin birbirine ihanet etmeleri gayet doğaldır, çünkü giderek artan sayıda kişi eşine ihanet etmektedir. Bu durum aile kurumunun bozulmasını getirecek ve nihayet mecburen nikâhı da farklı bir hâle dönüştürecektir. Bu sebeple ona göre Lâmi'nin nikâhın Cânân'ın sadakatsizliğini engelleyeceğine olan güveni de Cânân'ın kendisine sadık kalacağına dair güveni de hatalıdır. Nitekim yazarın sözünü emanet ettiği Selim haklı çıkar.

Romanda kanuna güven konusuna başka bir örnek Abdullah Bey'in Lâmi'nin "gayr-i şer'î" olan davranışı sebebiyle kızı Bedia'nın hakkını aramak üzere resmi bir makam olan şeyhülislamlığa başvurmayı düşünmesidir. Lâmi evden ve Bedia'dan ayrılmış, Cânân'la evlilik hazırlıklarına başlamıştır. Bedia Şemsi'nin Lâmi'yi ikna edeceğini umarak kardeşinden haber bekler. Şemsi geldiğinde ise Lâmi'nin köşke

dönmek istemediğini bildirir. Abdullah Bey bunun üzerine kanun zoruyla damadını eve getirmeyi düşünür:

> — Aması nedir? Ben yarın Şeyhülislâm kapısına giderim. Üç gün sonra Lâmi tav'an kerhen buradadır.
>
> — Doğru ama...
>
> — Doğrusu, yanlışı yok, bu, budur. Ben şimdiye kadar sabrediyor, kızıma da tevekkül et diyordum. Sen iyi bir haber getireceksin sandım. Bu çapkın yine kendi havasında gidiyorsa bizi kanun himaye eder. (C, 94)

Abdullah Bey nikâh sözleşmesinin hukuki sonuçları sebebiyle Lâmi'nin eve gelmeyerek sorumsuz davrandığını düşünmektedir. Cezai yaptırım gücü olan Şeyhülislamlığa Bedia'nın haklarını korumada etkili bir kurum olarak güvenmektedir. Fakat boşanma daha önce gerçekleşir ve Şeyhülislamlığın bu konudaki yaptırımı görülemez.

2. 2. 6. Millete Güven

Kurumlara ve bireylere güvenin bir benzeri de kişinin benlik algısını oluşturmada çok etkili olan ve güven duygusunu şekillenmesini sağlayan topluma güvendir. Peyami Safa'nın romanlarında millî değerlere vurgu yapmada topluma/millete duyulan güveni de öne çıkardığı görülmektedir.

Bu temin işlendiği ilk roman ***Mahşer***'dir. Gazi olarak İstanbul'a dönmüş bir ihtiyat zabiti olan Nihad'ın millî konulardaki duyarlılığı oldukça yüksektir. Muazzez ile apartmanı terk etmeyi kararlaştırmış fakat bir vakit belirlememişlerdir. Bir akşam Alaaddin Bey'in sarhoşken Muazzez'i taciz etmesi üzerine genç kadın evden hemen ayrılmayı planlar. Nihad apartmanın kapısını gözleyerek bir süre Muazzez'i beklerken Alaaddin Bey hakkında da düşünür:

> Nihad biraz hareket etmek için, caddeye doğru ilerlerken Alâaddin Bey'i mebus çıkaran Daire-i İntihabîyeye de kızmak istedi. Fakat aklına geldi:
>
> — Bizde meşrutiyetten beri, tam bir hürriyetle kendine mebus çıkarabilen kaç vilâyet, kaç sancak vardır? Kimbilir, bu herife rey vermediği için dayak yiyen, hapsedilen, açığa çıkarılan, fırkadan, hattâ memleketten kovulan kaç vatandaş vardır, yoksa, öyle, intihab edildiği şehrin haritada bile yerini bilmeyen, İstanbul'da Mahir Beylerin zevcelerini istifrâş eden, genç kızları kandırmağa özenen, keyf ehli, sarhoş, hattâ

> hırsız, hükûmet kuvvetiyle Cihet-i Askeriye'nin vagonlarını ticarî malları, mâlî müessese işlerini ele geçiren, kazandığı parayı doymak bilmeyen hayvanî etine yediren bu adama, bir tek hakiki Türk bile bile rey vermez. (M, 119)

Nihad yüksek düzeyde güvendiği Türk milletinin ahlaki değerlerinin Alaaddin Bey gibi fena bir adama oy vermeye engel olacağına inanır. Bu yüzden de Alaaddin Bey'in mebusluğunun Türk halkının hür iradesiyle gerçekleşmediğini düşünür.

Peyami Safa'nın ***Biz İnsanlar*** romanında millete güven temi Cemil'in annesi Samiye Hanım'dan duyarak sınıf arkadaşı Tahsin'e ettiği "Eşek Türk!" hakareti çevresinde işlenir. Samiye Hanım, kocası Halim Bey sayesinde İstanbul'daki ecnebiler ile pek yakın görüşmekte; yalıdaki yaşantının Avrupai olmasına çalışmaktadır. Kendi millî değerlerinden kopmuş olan kadın, yine ecnebi dostlarını misafir ettiği bir gün yalıya Fransız bayrağı asmıştır. Samiye Hanım'ın bu hareketi sebebiyle adeta sabrı taşan halk, yalıya saldırarak şiddetli tepki göstermiştir.

Öte yandan Tahsin'in babası kayıkçı Mustafa da Samiye Hanım'ın yalısında çalışmaktadır. Kadın, Mustafa'nın kahvehaneye giderek orada yalı hakkında anlattıklarıyla halkın tepkisini çektiğini düşünür. Samiye Hanım, sadece Mustafa'yı değil, yalıda çalışan diğer Türk hizmetçileri de "Eşek Türk! Vahşi Türk!" gibi sözlerle aşağılamaktadır. Gene böyle hakaret ettiği bir sırada artık tahammül edemeyen Mustafa'nın fiziksel şiddetine maruz kalır.

Samiye Hanım nüfuzunu kullanarak Mustafa'nın kabahatini olduğundan fazla göstermeye muvaffak olur ve adam hapse girer. Geride kalan öksüz çocuğu Tahsin'e, Türk maneviyatını koruduğu için babasına borçlu olduğunu düşünen halk bakar. Müdür Selahattin Bey'e birçok ricacılar gelerek çocuğu yatılı mektebe ücretsiz kaydettirirler.

Cemil okula geldiğinde Tahsin'i görünce onu rahatsız etmek için annesinden öğrendiği "Eşek Türk!" sözünü söyler. Bunun üzerine Tahsin de ona bir taş atarak yanağının delinmesine sebep olur. Bu olay okul içinde millî bir mesele olarak değerlendirilir. Bütün öğrenciler nezdinde Tahsin ve onu savunmak pahasına istifa eden Orhan sempati kazanırken, "Cemil'e karşı umumi bir nefret" oluşur (Bİ, 249).

Olayın ertesi günü öğretmenler odasında Orhan disiplin kurulunda kendisine karşı olumsuz oy kullanıp kullanmayacaklarını anlamak üzere meslektaşlarına olayı anlatır. Necati hararetle Tahsin'in şahsında bütün Anadolu'yu savunurca şunları söyler:

> — İmkânı yok! dedi, şu odanın içinde millî namusuna sahip tek bir adam gösteremezsiniz ki milliyeti müdafaa eden bir çocuk aleyhine, Fransız bayrağına sığınarak

> bütün milletine küfür eden bir soysuz piçi himaye için reyini versin. Neydi adı taş atanın? Hüseyin mi, Tahsin mi? Onun attığı taş, bugün, bu saatte Anadolu'da harp eden bütün Türklerin tek bir madde içine sıkıştırılarak teksif edilmiş ruhudur! Elinden her şeyi alınmış bir halkın son silâhıdır, gözleri dönmüş bir ümitsizin yere eğilir eğilmez kaptığı ilk tabiat kuvvetidir. Bu çocuğu kim kovmak ister? Anlayamıyorum ki... Böyle bir namussuzluğa reyini verecek adamı biz elbirliğiyle buradan kovarız; yahut hepimiz bahçede birer taşa yapışarak onun kafasını patlatırız; olmazsa toptan istifamızı dayarız. Öyle değil mi? "Eşek Türk" sözlerini bir araya getiren bir piç kurusunun ağzını yırtmak dururken, aramızda onu müdafaaya kalkacak olan bulunursa onun eşekliğini kabul ederiz amma Türklüğünü asla kabul edemeyiz. (Bİ, 70)

Necati'nin yazarın sözünü emanet ettiği kişi olduğu göz önünde tutulduğunda romanın millî tezine paralel olan bu sözlerin okurun da onaylaması ve benimsemesi beklenen bir tavra işaret ettiği görülür. Romanda Anadolu ve İstanbul arasındaki farka, millî değerlere bağlılık ve yozlaşma arasındaki çatışmaya başka örneklerle de değinilir. Bunların hepsinde yazar milletin haklı, değerli ve mazlum parçası olarak gördüğü "Anadolu"ya güvenirken; haksız, değersiz ve zalim olarak gördüğü "İstanbul"a ise güvensizlik duyduğunu ortaya koyar.

Biz İnsanlar'da millet bahsinde geçen bir diğer güven ilişkisi de millî birliğin güven oluşturması bakımından üstlendiği roldür. Orhan'ın Tahsin'i korumak için istifa etmesi de milletin yanında taraf tutması olarak yorumlandığı için onu öğrencilerin ve halkın gözünde adeta kahraman kılar. Bu durum millî birliğin güven oluşturması şeklinde yorumlanabilir.

2. 2. 7. İdeolojilere, Fikirlere, -izmlere güven

İnsanlar anlayıp benimsedikleri, kabul edip inandıkları fikir ve ideolojilere de güvenirler. Belirli sorunlara ya da bütüncül olarak toplumsal sorunlara çözüm bulacağına güvenilen pek çok felsefi düşünce edebî eserlerin de konusu olur. Peyami Safa romanlarında bazı kişilerin belli düşünce sistemlerine güven ve güvensizlik durumlarını yansıtmıştır.

Bu felsefelerden birisi Peyami Safa'nın gençliğinde bir dönem benimsediği nihilizmdir. 1959'da Tercüman Gazetesinde yayınlanan "İnsanlara Bir Bakış" başlıklı yazısında "gençliğimin üstadı" diyerek andığı Nietzsche'nin "ömrü boyunca

yanıldığını" ifade eder (Safa, 1976). 1960'ta yine aynı gazetede yazdığı "Nihilizm Devrinde miyiz?" başlıklı yazısında Peyami Safa nihilizmi şöyle tanımlamıştır:

> Nihilizm mutlak olarak, hiçbir şeyin var olduğuna inanmayan doktrindir. Ahlâkî bir hakikat ve değerler silsilesi de kabul etmez. (Safa, 1978)

Peyami Safa kendisi için gelip geçen bir düşünce olan bu hiççiliği romanlarında kişilerin geçici olarak sığındıkları bir psikolojik durum olarak işlemiştir. Örneğin ***Şimşek***'te dayısının omuzunu şiddetle ezerek acıtması ve Pervin'le konaktan ayrılmalarına bu yolla itiraz etmesi üzerine Müfid "ziyaretlerinde pek nazlı olan", "geçici necip bir şahsiyet"e bürünerek "ona her zaman gelen 'her şey sıfır' fikrini hakikat zanneder ve bu ona uzun bir teslimiyet içinde rahatlama sağlar" (Ş, 30):

> Şöyle, içeriden gelme, samimi, coşkun, derin, rahat, serbest, ilişkisiz, uzun bir "Ada ... m, sende!" diyebilmeyi ruhun büyük bir zaferi sanıyordu ve kendi kendine diyordu ki: "Adam sen de! Hiçbir gün varlık istedi-ğimiz gibi olmayacak. Hayır! Mefkure daima bir kuruntudur ve tekamüle susamış hayalcilerin bir serabıdır. Kavuşulmuş bir mefkure varsa, bu, mutlaka mefkurenin bayağı bir taklididir." (Ş, 30)

Bu anda Müfid'e göre "her şey sıfır"dır; dolayısıyla her olay sonuçları farklı olsa da özü itibariyle aynı değerdedir. Bu durumda da üzüntü, hüzün ve acı gibi duyguların da bir değeri ve önemi yoktur. Müfid'in zorluk karşısında vazgeçme ve pes etme davranışını ***Mahşer***'de Nihad da tekrarlar. Muazzez'in kendisiyle evlenmek üzere apartmandan ayrılmasını beklerken ümitsizliğe kapılır. Muazzez'in gelmeyeceğini düşünerek hayal kırıklığına uğrayan Nihad kendi kendisini aynı hiççilik ile teselli etmeye çalışır:

> Muhayyilesinde yine o sesi, bu sefer titrek, samimî ve titrek sesi işitti:
>
> — Hey Nihad! Aziz kardeş, sakın ağlayım deme, sevgili çocuk.. bu sükûtu hayallere yabancı mısın, kaç sene var ki böyle her ümidin boşa çıktı. Artık bunların arkasından niçin koşarsın? Bırak, arzuların tarafından aldatılmaktansa, hiçbir şey istememek, nacip bir tevekkül içinde, hayatının ıztırârî seyrine kapılıp gitmek evlâdır. Bırak, bu sefer de ümidin sana ihanet etmiş olsun, kalk yerinden. Kendini topla, yürü. Hayatın yolları nâmütenahidir. En büyük zevkle, en büyük ıstırap da seni aynı boşluğa götürür. Hepsi hiç. Düşünme. Bırak, sus. Ağlayım deme, sakın ha... Sakın ha… (M, 121)

Nihad'ın hem haz hem de acıyı "aynı boşluk" olarak değerlendirmesi yazarın nihilizm tanımıyla uygun olarak "mutlak olarak hiçbir şeyin var olduğuna inanmama" durumudur. Bu, Nihad'ın Muazzez ile kurduğu hayallerin boşa çıkması ihtimali üzerine

ümidinin kırılmasıyla ortaya çıkan geçici bir durumdur. Nitekim Muazzez apartmandakilerin yatmasını bekleyerek gecikmiş olsa da gelir ve Nihad için mutluluk dolu bir zaman dilimini başlatır.

Nihad'ın arkadaş çevresi de "hiçbir değer tanımayan" bu nihilizmi coşkun bir şekilde yaşamaktadır:

> Yedi kişiydiler. Hepsi mektebden ve mahalleden arkadaş, hemen hemen aynı muhitten aynı tesirleri, aynı mektebden aynı tahsil ve terbiyeyi almış, mazileri ve halleri müşterek, belki talihleri de müşterek, fikirleri ve zevkleri müşterek, tavırları, söz söyleyişleri, kıyafetleri müşterek, aynı fabrikanın muhtelif mamulâtı gibi, aralarında basit şekil ve esas farklarıyla yapılışları ve markaları müşterek, mekteblerde değil, hayat mektebinin çetin sıralarında yetişmiş, hakiki çilekeşler... Hepsi hararetli, müteheyyiç, asabî, gürültücü, isyankâr, hepsi cür'et sahibi, atılgan, coşkun, hepsi natûk (yahut geveze), akıllı (yahut ukalâ), cesur (yahut küstah), taşkın (yahut deli), hepsi, kendi muvazenesizliklerini hariçte de görmek isteyen ve nizâm-ı âleme tahammül edemeyen bu gençler, tramvay beklerken, âdeta kuduruyorlardı: birşey, birşey, birşey, harikulâde birşey istiyorlar. Bu tahammülfersa yaşayışı değiştirmek. Neye mâlolursa olsun, günlerin yeknesaklığına biraz heyecan katmak. Üstlerine abanan korkunç bahttan silkinmek için elden gelen herşeyi yapmak, herşeyi; yapmak, yıkmak, şu otomobilleri durdurmak, şu tramvay tellerini koparmak, şu vagonları parçalamak, şu hükûmet adamlarını vurmak, şu mütegallibenin başını ezmek, şu bir sürü mânâsız kanunları, itiyadları çiğnemek her şeyi kargaşalığa sürükleyerek anarşinin o taze can verici hercümerci içinde, ya sevine sevine boğulup gitmek yahut, cemiyetin, bu enkazı üstüne yepyeni, taptaze, mükemmel bir medeniyet kurmak. Bir nevi şiddetli mefkûrecilik, bir nevi "nihilizm", daha doğrusu bir nevi.. zırdelilik. (M, 193)

Nihad'ın arkadaşları yazarın bu romandan çok sonra, 1959'da Tercüman Gazetesi'nde yayınlanan "Hiççilik, Şüphe ve İman" başlıklı makalesinde bahsettiği "imansız gençlik" örneği gibidir. (Safa, 1978)

Peyami Safa'nın bütün romanlarında Doğu-Batı karşıtlığından evrilen madde-maneviyat karşıtlığı bulunur. En son yayınlanan romanı ***Biz İnsanlar***'da başkişi bu karşıtlık arasında kalır ve kişilik gelişimi bu gerilimden etkilenir.

Orhan ailesindeki dinî taassubun itici etkisiyle materyalizme inanmış, bu uğurda aile ve akrabalarıyla kavga etmiş, onlardan ayrılmıştır. Orhan'ın materyalizmden anladığı ise esas olanın madde olduğu, ruhun mevcut olmadığıdır. Fakat görevinden istifa etmesine sebep olan kavganın aktörlerinden Tahsin'e merhamet duyduğunu fark etmesi ve donma tehlikesi atlattıktan sonra sığındığı arkadaşı Necati'ye minnet duyması

ruhun yokluğuna dair Orhan'ın inancını sarsar. Genç adam bu durumu Necati'ye şöyle anlatır:

> (...) Nasıl anlatayım? Kendimi haksız bulmuş da değilim; fakat.. ilk fi-kir-lerim sarsıntıya uğradı. Kendimi bir murakabei nefse muhtaç görmeğe başladım. Bir nevi sukutu hayale uğramış gibiyim. Hâlâ da öyle. Kendimde bir türlü yenemediğim azılı hisler var. Ben ruhunu inkâra çalışan ve her duy-gusunu, her muhakemesini vücudunun, hazım cihazının taleplerine irca etmeğe katî surette karar vermiş insandım. (Bİ, 113)

Hislerinin ve hareketleri üzerindeki etkilerinin farkına varması Orhan'ın her şeyin madde olduğuna dair materyalizme olan güvenini sarsar. Vedia'ya âşık olması da duygular hakkındaki tutumunu değiştirmesinde çok etkili olur. Orhan'a göre üç buçuk yıl boyunca kendisini ummadığı şekilde değiştiren bu aşk, materyalizmin yanlışlığını kanıtlamaktadır:

> Ben hayatıma şöyle bir bakıyorum. Ne olmuştu? Ne düşündümse aksi. Hayatımın her anı fikirlerimi tekzip etti. Kendimi materyalist sanıyordum. Üç seneden beri aşkların en romantik cinsiyle seviyorum. Hayatımın en büyük kararları, içimin en büyük saldırışları fikirlerime tamamıyla zıt çıktı. Süleyman'a da bir zamanlar kanar gibi oldum. Saadeti maddî şartların düzelmesinde sanıyordum. Elime para geçti. Şaştım kaldım. Hiçbir fark yoktu. Bazen sefalet günlerimin hasretini bile çekiyordum. En büyük meselenin müsavatsızlıkta olduğuna inan-dığım anlar oldu. Hangi müsavatsızlık? Ölüm karşısında hepimiz biriz. (Bİ, 414)

Yazarın sözünü emanet ettiği Necati'nin Orhan ve sonra da Süleyman'a karşı yaptığı materyalizm eleştirisi Orhan'ın yaşadıklarıyla birleşince genç adamın bu ideolojiye[16] duyduğu güven yıkılır.

Peyami Safa, bundan başka Türk meselesi olmadığını düşündüğü ve ömrü boyunca yazılarında konu edineceğini belirttiği (Ayvazoğlu, 1998) Doğu-Batı karşıtlığını romanlarında çeşitli yönleriyle ele almıştır. Bu karşıtlık, ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu***'ndan itibaren akıl ve ruh karşıtlığını da kapsayacak şekilde genişler (Moran, 2002).

Ferit, babasının etkisinde kalarak hazlarının peşinden giden, tıbbiyeyi terk ederek felsefe bölümüne geçmiş şüpheci bir gençtir. Ferit, henüz yerleştiği Vafi Bey'in pansiyonunda şahit olduğu olayları müspet ilimler ile açıklamaya çalışır. Gece

---

[16] Berna Moran, Peyami Safa'nın Marksizm ve materyalizm konusundaki fikirlerinde hatalar bulunduğunu açıklamış, bu fikri yanlışların ***Biz İnsanlar*** romanını "düşün düzeyinde ciddiye alınamayacak kadar ilkelleştirdiğini" belirtmiştir (Moran, 2002, s. 234).

karanlığında karşılaştığı çıplağın ve yeri değişen hamam tasının sebebinin, çok sevdiği teyzesinin ani ölümüyle travma yaşamış olan küçük Zehra olduğunu ortaya çıkarmak Ferit'in senelerden beri yaşadığı delirme korkusunu giderir. Fakat bir gece kapısını kilitleyip uyuduğu hâlde koynuna giren ve Selma olduğunu sandığı bir çıplağın onu boğmaya çalışması, üstelik boynunda kızarıklıklar oluşturması Ferit'in akla ve müspet ilimlere güvensizlik duymasına sebep olur. Komşusu Yahya Aziz Bey ile konuşmasında Ferit bu güveni sorgular:

> (...) Eğer insanın aradığı mana kendi icadı değilse, manaya mana veren kendisi değilse, bu, Allah'ın hikmetinden başka nedir? Bir zerresi insanın şuuruna dolan muazzam bir şuurun niyetinden başka nedir? Onun varlığı ve yokluğu hakkında bir karara varmak için, ya her biri kendi tecrübelerimizin yoluyla ferdi ve mistik bir sezişi kendimize rehber edeceğiz; veya evrensel bir anlayışı doğrulayan külli mefhumlar delaletiyle düşüneceğiz. Birincisinde tecrübemiz tamamıyla şahsi olduğu için, evrensel bir anlayış tasdiğinden mahrum kalacak, bizim kendimizde bile bunun bir deli kuruntusundan ibaret olduğu şüphesini uyandıracaktır. İkincisinde külli mefhum her objenin ve hadisenin kendi kendisini vücuda getiren hususi ve ferdi karakterini ifadeden mahrum kalacak, bizi bir muhayyel cevherler alemi önünde bulunduğumuz şüphesi içine atacaktır. (MNK, 211)

Ferit'in akıl yoluyla açıklayamadığı metafizik olaylar karşısında "mistik bir seziş"e yönelmesi yazarın tercihidir ve Matmazel Noraliya'nın adadaki evini kiraladıktan sonra mistisizmi tecrübe eden Ferit süreç içerisinde akla olan güvenini kaybederek aşkın olana güvenmeyi ve dayanmayı öğrenir.

2. 2. 8. Allah'a Güven

İnsanın emniyet ihtiyacı onu aşkın bir varlığa güvenmeye sevk eder. Dinler insana aradığı sığınma ve korunma imkânını sunar, bu sayede huzurlu bir hayat yaşamasını sağlarlar. Bütün dinlerde güven merkezî bir konumdadır. Dinler kutsal ve ilahi bir varlığa güvenme, dayanma, tapınma ve hizmet etme fiillerini kapsar (Yavuz, 2003).

Kavram olarak "islam", "esenlik, uzlaşma, barış, emniyet, bağlanma, teslimiyet, huzur, mutluluk, kurtuluş" demektir. Buradan yola çıkılarak İslam'ın kişinin Allah'a inanmasıyla kendi kendisi ve diğer insanlarla barış, huzur ve güven içinde yaşamasını öngördüğü söylenebilir (Yavuz, 2003).

Allah'a inanmak ise öncelikle onun varlığının kabul edilmesi ve ona güvenilmesi ile mümkündür. Allah'ın kendisini görüp gözettiğine ve her zaman kendisiyle birlikte olduğuna inanan insanın geleceğe dair kaygıları azalarak ümidi artar. Bu durum insanın yalnızca bireysel yaşantısını değil sosyal yaşantısını da olumlu etkiler. Zira Allah'ın kendisine inanma biçimi olarak belirlediği ve "kul"larından yaşamalarını istedikleri dinin ahlaki bir yönü de vardır. Kişi sorunlarını Allah'a güvenerek, onun desteğini alarak çözmeye çalışır ve bu güven başka alanlarda gerekli güven duygularını besler ve korur (Yavuz, 2003).

Bu bilgiler doğrultusunda Peyami Safa romanlarında şu tespitler yapılmıştır:

Peyami Safa, dinsizlik, dolayısıyla tanrıya güvensizlik temini ilk olarak ***Şimşek***'te işlemiştir. Romanda kişilerin dinî inançları ve bunun getirdiği uygulamalara ilişkin herhangi bir durum ya da olay bulunmamaktadır. Fakat kişilerin "estağfirullah, yarabbi" gibi İslam kültürüyle ilişkili sözler kullanıyor olmaları yozlaşmış ve yüzeysel bir İslam inancı ile ilişkili düşünülebilir.

Peyami Safa dinin kültürün devamlılığına katkısını göz önünde bulundurarak kültür değişimini kişilerin dinî yaşayışlarındaki değişimle de vurgulamıştır (Düzce, 2008). Behire'nin anne babası ve çocuğuyla beraber yaşadığı Mısıroğlu'ndaki ev hakkında anlatıcı "Behire'nin kendine ait eşya ile tefriş ettiği salon ve yatak odasından başka her tarafı, merdivenleri, salonları, taşlığı ve öteki odaları müslüman evlerine mahsus bir karışıklık ve zevksizlik içindedir" (Ş, 114) der. Evin tefrişindeki bu tezat Behire'nin anne ve babası ile yaşadığı kuşak çatışmasını imler. Herhangi bir şekilde din ile ilişkisi olmayan bu kişilerin yaşantılarında Allah'a ya da tanrıya güvenin söz konusu olmayacağı açıktır.

Benzer bir dinden uzak yaşayış ***Mahşer***'de de görülür. Bu romanda da kişilerin Tanrı'ya iman ettiklerine ya da dini yaşantılarına dair herhangi bir olay yoktur. Ancak Allah'a iman, ahlak ve fazilet ile ilişkili olarak değinilen kavramlardan biridir. Örneğin Nihad, Muazzez'in Alaaddin Bey'le evlenmeye zorlanması üzerine çok sinirlenerek Mahir Bey ve çevresinin rezaletlerini durdurabilecek tek otorite olarak Allah'a güvendiğini ifade eder:

> Ne biçim insan bunlar?.. Ne acaip mahlûklar! Bunların mefkûreleri nedir? Ne için yaşıyorlar? Vatanları yok, vicdanları yok, Allah'a da, güzelliğe de, fazilete de inanmıyorlar, bunu anladık, peki?.. Para için mi yaşıyorlar? Servetin hududu yok mu? Debdebe için mi yaşıyorlar? İstanbul'da bunun fevkinde hangi saltanat var? Hayır... bunlar için değil hayır,

> ne vatan, ne vicdan, ne Allah, ne güzellik, ne para, ne debdebe, ne saltanat için, hayır, hiçbiri için değil. Fenalık için, yalnız günah işlemek, yalnız başkalarının ıstıraplarına bir zebani istihzasiyle çirkin çirkin gülmek için, rezaletlerin gübresinde iğrenç bir taaffünle pişmek için yaşıyorlar. Hay Allah cezalarını versin! Çanakkale'de, gözlerimin önünde kafaları futbol topu gibi, koparak havaya fırlayan Türk gençleri bunlar için mi can verdiler? Tevekkeli değil, ordu, ahali açlıktan, hastalıktan kırılıyor. İki milyon kilometre murabba arazinin mahsullerini İstanbul'da üç beş yüz kişi yiyor. Yine kör boğazlarına doymuyorlar. Hay Allah topunu Kahr ismiyle kahretsin... İnsan vatanperver olduğuna değil enayi yerine konduğuna yanıyor. Yarabbi!.. (...) Biz mebus Alâaddin Bey için mi harp ettik? Tuh! Hepsinin Allah cezasını versin, çünkü Türk kanunları buna muktedir değil. (M, 85-86)

Mebus Alaaddin Bey evli olduğu hâlde, Seniha Hanım'la ilişki kurmuştur, üstelik Muazzez'le de ikinci kez evlenmek istemektedir. Bunların hepsini bilen Nihad, hem Muazzez'e muhabbeti sebebiyle hem de milletin mebusunun birtakım zengin İstanbullu ile gayrimeşru işler çevirerek milletin kaynaklarını sömürmesine çok sinirlenir. Nihad, bu durumu engelleyebilecek herhangi bir kurum ya da kanun olmadığı için şikâyetini Allah'a yapmaktadır.

Peyami Safa'nın dördüncü romanı ***Bir Akşamdı***'da da en üst otorite ve son çare olarak görülen Allah'a güven temi haksızlığa uğrayan kişi üzerinden işlenmiştir. Meliha'nın babası karısının ahlakından evlilikleri boyunca rahatsız olmuş, şüphelerle geçen yıllarda huzursuz bir evlilik sürdürmüştür. Karısının "şarkı", kendisinin "öksürük" ile simgelenen hâlleri ile babanın hastalığına annenin kötü ahlakının sebep olduğu anlaşılmaktadır. Baba sık sık öksürür, hastadır; fakat ne hastalığından ne de karısından şikâyetçidir:

> Baba çiçekleri suluyor ve öksürüyor.
>
> Elinde kovasiyle yere doğru eğilişinde bile tabiatı var: Tevekkül. Bazı yorularak doğruluyor, derin nefesler alıyor: Tevekkül. Öksürüğü tutunca -elleri topraklı- ceketinin kolunu dudaklarına götürüyor ve ağzının içindeki kasırga dininceye kadar hiç bir sabırsızlık tavrı, şikâyet hareketi yapmıyor: Tevekkül.
>
> Sonra eğiliyor ve kovasını sallıyor, su bitmiş, ağır ağır tulumbaya gidiyor: Tevekkül. (BA, 23)

Babanın tevekkülü Allah'a güven bağlamında değerlendirilebilir. Meliha'nın gözünden verilen bu tasvire göre baba, kendisine Allah'ı vekil edinmiş, dünyalık yaşantıdan mümkün olduğunca kurtulmuştur. Baba hayatı, karısı, kızı konusunda iyi ve

lazım olanı Allah'ın yapmasını bekler. Bu yüzden Meliha'nın Kâmil'le kaçması babayı çok üzer ve baba "çok dindar olmasa da dua eder":

> Yarabbi kızım sana emanet. Fakat bana onun yüzünü bir kere göster, yarım saat olsun. Yarabbi! Beni kadın şerrinden kurtarmadın, yaşamaktan kurtar!
>
> Yarabbi! Beni çok öksürtme ve az yaşat. (BA, 27)

Bu, babanın Allah'a güvendiğini açıkça ifade eden tek kısımdır. Fakat duasının sadece kendisi ile ilgili kısmı gerçekleşir ve baba kısa zamanda ölür. Babanın Meliha'yı tekrar görmemesi ve Allah'ın babasının istediği gibi Meliha'yı korumaması bu güveni ihlal eden durumlar değildir. Yazar, babanın bu duasının gerçekleşmemesi ile bireylerin kendi eylemlerinden kendilerinin sorumlu olduğunu, Meliha'nın da kendi düşüşünü kendisinin hazırladığını göstermiştir.

Allah'a güven yazarın beşinci romanı ***Cânân***'da ibadetlerle desteklenen daha derin bir tutumdur. Tem olarak romanda ikinci dereceden bir kişi olan Abdullah Bey'in ve annesinin söz ve davranışlarında görülür.

"Abdullah Bey, gençliğinde oldukça serbest yaşamış, sonra, hakiki dindar, hakiki müslüman, dini bütün bir adam olmuştur." (C, 85). Lâmi'nin ayrılması sebebiyle üzgün olan kızını teselli etmeye çalışan Abdullah Bey Allah'a güvenmekte, Bedia'nın üzüntüsüne onun son vereceğine inanmaktadır:

> — Allah'tan ümidini kesme evlâdım... Allah senin bu gözyaşlarını görür, Allah afif, temiz müslüman kızlarına acır... İhtiyarların kerameti vardır. Kızım, bana inan! Lâmi günün birinde, hem belki yakın zamanda buraya gelecektir, senin eline, ayağına bile kapanacak… (C, 82)

Abdullah Bey, Allah'ın Lâmi'yi mutlaka Bedia'ya döndüreceğine inanmaktadır. Ona göre Allah "Herşeyin müsebbibü'l-esbâbıdır" ve mutluluk da keder de Allah'ın takdiridir. Bu yüzden üzülüp perişan olmak gereksizdir. Bedia'ya bir ayeti açıklayarak ümit vermek ister:

> — Kızım, Allah Kur'ân'ında buyuruyor ki: "Fasbir" sabret, "Kemasbir" sabrettikleri gibi, "Ulü'l-azm" azim sahibi olanların. Kimlerden? "Minerresûl" peygamberlerden. Yâni, peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettikleri gibi sabret! Ve yine buyuruyor ki: "İnnallâhe maassâbirîn" yani, muhakkak ki Allah sabredenlerle beraberdir. Kızım, evlâdım, senin felâketin benim felâketim demektir; fakat, denizin dibinde boğulurken bile Allah'tan ümidi kesmemek lâzımdır. Lâmi, mutlaka sana gelecektir. Henüz ortada büyük bir ayrılık yok, ümit çok...

> Üzülüyorsun? Kocası tarafından aldatılan kadın yalnız sen değilsin ya... Birgün gelecek ki, bu gül fidanlarını yine kocanla beraber sulayacaksın, emin ol… Haydi, yavrum, ver elini bana... ve âyet-i kerimeyi unutma: "İnnallâhe maassâbirîn!" (C, 85)

Bedia'nın üzüntüsüne sabretmesinin karşılığını alacağını, Allah'ın onunla birlikte olduğunu, güvencesiz bulunmadığını anlatarak kızını teselli etmeye çalışan Abdullah Bey, Lâmi'nin Cânân'la evlenmek için Bedia'yı boşamak istediğini öğrenince öfkelenir ve kızının bedduasının tutacağını belirtir:

> — Allah, temiz, afif, müslüman kadınlara acır, Bedia'nın bu inkisarı tutacaktır. Lâmi'nin iki yakası biraraya gelmez... Bu haylazlığının cezasını çeker. (C, 95)

Abdullah Bey kızının masumiyeti sebebiyle Allah'ın desteğini alacağına ve Lâmi'nin cezalandırılacağına inanmaktadır. Bu yaklaşımıyla Abdullah Bey'in Allah'a karşı güçlü bir güvene sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Bedia'nın bu üzüntülü zamanında, yıllardır taktığı "bahtiyarlık muskası"nı Bedia'ya veren ninesi bu muskanın kendisine ömrü boyunca mutluluk getirdiğini anlatarak Bedia'nın bu muska ve Allah'a güveni sayesinde zor günleri atlatacağını söyler:

> — (...) ah çıfıt çocuk... nasıl da şeytana uydu... nasıl da kandı?... Ama gelir kızım… görürsün, inan olsun gelir, ne yapar yapar, o şıllığı bırakır gelir, sen bu muskayı bir kere boynuna taktın mı, takmadın mı?... gelir.
>
> — Aman Hanımnine tuhafsın!
>
> — A kızım bak benim saçlarıma... bir tel siyah bulursan aşkolsun... tam seksenüç yaşındayım, böyle şeyleri bilirim, tecrübem var, evlâdım.
>
> — O gelinceye kadar ben ne hâle geleceğim biliyor musun?
>
> — Birşeycik olmazsın yavrucuğum... Allah'a güven, her gece yatağa girerken şu duayı oku:
>
> Bismillâhi birsin,
>
> Ve billahi nursun,
>
> Yetmiş bin âyet Kürsî'n,
>
> Dört bir etrafımızda dursun.
>
> Ama... her gece ha... sakın unutma... bu duayı oku... etrafına üfle... üç ihlâs bir fatiha da oku. Birşeycik olmazsın... kocanın da gelmeyeceği varsa geleceği tutar. A kızım, dedim ya, biz böyle şeyleri pek iyi biliriz. Beybabana sor, küçücükten ben ona ne sûreler ezberletirdim. Bak maşaallah altmışını geçkin, arslan gibi adam... her akşam duasını okur da onun için. (C, 116-117)

Nine bu sözleriyle yıllarca mutlu yaşamasının sebebinin Allah'a imanı ve bu sayede taşıdığı ümit olduğunu ifade etmektedir. Fakat Bedia bu güvenden yoksun olduğu için sağlığını riske atan üzüntüler yaşamaktadır. Peyami Safa'nın romanda Allah'a güven temini nesil farklılığını ortaya koymak için kullandığı anlaşılmaktadır.

Peyami Safa'nın ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında en önemli temlerden biri olan Allah'a iman, çeşitli seviyelerdeki roman kişilerinin söz ve davranışları ile ortaya konmuştur. Romanın başkişisi Ferit Allah'a inanmayan biri olduğu için mucizelere, metafizik olaylara da inanmaz. Roman Ferit üzerinden hakikatin yalnız müspet ilimle anlaşılamayacağı, zira bu çerçevenin dışında kalan, mahiyeti başka olayların da mevcut olduğunu okura göstermeye çalışır. Bu süreçte aşkın bir varlık olarak Allah'a iman farklı kişilikler üzerinden Ferit'e tanıtılır.

İkinci dereceden bir roman kişisi olan pansiyon sahibi Vafi Bey, cinlere ve bazı metafizik varlıkların olduğuna inanmakta, Ferit'in anlam vermekte zorlandığı gizemli olayları Allah'ın onu imtihan etmek için cinleri musallat etmesiyle açıklamaktadır. Bilimsel temelden yoksun değerlendirmeleri sebebiyle Vafi Bey'in imanı Ferit nazarında "mistik hezeyanlar"dan ibarettir (MNK, 112).

Öte yandan yine ikinci dereceden bir roman kişisi olan Ferit'in teyzesi Necmiye Hanım dindar biri olarak görülür. Kardeşi Nazmiye modern bir genç kız olarak eğitilirken kendisine geleneksel dinî eğitim verilmiş, bu dayatmanın sonucunda da Necmiye Hanım Müslüman görünmesine rağmen ikiyüzlü olduğu düşünülen biri olmuştur. Ölümünden kısa süre önce yeğeni Nilüfer'e davranışlarının sebeplerini anlatır:

> Ben, töbe estağfurullah, Allah'a da isyan ederdim, demiş. İnanmaz oldum ona. Töbeler olsun, hala var mıdır, yok mudur, bilmem, demiş. Olsa böyle mi yapardı derim. Fakat alışmışım ibadete, yine de hamdolsun. Fakat annen ... Nasıl şımarttı onu paşa ... Ne oldu sonunda? içki, morfin, kumar, Paris, hem kendisini, hem ablalarını öldürdü, demiş. Sabahlara kadar uyumazdı o kızlar da. Suratları sapsarı, roman okurlardı. Ben hepinizden çok çekmişimdir. Nefret etmişimdir insanlardan. Elimden gelse her fenalığı yaparım onlara. Elimden gelmez fakat, demiş. (MNK, 191)

Necmiye Hanım yetişme döneminde gördüğü baskı ve eşitsizlik sebebiyle babasına karşı güvenini yitirmiş, bu durum onun bütün hayatı boyunca kuracağı ilişkilerde olumsuz tesirini göstermiştir. Allah'a imanında ve ibadetlerinde samimi olmayan Necmiye Hanım'ın çevresine muamelesinde de samimiyet ve iyilik yoktur.

Ferit onun hakkında "yeryüzünde Allah'a en az inanan karı odur. Düzenbazdır o." (MNK, 125) diyerek teyzesinin inançsızlığını vurgular.

Allah'a iman bahsinde bu ikisinden farklı olarak Matmazel Noraliya/Nuriye Hanım'ın imanı, romanın tezini ortaya koyması bakımından önemlidir. Türk baba ve İtalyan anneden doğma Nuriye Hanım yedi yaşından sonra dindar ve aydın bir Müslüman olan babaannesi Ferhunde Hanım tarafından büyütülmüştür. Ferhunde Hanım, Nuriye on sekiz yaşındayken vefat eder. Annesi ile yaşamaya başladığında Noraliya Müslümanlığı unutması ve Hıristiyan olması için baskı görür, fakat dininden dönmez. Bunu anlatırken hizmetçi Fotika, Matmazel Noraliya'nın her zaman şöyle dediğini aktarır: "Bizim dinimizde her din toplanır. Dinlerin hepsi iyiliğe, doğruluğa çıkar. Allah'a çıkar. Yalnız Müslümanlık en kısa yoldur." Hani öyle nefret etmemiş Hıristiyanlıktan. Kaba sofu değildi o." (MNK, 265)

Allah'a içtenlikle inanan Matmazel Noraliya hayatı boyunca bu inancını İslam dini çerçevesi içinde yaşamıştır. Ona göre İslam, Allah'a giden en kolay yoldur. Hayattaki hiçbir arzusuna kavuşamayan Matmazel babaannesinin telkinleri ve felsefi okumaları ile bir uzun tefekkür dönemi geçirir. Daima hüzünlü olmasını Allah'tan uzak olmasıyla açıklayarak "karanlık duvar" metaforu ile benliğini hedef alır: "İçime doğdu. Karanlık duvar benliğimdir. Onu yıkmalıyım ki nura kavuşayım. Allah'a varayım. İçime doğdu: Ebediyete de öylece varılır." (MNK, 288)

Benliğini yok etmenin onu Allah'a ulaştıracağını düşünen Matmazel, yaşadığı zorlukların bir hikmeti olduğunu anlar: "Ne arzu eyledimse aksi oldu. Bunda bir hikmet vardır ve bundaki hikmet bendeki arzuyu öldürmek değilse nedir?" (MNK, 289)

Arzularını yok etmekle benliğini ortadan kaldırabileceğini, böylece de Allah'a ulaşabileceğini düşünen Matmazel, zamanı unutmak için perdeleri örter, daima mum yaktırdığı odasında senelerce inziva hâlinde yaşar. Kendisi için özel olarak üretilen koltuğunda uzun saatler oturarak dua ve tefekkür eden Matmazel, nihayet bir sabah erken saatlerde evin arka tarafındaki çamlığa giderek şu duayı eder:

> "Yarabbi dedim, al beni artık. Beni dağıt. (...) Yarabbi canımı sebil ediyorum, ruhumu, hissiyat, efkar ve malûmatımı, varımı yoğumu muhtaçlara dağıtmanı senden niyaz ediyorum; Yarabbi! Bana ihsan eylediğin nuru, andan mahrum olanlarla paylaşabilmekliğim için ne lazımsa anı yapmayı bana talim etmeni de niyaz ediyorum. İnsanları benliklerinin bu azgınlığından, bu kazanç ve menfaat iptilalarından kurtarmak için hisseme düşen fedakarlığı ifaya amadeyim. Yarabbi! Meramımı hakkiyle ifade

> edemiyorum, beni anla. Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi! Yarabbi!" (MNK, 292)

"Fenâfillah" kavramıyla ifade edilen benliğini Allah'ta eritmek yoluyla ona kavuşmak İslam tasavvufunun nihai amacıdır. Tasavvuf âlimlerince fenâfillahın ilk basamağı "La fâile illallah"/"Fâil yalnız Allah'tır" inancıdır. (Uludağ, 2012) Kişi kâinattaki -insan eliyle yapılanlar dâhil- bütün fiilleri ve hareketleri Allah'ın fiillerinin tecellileri olarak gördüğünde güven ilişkisindeki esas muhatabı da Allah olmaktadır. Bu hâlde Allah'a güvenen bir kişinin insanlarla ilişkilerinde de savunmasız kalmayı seçmesi, yani onlara güvenmesi tabiidir.

Matmazel Noraliya anne babasının düzensiz ilişkisi nedeniyle temel güven oluşumu döneminde yaşadığı muhtemel doyumsuz ihtiyaçlarını babaannesinin müşfik muamelesi ile gidermiş, fakat sonra annesi ile gerilimli bir ilişki sürdürmek zorunda kalmıştır. Madam Gianetti kızını İslam'dan uzaklaştırıp Hristiyanlığa sevk edeceğini düşünerek onun Yorgo ile ilişkisini desteklediği hâlde, Yorgo'nun babası olan Romalı doktorla ilişkisini ilerletince kızının Yorgo ile görüşmesini yasaklar. Babasının Yorgo'ya söylediği Noraliya'nın öldüğü yalanı üzerine genç adam intihar eder. Annesinin ihaneti ve sevgilisinin ölümü üzerine Noraliya çıldırır. "Alçak insanlar!" diye camlardan haykırarak delice isyan ettiği iki seneden sonra Matmazel Noraliya, Madam'ın adadaki evi almasından sonra iyileşir. İnsanlara güveninden boşalan büyük boşluğu Allah'a güven ile dolduran Matmazel münzevi bir yaşam sürmeye başlar.

Fenafillâh sayesinde buhranlarını yenerek sükûna eren Matmazel, daima dua yoluyla Allah ile birlikte olur. Eyleyenin Allah olduğu inancı sayesinde Matmazel, insanlara karşı da güvenle yaklaşır: Onlarla ilgilenir, hastaları için dua eder, malını bağışlar, ihtiyaç sahiplerini gözetir. Bu dervişane hâliyle Matmazel Noraliya'nın yaşamı Ferit üzerinde çok derin bir etki yaratır.

Yazar, sözünü emanet ettiği Yahya Aziz'in sözleriyle bu örneği olumlayarak bir toplumsal düzen tasavvur eder:

> "Ben" kendisini "biz"e ve "biz"den daha üstün bir perspektife doğru aşmalıdır. Taazzuvun şartı transandanstır. Yoksa benlerin çarpışması ve boğuşması içinde parçalanma mukadderdir. Ferdden millete, milletten insana, insandan Allah'a doğru aşmanın merhalelerini idealleştirmeyen ve kendi ölçüsünü yalnız kendisinde (ferdde veya külli insan mefhumunda) bulan insanın nasibi bugünkü dünya katastrofundan başka nedir? Aşmaların silsilesi bize fertleri milletin, milletleri insanlığın, insanlığı Allah'ın

> otoritesi altına koyan bir nizam düşündürür. Fertlerin, milletlerin ve insanlık camiasının ihtiraslarını ancak her birinin daha üstündeki plandan gelen bir disiplinin emrinde dizginlemek mümkündür. (MNK, 299)

Romanın ikinci kısmında uzun pasajlar hâlinde fikirlerini açıklayan Yahya Aziz'e göre Allah'a güvenme, insanın güvenmelerinin en üstünüdür ve pasif bir eylem değildir, çaba ve azim gerektirmektedir. Zira bu en üst noktaya önceki basamakları aşarak varılacaktır.

2. 3. Güven ve Güvensizliğin Sonuçları

2. 3. 1. İş birliği

Güvenin en önemli sonuçlarından biri iş birliğini mümkün kılmasıdır. Taraflar ancak güvenle bir araya gelip birlikte bir değer üretebilir, beraber çalışabilirler. Peyami Safa, güvenin iş birliği sonucunu ***Mahşer***'de bir iş sözleşmesi bağlamında kullanmıştır. Başkişi olan Nihad'ın dürüst tavrıyla Seniha Hanım'ın güvenini kazanması, birlikte çalışmalarını sağlamıştır. Seniha Hanım Nihad'ı bazı evrak işlerini yaptırmak üzere işe alırken söz konusu evrakın gizli bilgiler içermesi sebebiyle Nihad'a güvenip güvenemeyeceğini sorar:

> Nihad kızarmıştı. Kat'i bir tavırla cevap verdi:
>
> — Tabiî hayır. Çünkü siz beni ya tanıyor, ya tanımıyorsunuz. Tanıyorsanız bu suali sormamalıydınız. Tanımıyorsanız benim vereceğim teminata inanmak istememeliydiniz.
>
> Kadın, bu kat'i cevabı pek beğenmiş gibi, yumuşak bir gülüşle güldü:
>
> — Orada, ondokuz haziran tarihli bir telgraf bulacaksınız, arayınız. (M, 62)

Semiha Hanım'ın sorusuna makul bir cevap veren Nihad, kadının güvenini kazanır. Seniha Hanım Nihad'ın cevabını beğenir ve emniyet içinde ona işini verir. Burada güvenin iş birliği yapmayı kolaylaştırdığı görülmektedir. Güven ile kurulan bu iş birliği güvensizlik oluşmasıyla da bozulacaktır.

2. 3. 2. Sinizm

Sinizm kişinin güvenme ihtimallerine tamamen kapalı olduğu genel bir tutumdur. Güvenin mümkün kıldıklarını zehirleyen sinizm yeni imkânların da ortaya

çıkmasını engeller (Solomon ve Flores, 2001). Peyami Safa sinizmi bir kişilik özelliği olarak ikinci romanı ***Şimşek***'te karşı gücün teşekkül etmesindeki etken işlevinde Mahmud Paşa üzerinden işlemiştir.

Sacid'in babası Mahmud Paşa "istediği nazırlığı vermediği için Abdülhamid'e kızarak Bağlarbaşı'nda yaptırdığı köşke çekilmiştir. Büyük bir beklentinin karşılıksız kalmasıyla yıkılan güveni sinik bir tavra sebep olan Mahmud Paşa romanda kimseyle görüşmek istemeyen, yakın ve sıcak ilişki kurmayan, kendine dönük bir kişi olarak anlatılmıştır:

> Mahmud Paşa garip bir şahsiyetti; müvesvis, fakat metin; kinci, haris, fakat kendine hakim; insanların sayılı zaaflarını gayet iyi bildiği için bunlardan kendini koruyan; din, memleket, aile duygularına her vakit yüreğini kaptırmayan; kimseye minnet ve emniyet etmeyen; insandan kaçan, infiradî yaşayan; pek az konuşan; bedbin, haşin, dostsuz; biraz hain, biraz korkunç bir adam. (Ş, 15-16)

Sinizmin hemen bütün özelliklerini kişiliğinde toplamış olan Mahmud Paşa'nın hassas tabiatları sebebiyle kızı Tabende Hanım'a ve torunu Müfid'e alaycı yaklaşımı da bu tavra uygundur:

> "Bu oğlan da anası gibi mızmız; yufka yürekli... Adam olmaz!" diyor, bunu Tabende'nin yanında da, Müfid'in yüzüne karşı da her zaman tekrar ediyordu:
>
> — Bu oğlan adam olmaz! (Ş, 16)

Torununun gelişimine dair kesif bir ümitsizlik taşıması ve bunu sık sık dillendirerek çocuğun da bu olumsuz tutumunu görmesini sağlaması Paşa'nın sinik kişiliğiyle uygun davranışlardır.

Peyami Safa'nın kişiliğinde sinizm özellikleri bulunan bir başka roman kişisi ***Bir Akşamdı***'nın yönlendirici karakteri Kâmil'dir. Kadınlarla beraber olmaktan zevk alan, kolayca seven fakat kolayca da bıkabilen bir Don Juan olarak tarif edilen Kâmil'in bu hâli tecrübelerine bağlı olarak gelişmiştir:

> Bütün tanıdığı kadınları gözlerinin önüne getirdi. İlk önceleri kendi de bu münasebetlerin bir şeyle, bir mühim sonla biteceğine inanırdı, ilk önceleri her tanıdığı kadınla evlenmek hülyası kurardı ve sanırdı ki aşk, izdivaca giden en güzel yoldur; ancak zaman geçtikten ve tecrübeler tecrübeleri takip ettikten sonradır ki, o, meslekte eskimiş bir şoför gibi yolların nereye çıktıklarını sezmeye başladı. Her kadın münasebetinde ve bütün ihtiraslarda, yolların nereye çıkacağını bilmek: İşte yaşamanın hüneri! Bütün yollar Roma'ya çıkar. Bütün yollar bir noktaya çıkar. O nokta nedir? Sukut-ı hayal. (BA, 32)

Kâmil'in kadınlarla yaşadığı olaylar onun evliliğe ve aşka olan inancını yıkmış, bütün güzel zamanların sonunda hayal kırıklığı yaşayacağını varsayar olmuştur. Bu onun kadınlara yaklaşımındaki tavrını değiştirmiş, onu anı yaşayan, bir şey beklemeyen ve bir şey de vermek istemeyen bir adam hâline getirmiştir. Kâmil, yalnızca kendi arzu ve çıkarlarına göre yaşayan, başkalarına karşı sorumluluklarından kaçan biri olmuştur. Kâmil'in sinizmi ise başkişi Meliha'nın karakter gelişiminde olumsuz etkide bulunmuş, genç kadının ahlaki çöküşüne sebep olmuştur.

Peyami Safa'nın en son yayınlanan romanı ***Biz İnsanlar***'da sinizim, ülkenin gidişatına dair bir kesimin sahip olduğu ümitsizliği romana aksettiren bir tip ile özdeşleştirilmiştir. "Eşek Türk!" hakareti üzerine öğretmenler odasında gerçekleşen tartışmada yazarın sözünü emanet ettiği Necati'nin Tahsin'i ve Türklüğü heyecanlı savunusuna cevaben hayvanat muallimi Hüsnü Bey "Edebiyat bunlar, edebiyat…" der ve Necati'nin tepkisini çeker:

> — Pekâlâ... Bunlar edebiyat; sizin hayvanat ne buyuruyor? Tetkik ettiğiniz eşek sülâlesi arasında Türk isminde bir sınıf var mı?
>
> Hayvanat muallimi başını kaldırdı ve iki elini dua eder gibi açarak:
>
> — Bu da edebiyat! dedi, nereden nereye... Biz senden çok yaşadık, evlâdım... Fi tarihinde bize de Hamiyyeti Millîye, Hamiyyeti Vataniye denilen o yaldızlı hapları yutturdular. Bak ne olduk. Saatine iki mecidiyeye ders vereceğiz diye buralarda sürünüyoruz!
>
> (...)
>
> — Ben kırk üç sene ders verdim, dedi, ne oldu? Yedi yüz şu kadar kuruşla tekaüde çıktım. Bu ihtiyar yaşımda hâlâ ekmek parası peşindeyim. Bu milletten geçmiş artık evlat. Tarihî mühletini ikmal etmiş bu millet. Siz gençler alın ele de görelim bakalım. Onu da gördük Jön Türkler dediler, daha bilmem ne dediler. Bizi muharebeye sokup bu hale getirenler, perişan edenler hep o Jön Türkler, daha doğrusu bön Türkler değil mi? (Bİ ,72)

Bu sözlerinden Hüsnü Bey'in gençliğinde Necati gibi ateşli bir vatansever olduğu fakat çabalarının karşılığını alamayarak inandığı değerlere güvenini kaybettiği anlaşılmaktadır. Hüsnü Bey bu ümitsizliğini şöyle ifade eder: "Bende ümit filân kalmadı. Gençlerden biraz ümit ediyorduk, onlar da Kafkas'ı, Mısır'ı fethedeceğiz hülyasıyla İzmir'i de verdiler; Bursa'yı da." (Bİ, 74) Hüsnü Bey'in ülkenin ve milletin çöküşünün kaçınılmaz olduğuna dair karamsar bakış açısı onun sinik biri olduğunu göstermektedir.

2. 3. 3. Tereddüt

Güvensizliğin sonuçlarından biri olan tereddüt kişinin eyleme geçmesine engel olur. Özellikle ilişkinin mecburi olduğu durumlarda güvensizlik telafi edilemiyor, güven tesis edilemiyorsa tereddüt kişiyi bunaltan ve bir çözüm bulmasını engelleyen bir hâle gelebilir.

Peyami Safa'nın bütün romanlarının temelinde bulunan Doğu-Batı karşıtlığı, kişileri bir tercihe zorlar ve bu tercih sürecinde de kişiler kısa yada uzun tereddütler yaşar. Yazarın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da başkişi Mebrure, çeşitli roman kişileriyle ilişkilerinde tereddütler yaşar. Bunların ilki köşkte ilk muhatap olduğu kişi Nevin ile ilişkisinde oluşur.

Mebrure, köşke geldiği gecenin sabahında çocukken iyi arkadaş olduğu, fakat senelerdir görmediği Nevin'in kendisine karşı nasıl davranacağını tahmin edemez. Mebrure'nin düşünceleri Nevin'in emriyle hizmetçinin getirdiği bohça ile kesilir:

> Genç kız yerinden kımıldayamıyordu, bu sabah ianesi onu felce uğratmış gibiydi, şu sandalye üstünde duran mavi ipek bohça, onu bir akraba, bir misafir derecesinden hemen bir besleme mevkiine indirmiyor muydu? Nevin'le aralarında hiçbir samimiyet olmadığı halde, bu ianeyi kabul edebilir miydi? (...)
>
> Kabul etmemek de mümkün fakat, bir bahane bulmak lâzım: Meselâ derhal oradan çıkıp pek mühim bir işi olduğunu söylemek, acele teşekkür etmek, köşkü bırakıp gitmek... İhtiyacı meydandayken bu yardımı reddetmek kabalık! (SK, 13)

Burada tanışıklığın temine yeterli olmadığı bir güvenin/güvensizliğin, Mebrure'nin Nevin'in yardımını kabul etme konusunda tereddüdüne yol açtığı anlaşılmaktadır.

Mebrure köşkte kaldığı süre içinde ailenin tamamına karşı düşük ahlakları sebebiyle güvensizlik duymaya başlar. Yine de hem mecburiyetten hem de lükse zaafı bulunduğundan genç kız, Behiç'e doğru meyledecek gibi olur:

> Artık kendi odasına kapanarak sonu gelmeyen uzun düşünceler içinde hapsolmaktan çekiniyordu. Güzide ile Siyret'in meselesinden sonra büsbütün asabileşmeye, yeniden kendi kendine düşünmeye başlamıştı. Fakat şaşırtıcı bir kararsızlık içindeydi. Fikirleri mevzudan mevzuya atlıyor, onu hemen can sıkıntısına düşürüyordu. Mecmualardan sıkıldı, onları dağınık bir halde yerlerine bıraktı, isterik bir silkinişle yerinden kalktı, gezinmeye başladı.

> Zihnine yığılan şeylerin hiçbirini durduramıyor, hiçbir fikri iyice takip edemiyordu. Bir aralık o evde ne yapacağını düşündü, günün birinde ev halkından istiskal, belki de tahkir görmek ihtimalini hatırladı. Sonra, Behiç'in uzun ve biçimli gölgesi, manâlı tavırları, son günlerdeki hareketleri gözünün önüne geldi. Behiç'in mizacındaki değişikliği, kumara, kadına ve sefahate karşı âni nefretini muhakeme etmek istedi. Fakat, hiçbir şeye karar veremiyordu. Bazen bütün ihtimalleri unutarak, Behiç'e mağlûp oluvereceğini, namustan ibaret servetini kaybedeceğini hatırına getiriyor, tüyleri ürperiyordu. Bir aralık babasını düşündü, korkunç şeyler tahayyül etti, ansızın ölümünü göz önüne getirdi, dişlerini sıkarak, birkaç defa gözlerini yumup açtı, dehşetten titredi. (SK, 99)

Mebrure mecburen kaldığı bu köşkteki hayatı tasvip etmez, kendisini bu yaşantıya kaptırmaktan korkar. Behiç'in şahsında toplanan konak ahalisine güvensizliği, yine Behiç'in şahsıyla ilişkili bir tereddüde yol açar. Bu bir diğerini besleyen güvensizlik ve tereddüt kıskacından Mebrure, ancak Belma'nın yardımıyla kurtulabilir.

Peyami Safa'nın güvensizlik sonucu oluşan tereddüdü bir tem olarak bulunduran romanlarından ***Bir Tereddüdün Romanı***, "asrın hastalığı" olduğu söylenen tereddüt kaynaklı ruh buhranını konu edinir. Birey bazında bu tereddüt Mualla'nın evliliğe karşı tutumunda görülür. Mualla, muharririn evlilik teklifine şaşırır ve bunu kabul etmesini önleyen tereddütleri bulunduğunu söyler:

> — Evvela hasta birçok tereddütler... Korkuyorum, sizden değil, sizden ve kendimden, yaşamaktan korkuyorum. Şimdiye kadar bunun için evlenemedim. Her şeyde tereddüt ediyorum.
>
> — Hakkınız var. Ben de öyle. Ben de şimdiye kadar onun için evlenemedim. Bazen dehşetli cesurum, fakat bazen de uzak bir ayak sesinde facialar gizlendiğini zannedecek kadar, her şeyden korkuyorum; çocukluğumdan beri her an bir felakete uğrayacak gibi, sebepsiz korkarım. (BTR, 46)

Muharrir tereddüdün doğal bir tepki olduğunu, kendisinin de tereddütleri olabildiğini anlatarak Mualla'yı anladığını belirtir. "Dörtyol ağzında fazla durmayalım, fazla tereddüt etmeyelim, bir tanesine sapıverelim, nihayet şuna kaniim ki bütün yollar Roma'ya çıkar." (BTR, 47) diyerek Mualla'yı cesaretlendirmeye çalışır.

Mualla'nın tereddüdü hem muharrire güvensizliğinden hem de öz güvensizliğinden ileri gelmektedir. Muharririn kendisine verdiği değerden şüphe eden genç kadın kendi istek ve ihtiyaçları konusunda kararsız olduğu için "yaşamaktan korktuğunu" söyler.

Vildan, beraber geçirdikleri gece muharrire Mualla'nın tereddüdü sebebiyle cemiyet içinde alay konusu olduğunu anlatır. Vildan'ın "Yıkılıyor, her şey yıkılıyor!" cümlesi muharririn tereddüt hakkındaki fikirlerini anlatması için çıkış noktası teşkil eder:

> — (...) Fakat tereddüt eden kim? Mualla Hanım mı? Bu, hadiseyi basite irca etmek olur. Hakikatte sen de tereddüt ediyorsun; Roma ile İstanbul arasında, hile ile samimiyet arasında, ölümle hayat arasında tereddüt ediyorsun. Sonra ben ve benim olduğum zümre de tereddüt içindeyiz. Elimizdeki bu kadehler ve gecelerimizi dolduran bu çılgınlıklar nedir? Bütün sanatkar dediğimiz sınıf ve münevver dediklerimiz hep tereddüt geçiriyorlar: inanmakla inkar arasında tereddüt; ferdi ve içtimai temayüller arasında tereddüt; "moi"nın kendi üstüne doğru saldırışından başka bir şey olmayan kendi kendini tahrip aşkıyla, yaratıcı hırslar ve sevdalar arasında tereddüt. Bütün Avrupa ayni tereddüt içinde: Almanya, Fransa ve İngiltere sağla sol arasında gidip geliyorlar. Milli ve beynelmilel cereyanlar, dini lâzühdî cereyanlar, katolik izdivaç ve serbest aşk cereyanları, ahlaki ve gayrıahlâkî cereyanlar bütün beşeri iradeyi ikiye bölüyor ve tereddüde düşürüyor. Onun için izdivaçlar azalıyor ve gençler tereddüde düşüyorlar, izdivaç, en azından bir tek şeye inanmaktır. Bu çılgın, bu kudurmuş tereddüt ve şüphe devrinde sarsıntıyı en çok hisseden müessese izdivaçtır. (BTR, 151)

Bütün Avrupa'nın tereddütte olduğunu, bu tereddütlerin toplumsal kurumların çeşitli sebeplerle değişmekte olmasından kaynaklandığını anlatan muharrir, evliliğin bu değişimden en derin etkilenen kurumlardan olduğunu vurgular. O, bir geçiş döneminde bulunduklarına, bu değişim rüzgârının yakında dineceğine inanmaktadır:

> İşte ben dünyada ve kendimde bu dönümü hissediyorum. Yeni bir devir doğuyor, şüphesiz. Fakat bu siyasi ihtilal nazariyelerinin bekledikleri devirlerden pek farklı olacaktır. Sol cereyanların tahmin etmedikleri bir devir, "Harp sonu" devresi kapandı. Anarşiye, "vice"lere, şüpheye ve tereddüde paydos. Ölmeyeceğiz. Kendini tahrip modası kalmayacak. (...) ben kalmak istiyorum, yeni bir klasisizm istiyorum, bundan anladığım mana büsbütün başkadır, şimdilik doğan dünyanın işaretlerine sükûnetle bakıyorum, marksistler gibi ayak patırtısı ve kuru gürültü yapmak yahut da giderayak hemen bir iktisadi siyaset nazariyesi, genç nesilleri avlayan şöyle bir sistem kurmak niyetinde değilim. Ona, sana ve kendime ve dünyaya bakıyorum. "Yeni" tahminimizin fevkinde olacaktır, bununla beraber gayet sade, beşeri ve klasik. Her halde çok samimi. Yıkılıyor, her şey yıkılıyor, diyorum. Yıkılmıyor, sallanıyor. Her şey, başkalaşmak üzere, yerinde kalacak. Her şey: Aile, milliyet duygusu, beşeri alakalar, her şey. Giden nedir, biliyor musun? Kökleri yurdunun toprağından kopmuş, sadece milli duygularını kaybetmiş "deracine"ler. (BTR, 152)

Muharrir, bu kısımda yazarın sözcüsü olarak savaş(lar) sonrası toplumun girdiği buhranı çeşitli edebî ve felsefi örneklerle betimleyerek, bunun yarattığı güven krizini tarif etmektedir. Muharrire göre Vildan köklerinden kopmuş, topluma uyumsuz biri olduğu için bu değişim sırasında yok olacaktır. Yepyeni bir toplum düzeninin oluşmaya başladığını düşünen muharrire göre millî değerlerine ve fıtri özelliklerine bağlı kalabilenler bu buhranı atlatabileceklerdir.

Peyami Safa toplumun çeşitli katmanlarındaki yüksek düzeyde güvensizliğin sonucu olan bu derin tereddüt buhranının değerlerin alt üst olmasından kaynaklandığı düşüncesini "yaratıcılığın merkezini şaşıran yeni kadın" ile örneklendirir. Bu yüzden hem kişisel savrukluğunun, tereddütlerinin sonlanması hem de bu sayede toplumun ferahına hizmet edeceği düşüncesiyle muharrir, Vildan'a anne olmasını tavsiye eder: "(...) saadetin ve idealin ve her şeyin karnındadır. Daima olduğu gibi kâinatı senin karnın idare edecektir." (BTR, 154)

Peyami Safa'nın en son yayınlanan romanı ***Biz İnsanlar***'da tereddüt temi yine kişiler arasındaki ilişkilerde ortaya çıkar. Tereddütleri dolaylı olarak başkişiyi etkileyen birinci dereceden bir roman kişisi olan Vedia hem Vildan'ın hem de Mualla'nın tereddütlerini tevarüs etmiş gibidir. O da Mualla gibi kendisiyle evlenmek isteyen erkekleri her yönleriyle tanıyamadığı, Vildan gibi yeni ve özgür bir kadın olmak istediği için tereddütler yaşar.

Vedia'nın talipleri arasında seçim yapmakta zorlanmasının bir sebebi idealize ettiği erkeğin özelliklerinin bazılarını Rüştü'de bazılarını da Orhan'da bulmasıdır. Diğer bir sebep ise romandaki diğer kişilerin dikkate değer bulmadığı "güvence ihtiyacı"dır. Vedia evlilikte mutluluğu kadının ekonomik özgürlüğüne bağlı görmektedir:

> — Evet Orhan Bey. Her evlenen kızın güveneceği bir şey olmalıdır. Sizinle dost gibi konuşuyorum. Ben bunu düşünürüm de, yengemin istemediği biriyle evlenmeğe mecbur olursam "dışarıda çalışırım" derdim. Piyano dersi vermek filân bile düşündüm.
>
> Orhan büyük bir hayretin baskısı altında sustu. Şimdiye kadar hiçbir bahiste sesi bu kadar yükselmeyen Vedia'nın bu noktaya verdiği ehemmiyetin ifratını anlamıyordu.
>
> — Esaret niçin? diye mırıldandı.
>
> — Ben tanıdığım evli kadınlara dikkat ettim, Orhan Bey. Güvenecek bir şeyleri olanlar mesut, olmayanlar bedbaht, çok bedbaht...
>
> — Niçin Vedia Hanım?
>
> — Kocalarının en küçük kaprislerine esir oluyorlar. (Bİ, 369)

Orhan'la yaptıkları tartışmalarda genç kadın ekonomik güvence isteğini birkaç kere ifade eder. Fakat Orhan bu isteğin Vedia'daki önemini anlamaz ve erkeğin namusunu koruma vazifesi ve anne olma sorumluluğu ile kadının evlilikte mutlu olabileceğine vurgu yaparak genç kızı ikna etmeye çalışır.

Peyami Safa ***Biz İnsanlar*** romanında Vedia'nın şahsında dönemindeki kadınların tereddütlerinin sebebini, Bahri'ye "kalp, ruh ve seciye inkırazı" (Bİ, 265); Necati'ye "ideal buhranı" (Bİ, 316) şeklinde söyletir. Vedia Rüştü'yü değil Orhan'ı sevdiğine karar verdiği zaman defterine yazdığı şu satırlarla özgürlük isteğinde ısrarcıdır:

> Orhan'ın istediği kararı çoktan verdim. Onu seviyorum. Bunu aylardanberi Orhansızlığın bütün acılarıyla anladım… Se-vi-yo-rum. Tanıdığım hiçbir erkek için bu sözü bu kadar emin söylemedim. Eminim. Fakat gidemem. Orhan'a da gidemem. Çünkü bu, sevgilime değil, ekmeğime gider gibi olacak. Orhan bunu anlamıyor. (Bİ, 418)

Vedia bu noktada Orhan'a duyduğu aşk ile maddi güvence arasında tereddüttedir. Yazar, Vedia'nın bu isteğini onaylamadığı için genç kızın süregelen tereddüdünü Orhan'ın ölümü ile cezalandırır.

Peyami Safa'nın ***Yalnızız*** romanında tereddüt maddi ve manevi iki değer arasında kalan başkişi Meral'in eylem ve düşünceleri ile oluşur. Romandaki yönlendirici figür olan Samim Meral'in "birinci ben"ine hitap eder, ondan bu yönde hareket beklerken Feriha'da müşahhaslaşan çevresi olumsuz etkileriyle Meral'in "ikinci ben"i geliştirir. Meral, Samim ve Feriha'nın etkileri arasında bir tereddüt geçirmektedir. Samim onun bu tereddüdünü şöyle değerlendirir:

> Kızın mukavemeti gittikçe azalıyor. Farkındayım. Bu tesirlere onun lüks ve macera temayüllerini de okşayan aşifte Feriha'nın Paris'ten yolladığı mektuplar da biniyor. Benim bütün zaafım aramızdaki -enerji değil- yaş farkının fazla olmasıdır. Karşı taraf bunu istismar ediyor ve zavallı Meral'in kalbini, içinde bütün bir çağın, bütün bir dünyanın, memleketin, yakınlarının, benim ve müşterek ideallerimizin çeşit ve yığın yığın tesirleri boğuşan bir harp meydanı haline koyuyor. (Y, 113)

Meral'in bu tereddüdü karşıt iki değerden hangisine güveneceğine karar veremeyişinden kaynaklanmaktadır. Her iki tarafa da meyli bulunan Meral'in tercih tereddüdü, roman boyunca gerilimi giderek yükselen bir tem olarak işlenmiştir.

2. 3. 4. Huzursuzluk, Tedirginlik

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da güvensizliğin sonuçlarından tedirginlik başkişi Mebrure ile karşı gücü Behiç arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Otomobil gezisine güçlükle ikna olan Mebrure, Behiç'in tüm olumlu tavırlarına rağmen ona güvenememekte, sürekli bir tedirginlik yaşamaktadır. Genç kızı etkileyip onunla yakınlaşmak isteyen Behiç otomobilin lambasını söndürmek ister. Mebrure buna "şiddetle mani olur." (SK, 123)

Mebrure'nin lambanın söndürülmesine "şiddetle" engel olması Behiç'in karanlıktan yararlanarak yeni bir taciz hareketinde bulunmasını önlemek için olmalıdır. Nitekim Behiç bir akşam Mebrure'nin piyano çalmasını dinledikten sonra odanın elektriğini kesip karanlıkta genç kızın tepki vermekte zorlandığı nazik bir tarzla ellerini öperek son tacizinde bulunmuştur. Bu sebeple Mebrure geziyi kabul etmek istememiş, Behiç'e güvenemediği için bahaneler icat etmiş fakat mecbur kalmıştır. Güvensizliği devam ettiği için genç kız, Behiç'in yanında tedirgin olmaktadır.

Tedirginlik temi ***Şimşek*** romanında mekânla ilişkilendirilmiştir. Başkişi Müfid'in yaşadığı köşk onu tedirgin etmektedir. Müfid'in doğup büyüdüğü, hayatını geçirdiği Bağlarbaşı'ndaki köşkün mimari yapısı ve büyük babası Mahmud Paşa'nın korkutucu hatıraları sebebiyle köşkün "tuhaf gölgelerle dolu" olduğu hissi, Müfid'in temel güven eksikliğinin sonucu olarak yorumlanabilir. :

> Bütün hayatını burada geçiren Müfid'in ruhi teşekkülü üzerine bu köşkün büyük tesirleri olmuştu, muhayyilesine "daima bir facia beklemek" vehmi bu binadan geldi, korkunç dehlizlerde yürürken fevkaltabia, nâgehzuhur bir vak'aya uğrayacağını tevehhüm etmekten hiç kurtulamamıştı, ekseriya Paşa'nın hayaletine rasgelmekten korkuyor, bazı da, adım atarken, ayaklarının altına bir uçurum açılıverecekmiş zannediyordu. Bu vehimler ilerledi, o raddeye geldi ki, Müfid hayatında büyük bir faciaya uğrayacağını kat'î bir hiss-i kablelvuku ile biliyor, her hadisede, bu yakın veya uzak felâketin bir işaretini arıyordu. Bir uçuruma gerilen ip üstünde yürüyormuş gibi, her an sukut korkusuyla, yüreği çarparak, emniyetsiz yaşıyordu. (Ş, 23)

Çocukluğundan itibaren köşke dair olumsuz duyguları, korkuları, güvensizliği bulunan Müfid'in sessiz, ürkek tabiatı üzerinde bu huzursuzluğun da etkisi vardır.

Peyami Safa'nın ***Mahşer***'de tedirginlik temini geçici bir durum olarak yansıtmıştır. Başkişi Nihad'ın yüz yüze pek konuşmasalar da gerek kendi izlenimleri gerekse de Muazzez'den öğrendikleri sebebiyle Mahir Bey'e güvenmediği

anlatılmaktadır. Nihad'ın Mahir Bey'i "esrarlı", "sinsi", "içinden pazarlıklı" olarak tanıması ona karşı bir tedirginlik duymasına sebep olur:

> Nihad, Mahir Bey'le sokakta veya apartmanda karşılaştıkça, ona selam verirken, gizli tehlikelere karşı hissedilen ürpermelerle âdeta titriyordu. Eğer bu evde Seniha Hanım ve Muazzez olmasa, Mahir Bey'le mebusun hakaretli tavırlarına genç adam uzun müddet katlanamaz, eski sefaletinin bin belâsını gözüne aldırarak oradan çekilir giderdi. (M, 73)

Nihad'ın güvensizliği ve dolayısıyla tedirginliği o kadar çoktur ki Mahir Bey ile karşılaşmak bile istemez. Seniha Hanım ve Muazzez gibi ilgi odakları olmasa Nihad Mahir Bey'le karşılaşmamak için işi bırakmayı bile göze alabilecektir.

Bir Akşamdı romanında tedirginlik kişiler arası ilişkideki güvensizlik sebebiyle oluşur. Başkişi Meliha ve karşı güç Kâmil arasındaki gerilim bu tedirginlikten beslenir. Evini ve ailesini terk ederek Kâmil'le "sessiz, tenha ve kısa bir nikâh"la evlenen Meliha, bir süredir ısrarla istediği meşruiyet gerçekleştiği hâlde sevinemez, şaşkındır:

> — Neye şaşıyorsun?
> — Neye şaştığımı bilmiyorum; fakat hayret edilecek birçok şeyler var gibi geliyor.
> — Ver elini bana.
> — Ben artık senin zevcenim değil mi?
> Meliha'nın bunu sormaya ne ihtiyacı var? (BA, 106)

Meliha Kâmil'in başka kadınlarla kısa ilişkiler yaşayabilen biri olduğunu öğrendiği için ve bir süre bu nikâhı "savsaklaması" yüzünden güvensizlik duymaktadır. Kâmil'in kendisine sevgi ve ilgi gösterdiği ve nihayet evlendikleri için Meliha'nın sevinemeyip tedirgin olması da bu güvensizliktendir.

Kâmil'in Bert'le evli olduğu ve başka kadınlarla da ilişkilerde bulunduğu ortaya çıkınca Meliha, Kâmil'e karşı bütün güvenini kaybeder ve ondan intikam almak ister. Kâmil, Birinci İnönü Savaşı'na katılmak üzere İstanbul'dan ayrılırken Meliha ile son görüşmelerinde "onu Mefistofel[17] okumuş" (BA, 212) olarak görür. Meliha'nın kendisine muamelesini ve şeytani tavrını hayretle karşılayan Kâmil, bir türlü aşamadığı bir kıskançlığa kapılır. Cepheden gönderdiği mektuplarla Meliha'nın durumunu anlamaya ve teskin olmaya çalışır:

[17] Mephistopheles: J. W. Goethe'nin eseri Faust'ta Dr. Faust'a kötülükler fısıldayarak onu erdemli bir hayat yaşamaktan uzaklaştıran, türlü günahlar işlemesine yardımcı olan şeytan.

> Sen ne yapıyorsun? Bunu çok düşünüyorum. İstanbul'dan ayrılırken -artık samimî olalım- seni tehlikeli bulmuştum ve bu bende bir tesir bırakmıştı. Bu tesir beni askerî hayatımda çok rahatsız etti. Geçen mektubumda teminatına ihtiyacım olduğunu hissettirmiştim, bu sefer bu teminatı senden talep ediyorum. "Beni temin et. Hiçbir harbde sevilmeye ve düşünülmeye bu kadar muhtaç olmadım. Bu sefer çok zayıfım. Muhabbetlerimi birçok insanlara taksim etmiş olmamın cezasını çekmekten korkuyorum. Keşke tâ ilk gençliğimden beri bir tek insanı sevseydim, sevmekte ısrar etseydim de bugün onun beni düşündüğünden emin olsaydım... (BA, 266)

Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Kâmil pişmanlıkla birlikte Meliha'nın muhtemel sadakatsizlikleri riskine karşı güvensizlik yaşamaktadır. Güvenme ihtiyacını açıkça ifade etmesi ise Kâmil'in tedirginliğinin ne kadar fazla olduğuna işaret etmektedir.

2. 3. 5. Mutsuzluk

Güvensizliğin sonuçlarından biri de mutsuzluktur. ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda bu tem ikinci dereceden bir roman kişisi olan Vildan ile ilişkili bulunur. Başkişi olan muharrirle ilk buluşmalarında Vildan kendisinden bahsederken hiçbir yere bağlı olmadığını söyler. Güvenecek kimsesi ya da hiçbir şeyi bulunmaması onu mutsuz etmektedir:

> — Dinle beni, dedi, ben Barres'in tarif ettiği derasinelerden biriyim. Yalnız memleketimin değil, dünyanın toprağından kökleri kopmuş bir insanım. Bunun için beni bazı tehlikeli bir keder bastırıyor. O vakit ben her şeyi yapabilirim, kendimi öldürebilirim. Bak sana akrabamdan üç kişinin intihar ettiğini söylüyorum. Böyle insanlar kendilerini daha çabuk öldürebilirlermiş. Haydi, aynı kadehten içelim. Dur, benim elimden. Oh ...
>
> (...)
>
> — Dinle, dinle ... Ben hiç bir şeye bağlı değilim, sana bağlanabilir miyim? Güvenebilir miyim? Cevap ver!
>
> — Hayır. Hiç kimseye güvenme.
>
> — Ah, bari yalan söyle.
>
> — Çıplakları giydirelim, değil mi? Hayır! Doğruyu söyleyeceğim. Güvenme bana, güvenme. Sana bir vazife fikriyle bağlanamam. Hislerime gelince onlara güvenilmez. Fakat dikkat et ki, gene en güvenilecek insan, bunu söyleyebilendir. Buna rağmen güvenme.
>
> — Peki ... Ne yapayım? (BTR, 111)

Bir bağ kurabilmek için muharrire güvenip güvenemeyeceğini sorduğunda olumsuz cevap alması Vildan'ı üzer. Muharririn ilişkilerinin devamına dair belirsiz

konuşması ümidini kırarak genç kadını ağlatır. Romanlarını büyük beğeniyle okuduğu, hakkındaki hemen her şeyi bildiğini iddia ettiği muharririn kendisine karşı lakayıtlığı güvenine olumsuz etki ederek Vildan'ı mutsuz eder.

2. 3. 6. Korku

Güvensizliğin sonuçlarından biri de korkudur. Peyami, Safa korkuyu bir tem olarak ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda işlemiştir. Başkişi olan muharrir henüz tanıştığı Vildan'a dair olumlu izlenimler edinememiştir. Kadının dengesiz davranışları sebebiyle ilk görüşmelerinden itibaren ona karşı güvensizlik hisseden muharrir, Vildan'dan kendisine bir kötülük geleceğinden endişe ederek genç kadının sonraki davetini reddeder:

> Son zamanlarda, içimde azan facia duygusunu, bu gece, bu kadın, mücessem bir halde temsil ediyordu. Öyle sanıyordum ki, işte ben, böyle bir gecede, böyle bir kadına tesadüf edeceğim; ihtirasların böyle bir hızı içinde böyle bir karanlık sokağa ve karanlık apartmana geleceğim; bir kadın suretini alan o facia beni elimden böyle çekecek ve böyle bitirecek. Hayır. (BTR, 117)

Bu "hayır" muharririn daveti reddetme ifadesi olduğu gibi aynı zamanda Vildan'a güvenmeyişinin de ifadesidir. Muharrir sonraki günlerde Vildan'dan uzun ve karışık mektuplar aldıkça "facia duygusunu" korku olarak tanımlar:

> Bu kadın bütün şahsiyeti, hatıraları ve mektuplarıyla bana dehşet vermeğe başlamıştı. Hayatımda meşum bir rol oynamağa namzet görünüyordu ve onu düşünmeğe başladığım saniyede, birbirlerine ancak hailevî fakat şekilsiz duygularla bağlı bir takım acayip ve korkunç hayaller gözümün önüne geliyordu. Bazen bu hayaller vuzuh kazanarak, adi zabıta vakalarının maddi unsurları şeklini alıyor: Kanlar içinde yatan bir ölü, bir revolver, karanlık sokaklarda birbirini kovalayan insanlar ve haykırışlar… Sonra namlusunun deliği yüzüme doğru yaklaştıkça bir tencere ağzı kadar büyüyen bir revolver... Korkuyordum ben bu kadından, korkuyordum. Beni öldürmek istediğini zannediyordum. Hüviyetini tabii insanlar arasında göremeyeceğimiz kadar muvazenesiz bir mahluk için akla gelebilecek ne kadar ihtimaller varsa hepsinden şüpheye başlıyordum: Belki bir casustu, belki romanesk bir cinayet yapmak isteyen bir hayalperestti, belki tamamıyla deli idi. Tanıdıklarım arasındaki akıl hastalarının halleriyle bununkiler arasında kıyaslar yapıyor ve benzeyişler buluyordum. (BTR, 124)

Vildan'ın kimliği ve karakteriyle ilgili şüphelerin de başlattığı güvensizlik nedeniyle muharrir genç kadından korkar, onunla tekrar görüşmekten kaçınır, mektuplarına da cevap vermez.

2. 3. 7. İntikam İsteği

Ağır güven ihlalleri kendisine karşı adaletsizlik algısı oluşan kişide intikam isteği doğurabilir. Öfkenin desteklediği intikam, çeşitli düzeylerde şiddet gösterme şeklinde ortaya konur.

Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da intikam isteği ikinci dereceden bir kişi olan Salih üzerinden verilen bir temdir. Kardeşi Belma'ya Behiç'in nasıl ihanet ettiğini öğrendiğinde Salih köşkle bütün ilişkilerini keser ve Behiç'ten intikam almaya karar verir.

> — İşte o kadar, ben o rezalethanenin temeline bir bomba koymaz, o rezilleri elâleme maskara etmezsem adam sayılmam. Hele o Behiç'e bir numara yapacağım... Bir numara ki hımmm...
>
> Salih başını sallıyor, dudaklarını ısırıyor, kinini belli etmek istediği zamanlarda yaptığı gibi, çene kemiklerini oynatıyordu.
>
> — Ne yapmak istiyorsun?
>
> — Ne mi? Ne mi? Ben istesem ne yapmam be? Sen benim ara sıra ince göründüğüme bakma, benim ismim her zaman: "Cerrahpaşalı Salih"tir. Can çıkar, huy çıkmaz.
>
> — Elini kana mı bulayacaksın? (SK, 74)

Salih'in kardeşine ve bebeğine yaptıkları için Behiç'e duyduğu öfke ve intikam arzusu onu düşünmeye, intikamı için uygun yollar araştırmaya iter. Bu sırada Behiç'in Mebrure'yi de tuzağa düşürmek üzere olduğunu öğrenir ve bu haber Salih'in akıl sağlığını yitirmesine neden olur.

Yoğunlaşmış güvensizliğin sebep olduğu intikam isteği Peyami Safa'nın ***Şimşek*** romanında oldukça şiddetli bir hâlde görülür. Romanda başkişi Müfid'in bu temi ortaya çıkaran düşünce ve davranışları olur. Karısı ve dayısı arasındaki gayrıahlâkî çarpık ilişkiyi bizzat gördüğünde her ikisinin ihanetinden emin olan Müfid intikam isteğiyle

dolar. Pervin'in güzelliği gözünde birden solar ve Müfid'in insandışılaştırma[18] yolu ile Pervin'e olan zaafından kurtulduğu görülür. Bu hâl intikam için gereken sert tavrı sağlayacaktır:

> Pervin, bu gece, dünyanın en çirkin mahlûklarından biriydi, Müfid onda bu suratı hiç görmemişti: Kart bir yüz, alın, gözlerin altı, yanaklar ve çene kenarları buruşuklarla dolu. Gözlerinin altından başlayan dik iki çizgi yüzü aşağı çekiyor, yanakları sarkıtıyor ve ağzı dişsiz bir kocakarı çenesi gibi daraltıyor, gözlerinin iğrenç bakışları var. Cürmünü hisseden, korkan ve kendini kurtarmak için daha yeni şenâetler irtikâp etmeye hazırlanan, yeni bir seyyie arayan ve bunu bulamadığına kızan bir ruhun mütecessis, korkak, dessas, kızgın, kötü bakışı. (Ş, 273)

Müfid'in karşısındaki kişiyi sevdiği kadın olarak değil de çirkin fiili sebebiyle çehresi de çirkinleşmiş bir yabancı olarak görmesi ona saldırmayı ya da canını acıtmayı kolaylaştıracaktır.

Müfid, servi teşbihiyle fiziki varlığından da daima korktuğu Sacid'in ihanet ortaya çıktıktan sonra kendisinden korktuğunu anladığında intikamı mümkün görür:

> Müfid gözlerini Sacid'e çevirdi. Ona daha iyi baktı ve sevinçle ürperdi. O da, evet, dayısı da korkuyordu. Sacid de nâme'mûl bir felâketi her an bekliyormuş gibi şaşkın, büyük, medhuş gözleriyle Müfid'e bakıyordu.
>
> Hasta, onu tepeden tırnağa kadar süzdü. Artık bu adam ona bir korku vermiyordu, artık bir servi hayaletiyle görünmüyor, hiçbir te' sir bırakmıyordu.
>
> Ah ... Şimdi... İşte şimdi, elinde öldürücü bir alet, hatta bir çakı olsaydı, korkudan felce uğrayan bu iki insanı birer darbede nefessiz bırakabilirdi.
>
> Bir taş, birşey bulmak için etrafına bakındı. Yok. Bulmak istiyordu. Kuvvetini kaybetmeden, onların bu zaafı geçmeden yapacağını yapmalıydı. (Ş, 273)

Müfid, bir alet bulabilmek için eve döner ve yemek odasında kesici bir nesne aramaya başlar. Sacid, Müfid'in ne yaptığını merak ederek odaya geldiğinde boğuşurlar. Müfid hastalığına ve takatsizliğine rağmen intikam isteğinin verdiği heyecan ile Sacid'i boğar ve kendisi de ölür.

Güvensizlik kaynaklı intikam isteği temi ***Bir Akşamdı*** romanında da görülür. ***Şimşek***'teki gibi bu romanda da intikam isteği başkişinin yaşadığı güvensizliğin

[18] "Bir tutum olarak insandışılaştırma, kişinin, muhatabı olan kişi veya grubun sahip olduğu insani özellikleri kısmen veya tamamen inkârı anlamına gelir." (Coşkun, 2014, s. 10).

sonucunda oluşur. Meliha, genç bir kızken sevip evlendiği Kâmil'e güvenini kaybettiğinde ondan intikam almaya karar verir.

Kâmil Birinci İnönü Savaşı'na katılmak üzere İstanbul'dan ayrılırken Meliha'yı kendisine karşı ilgisiz ve alaycı görmüş, Meliha'nın sonraki tutum ve davranışları hakkında endişelenmeye başlamıştır. Cepheden yazdığı son mektupta Meliha'dan sadakati konusunda kendisini temin etmesini ister. Bunun üzerine Meliha intikam isteğiyle Kâmil'e şu cevabı yazar:

> "Teminat mı istiyorsun? Peki, işte: Emin ol! Üç gün, üç gece uykusuz, aç, bitkin, sararmış, yalçın vadilerden ölüme doğru giderken daima düşün ki senin daima düşündüğün kadın da daima seni düşünmektedir. Ve yalnız seni, yalnız yalnız..."
>
> Oh... Madem ki bir yalan söylendiği vakit dünya yıkılmıyor; madem ki hakikatler gazaba gelerek her zerrenin içinden fışkırmıyor ve "yalan! yalan!" diye haykırmıyorlar; madem ki dünya dönerken namütenahi yalanlar da, nâmahdut hakikatler gibi varlığın coşkun akışına karışarak yuvarlanıp gidiyorlar; hattâ bazı yalanlar (hikâyeler), bazı hakikatlerden (tarihlerden) daha fazla muammer oluyorlar, madem ki bazı bir yalan bir hakikatten daha hakikidir ve madem ki vehimlerle hakikatler arasında ayırıcı bir çizgi çekmeye muktedir bir insan henüz dünyaya gelmemiştir; söyle, Meliha, söyle. Temin et nasıl ki o da seni temin etmişti, değil mi? (BA, 267)

Defterinde yazdığına göre Meliha, Kâmil'e karşı "kalbi bir rabıtası kalıp kalmadığını" (BA, 210) kendisi de sorgulamakta olduğu için bu sözleri yalandır. Meliha bu yalanıyla evliliğinin ilk zamanlarında muhtaç olduğu ve Kâmil'in kendisine vermediği teminatı hatırlamakta, o zamanki üzüntü ve güvensizliklerinin intikamını almaktadır.

Kâmil, evli olduğunu Meliha'dan gizleyerek ve Meliha ile evli olmasına rağmen başka kadınlarla da ilişkiler kurarak Meliha'nın güvenine çeşitli bakımlardan ihanet etmiştir. Meliha'nın sevgisini de güveniyle beraber kaybetmesine sebep olan bu olaylardan sonra Meliha önce Kâmil'in arkadaşı Ferdi ile sonra da kendi çocukluk arkadaşı Sermet ile ilişki kurar. Ferdi'nin de ummadığı bir zamanda kendisini bırakması üzerine bütün erkeklere kin duyan Meliha bir erkeğe zarar vererek bütün erkeklerden intikam almaya karar verir.

> Ve artık Sermet'te Meliha'dan tatlı bir hâtıra kalmıştır. Bu hâtıra bir kadının en büyük silâhı olabilir.
>
> İş karara bakar: Namluyu hedefe çevirsin mi? Nişan alsın mı? Parmağını tetiğe götürsün mü? Ve acımasın mı?

> Merhamet? Hımm... Meliha, merhameti bir cürüm gibi taşıyor. Sanki bu kendi kendine ihanettir.
>
> Hayır, acımayacak. Asla. Ona acımadılar. Ve ilk dersi veren adam, koca, sevgili ona öğretti ki aşkta ve öteki cinsle her türlü münasebetlerde merhamet, insanın kendi kendine ihanetidir.
>
> Her vakit aynı dâva: Ya ona, ya kendine acıyacak, ya gaddar, ya mağdur olacak.
>
> Mağdur olmak istemiyor. Asla. (BA, 271)

Meliha bu intikamı kendisi için elzem görmektedir. Sermet'in kendisine zaafını kullanarak ona ihanet etmek için Sermet'le görüşmeyi aniden keser. Sermet defalarca Meliha'nın kapısından döner ve hastalığı ağırlaşarak ölümün eşiğine gelir. Bu Meliha'nın Sermet'in şahsında bütün erkeklerden aldığı intikamıdır.

İntikam isteği bazen eyleme dönüşür, bazen de niyet olarak kalır. ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında başkişi Ferit'in intikam isteği niyet olarak kalmış, eyleme geçmemiştir. Ferit kaldığı pansiyonda kendisini ziyaret eden Nilüfer'den teyzesinin kötü davranışlarını öğrenenince kızar. Cimriliği, anlayışsızlığı, sert tavırları sebebiyle güvenmediği teyzesinin hasta olan Nilüfer'e karşı acımasız davranması Ferit'te intikam isteği uyandırır:

> — Karar verdim. Şakam yok. Bilsin... Bir katil gibi göğsüne bıçak saplayarak onu öldüreceğim. Bir hırsız gibi para ve altın çekmecesini alıp gideceğim. Başka türlü rahat etmeyeceğiz. Söyle ona. Kararım katidir. Eğer ikinizden birinizin mutlaka ölmesini icap ettiren vaziyetler yaratmaya devam ederse, seni kurtarmak için onu öldüreceğim. İnansın bu sözüme ve ona söyle ki, ben söylüyorum, ben, anladın mı, (...) Cimri karı, hain karı! İki ablamız bu illetten gitti. Sabah karanlığı abdest ibriği dolduracak bir hizmetçi bulamıyor musun? İstif ettiğin altınları bozdur. Ona böyle söyle. Ben söylüyorum. Öldüreceğim. Zaten cinlerim tepemde. Öldüreceğim. Fantomalara taş çıkaran bir ustalıkla. Hiç kimse anlamayacak.
>
> — Ah!
>
> — Ah ne? Acıyor musun o karıya?
>
> — Acımak mı? Vallahi onu öldürmek benim de kaç defa aklımdan geçti.
>
> — Öldüreceğim. Bilsin. Anneme yaptıklarını da unutmuyorum. Ve ona söyle ki yeryüzünde Allah'a en az inanan karı odur. Düzenbazdır o. Öldüreceğim. (MNK,124-125)

Ferit'in öfkesini paylaşan Nilüfer, teyzesini öldürme yoluyla intikam almayı daha önce kendisinin de düşündüğünü belirtir. Ferit ve Nilüfer'in teyzelerine karşı kinleri annelerinin maruz bırakıldığı haksızlıktan kaynaklanmaktadır. Necmiye Hanım'a güvensizliklerinin önemli bir kısmını da bu mesele oluşturmaktadır.

İntikam isteği temi ***Yalnızız*** romanında farklı kişiler aracılığıyla işlenmiştir. Bunlardan ilki dekoratif bir kişi olan köşkün hizmetçisi Hasibe'nin intikam isteğidir. Bir süredir köşke gelip alt katta kendisine verilen yemekleri yiyen "aç adam" Haydar'ı seven hizmetçi Hasibe, Selmin'in ondan hamile olduğunu söylemesi ile ihanete uğradığını hisseder. Komünizm propagandası yapan yayınları Haydar için saklayan Hasibe bunları polise vererek sevgilisinden intikam almak ister.

Hasibe'nin bu hareketi amacı bakımından etkisiz kalır, çünkü Selmin Haydar'la görüşerek köşke gelmemesini söyler ve onu kurtarır. Polis memuru ise Haydar'ın Edirne Emniyet Müdürlüğü tarafından bir süredir arandığını ve hakkında üç "izale-i bikir" davası olduğunu anlatır. Hasibe güven kaybını ve sakıt kalan intikamını Besim'i bile şaşırtan bir yüksek ses ile beddua ederek sağlamaya çalışır.

Aynı romanda intikam isteği başkişi Meral aracılığıyla da işlenir. Nail Bey'in Feriha ile arkadaşlığını bitirmesini ihtar etmesi üzerine Ferhat'ın babası ile kendisinin aleyhine konuştuğunu anlayan Meral, ağabeyine öfkelenir. Ağabeyinin babasını da kendi tarafına çekerek genç kızın hareket serbestisini kısıtlayabileceğini düşünen Meral, eline geçen ilk fırsatta Ferhat'tan intikam almak ister. Bu yüzden Ferhat'ın iş yerinden yapılan bir aramaya Meral cevap verir ve ağabeyini işverenine karşı zor bir duruma koyabilecek tarzda konuşur:

> — Burası Faro. Ben Şevket, Meral hanım siz misiniz? Ferhat yok mu?
>
> — Ben de şimdi sizi arıyacaktım. Ağabeyim çıktı. Tercümeleri öğleden sonra getirecekmiş.
>
> Meral son kelimedeki bu "miş"i, Feriha'nın aleyhine babasını dolduran ağabeyisinden alacağı intikamın başlangıcı imiş gibi söylemişti. Telefondan uzun bir "Ooooff" sesi geldi. Meral iki kelime daha söylese Ferhad'ı şirketten atabilirlerdi. Bu emniyetin verdiği gururla kendini tutabildi. Ağabeyisine en çok tolerans gösteren Şevket Bey'in bile tahammülü kalmamıştı. (Y, 175)

Meral bu küçük hareketiyle Ferhat'tan almaya karar verdiği intikamı başlattığını hisseder ve biraz tatmin olur. Babasıyla yalnız kaldıkları bir başka zaman da Ferhat'ın yöntemini kullanarak ağabeyi hakkında babasına şüphe uyandırıcı sözler söyler:

> — Nerelerde gezer bu Ferhat? Yine Selmin'le mi?
>
> — Selmin'le olsa iyi.
>
> — Kiminle geziyor şimdi?
>
> — Süheylâ, Nezire, Leman... Kız mı ararsınız onda.

— Tuhaf şey. Ne yapar bunlar?.. Gezerler mi? Dans mı ederler? Bu saatlere kadar nerelerde kalırlar? Bu kızların anaları babaları yok mudur?

Meral hemen arkasını döndü. Öyle bir güleceği tuttu ki, sahte bir öksürükle kahkahayı zor boğabildi. Babası ısrar ediyordu:

— Ne yaparlar, söylesene...

Meral omuzlarını kaldırdı ve masumiyetin çirkin ve başarılı bir taklidini yaparak cevap verdi:

— Bilir miyim ben? Sinemaya filân giderler.

— Bu saatte sinema olur mu?

Meral cevap vermedi. (Y, 249)

Meral babasının nezdinde Ferhat'ın itibarını sarsmak, bu yolla ondan intikam almak ister. Ferhat, Selmin'den etkilenerek daha düzgün bir yaşantı gereğine ikna olmuştur ve bu yüzden Meral'in yaşantısına müdahale eder. Bu sebeple Ferhat'ın ortak yaşantıları konusunda Meral ile birbirlerini kollama konusundaki örtük taahütlerini yerine getirmekten vazgeçmesi genç kızın ona olan güvenini boşa çıkarmıştır. Meral ise bu güven ihlaline intikam isteği ile tepki vermiştir. Fakat bunun gerçekleşmesi mümkün olmaz, zira Nail Bey hastalığı sebebiyle İstanbul dışına çıkar ve iki kardeş evde yalnız kalırlar.

2. 3. 8. Yabancılaşma

Yabancılaşma güven kaybının sonuçlarından biridir. Taraflardan birinin güveni ihlal etmesi durumunda diğeri bu beklenmedik davranışı inkâr eder çünkü güvendiği kişinin söz konusu davranışı yapması ona göre imkân dışıdır. Bu hâlde güveni ihlal eden ile güvenilen kişi, güvenenin zihninde ayrışır. Nihayet güvenen kişi, güveni ihlal edene yabancılaşır.

Yabancılaşma temi Peyami Safa'nın ilk olarak ***Bir Akşamdı*** romanında görülür. İkinci dereceden bir kişi olan Bert, Paris'ten döndüğünde Kâmil'in yeniden evlendiğini öğrenir. Dört sene boyunca hasretle kavuşmayı beklediği kocasının kendisini unutmuş olması karşısında güven kaybı yaşayan genç kadın bu durumu Kâmil'in değişmesi ile açıklar:

Sen şimdi benim karşımda büsbütün başka bir adamsın. Her halin bana yabancı geliyor, hattâ vücudunu bile yeni görüyormuş gibiyim. Garip şey bu... İnsan nasıl değişiyor.

> Seni tanımıyorum, hiç tanımıyorum. Adın Kâmil midir? Vaktiyle benim kocam mı idin? Senden benim çocuğum mu var? İnanmıyorum. (BA, 178)

Bert'in anılarındaki Kâmil'i inkâr ettiği bu sözleri güven kaybının doğurduğu bir yabancılaşmaya işaret etmektedir.

Peyami Safa'nın kendi yaşantısından izler taşıyan romanı ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda da yabancılaşma temi bulunur. Romanın başkişisi hasta genç, Paşa'nın odasındaki konuşmaların kendisi içeri girince kesildiğini fark ettiğinde güvensizlik hisseder.

> Odadan çıkınca nereye gideceğimi, ne yapacağımı şaşırmıştım. Bütün bu ev, bütün bu insanlar bana yabancı geliyordu. Onları bana tanıtan bütün alâkalar, hâtıralar bir anda kaybolmuştu. (DHK, 41)

Paşa'nın akrabası olduğu için konakta kaldığı süre boyunca aileden biri gibi muamele edilen genç, konuşmanın kendisinden gizlenmesini bu yakın ilişkinin değiştiği şeklinde algılar. Kendisine güvenilmediği düşüncesiyle hayal kırıklığı yaşar. Bu sebeple de hem mekâna hem de içindeki insanlara karşı yabancılaşma hisseder.

Geleneksel değerlerle bağını koparan modern insanın yeni rasyonel ve bürokratik düzende hiçbir şeye güvenememesi yabancılaşmayı doğurur (Varlıklıöz Arıca, 2011). Peyami Safa hemen bütün romanlarında toplumsal değişimin tetiklediği bir ruh bunalımını konu edinir. Roman kişileri hep ikilemde kalmış; seçim yapmaya, tavır almaya mecbur bırakılmışlardır. Peyami Safa'nın 1920'lerde yazdığı ilk romanlarda Doğu-Batı ikilemi topluma hâkimdir. 1933'te yayınlanan ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda ise ne Doğulu kalan ne de Batılı olabilen toplumdaki hedefsizlik, savrukluk yansıtılmıştır. Yazarın bu romanda Vildan ile çizdiği köksüz, "desenchante", savruk modern insan tipi sonraki romanlarında da bazı özellikleri ile bulunur ve nihayet ***Yalnızız*** (1951) romanında Meral ile karakter olarak okura sunulur.

Meral'in gelgitleri kendisini saran çeşitli güvensizliklerden ileri gelmektedir. Hiçbir şeye güvenip bağlanamayışı onu yalnız maddi zevklerin peşinde koştuğu tatminsiz bir yaşama sürükler. Samim'in destekleyip sağlamlaştırmaya çalıştığı "birinci ben"i ile çevresel etkenler ve kişisel zaaflarının güçlendirdiği "ikinci ben"i arasında kalan genç kızın yaşadığı yabancılaşma romanın en önemli temlerindendir.

Meral'in kendisini yakarak intihar ettiği öğrenildiğinde Selmin ve Alaaddin Bey Ferhat'ı, Samim de Meral'in annesi Necile'yi teselli etmek üzere yola çıkarlar. Yolda

Alaaddin Bey, Meral'in ölümünün gerçekten intihar olup olmadığını sorar. Samim de genç kadının bıraktığı nottan bahseder ve Meral'in hissettiği yalnızlığı düşünür:

> Yalnızım, yalnızız. Bak, bu infirat (topluluktan ayrı durma) romantizmi, anladın mı? Geçen asrın şairlerini isyan ettiren bu infirat romantizmi, daha önceki asrın insan haklarına temel yaptığı bir infirat ideolojisine karşıdır. Bu, işte, yakıcı ve boğucu yalnızlık korkusu, bu müthiş fobi, ferdiyetler nizamı üstüne kurulmağa doğru her gün biraz daha fazla giden yeni nizamların Ben'ler arasındaki mesafeleri açarak ruhların birbirlerine intikallerini ve kaynaşmalarını mümkün kılan polipsişik bir havadan onları mahrum etmesidir. Yani, bak, büyük kalabalıkların ortasında, insan denilen sosyal mahlûk kendi... Kendi iç dünyasının mahbusu halinde, şifasız bir yalnızlığa mahkûm. Anlatabiliyor muyum? Bu... Bu egosantrik insan telâkkisi, bütün aşkları anlaşmazlığa düşüren ve kine çeviren ters bir disiplin doğurmuştur. Yalnızım, evet, herkes yalnızdır, yalnızız. Bunun geçen asırdaki edebiyatı çok zengin. Hattâ unutulmuş bir temadır, artık. Fakat unutulması halledildiğini göstermez. Bütün ihtilâflarımızda yalnızlıklarımız çarpışıyor. Hattâ kendi kendimizle mücadelelerimizde bile kendilerimiz -Çünkü bak, iki "kendi" var içimizde- birbirine karşı yalnızdır. (Y, 347)

Samim'e göre Meral'in intihar notunda ifade ettiği yalnızlık içinde bulunulan çağın genel sorunlarındandır. Bireyler benmerkezci oldukça başkalarıyla ilişkilerinde başarısız olmakta ve giderek yalnızlaşmaktadır. Bunun bir tür güven bunalımı olduğunu anlayan Samim çözümü "birinci ben"i kişiliklerde hâkim kılmada bulur:

> Bizim ebedî kalmaya namzet tarafımız, herkese, her şeye, her zamana, her mekâna şâmil(yayılmış) ve Allah'a bağlı olan bu "şuurüstü" ruh bölgemizdir. Onu geliştirdiğimiz nisbette yalnızlık dramımızdan kurtuluruz. Her şeyle, herkesle, her zaman ve her mekânla, nihayet Allah'la beraber - bir seviyede değil, birlikte - oluruz. Goethe (Faust) ne diyor? "Sen bir parça olduğunu söylüyorsun, oysaki işte, karşımda tastamamsın!" Yeni ilim müşahedeleri, amibden insana kadar, sinir sistemlerinin dışında fertleri birbirine ve eşyaya bağlayan sımsıkı, mahiyetleri henüz bilinmeyen gizli bağlar olduğunu gösteriyor. Simeranya'da insanın ruhu, bugün sanıldığı gibi bir "iç dünya" değildir; havayı dolduran ve gizliliği kalmayan bir mâna kesafetinin fertler tarafından massedilişi(emme) ve bütün varlıkların birinden ötekine intikali hadisesidir. Orada insan devamlı bir mâna atmosferi içinde yaşar. Sanki her an bizi her şeye bağlayan sessiz bir musikinin ritmi içindeyiz. Bütün zıdlıklarımızı tasfiye eden bir ahenk. (Y, 350)

Peyami Safa'nın ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** ve ***Yalnızız***'da işlediği bu bütün varlıkların birbirine bağlı olduğu temi, onun güven konusuna verdiği önemi göstermektedir. Simeranya'da "devamlı bir mânâ atmosferi" olarak ifade edilen emniyet

ve "her an bizi her şeye bağlayan sessiz bir musikinin ritmi" sayılabilecek genelleştirilmiş güven toplumsal yaşamın düzen ve estetiği için yazarın öngördüğü olgulardır. Bunların sağlanması hâlinde birey güven ilişkileri kuracak, yabancılaşmadan kurtulacak; mutlu ve huzurlu bir hayat sürebilecektir.

2. 3. 9. Pişmanlık

Pişmanlık güven kaybının sonuçlarından biri olabilir. Kişinin kendi eylem ve kararlarına yönelik üzüntüsü olan pişmanlık Peyami Safa'nın bazı romanlarında kişileri etkileyen bir tem olarak görülür. Örneğin ***Bir Akşamdı*** romanında başkişi Meliha'nın hayatı üzerinde önemli etkileri bulunan birinci dereceden bir roman kişisi olan Kâmil, Meliha'ya olumsuz etkileri sebebiyle pişman olur.

İstanbul'dan ayrılmadan önce Meliha'yı son ziyaretinde onun kendisine karşı lakayıt tavrını ve bakışlarındaki şeytani pırıltıları gören Kâmil huzursuz olur. Arkadaşı Cevat ile bu durumu konuşurken Kâmil, Meliha'nın gayrıahlâkî yönelişinin kendisinden kaynaklandığını itiraf eder. Böylelikle Kâmil'in savaş sırasında zihnini meşgul eden Meliha, Cevat'la bir sohbetinde ona hocasının Kâmil olduğunu söyler. Kâmil bunu öğrenir ve pişmanlığı artar: "Cevad'a demişsin ki, o benim hocamdır. Bu beni ne kadar sarstı bilir misin? Dur. Bir hakikat: Ağladım. Sana verdiğim yanlış derslerin cezasını mı çekiyorum?" (BA, 266)

Mektubundan anlaşıldığına göre Kâmil, Meliha'nın güvensizlik telkin eden hâline kendisinin sebep olduğunu düşünmektedir. Güvensizliği destekleyen tavır ve davranışlarıyla genç kadına kötü örnek olduğu için pişmanlık duymuş, bu his onu ağlatacak kadar derinden etkilemiştir.

Güven kaybı durumunda yaşanan pişmanlık, güvenme kararına da dönük olabilir. Muhatabının beklenmedik davranışıyla hayal kırıklığına uğrayan kişi daha önce ona neden güvenmiş olduğuna dair pişmanlık duyabilir. ***Yalnızız*** romanında Meral'in "birinci ben"ini desteklemesine, onu akranlarının çöküntüsüne uğramaktan kurtarmaya çalışmasına rağmen genç kızın bütün bu bu çabaları karşılıksız bırakması karşısında hayal kırıklığı yaşayan Samim böyle bir pişmanlık duyar.

Meral cumartesi günü Nuri ile birlikte olmuş, bunu Samim'den saklamak için önce bütün gün evde oturduğunu söylemiş, sonra da Ferhat'la sinemaya gittiği yalanını

uydurmuştur. Samim, Meral'in sinema konusunda yalan söylediğini Selmin'in Ferhat'ı arayarak yaptığı tahkikatla öğrenir. O zamana kadar Meral'in pek çok yalanını fark etmiş, bazılarını onun da itiraf etmesini sağlamış olan Samim'in Meral'e güveni bütün bu yalanlarla oldukça zarar görmüştür. Ancak zaman içinde Meral'in Feriha kadar düşmüş bir kadın olabileceğine dair izlenimler edinmesi ve duyumlar alması Samim'in güvensizliğini de artırmıştır. Meral'in son yalanı, bir sadakatsizliği de ima ettiği için Samim'i çok derinden etkiler:

> Selmin'e teşekkür eden Samim ağır ağır yürüyerek odasına çıktı. Kapıyı kapadı, durdu ve uzun zaman kımıldamadı. Mahzunluğun baygınlık derecesini bilir misin? Evet, eşyanın üzerine ince bir sis çöker. Peşinden bir utanç. Bu defa çok şiddetli. Boğucu ve haykırtıcı. Nasıl? Bağırmak istiyor: Nasıl? Ben bu mahlûku anlamakta nasıl bu kadar geciktim? Nasıl, evvelâ onu nasıl en seçme hislerimin mevzuu olmaya lâyık görebildim? Nasıl ve ne biçim bir körlükle, nasıl nasıl, hangi zaaflar tarafından itilerek, nasıl, hangi idraklerin felci içinde, nasıl, derece derece ve birçok uyandırıcı işaretlere rağmen nasıl, zaman zaman içimi altüst eden keder fırtınalarının mânasına karşı tasasız kalabildim? Ve nasıl - haykırmak istiyorum, - nasıl, fakat nasıl... Canım benim, Samim, Samimciğim, benim bir tanem - bırak bu santimantalizmi, bırak ve cevap ver - nasıl diyorum, nasıl, çıldıracağım, nasıl, nasıl ona kadar yuvarlandım? Bu kız, Yarabbi, bu kadın, nasıl, bu karı, of, bu mahlûk nasıl benim hislerimin tarihine ve içimin en mahrem galerisine, sonunda kovulmak için bile olsa, nasıl, nasıl girebildi? Nasıl, ben onu nasıl, hayatımın hiç bir anında inmediğim bir aşağılık çizgisinden tanımaya razı oldum? Nasıl, Allahım, nasıl, onu hayalinin bile erişemeyeceği mertebelerin, süzülmüş mâneviliklerin kızı olmaya doğru götürebileceğimi sandım, çırpındım, çırpındım. Ve nasıl - hayvan! - Nasıl - Affet beni, ey aziz içim, affet - nasıl fakat, ruh radarlarının ve sayısız his intikallerinin ince delâletlerine ve hele nasıl bazan en haykıran işaretlerin şakağımdan itercesine ihtarına rağmen, şüphesiz derinden derine anlamadığım, anlar gibi olduğum halde, nasıl ve niçin ona düştüm? Boğuluyorum, haykıracağım, dur bak, sakin ol... (Y, 266)

Samim'in kendi kendisine yönelik bu eleştirisi Meral'e güvenme kararından pişman olduğunu göstermektedir. Meral'in gerçek yüzünü anlayamamış ve aldanmış olmasından dolayı Samim kendine karşı mahcup olur.

2. 4. Güven Türleri

Peyami Safa'nın romanlarında kişiler birbirleriyle pek çok güven ilişkisi içindedirler ve bunların büyük bir kısmı olağan seyrinde devam edegelen ilişkilerdir.

Ancak bu ilişkilerin pek çoğu herhangi bir ihlal ile karşılaşmamış oldukları, bir değişim geçirmedikleri ya da anlatıcı tarafından özellikle belirtilmediği için hangi tür güven olduğuna dair incelememiz açısından yeterli bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bu bölümde ilgili başlıklar altında romanlardaki tespit edilebilmiş güven türlerini örnekleyen ilişkiler incelenmiştir.

2. 4. 1. Basit Güven

Kişinin emniyet hissi olan temel güven ile ilişkili olarak herhangi bir risk farkındalığının bulunmadığı basit güven kendiliğindendir. Öyle ki güven ihlali gerçekleşene kadar güvenin varlığı fark edilmeyebilir. Güven ihlalinin büyük şaşkınlıkla karşılanmasının sebebi de budur.

Peyami Safa'nın ***Cânân*** romanında başkişinin ihlaliyle geri dönülmez şekilde tahrip olan bir basit güven bulunur. İkinci dereceden bir kişi olan Cânân'ın öz annesi, üç yaşındayken elinden alınarak saraya satılan Ayşe'sinin (Cânân) hasretini yıllar boyunca çekmiştir. Kocasının ölümünden sonra varını yoğunu satıp İstanbul'a kızını bulmaya gelen ihtiyar kadının Ayşe'ye sevgi ve bağlılık hisleri hâlâ ayrıldıkları zaman olduğu gibidir. Fakat Cânân hem saraydaki yetiştirilme şekli hem de buradan aldığı telkinlerle öz annesine karşı şiddetli bir nefret duyar. Aşağıdaki kısımda Renknaz Hanım'ın tercümanlığı sayesinde açığa çıkan gerçek üzerine yaşlı kadın ve Cânân'ın ilk tepkileri anlatılmaktadır:

> Genç kadın, koltuğa büzülerek yüzünü buruşturmuş, gözlerini sımsıkı yummuş, kalkık omuzları arasına başını gizlemeye çalışarak, bir kâbus gizi üzerine abanan çerkes kadınını elleriyle itiyor, "çekil... istemem... çekil!" diye bağırarak tepiniyordu.
>
> İhtiyar kadın, kızının bu nefreti karşısında şaşırdı, dona kaldı. Hiç kımıldamadı. Uzun kolları, kurşun gibi kolları, kurşun gibi ağır elleriyle aşağıya sarktı. Büyük ağzından şu üç cümle çıktı: "Bana... sana... ne yaptı?" Bu cümleyi birkaç kere tekrarladı. "Ben sana ne yaptım?" demek istiyordu. (C, 180)

Henüz üç yaşındayken kaybettiği kızını senelerce hasretle hayal eden yaşlı kadın, onu nihayet bulduğunda sarılmak, öpmek sevgisini göstermek ve onun da sevgisini görmek ister. Cânân'ın kendisinden uzaklaşıp kaçması bu yüzden onu şaşırtır. Bu, annenin kızıyla ortak yaşantıları bulunmadığı için sorgulanması hiç gerekmemiş bir güvenin uğradığı ilk hayal kırıklığıdır. Annenin kızına duyduğu bu verili güven, beraber

kaldıkları zaman içerisinde Cânân'ın kaba davranışlarıyla daha da zayıflar. Fakat sevgisine karşılık alamasa da yaşlı kadın sürekli kızına yakınlaşmaya çalışır.

Canân'ın kendisine karşı nefret dolu tutumunu hüzünle karşılayan yaşlı kadının kızına olan güveni onun evlilik dışı ilişkilerinin ortaya çıkması ve Lâmi ile yaptığı şiddetli kavga üzerine tamamen kaybolur. Yaşlı kadın, öz kızını canice öldürmesine varacak kadar şiddetli bir güven kaybı yaşar.

2. 4. 2. Kör Güven

Güvenmenin risklerini görmezden gelen, güvensizlik doğurabilecek tutum ve davranışları inkâr eden bir güven türü olan kör güven yakın ilişkilerde aşk, muhabbet, merhamet gibi duygularla daha da kuvvetlenebilir. Kör güven pek çok güvensizlik kanıtını görmezden geldiği için yıkılması oldukça zordur. Bu yıkım ancak inkârı mümkün olmayan, tevil edilemeyecek apaçık bir kanıt ile gerçekleşebilir. Bu ise kör güvenin sahibinde travmatik bir etki yaratabilir.

Peyami Safa'nın kör güven temini işlediği romanlarından ilki ***Şimşek***'tir. Bu tem romanda başkişi olan Müfid'in eşi Pervin ile ilişkisinde ortaya çıkar. Olayların başlangıcında Müfid'in Pervin'e güveni kör güven özelliklerini göstermektedir: Başlangıçta Müfid'in karısına dair herhangi bir sorgulaması yoktur. Karısına toz kondurmak istemeyen Müfid bütün şüphelerini Sacid'in üstünde odaklar: "Ondan şüphe ediyorum, anlıyor musun, ondan… Sana emin olduğumu söylemeğe lüzum bile görmem… Fakat, reddedileceğine emin olsam bile, onun sana dokunmasını istemiyorum." (Ş, 13)

Müfid, gizemli davranışları nedeniyle Pervin'den şüphelenmeye başladığında ise büyük bir azaba düşer. Kör güveni şüpheye karşı çok zayıf olduğu için bu güvenin yıkılması Müfid'i çok derinden etkiler ve senelerden beri tanımlanmamış hastalığı belirginleşerek onu ölümün eşiğine getirir.

Kör güven, insanın kendisini bile bile aldatması, aldatılmayı istemesi ile çokça tehlikeli bir duygu olabilir (Solomon and Flores, 2001). Bu tür bir güven sahibini başkalarının suistimaline açık kılmaktadır. Peyami Safa'nın ***Bir Akşamdı*** romanında saf bir genç kız olan başkişi Meliha aşkla bağlandığı Kâmil'e kör güven besler. Kâmil ise

şıpsevdi tabiatı sayesinde bütün kadınları sevdiği gibi Meliha'yı da sever. Fakat "megalomaniye mahkûm" (BA, 43) kişiliği Meliha'nın tam itaat etmesini ister:

> Kâmil istiyor ki Meliha her şeye razı olsun ve sonunda ondan ne isterse istesin. Eğer iktisadî münasebetlere teşbih edilirse mahut arz ve talep kaidesi. İki tabiî sevk arasında alışveriş. Kâmil kredi istiyor ve burada kendisine itimadın hudutsuz olmasında ısrar ediyor. (BA, 96)

Meliha'nın Kâmil'in sunacağı her şeye razı olması, Kâmil'e şüphesiz inanması, onun ev hapsi kararına bile itiraz etmemesi kör güven olarak anlaşılabilir. Nitekim Kâmil'in gideceğini söylediği hâlde Muhlis Paşa'nın konağında bulunmadığı ve eve de gelmediği bir geceyi ıstıraplı geçiren Meliha, Kâmil'in yeni bir yalanıyla kocasını yanlış anlamış olduğuna ikna olur. Kâmil Muhlis Paşa'ya değil Hulusi Paşa'ya gittiğini söyler ve Meliha Hulusi Paşa'yı hiç duymamış olmasına rağmen inanır:

> Türkiye nüfus sicilinde birçok Hulûsiler var... Bunların arasında, ne bir ferik, ne bir müşir, ne bir liva, ne bir kolordu kumandanı...
>
> Fakat Meliha müsterihtir.
>
> Oh... İnanmak ne tatlı şey!
>
> Ya pudra lekesi? Ya askerî ceketteki iz? Ya şu? Ya bu?..
>
> Hiçbirinin hükmü kalmıyor. İtimat da şüphe kadar müstebittir; ruhta hüküm ferma olduğu vakit rakibine nefes aldırmaz. (BA, 132)

Bu kısımda Meliha yanlış anlama yüzünden gereksiz şüphelendiğine inanmakta, teskin olduğunda ise somut kanıtları görmezden gelmektedir. Bu durum kör güvenin en belirgin özelliklerinden biridir.

Meliha'nın kör güveni Bert'in gelişi, Selçuk'un varlığı ile yıkılmış ve bu yıkım genç kadın üzerinde çok derin bir tesirde bulunmuş, değerlerini alt üst etmiştir. Bu sayede Meliha intikam arzusuyla dolmuş, bunun için de ahlaki düşkünlüğü göze almıştır.

Peyami Safa kör güveni olumsuzladığı romanlarından bir diğeri ***Cânân***'dır. Bu romanda kör güven başkişi Lâmi'nin âşık olup evlendiği Cânân ile ilişkisinde ortaya çıkar. Aşk gibi kuvvetli bir duygunun eşliğinde kör güveni Lâmi'nin kendi benliği ikinci plana atmasına, kendisini Cânân'a adamasına sebep olur. Cânân'ın da kendisini çok sevdiğine ve iffetli bir kadın olduğuna kesin bir şekilde inanır. Evlenmelerinden önce ve sonra Cânân'ın sadakatsizliğine dair duyduğu dedikodulara inanmaz. Orhan Bey'in eşi, Cânân'ın randevu notunu kanıt olarak sunduğunda Lâmi "kendisine bir hile

yapıldığını, Cânân'la arasını açmak istediklerini zannetmek ister, onun ihanetini zihnine yediremez" (C, 137)

Lâmi kanıtı inkâr ederek karısının kendisini aldatmış olamayacağına inanmak ister ve Orhan Bey'in eşinin iddiası onda Cânân'a karşı yalnızca bir şüphe uyandırır. Fakat bu şüphe çok ağırdır ve Lâmi derhâl Cânân'la görüşüp bu şüpheyi bertaraf etmesine ihtiyaç duyar:

> Yaşamayacak, eğer Cânân'dan pek inandıran bir cevap alamazsa yaşamayacak, onsuz hayat yok. Can o, Cânân o. Bir işaretle ona canını vermeye kendini her vakit hazır bulmuş, onun aşkı, Lâmi'nin bütün irâdesini yutmuştu. (...) Cânân'ın ruhuyla, onun ruhu, âdeta hilkatin bir kıvamda yarattığı müsavî hüviyetlerdi ki birbirlerine karışık, birbirlerinin içinde "gayr-ı kaabil-i tefrik" idiler. Peki, nasıl oluyor da, hangi hârikayla, bu mahlûk, bu cana yakın mahlûk, Lâmi'ye kendi şuurundan daha hakiki, benliğinden daha hakiki bu mahlûk, onu aldatıyor? İmkân yok, insan bu kadar yanılamaz. (C, 139)

Cânân'a olan aşkını yaşam amacı hâline getirdiği anlaşılan Lâmi benliğini karısının benliğinde eritmiş, öz güven eksikliğinden kaynaklı boşluğu aleyhine kanıtları yadsıdığı kör güvenle doldurmuştur. Lâmi Cânân'a karşı çıkamayacağını, çünkü bu kör güvenden de mahrum olursa tamamen boşluğa düşeceğini hissetmektedir ve bu yüzden Cânân'la olan ilişkisinde olaylara dair gerçeklik algısını yitirmiştir.

> Lâmi, Cânân'ın ihanetini isbat da edebilse, zevcesiyle nasıl münakaşa edecek? Şimdiye kadar ona karşı, hiç bir meselede bir iğne iplik için bile muarız olmamıştı. Ona karşı, hiç bir sitemde bulunmamıştı. Eğer bir kavga başlayacak olursa, maazallah dili tutulacağını, zevcesine bir kelime, bir tek kelime bile söyleyemeyeceğini hissediyordu. O zaman anladı ki, Cânân'ın kendi üzerinde kat'i bir nüfuzu vardır; bu nüfuz, bir sultanın kölesine tahakkümünden bile fazladır; o zaman anladı ki Cânân'a karşı bir esirden daha mahkûm, daha iradesiz, daha zavallıdır. (C, 140)

Lâmi Cânân'ın kendisi üzerindeki hâkimiyetinden zevk almaktadır. Cânân'a karşı koyması ya da onunla tartışması belki de onu bu zevkten alıkoyabileceği için Cânân'a aldanmaya hazırdır. Bu yüzden Lâmi, Cânân'ın söz konusu not hakkında söylediği yalana kolayca inanır.

Selim'in Cânân'la ilişkisini itiraf etmesi ve Cânân'ın kendisinden başka da pek çok âşığı olduğunu anlatmasından sonra nihayet Lâmi inkâr edemeyeceği açıklıkta olan Cânân'ın ihanet kanıtları karşısında şiddete yönelerek karısını öldürmek ister. Cânân'la boğuşmalarına rağmen Lâmi'nin karısının cinselliğine karşı zaafı vardır ve bu yüzden

kör güvenine yeniden sarılıp her şeyi unutur. Biraz sonra Cânân'ın öldürülmesi Lâmi'de karmaşık duygular oluşturur: "Hâlâ Cânân'a karşı en müthiş kini ve en kuvvetli aşkı hissediyor, yumruklarını sıkıyor ve ağlıyordu. Ölüyü öpmediğine ve parçalamadığına yandı." (C, 215)

Cânân'a hizmet etmeyi ve onu sevmeyi bir varoluş biçimi hâline getirmiş olan Lâmi hem kör güveninin yıkılmasından hem de Cânân'ın artık yok oluşundan dolayı büyük bir boşluğa düşer. Bedia'ya dönüşünde bu boşluğu doldurma ümidi vardır.

2. 4. 3. Sahici Güven

Güvenmenin akıl ve düşünme ile ilişkisi olduğu muhakkaktır. Sahici güven, hem kendi sorumluluklarının ve sınırlarının hem de söz konusu ilişkide muhatabın davranışlarından kaynaklanabilecek risklerin, belirsizliklerin varlığının farkında olunmasını gerektirir. Bu farkındalık ise elbette aklın eseri olacaktır. Peyami Safa ***Şimşek***'te akıl ve ruh ikiliği içinde düşünce ve duygu kavramlarını karşılaştırırken duygunun sınırsızlığına karşın aklın somut gerçekçiliğine değinir:

> Buudları keşfeden akıldır, akıl ki, ruhun eşya üzerinde müfettişidir; hep ve her yerde bu üç buudu arar, bulur, ölçer.
>
> Akla muhtacız. Onsuz birçok şeyleri buudsuz sanacak ve aldanacak, başımızı duvara, tavana, kubbeye çarpacaktır. (Ş, 172)

Sahici güven bir savunmasızlık tercihi olduğu için risk ve belirsizliklerin farkındadır. ***Şimşek***'te bu tem yazarın sözünü emanet ettiği Ali ile ortaya konur. Müfid karısının sadakatine karşı büyük şüpheleri olduğunu arkadaşı Ali'ye anlatır. Ali ise Pervin'in durumunu bilmesine rağmen olaylara müdahil olmamak için Müfid'e bildiklerini aktarmak yerine sadakatin tamamen bilinemezliğine dair şunları söyler:

> En sade hayatın teferruatı bile namütenahidir ve sahibinden bile gizli safhalar taşır. Bence, dostum, bir kadının veya bir erkeğin, kocasına veya zevcesine veya sevgilisine karşı sadâkati "X" dir. Hani şu riyaziyede meçhul rakamları ifade için kullanılan harf yok mu, o: "X" Yani meçhul. Hem ebediyen meçhul. Bu "X" ancak takribi bir kıymet olabilir. Meselâ, sadakat 10 numara farz edilirse, sevgilimizin biz ancak 9 numara sadakatine hükmedebiliriz. Azami budur. Fakat her zaman "Xl", "X2", "X3" yani onda bir, onda iki, onda üç ilâh... ihtimal ile bize ihanet etmekte olması imkânı vardır. En zavallı adam, sevgilisinin sadakatine, daima, yüzde yüz isabetle kani olandır. (Ş, 63-64)

Ali'ye göre aşk ilişkilerinde ihanet ihtimalini gözeterek güvenmek gerekir; çünkü insanlar yaşamlarının farklı anlarında kendilerinin bile farkında olmadığı yönelişlerle hareket edebilmektedir. Bu durumda körce güvenmek yerine akıllıca güvenmek doğru olandır. Ali bu sözleriyle Müfid'in Pervin'e karşı güvenme tutumunu değiştirmeye, Müfid'i riskler konusunda ikaz etmeye çalışmaktadır.

Sahici güven güvensizlik ihtimallerine açıktır, onları reddetmez. Bu yüzden sorumluluk almayı gerektirir. Bu tem ***Fatih-Harbiye***'de Şinasi karakterinin düşünce ve tavırlarıyla ortaya çıkar.

Şinasi ve Neriman yedi senedir sık sık bir araya gelmiş, birbirlerini sevmiştir. Ailelerinin de onaylayıp teşvik ettiği bu birlikteliğin evlilikle devam etmesi beklenmektedir. Ancak Neriman'ın sinirleri hassas olduğu için doktor evliliği ertelemelerini tavsiye etmiştir.

Neriman'ın birkaç aydır değişik eğilimleri olduğunu fark eden Şinasi ona karşı tavır ve duygularını pek çok kez gözden geçirir. Neriman'ın kendisine yalan söyleyip Harbiye tramvayına bindiğini gördükten sonra kendi kendisine "Ne yapmak lazım?" diye sorar. Neriman'daki değişmenin ne zamandan beri hangi görünümlerle sürdüğünü tahlil eden Şinasi, bu yalanın uzun zamandır süren bir değişimin parçası olduğunu anlar. Genç adam, Neriman'ın yalanına karşı öfkelenir ve ona olan güveni zedelenir.

Neriman Şinasi'nin kendisine kırgın olduğunu anlayarak onunla konuşmak ister. Genç adam Neriman'a "kederinin derecesini tahrif etmeden, samimi bir sesle" "bu hâlin sebeplerini bilirsin, benim için izah edilecek bir şey yok, fakat senin için öyle mi?" (FH, 59) diye sorar. Bununla Şinasi Neriman'ın davranışlarının sebeplerini anladığını ve bundan memnun olmadığını belirtmek ister.

> —Sen eskiden ... eskiden dediğim, bundan daha birkaç ay evvel ne sade kızdın, ne sade! Hoş gene bugünkü heveslerin vardı. Ama onları meydana dökmüyordun. Bugün ne kadar farkettin.
>
> Biliyor musun? Herkes söylüyor Neriman. Sen de açık söyle, açık! Ben senin ne istediğini biliyorum.
>
> Neriman korku ile sordu:
>
> —Ne istiyorum ben?
>
> Şinasi derhal cevap verdi:
>
> — Sen ... dedi, iki gözüm Neriman, sen fokstrot oynamak istiyorsun ve iyi bir kavalye. Onu da bulmuşsun.

> Şinasi'nin sesinde ne kin, ne de hatta sitem vardı; terkibinde kayıtsızlık ve istihzadan başka hiçbir unsur keşfedilmeyen bu ses, sözlerinin tesirini çok şiddetli bir dereceye çıkardı… (FH, 64)

Neriman'ın değişimindeki sebepleri ve bir rakibinin olduğunu bildiğini ifade eden Şinasi'nin bu sözleri genç kızı çok etkiler ve genç kız bir sinir krizi geçirir. Faiz Bey Neriman'ın durumundan endişe eder ve evlenmelerinin kızının sağlığı için gereken ruh dinginliğini sağlayabileceğini umarak Şinasi'nin onayını alır. Şinasi Neriman'a karşı güvensizliği bulunmasına rağmen "babası gibi sevdiği" (FH, 89) Faiz Bey'in ricasını kırmaz ve "bu evlenmenin bütün fena ihtimallerini düşünür ve göze alır." (FH, 83). Ferit'in tavsiyesi üzerine Neriman'la açıkça konuşmaya ve "Neriman'ı idare eden kuvvetlerin hepsinin kendisinde toplandığını düşündüğü Macit'le irtibatını kesmesi konusunda ültimatom vermeye karar verir.

Şinasi Neriman'la evlenmeyi ona olan sevgisinden ziyade Faiz Bey'e verdiği söz ve mahallede uzun zamandır ikisinin evleneceğine dair beklentinin toplumsal baskısı sebebiyle kabul eder. Bu kararı verdiği sırada Neriman'a olan güveni zarar görmüş bulunsa da Şinasi onu hâlâ sevmektedir. Evlenmeleri ile Neriman'ın "yeni"ye iştiyakının bitmeyebileceğini bilmesine ve bu konuda tereddütleri olmasına karşın Şinasi bu ilişkiyi sürdürmeyi tercih eder.

Şinasi Neriman'ın güvensizlik telkin eden davranışlarına rağmen ona ihtiyatla güvenmeye devam ederek onu kazanmaya çalışır. Bu güvenin risklerinin farkında olması ve bunları göze alması Şinasi'nin kişisel bütünlüğü ile yakından ilişkilidir. Bütün bu ifadelerden Şinasi'nin Neriman'a olan güveninin sahici güven olduğu anlaşılmaktadır.

Peyami Safa'nın ***Yalnızız*** romanında da sahici güven anlatıcının olumladığı bir tarzda işlenmiştir. Romanda bu tem başkişi Samim'in, Meral'e karşı duygu ve davranışlarında ortaya çıkar.

Samim, Meral'i aşkın duygularla sevmekte, platonik aşkının da etkisiyle ona güvenmektedir. Meral'in hareketlerini dikkatle ile inceleyen, birlikte olmadıkları zamanlarda Meral'in neler yaptığını ayrıntılı olarak bilmek isteyen Samim'in bu ilgisi genç kadını, gizlediklerini açık etme ihtimali sebebiyle rahatsız eder:

> — (...) Senin fena mânâ vermenden korkarak büsbütün kilitleneceğim. Değil mi? İçimde bir korku freni gittikçe büyüyor ve bütün hislerimi sıkıştırıyor.

> Samim bu nazik hücum karşısında, şüphenin psikolojisini açmaya mecbur etmeyen sade bir izah aradı. Düşündü ve kendini şöyle müdafaa etti:
>
> — Ben senin her sözünde ve her hareketinde mutlaka fena bir mâna aramıyorum. Eğer her hangi bir mâna arıyorsan, bu, sana karşı dikkatimin normal ölçüleri aşan bir sevgi ve alâka işareti olduğunu gösterir. Bana şüphe verenleri de yok değil. Dediğin gibi yeni başladı bu. On beş günden beri. Kabul et ki, sen de bu on onbeş gün içinde birtakım tereddütler yaşıyorsun. Ondan evvel bu şüpheleri duymuyordum.
>
> — Fakat benim hayatımda senden başka kimse yok. Var mı, söyle.
>
> — Var demiyorum. Tereddütler, arzular, projeler, bir şeyler... Bunların hepsi hareket istidatları, hattâ başlangıçlarıdır. Benden, bir hareket değilse bile, bazı yeni temayüllerini gizlediğini hissediyorum. (Y, 196)

Samim Meral'e güvenine zarar verebilecek şüpheleri onunla konuşarak, genç kadının davranışlarının sebep ve niyetlerini anlamaya çalışarak ortadan kaldırmaya gayret eder. Son on beş gündür şüpheleri olduğunu söylemesi onun açık iletişim tarzını benimsediğini göstermektedir. Fakat Meral, Samim'in sakındırmasına rağmen Feriha ile buluşur, Şakir'le evlenerek Paris'e gitme planları yapar. Samim Meral'in bu hareket ve planını "sezişi ile muhakemesini evlendiren müthiş bir tecessüs hamlesinin yol göstericiliği ile" (Y, 207) anlar ve güvenini kaybeder.

Samim Meral'e güvenini kaybettiğinde hem kendisinin hem de genç kadının ilişkileri sırasındaki tavır alışlarını gözden geçirir:

> Muhakkak ki kaybeden ben değilim. O aptal, aptal, büyük bir kalb ve ömründe asla bulamayacağı büyük bir aşk sığınağı kaybediyor. Paris'e mi? Fakat ben seni götürecektim, biliyorsun. Sonra çok iyi biliyorsun ki, ben seni tercihlerinde serbest bıraktım. Bana haber vermen şartıyle. Bütün projelerini bana bildirmelisin ki rekabeti kabul veya mücadeleyi terkedeyim. Arkamdan bıçaklanmaya gelemem. (Y, 215)

Samim kendisini, inandığı ve Meral'i de ikna etmeye uğraştığı doğrulardan ayrılmamış olarak değerlendirir. Neticede misliyle mukabele görmemiş olsa da Meral'e süreç boyunca açıklık, destek ve güven sunmuştur. Samim'in çevresine karşı dikkatli değerlendirmeleri sevgilisi söz konusu olduğunda daha da hassaslaşır. Hüsnüzannı da bu hassasiyetinin ve adalet duygusunun getirisidir.

Besim'in gece yarısından sonra sarhoş bir hâlde ağabeyine gelerek Park Otel'de Feriha ve Meral'i gördüğünü anlatması, fakat sarhoşluğunu mazeret göstererek Meral hakkında fazla ayrıntı söylememesi romanda Samim'in Meral'e karşı hüsnüzannını gösteren bir bilinç akımı ile verilir:

> Fakat Samim'i Meral'in randevu evlerine bile gittiğini (veya gidebileceğini -bu fark henüz meçhul) inandırmaya çalışan Besim'in bu ısrarının muhayyile üzerindeki müthiş tesirlerinden kurtulmak zordu. Mümkün mü bu? Meral! Paraya ihtiyâcı yok. Babası cimri değil. Ailesi, ahlâk disiplini bakımından kasidelere lâyık olmamakla beraber, hattâ Nail'in bazan en mühim noktalar üstünde bile durmadan kayıp giden uçarı ve tembel dikkati hesaba katılmak şartıyle, Meral'i o sefil evlere koşturacak kadar soysuzlaşmış sayılamazdı. Hayır, Besim'in çirkin zevzekliği. Daha doğrusu, maddeyi ve parayı tanrılaştıran dünya görüşüne, Samim'in üzerinde en fazla tesir yapabilecek canlı bir misal bulmak ihtiyacının sarhoşluk ânında ona verdiği bir yalan veya iğrenç ölçüde mübalâğalı bir iftira ihtiyacı. Besim'in nükte bulmakta zorluk çektiği zaman bu başarısızlığından doğan öfke ile yırtıcı bir hal alan istihzasının buralara kadar gittiği yeni bir şey değildi. Fakat ne kadar hafiflemiş olursa olsun, sesinde bir şaka tonu daima kalırdı. Fakat bu gece, alay ettiğini belirten hiç bir hali yoktu. "Affedersin, kalbini kırmayayım" gibi sözleri, meseleyi en ileri derecede ciddiye aldığını gösteren işaretlerdi. Fakat Meral hakkındaki hükmünde samimî olması hata etmesine mâni değildi. Sezdiklerini yanlış mânalandırmış olabilirdi. Onunla teferruatlı konuşmadan, biraz evvelki sözlerinden kalan bulanık hisleri ruhun dibine kadar indirmek lüzumsuzdu. (Y, 220-221)

Samim'in Meral'e olan aşkı sebebiyle meseleleri çok boyutluluğu içinde hassasiyetle değerlendirdiği, hüsnüzan ve açıklık yaklaşımını içselleştirdiği anlaşılmaktadır. Güveninin ihanete uğradığını sezdiğinde kanıtlar arayan Samim, şüphelerini katılaşan zanlar olmaktan uzak tutmak için Meral ile tartışmayı seçer. Kanıtların ve tanıkların delaleti ile bu ilişkinin kendisinin umduğu gibi iyi sonuçlanmayacağını anlayarak da güvenme kararından vazgeçer. Bu bakımlardan Samim'in Meral'e güveninin olabildiğince akılcı ve sahici olduğu anlaşılmaktadır.

2. 4. 4. Durumsal Güven

İnsanlar gündelik yaşantılarında pek çok kişiye sınırları belirli bir durum için güvenirler. Kısa süreli ilişkilerin kurulabilmesini sağlayan durumsal güven bir tem olarak Peyami Safa'nın ilk romanı ***Sözde Kızlar***'da bulunur:

Mebrure, İstanbul'a geldiği akşam gece yarısı Pangaltı'da adres sorduğu arabacıya kendisini Şişli'de bulunan akrabası Nafi Bey'in konağına götürmesi için durumsal olarak güvenmiştir. Arabacıya sadece ulaşım hizmeti için güvenmiş olan Mebrure, onun gayriahlâkî tavırları nedeniyle barınma yardımı teklifini kabul etmez.

2. 4. 5. Aktarılmış Güven

Güvenilen birinin güvendiği birine güvenme olarak tarif edilebilecek aktarılmış güven bir tem olarak Peyami Safa'nın ***Mahşer*** romanındaki kişiler arası ilişkilerde bulunur. Beyoğlu'ndaki apartmanı Muazzez'in annesine miras kaldığı hâlde Mahir Bey'in gasp ettiğini öğrenen Faik'in babası Abdi Bey, Muazzez'in annesine verilen takririn bulunması için Muazzez ve Nihad'a yol gösterir.

> — Yarın sabahtan tezi yok. Dosdoğru Defter-i Hâkânî'ye gidin. Orada haciz kaleminde benim bir ahbabım vardır: Hacı Hüseyin Efendi... onu bulun... öğle tatilinde daireden çıkarın... derdinizi ona anlatın... bak, şıp diye sizin evrakı çıkarıverir. (M, 139)

Abdi Bey'in takriri verilmiş bir miras meselesinin çok kolay halledileceğine ve Hacı Hüseyin Efendi'nin bu konuda genç kıza yardım edeceğine dair güveni Muazzez ve Nihad'ı da etkileyerek aktarılmış güvene sebep olur. Muazzez ve Nihad ertesi gün yoksulluktan kurtulacaklarına dair hayaller kurarak Abdi Bey'in arkadaşı Hacı Hüseyin Efendi'yi bulmaya giderler.

Aktarılmış güvenin görüldüğü bir diğer Peyami Safa romanı ***Biz İnsanlar***'dır. Bu tem yazarın sözünü emanet ettiği Necati'nin etrafındaki ilişkilerde ortaya çıkar. Süleyman Marksizmin tanınması ve yayılması için faaliyetlerini ve fikri tartışmalarının başkalarına anlatılmaması hususunda çocukluk arkadaşı olduğu için Necati'ye güvenir ve Necati güvendiği için Orhan'a da güvendiğini söyler:

> Herkese açılamayız, kardeşim, dişine, tırnağına kadar silâhlı bir emperyalizm içindeyiz. Etraf casus dolu. İhtiyatlı konuşmağa ve çalışmağa mecburuz. Siz henüz temiz kalmış küçük burjuva münevverlerisiniz. Fikir namusunuz vardır. Zevzeklik de etmezsiniz. Beyi daha yeni tanıyorum. Fakat mademki senin yakın arkadaşındır, ondan da eminim. Zaten beraber de çalışacağız. (Bİ, 124)

Süleyman'ın Necati üzerinden Orhan'a olan bu güveni aktarılmış güvendir. Necati'nin aktarılmış güvenin merkezinde bulunması onun güvenilir kişiliğine işaret etmektedir. Bu, Necati'nin yazarın sözünü taşıması için gerekli bir özelliktir.

SONUÇ

Güven konusu, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda sosyal bilimlerde son yıllarda sıkça ele alınmaktadır. Hem kişiler arası hem birey-toplum hem de birey-kurum ilişkilerinde güven, sağladığı yararlar bakımından önemli görülmekte, nasıl geliştirileceği yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Ülkemizde gerek ekonomik gerek politik alanlarda oldukça yeni olan güven çalışmaları görebildiğimiz kadarıyla edebiyat alanında henüz başlamamıştır.

Romanın kültürle karşılıklı bir ilişkisi bulunduğuna işaret eden Mehmet Tekin romanın kültürden beslenirken karşılığında onu canlandırdığını ifade eder (Tekin, 1999). Aydın romanının örneklerini vermiş Peyami Safa da toplum ve birey yaşantısında medeniyet değişimi meselesini ele almıştır (Enginün, 2007). Şahit olduğu sosyal ve politik olayların çokluğu ve bunların insan ve toplum üzerindeki etkilerini gözlemlemekteki başarısı tez çalışmamızda Peyami Safa'yı tercihimizin sebebidir.

İletişim araçlarının ve sanat eserlerinin bireyler üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin farkında olan Peyami Safa mesela evlilik kurumuna güvenin yitirilmesinde gazete haberleri, kitaplar, sinema ve tiyatro gibi araçların etkili olduğunu düşünür (BA, 225). Bu sebeple kendi eserlerinde millî ve manevi değerlere bağlılığın önemini vurgular.

Peyami Safa'nın romanlarının birey ve toplumun güven algısı ya da güvenme davranışları üzerindeki etkisi bu çalışmanın kapsamında olamaz. Bu çalışmada yalnızca Peyami Safa imzalı romanlarda güven ve güvensizlik teminin nasıl işlendiğini, güven veya güvensizliğin odaklarının kim veya neler olduğu, ne tür güven durumlarının mevcut olduğu incelenmiştir. İnceleme sonucunda şu tespitler yapılmıştır:

- İlk romanlarında güven ve güvensizlik belirgin olaylarla olumlu ya da olumsuz etkilenirken, Peyami Safa roman sanatında ustalaştıkça bu duygular daha derin ve örtük bir şekilde ifade edilmiştir. Bu durum olay zincirinin ilk romanlarda daha büyük olmasıyla yakından ilgilidir. Yazarın ruh çözümlemeleri ve duygu durumu ifadesindeki gelişimi sayesinde romanlarda olay unsuru daha az önemli

hâle gelmiştir. Bu da güven ve güvensizlik durumlarının gösterimine doğrudan etki etmiştir.

- Peyami Safa'nın eserlerinin temel meselesi olan Doğu-Batı karşıtlığının yansıtıldığı kişilerden Batılı olan güvenilmez biri olarak çizilmiştir. Nan A Lee'nin hırslı, atılgan, iradeli ve tuttuğunu koparan ama aynı zamanda bencil, çıkarcı, yalancı ve sahtekâr olduklarını belirttiği (Lee, 1997) Batılı roman kişileri Batı medeniyetini yüzeysel olarak tanıdıkları için yaşantılarında soysuz bir taklitten fazlası yoktur. Avrupai hayatlarına hâkim olan tek değer hazdır. Bunu elde etmek için ise bencil bir tavırla azimle çalışırlar. Kendilerine duyulan güveni ihlal eden de onların Batılı/yozlaşmış kişiliğinden doğan bu davranışlardır. Para, iktidar, cinsel haz gibi maddi zevkler isteyen bu kişiler toplumun geneline aykırı bir yaşam sürdükleri için tepki çekerler. ***Sözde Kızlar***'da Nafi Bey'in ailesi; ***Mahşer***'de Mahir Bey ve Seniha Hanım; ***Cânân***'da Şakir Bey; ***Fatih-Harbiye***'de Macit; ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda Vildan; ***Biz İnsanlar***'da Samiye Hanım; ***Yalnızız***'da Meral ilk akla gelen kişiler olmakla beraber bu durumda olan ikinci dereceden de pek çok kişi bulunmaktadır.

  Öte yandan aydın, dürüst, hassas, derinlikli olan Doğulu roman kişileri ise beğenilen, sevilen ve güvenilen kişilerdir. Manevi değer ve zevkleri önceledikleri için bu kişiler güvene önem verir, güvensizlik durumlarında bir tepki ortaya koyarlar. ***Şimşek***'te Müfid güvensizliğe dayanamayarak çok sevdiği hâlde Pervin'den boşanmayı göze alır; ***Mahşer***'de Nihat çok iyi bir ekonomik geliri reddederek sefalete düşme pahasına gayriahlâkî ve gayrimeşru Beyoğlu yaşantısına dâhil olmaktan kaçınır; ***Fatih-Harbiye***'de Şinasi, sözlüsü Neriman'ı yüzeysel bir Avrupaileşmekten alıkoymaya çalışır; ***Biz İnsanlar***'da Orhan millî değerlerine bağlılığı sebebiyle Tahsin'i koruyarak yoksulluğa düşer; ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu'nda*** Matmazel "fenâfillah" ile dünyadan el etek çeker.

- Romanlarda güvensizlik telkin eden ya da oluşturan davranış ve tutumlar hem kadın hem erkekler tarafından ortaya konulurken güven telkin eden davranışların bariz bir çoğunlukla erkekler tarafından sergilenmesi dikkat çekicidir. Gayret eden, çabalayan, koruyup esirgeyen "âşık" ve pasif konumdaki sevilip güvenilen "maşuka" motifinin Türk Edebiyatındaki aşk olgusu ile ilgili olarak romanlara

da etki ettiği düşünülebilir. Öte yandan Peyami Safa'nın kadınlara yönelik düşünce ve inançları "duygularıyla hareket eden, dünyayı gözleriyle anlayan, tahlilî ve riyazî düşüncedeki istidatsızlıkları nedeniyle fikri bakımdan kaydadeğer bir başarı edinememiş" (Safa, 1999) kadın karakterlerine kaynak teşkil ederler. Bu kadınlar güvenme ve güvene layık olma konusunda da başarısızdırlar. İradeleri güçlü olmadığından "bir küçük zaafın felaketlere sürükleyebileceği" (SK, 71) kadınlar istek ve ihtiyaçlarını belirleyemedikleri için ikilemde kalır, tereddüde düşerler. Bu durum onların davranışlarına yansıyarak kendilerine duyulan güvene zarar vermelerine sebep olmaktadır. Bu yüzden kadınlar bir erkeğin yol göstericiliğine ve koruyuculuğuna muhtaçtır. Nitekim birkaç örnek dışında güven oluşturan yardım etme davranışının çoğunlukla erkekler tarafından sergilendiği tespit edilmiştir. Zor durumdaki birine, ondan daha iyi durumda olduğu için yardım edebilen kişilerin erkek olması Peyami Safa'nın ataerkil zihniyetten gelen muktedir erkek algısına uygun görünmektedir. Bu bakımdan üstün bilgisi ile görüşlerine ihtiyaç duyulan, kendilerine güvenilen kişilerin de erkek olması şaşırtıcı değildir. Peyami Safa'nın romanlarında kendisine yakınsadığı, sözünü emanet ettiği ve romanın tezini okura iletmek için kullanılan "arkadaş" konumundaki bu kişi işlevi gereği güvenilir olmalıdır ve öyledir. ***Sözde Kızlar***'da Mebrure'ye Nadir, ***Şimşek***'te Pervin'e Ali, ***Mahşer***'de Muazzez'e muharrir Kerim Bey, ***Bir Akşamdı***'da Mualla'ya Cevat, ***Fatih-Harbiye***'de Neriman'a Ferit güvenilir bir arkadaş yakınlığı ile fikri yardımda bulunurlar. ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda Vildan'a muharrir, ***Fatih-Harbiye***'de Neriman'a Şinasi, ***Biz İnsanlar***'da Vedia'ya Orhan ve ***Yalnızız***'da Meral'e Samim âşık konumunda güven telkin edici davranış ve fikirleriyle rehberlik ederek yardımcı olma görevini yüklenmiştir.

- Kendi olumsuz davranışları sebebiyle hayal kırıklığı yaratan ya da güvensizlik oluşturan kadın karakterlerin güvenin yeniden inşası söz konusu olduğunda aktif çaba göstermedikleri görülmüştür. ***Şimşek***'te Pervin, kendisini terk eden eşi Müfid'e ancak Ali'nin yardımıyla yanaşabilir; ***Bir Akşamdı***'da Meliha, Kâmil'in ölüm haberini alıncaya kadar tavır ve yaşantısını düzeltmeyi düşünmez; ***Biz İnsanlar***'da Vedia güvence isteğinden vazgeçerek Orhan'ı görmeyi kabul edemez.

- Romanlarda öz güven kişilerin isteklerinin belirginliği ile koşut olarak görülmektedir. ***Sözde Kızlar***'da Nevin, Behiç, Siyret; ***Şimşek***'te Sacid; ***Mahşer***'de Seniha Hanım; ***Bir Akşamdı***'da Kâmil; ***Cânân***'da Cânân; ***Yalnızız***'da Samim hayat karşısındaki duruşlarını tayin etmiş, amaç ve istekleri belirgin kişilerdir. Onlar, yüksek bir öz güven ile hedeflerine ulaşmaya çalışırlar. Romanlarda öz güvensizlik ya da öz güven eksikliği ise düşük benlik algısı ile koşuttur. ***Şimşek***'te Müfid; ***Cânân***'da Lâmi ve Renknaz Hanım; ***Dokuzuncu Hariciye Koğuşu***'nda hasta genç; ***Fatih-Harbiye***'de Şinasi; ***Bir Tereddüdün Romanı***'nda Vildan; ***Biz İnsanlar***'da Vedia; ***Yalnızız***'da Meral bu türden bir öz güvensizlikle hareket ederler.

- Ebeveynleriyle normal ve yakın bir ilişkisi bulunmayan kişilerin güven kırıcı davranışları bir ahlak hâline getirdikleri tespit edilmiştir. ***Bir Akşamdı*** romanında Kâmil'in ailesinden ayrı yaşadığı ve sıcak bir ilişkilerinin olmadığı belirtilmiştir. Kâmil onlara karşı kendisini bağlı ve sorumlu hissetmez; bu da diğer ilişkilerinde olumsuz etki gösterir. ***Cânân*** romanında Cânân küçükken ayrıldığı ailesine karşı herhangi bir muhabbet ya da sorumluluk duymaz. Aile ortamında yetişmemiş olması onu benmerkezci kılar.

- Romanların nesnel zamanı 1897-1950 aralığındadır. Yoğun toplumsal krizlerin yaşandığı bu büyük dönüşüm zamanları, toplumun kurumsal yapılara güvenini de sarsmış; bu durum romanlara da yansımıştır. Devlet ve vatandaş ilişkisine en geniş olarak temas eden ***Mahşer*** dürüst kalmaya çalışan bir vatandaş ile onu yoldan çıkmaya zorlayan devlet kurumlarının çelişik ilişkisini gösterir. Nihad'ın Çanakkale gaziliği sebebiyle devletin kendisini koruyup kollayacağına dair güveni, başvurduğu kurumlarda gördüğü muamele yüzünden yıkılır. Yazar devlet kurumlarındaki iltimas, rüşvet ve yolsuzlukların bireyler üzerindeki etkisini yansıtarak güvensizliğe dikkat çekmiştir. Romanlarda kişiler arası güven ile ilişik bir kurum olarak nikâh, işlevsiz kalması sebebiyle güvensizliğe yol açar. Genel ahlakın düşüklüğü sebebiyle evlilik birliğine sadakatsiz davranışlar toplumun bir kesiminde normalleştirilmiş durumdadır. Osmanlı'nın son döneminde aile hukukunun kişilerin haklarını koruyamadığı, bu yüzden de güvenilemediği görülmektedir. Örneğin ***Sözde Kızlar***'da Siyret iğfal ettiği Güzide ile evlenmeyi kabul ederken boşama kararını

vermiştir bile; "Talak kanunu"nun kendisine herhangi zorlayıcı bir yaptırımı olmadığını belirtir. Bu durum ***Cânân***'da Lâmi'nin Bedia'yı boşamasında da görülür. Kurumlara güvenememe kişileri bunaltmakta, yaşantılarını derinden etkilemektedir.

- Allah'a güven romanlardaki birincil kişilerin genellikle sahip olmadıkları bir durumdur. Kendilerinden bir önceki neslin Allah'a güvenine uzak duran ya da bunu hiç umursamayarak yaşayan roman kişileri bir felaket sonrası Allah'a güvenme ihtiyacını duyar ya da duymaz. Peyami Safa "Millî Ahlak" başlıklı makalesinde "Allahsız kalan Avrupa ve Amerika'nın ahlakça soysuzlaşmaya başladığına" değinerek "İnsana ebedîlik imanını en çok veren duygu Allah'a inanmasıdır." der (Safa, 1943, s. 47). Allah'a güven diğer romanlarında ebeveyn ya da yaşlı kişiler aracılığı ile gündeme gelirken ***Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*** romanında müstakil olarak ele alınmıştır. Her ne kadar İslam dinine bağlı yaşamışsa da Matmazel Noraliya'nın dinin ibadet boyutunu da yerine getirdiğine dair bir ifade romana yansıtılmamıştır, bilakis zamandan soyutlanmak üzere perdeleri kapatarak gece ve gündüz mum ışığında oturması zamana bağlı ibadetleri yapmadığını göstermektedir. Ferit, kardeşi Nilüfer'in "swing" macerası ve teyzesinin namazı vesilesiyle şöyle düşünür: "Hastalık teyzenin kendisi değil. Hastalık namazla Swing arasında. Memleketin hastalığı. Birinden biri gitmeli. Şimdilik ayırmak lazım." (MNK, 115).

  Romanda ibadet eden Müslümanların çeşitli kusurlarıyla sunulmasına karşın Matmazel'in mistik inancının örnek gösterilmesi, Ferit'in dediği gibi bir seçim yapmayarak orta yolu bulma şeklinde yorumlanabilir. Bu da yazarın Allah'a güven konusundaki tavrını ortaya koymaktadır.

- Romanlarda güvenin olağan bir durum olarak ilişkiler sırasında geri planda bulunması sebebiyle güvenin sonuçları, genellikle ilişkinin doğal seyrinde devamı şeklinde görülür. Güvensizlik ise belirgin bir olay ile güven ihlaline dayanıyorsa farklı sonuçlar doğurarak olay akışını etkiler. Tereddüt ve huzursuzluk bu sonuçların en sık görülenlerindendir. Peyami Safa tereddütün toplumsal bir durum olduğunu, bunun da içinde bulunulan çağın getirisi olduğunu düşünerek bunu aşmanın, "inanma buhranını" yenmenin yollarını düşünmüştür.

- İncelememizde çeşitli güven türlerinden örnekler tespit etmişsek de romanların tümü için güven türleri bağlamında bir sonuç çıkarmaya yeterli veri elde edemedik. Bu durum ilişkilerin bütün sürecini görme imkânının ve güvenin niteliğine dair ifadelerin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Yine de ***Cânân***'daki Lâmi'nin kör güveninin geniş anlatımı ve bilhassa ***Yalnızız***'da Samim'in çözümlemeleri ile diğer romanlarda da değinilen akıllıca güvenmenin önemine dair ifadeler yazarın güven konusundaki temel tutumunu yansıtmaktadır. Yazara göre güvenme sürecinde akılcı tutum ve şüphenin daim olması, tarafların açıklıkla şüphe ve kaygılarını paylaşabilmeleri ilişkiyi tatmin edici kılmaktadır. Bu bakımdan Peyami Safa'nın sahici güveni ideal güven olarak gördüğü söylenebilir.

Bu çalışmada Peyami Safa'nın kendi adıyla yayınladığı on bir romanını içerdikleri güven ve güvensizlik durumları açısından ele aldık. Peyami Safa eserleri üzerine yapılan pek çok çalışmanın içerisinde bu çalışmamız konusu bakımından yeni ve biriciktir. Bu sebeple çalışmamızın Peyami Safa'nın eserlerinin anlaşılması ve yorumlanmasında alan için faydalı olacağını umuyoruz.

Çok yönlü, derinlikli, çağına ayna ve rehber bir yazar olması nedeniyle Peyami Safa'nın eserleri üzerinde daha detaylı güven incelemeleri de yapmak mümkün görünmektedir. Güven ve güvensizliğin edebiyatın biricik konusu olan insanın hayatındaki önemi göz önünde tutulduğunda başka yazarların eserlerinin de böylesi bir tematik incelemeye tabi tutulması hem edebiyat araştırmaları için hem de edebiyat metinleri üzerinde inceleme yapabilen sosyoloji, tarih, ekonomi ve benzeri alanlar için fayda sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Axelrod, Robert (1984). *The Evolution of Cooperation.* New York: Basic Books Inc.

Ayoko, O. B., & Pekerti, A. A. (2008). The mediating and moderating effects of conflict and communication openness on workplace trust. *International Journal of Conflict Management*, *19*(4), 297-318.

Ayvazoğlu, Beşir (1998). *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Berktay, F. (2006). Yeni Kimlik Arayışı, Eski Cinsel Düalizm: Peyami Safa'nın Romanlarında Toplumsal Cinsiyet. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (9), 77-90.

Berry, J. W., & Worthington Jr, E. L. (2001). Forgivingness, relationship quality, stress while imagining relationship events, and physical and mental health. *Journal of Counseling psychology, 48*(4), 447.

Bibb, Sally and Kourdi, Jeremy (2004). *Trust Matters For Organisational and Personal Sucsess.* New York: Palgrave Macmillan.

Blanchard, Ken; Olmstead, Cynthia and Lawrence, Martha (2013). *Trust Works!.* Harper Collins.

Boser, Ulrich (2014). *The Leap: The Science of Trust and Why It Matters*. New Harvest.

Brown, M. L. (2003). Compensating Distrust Among Kin, 167-190. *In: Distrust* (Eds. R. Hardin). New York, NY: Russell Sage Foundation.

Budak, Selçuk (2009). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Büyükkavas Kuran, Şeyma (2005). *Peyami Safa'nın Romanlarında Şahıslar Kadrosu*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Samsun

Cevizci, Ahmet (1996). *Felsefe Sözlüğü.* Ankara: Ekin Yayınları.

Chang, E., Hussain, F., & Dillon, T. (2006). *Trust and Reputation for Service-Oriented Environments: Technologies for Building Business Intelligence and Consumer Confidence.* John Wiley & Sons.

Churchland, Patricia (2013). *Güvenen Beyin - Nörobilim Ahlak Hakkında Bize Ne Anlatır?* İstanbul: Alfa Yayınları.

Colquitt, J. A. and Salam, S. C. (2000) Foster trust through competence and integrity. In E. Locke (ed.) *Handbook of Principles of Organizational Behaviour*. (pp. 274-288). Oxford: Blackwell.

Coşkun, A. (2014). Sağlık hizmetleri sektöründe ahlaki bir sorun olarak insandışılaştırma. *İş Ahlakı Dergisi*, *7*(2), 9.

Covey, Stephen M. R. and Merill, Rebecca R. (2011). *Her Şeyi Değiştiren Tek Şey Güven* (Çev. Çulpan Erhan). İstanbul: Varlık Yayınları

Covey, Stephen R. (2012). *Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı* (Çev.O. Deniztekin ve F. Nayır Deniztekin) (43. baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.

Çetin, Nurullah (2005). *Roman Çözümleme Yöntemi*. (3. Baskı). Ankara: Öncü Kitap.

Değirmenci, P. (2009). *Kişilerarası İlişkilerde, Örgütte, Toplumda Güven ve İşverenlerin Güvene Bakışını Anlamaya Yönelik Bir Araştırma.* Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

DeSteno, David (2014). *The Truth About Trust: How It Determines Success in Life, Love, Learning and More*. New York: Hudson Street Press.

DiFonzo, N., & Bordia, P. (2007). *Rumor Psychology: Social and Organizational Approaches*. American Psychological Association.

Düzce, M. (2008). *Peyami Safa'nın Romanlarında Sosyal Değişme ve Din*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Adana.

Elangovan, A. R., & Shapiro, D. L. (1998). Betrayal of trust in organizations. *Academy of Management Review*, *23*(3), 547-566.

Enginün, İnci (2007). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. (8. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.

Erdoğan, Çetin (2012). *İlköğretim Okullarında Güven Kültürü ve Önyargı ile İlişkisi.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı. Doktora Tezi. Ankara.

Esmer, Y. (3 Ekim 2012). "Türkiye Değerler Atlası". 30 Haziran 2013, http://content.bahcesehir.edu.tr/public/files/files/ATLAS%20SUNUM%202_10_2012%20(2).pdf

Fukuyama, Francis (2000). *Güven: Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması.* (2. basım). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gitomer, Jeffrey (2010). *Güven Hakkında Küçük Mavi Bir Kitap* (Çev. Hurkay Çetinkaya). İstanbul: Kapital Medya Hizmetleri.

Gottman, John M. (2011). *The Science of Trust: Emotional Attunement for Couples.* New York: W. W. Norton.

Grimmelikhuijsen, S.G., Porumbescu, G., Hong, B., and Im, T. (2013). The effect of transparency in trust in government: a cross-national comparative experiment. *Public Administration Review, 73*(4), 575-586.

Gros, Frédéric (2017). *Yürümenin Felsefesi* (Çev: Albina Ulutaşlı). (6. Baskı) İstanbul: Kolektif Kitap.

Grütter, J., Gasser, L., Zuffianò, A., & Meyer, B. (2017). Promoting inclusion via cross-group friendship: The mediating role of change in trust and sympathy. *Child Development*.

Hall, Vanessa (2009). *The Truth About Trust in Business.* West Yorkshire: Emerald Book Company.

Hardin, Russel (2002). *Trust and Trustworthiness*, New York, NY: Russell Sage Foundation.

Harris, A. H., & Thoresen, C. E. (2005). Forgiveness, unforgiveness, health, and disease. *Handbook of Forgiveness*, 321-333.

Hill, J. A., Eckerd, S., Wilson, D., & Greer, B. (2009). The effect of unethical behavior on trust in a buyer–supplier relationship: The mediating role of psychological contract violation. *Journal of Operations Management*, *27*(4), 281-293.

Klewes, J., & Wreschniok, R. (2009). *Reputation Capital Building nnd Maintaining Trust İn The 21st Century*. Reputation Capital. Berlin: Springer.

Korczynski, M. (2003). Güvenin ekonomi politiği, 61-88 (Çev. Şükrü Erdem). *In: Sosyal Bilimlerde Güven* (Eds. F. Erdem). Ankara: Vadi Yayınları.

Köksal, Onur (2012). *Sosyal Değişim Teorisi Çerçevesinde Güven ve Algılanan Aidiyet Durumunun Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Saldırgan Davranışlar Üzerine Etkisi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı. Doktora Tezi. Kayseri.

Köksel, B. (1992). *Peyami Safa'nın Romanlarında Kadın.* İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Malatya.

Laffont, Robert (2004). Don Juan Mitosu. (Çev.: Özcan Doğan). *Doğu-Batı Dergisi*, *22,* Mayıs-Temmuz, s. 97-112.

Lee, Nan A. (1997). *Peyami Safa'nın Eserlerinde Doğu Batı Meselesi.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Lewicki, R. J., & Wiethoff, C. (2000). Trust, trust development, and trust repair. *The Handbook of Conflict Resolution: Theory and Practice*, *1*(1), 86-107.

McLeod, C. (2015). *Trust*. Web sayfası: https://plato.stanford.edu/entries/trust/ (Erişim tarihi: Ağustos 2017).

Mishra, Aneil K. and Mishra, Karen E. (2013). *Becoming Trustworthy Leader: Psychology and Practice.* New York: Routhedge.

Mlodinow, Leonard (2013). *Subliminal Bilinç Dışı Davranışlarınızı Nasıl Yönetir?* (Çev. Nuray Önoğlu) (6. Baskı). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Moran, Berna (2002). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-1* (12. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nugent, P. D., & Abolafia, M. Y. (2006). The creation of trust through interaction and exchange: The role of consideration in organizations. *Group & Organization Management*, *31*(6), 628-650.

Pelenk, Aybike (2010). *Güven Kavramı: Sivil Toplum Örgütleri, Medya, Hükümet ve Ticari Kuruluşlara Yönelik Ampirik Bir Çalışma.* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı. Doktora Tezi. İstanbul.

Reuben, E., Sapienza, P., and Zingales, L. (2008). Is mistrust self-fulfilling? *Economics Letters, 104*, 89-91.

Robinson, S. L., Dirks, K. T., & Ozcelik, H. (2004). Untangling the knot of trust and betrayal. In Kramer, R. M., & Cook, K. S. (Eds.). *Trust and Distrust in Organizations: Dilemmas and Approaches*. Russell Sage Foundation.

Safa, Peyami (1943). Millet ve İnsan. İstanbul: Halk Basımevi.

Safa, Peyami (1976). *Peyami Safa'dan Seçmeler*. Haz: F. K. Timurtaş ve E. Göze. (2. Baskı) İstanbul: Yağmur Yayınevi.

Safa, Peyami (1977). *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu* (4. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (1978). *20. Asır Avrupa ve Biz* (2. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (1980). *Bir Tereddüdün Romanı* (6. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (1983). *Fatih-Harbiye* (8. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (1998). *Biz İnsanlar* (12. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (1999). *Kadın-Aşk-Aile* (6. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları: 1999.

Safa, Peyami (1999). *Şimşek* (11. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2000). *Cânân* (11. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2000). *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* (34. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2000). *Mahşer* (14. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2000). *Yalnızız* (15. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2002). *Bir Akşamdı* (12. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Safa, Peyami (2006). *Sözde Kızlar* (26. baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Searle, R. H., & Ball, K. S. (2004). The development of trust and distrust in a merger. *Journal of Managerial Psychology*, *19*(7), 708-721.

Solomon, Robert C. and Flores, Fernando (2001). *İş Dünyasında, Politikada, İlişkilerde ve Yaşamda Güven Yaratmak* (Çev. Ahmet Kardam). İstanbul: Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası Yayını.

Tecim, Erhan (2011). *Sosyal Güven Oluşumunda Dinin Etkisi.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Doktora Tezi. Konya.

Tekin, Mehmet (1999). *Romancı Yönüyle Peyami Safa*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Uludağ, S. (2012). "Tevhid". TDV İslam Ansiklopedisi (41, 21-22). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Uslaner, Eric (2002). *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.

Varlıklıöz Arıca, Fussilet (2011). *Yabancılaşma ve Din.* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Ward, Aidan and Smith, John (2003). *Trust and Mistrust- Radical Risk Strategies in Business Relationships.* West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.

Welch, S. (2012). *A Theory of Freedom: Feminism and The Social Contract*. Springer.

Wellek, R. ve Warren, A. (2011) *Edebiyat Teorisi* (Çev: Ö. F. Huyugüzel). İstanbul: Dergâh Yayınları.

World Values Survey. 30 Haziran 2013. http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAnalizeQuestion.jsp

Worthington Jr, E. L., & Sotoohi, G. (2010). Physiological assessment of forgiveness, grudges, and revenge: Theories, research methods, and implications. *International Journal of Psychology Research*, *5*(3/4), 291-316.

Yavuz, K. (2003). Din ve güven. (Ed. Ferda Erdem). *Sosyal Bilimlerde Güven*. (s.27-52). Ankara: Vadi Yayınları.

Yavuzer, Haluk (2008). *Çocuk Psikolojisi* (31. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Zak, Paul J. (2012). *The Moral Molecule: The Source of Love and Prosperity*. Random House.

Zucker, L. G., Darby, M. R., Brewer, M. B., & Peng, Y. (1996). Collaboration structure and information dilemmas in biotechnology: Organizational boundaries as trust production. In Kramer, R. M., & Tyler, T. R. (Eds.). *Trust in organizations: Frontiers of theory and research*. Sage.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Fatma Zehra TURAN COŞKUN
Uyruğu: Türkiye (TC)
Doğum Tarihi ve Yeri: 23 Mart 1987, Ankara
Medeni Durumu: Evli
Tel: +90 555 316 99 46
Elmek: fzcoskun@gmail.com

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı	2018
Önlisans	ANAÜ AÖF İlahiyat	2012
Lisans	AÜ DTCF Türk Dili ve Edebiyatı	2008

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	**Kurum**	**Görev**
2009-2011	İstanbul-Timaş Yayınları	Editör
2014-2016	Sivas-Gemerek Anadolu Lisesi	Öğretmen
2016-Devam ediyor	Kayseri-75. Yıl İl Halk Kütüphanesi	Memur

YABANCI DİL

İngilizce, Arapça

Fatma Zehra Turan Coskun Tez

ORIGINALITY REPORT

16%	15%	1%	5%
SIMILARITY INDEX	INTERNET SOURCES	PUBLICATIONS	STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1	m.friendfeed-media.com Internet Source	9%
2	www.getem.boun.edu.tr Internet Source	1%
3	Submitted to Istanbul Aehir Aniversitesi Student Paper	1%
4	fakirane.files.wordpress.com Internet Source	1%
5	acikerisim.dicle.edu.tr Internet Source	1%
6	ensaremirali.blogspot.com Internet Source	<1%
7	www.akmb.gov.tr Internet Source	<1%
8	www.sanatalemi.net Internet Source	<1%
9	Submitted to Yildirim Beyazit Universitesi Student Paper	<1%